

מערכות

והמכון למחקרי ביטחון לאומי

חשוון התש"פ | נובמבר 2019

התמרון היבשתי ככלי של הביטחון הלאומי

שער ראשון:

תמרון יבשתי מהו? מסד תיאורטי

שער שני:

התפתחות התמרון בהיסטוריה ובעת החדשה

שער שלישי:

התמרון במחשבה הצבאית הישראלית -
תיאוריה ומעשה

שער רביעי:

התמרון היבשתי לנוכח אתגרי העתיד

גיליון מיוחד

מחברי הסדרה: גבי סיבוני ויוכל בזק

ראש הממשלה הראשון של ישראל, דוד בן-גוריון, ציין בספרו **בהילחם ישראל** כי: "האויב המסוכן ביותר לביטחון ישראל זוהי האינרציה המחשבתית של אלה האחראים לביטחון". הרעיון של התמדה ושל אמונה בקיים ושימורו אינו תמיד דבר רע, אך כאשר הדבר מביא לקיבוען מחשבתי - יש לבחון מחדש את התפיסות שהשתרשו ולשקול את החלפתן בתפיסות רלוונטיות יותר לאותה עת.

אחד המסרים העומדים בליבת משנתו של הרמטכ"ל, רא"ל אביב כוכבי, הוא החדשנות - לטובתו אף תוכננה חטיבה שלמה שתאחד בין פעילויות המו"פ השונות. כאשר מביטים על המונח "חדשנות" עולה מיד לראש הפן הטכנולוגי, אך חדשנות היא כיצד לחשוב מחוץ לקופסה בכל נושא, ואין יש לבדוק פתרונות שלא תמיד עולים בקנה מידה עם התפיסה הקונבנציונלית.

הבחינה של פתרונות למצב קיים עלתה לדוגמה במסמך "אסטרטגיית צה"ל" שפורסם עלידי הרמטכ"ל דאז, רא"ל (מיל') גדי איזנקוט, בנוגע לנקודת האיזון בין הפעלת האש ובין הפעלת התמרון היבשתי. הרמטכ"ל טען כי יש לשנות את הגישה, כדי לייצר סינרגיה טובה יותר ביניהם. האויב השתנה, והמלחמה הבאה עשויה להיות שונה באופן מהותי מסבבי הלחימה של שלושת העשורים האחרונים. על כן עלה הצורך להתאים את המענה לאתגרים החדשים.

הצורך בתפיסה מטכ"לית בכל הנוגע לתמרון היבשתי הרב-זרועי הביא את המעבדה התפיסתית באמ"ץ לערוך מחקר מקדים, שמטרתו ליצור מסד ידע תיאורטי-תורתי משותף. לאורך הגיליונות האחרונים של **מערכות** נפרש המחקר, שגם לאחר סיומו מעלה יותר שאלות מתשובות - וזו מטרתו העיקרית.

כאשר מעיינים בכתבי בן-גוריון, אבי תפיסת הביטחון של ישראל, ניתן לראות כי מסריו, שנכתבו בשנות ה-50 של המאה ה-20, תקפים לאתגרים עמם מתמודד צה"ל כיום: תמרון, הכרעה באמצעות קיצור המלחמה, לקיחת הלחימה לשטח האויב - כל אלה רלוונטיים היום למרות האתגרים שהתחדשו והאויב ששינה פניו.

הפתח לדיון, הכיוונים למחשבה והיציאה מן הקופסה - הם אלו שיעסיקו את קציני צה"ל לקראת האתגרים הבאים, ולא יותירו אותם באינרציה מחשבתית. הם יובילו אותם לחדשנות - בכל התחומים. לצורך כך עליהם לבחון את ההיסטוריה מחד גיסא, אך להתאים את המנגנונים השונים לאויב החדש מאידך גיסא. להישען על העבר, בבואנו לבנות את העתיד.

עדי לרנר

העורך הראשי

מפקד מערכות: ד"ר אמיר גילת

עורך מערכות: עדי לרנר

מחברי הסדרה: פרופ' גבי סיבוני ויובל בזק

עיצוב ועריכה גרפית: סטודיו גדעון דן ירושלים

סטודיו זאב אלדר

ISSN 0464 2147

טלפון: 03-7607585 פקס: 03-6282913

דוא"ל המערכת: maarachot@gmail.com

כתובת למכתבים: ד"צ 02624 צה"ל

הודפס באמצעות יע"ל

הדעות והתפיסות המובעות במאמרים מבטאות את דעתם האישית של הכותבים.

צילום השער: דו"ץ

שער ראשון: תמרון יבשתי מהו? מסד תיאורטי

06 | מה זה תמרון רבי־זרועי?

סא"ל (מיל) ד"ר עזר הכט, מדריך אקדמי במכללה הבינ־זרועית לפיקוד ומטה נדרש דיון בקֶּשֶׁר הייחודי שבו תיגדרש ישראל לממש תמרון רבי־זרועי, וכתבת תורה המציגה את אופן הפעולה האידיאלי של כוחותינו

08 | המשגת התמרון כחלק מהשפה הצבאית בצה"ל

הקמת יחידות טכנולוגיות ברמה הטקטית רמ"ח התו"ל באמ"ץ

תופעת התמרון מבחינה בין רמות העימות השונות, היררכיית המבצעים, לחימה התקפית והגנתית, וצורות הלחימה השונות. ככולם אמת המידה היחידה היא כמה כוחות הושמדו לצד השני, וכמה הושמדו לכוחותינו

12 | בין הכרעה לניצחון בין תמרון לשחיקה

אל"ם (מיל) יובל בזק, ראש צוות פיתוח תפיסת התמרון במעבדה התפיסתית, רמ"ט אוגדה 91

החיוניות של התמרון וההכרעה בלב המחשבה עליה מבוססת אסטרטגיית צה"ל, תובעות לתקף ולפרש מחדש את המושגים הללו כבסיס לשפה משותפת. שפה זו נדרשת לצורך בניית היכולות והפעלתן, בהתאמה למאפייני הסביבה ולהתפתחותן של שדה הקרב העתיד

שער שני: התפתחות התמרון בהיסטוריה ובעת החדשה

20 | הגנה נגד התקפה - איך שגלגל מתהפך לו

סא"ל (מיל) ד"ר עזר הכט, מדריך אקדמי במכללה הבינ־זרועית לפיקוד ומטה אמרתו של קלאוזוויץ על עדיפותה הטבעית של ההגנה בתנאי ששני הצדדים נהנים מעוצמה ומיכולות שוות, נכונה עקרונית ברוב המצבים. ואולם, נראה שבתחומים צרים, כמו מצבים בלוחמה האווירית או מצבים בלחימה הבלתי־סדורה, יש נסיבות שמפרות אותה

28 | מבצעי תמרון יבשתי מול מבצעי ירי־מנגד בעולם

סא"ל (מיל) ד"ר עזר הכט, מדריך אקדמי במכללה הבינ־זרועית לפיקוד ומטה **ד"ר איתן שמיר**, מרצה בכיר באוניברסיטת בראילן וחוקר במרכז בס"א למחקרים אסטרטגיים

הפולמוס סביב השאלה האם הטכנולוגיות החדשות מאפשרות לנצח מלחמות באש מנגד או אפילו באש מרחוק, ואולי ללא אש כלל, הוא מוקד הדיון בניהול מלחמות במאה השנים האחרונות. הניסיון הצבאי מראה שנדרש תמרון קרקעי כדי להכריע את המלחמה

36 | חיוניות התמרון היבשתי בעימותים במזרח התיכון

תא"ל גיורא סגל (ז"ל) היה המייסד של המעבדה התפיסתית ומפקדה הראשון. סגל היה חוקר שהגה ויזם משימות מאתגרות כדי לתרום לבניין הכוח ולהפעלתו בצה"ל. הוא הותיר מאמרים וכתבים רבים, שתרומתם חשובה ללמידה המבצעית של צה"ל גם היום

במפגש בין כוחות מהפכניים לבין צה"ל, אסור לוותר על התמרון היבשתי בתוך שטח האויב, כמרכיב הכרעה עיקרי. חיבור רבי־זרועי של האוויר, היבשה והמודיעין ייצור תנאים לקיומו של תמרון מועיל. יש להפנות מאמץ עיקרי ומשאבים לבניין כוח התמרון היבשתי בצה"ל

42 | התמרון בצבאות זרים תפיסות הפעלת הכוח ברחבי העולם

שמואל שמואל, רת"ח צבאות הזרים והסב"ר, מרכז דדו בבואנו לבחון את תפיסות הפעלת הכוח העתידיות של צה"ל, יש מקום לתת את הדעת גם להמשכיות של תפיסות התמרון בצבאות זרים במערב

שער שלישי: התמרון במחשבה הצבאית הישראלית - תיאוריה ומעשה

46 | התמרון הרבי־זרועי כאמצעי בניהול הסכסוכים של מדינת ישראל

סא"ל (מיל) ד"ר עזר הכט, מדריך אקדמי במכללה הבינ־זרועית לפיקוד ומטה הכרעה מהירה מושגת רק באמצעות תמרון יבשתי, ולכן דווקא לנוכח האיומים

המתהווים בימינו, נדרש צה"ל להעביר את המלחמה בהקדם לתוך שטח האויב כדי להכריעו שם במהירות. לשם כך צה"ל צריך כוחות מתמרנים, שמסוגלים להתגבר על כל הרכבי הכוחות שעלול האויב להעמיד מולו

52 | קיצור תולדות התמרון

אל"ם (מיל) פרופ' גבי סיבוני, המתודולוג הראשי של המעבדה התפיסתית בצה"ל, ראש תוכנית צבא ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי

אל"ם (מיל) יובל בזק, ראש צוות פיתוח תפיסת התמרון במעבדה התפיסתית, רמ"ט אוגדה 91

דבריו של דוד בן־גוריון בשנות ה־50 של המאה ה־20: "אנו חיים באחת התקופות המעוררות ביותר בהיסטוריה האנושית", נותרו רלוונטיים גם היום. המציאות תמשיך ותשנה את פניה והמלחמה את דרכיה. המנצחים יהיו אלו שישכילו להבין טוב יותר ומהר יותר את טבעם של השינויים, ולהכין היטב ובזמן את הכלים המתאימים

60 | השפעות הדדיות בין התמרון הצבאי לחברה האזרחית

רוני טיארג'אן אור, ראש מרכז הסיקור הצה"לי, מכון המחקר, ממד"ה **רס"ן איה דולב**, רמ"ד תודעה ומחקר בפיקוד העורף

הממשקים בין תקשורת, דעת קהל, צבא ודרג מדיני עשויים לעצב את מהלך התמרון ואת תוצאותיו. לפיכך, הממשקים דורשים ניתוח וחישה מותאמי הקשר בכל שלב בתהליך: בעת גיבוש תכנית התמרון, תוך כדי הלחימה ולאחריה

66 | האם רואים יבשה באופק?

בין תפיסת התמרון הזרועי לתפיסת התמרון היבשתי הרבי־זרועי

אל"ם (מיל) יובל בזק, ראש צוות פיתוח תפיסת התמרון במעבדה התפיסתית, רמ"ט אוגדה 91

אל"ם (מיל) פרופ' גבי סיבוני, המתודולוג הראשי של המעבדה התפיסתית בצה"ל, ראש תוכנית צבא ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי

חיוניותו של כושר תמרון משמעותי ואפקטיבי במציאות משתנה איננה מוטלת בספק. כינונו ידרוש שיתוף פעולה הדוק בין המטכ"ל ובין זרוע היבשה, תוך הבהרת תחומי האחריות ונקודות הממשק בין תפיסת "התמרון היבשתי הרב־זרועי" ותפיסת "יבשה באופק"

שער רביעי: התמרון היבשתי לנוכח אתגרי העתיד

74 | התמרון היבשתי הרבי־זרועי לנוכח אתגרי העתיד

אל"ם (מיל) פרופ' גבי סיבוני, המתודולוג הראשי של המעבדה התפיסתית בצה"ל, ראש תוכנית צבא ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי

אל"ם (מיל) יובל בזק, ראש צוות פיתוח תפיסת התמרון במעבדה התפיסתית, רמ"ט אוגדה 91

ההיסטוריה של המלחמות מראה כי ניצחון והפסד אינם קשורים בהכרח ליחסי העוצמה, אלא לאופן בו צופות המדינות את שדה הקרב העתיד ומכיון את הכוחות אליו. העימותים העתידיים יהיו שונים מהותית מהמערכות של שלושת העשורים האחרונים, ועל כן יש לבנות ולשכלל את הכוח היבשתי כבר היום, לנוכח האתגרים הצפויים בשדה הקרב העתיד

82 | שכלול כוח המחץ - כיווני התפתחות לתמרון היבשתי הרבי־זרועי

אל"ם (מיל) פרופ' גבי סיבוני, המתודולוג הראשי של המעבדה התפיסתית בצה"ל, ראש תוכנית צבא ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי

אל"ם (מיל) יובל בזק, ראש צוות פיתוח תפיסת התמרון במעבדה התפיסתית, רמ"ט אוגדה 91

ההימנעות מהפעלתם של הכוחות המתמרנים בעימותי העשורים האחרונים שחקה את כשירותם, אך לא פחות מכך את רוחם ואת הביטחון ביכולתם. יש לסגל חשיבה אחרת - שינוי משמעותי במבנה, בארגון ובאופן הפעלתם של כוחות היבשה, כדי להכניס כראוי לאתגרי העימותים הבאים

90 | הערות שוליים

הקדמה

של מדינת ישראל. הגדרת היעדים של המטה הכללי כיוונה לפיכך לחיזוקו של הכוח המתמרון, ולהידוק הקשר בינו ובין המאמצים האחרים. פרופ' בארי ניילבאף, מחבר תורת המשחקים, טען כי אין דבר פרקטי יותר מתיאוריה טובה. בפרפראזה לרבריו, אני בהחלט מצפה כי הידע הרב שמצוי בין דפי חוברת זו יתרום נדבך חשוב לבניין הכושר הצבאי של צה"ל ולהמשך פיתוחו של כושר תמרון אפקטיבי, בארגו הכלים העומד לרשות הביטחון הלאומי של ישראל לנוכח אתגרי העתיד.

במהלך השנתיים האחרונות הובילה חטיבת תוה"ד מחקר תשתיתי ביקורתי ומקיף לבחינה ולעיצוב תפיסת תמרון לנוכח אתגרי העתיד. תהליך זה נועד להפרות את המחשבה, לפתח את השיח המקצועי ולהנביט רעיונות חדשים. לתהליך הלמידה ופיתוח הידע היו שותפים רבים: מהמטה הכללי, מהזרועות, מהאגפים ומגופים רבים נוספים (תוצריו של תהליך זה מובאים בפניכם, הקוראים, בחוברת זו – שהיא פרי יוזמה משותפת של הוצאת מערכות ו-INSS).

מטבעם של מחקרים בלתי מסווגים מסוג זה, רב הנסתר על הגלוי באשר למגמות העתידיות בפועל של צה"ל, בייחוד בכל הנוגע לתפיסות המבצעיות הקונקרטיות ולאמל"ח הייעודי. עם זאת, רק מחקרים מסוג זה מאפשרים לפתח את השיח בקהילה האזרחית והביטחונית של ישראל. אנו בטוחים כי שיח מעין זה ימשיך להוות ערוכה להבטחת הידע המשותף המאחד בין צה"ל, החברה ומקבלי ההחלטות. אין לקורא הנאמן אלא לגשר בתבונתו על הפער בין הגלוי לנסתר.

קריאה מועילה,

בברכה,

אלוף יעקב בנג'ו

רח"ט תוה"ד ומפקד הגיס הצפוני

בתחילת שנות ה-50 של המאה ה-20, עת החל דוד בן-גוריון לגבש את תפיסת הביטחון של מדינת ישראל ואת תפיסת ההפעלה של צה"ל, קבע בנאומו בישיבת הכנסת כי: "אם יתקיפו אותנו בעתיד, אנו רוצים שהמלחמה תתנהל לא בארצנו, אלא בארץ האויב, ושלא נתגונן אלא נתקוף. מלחמה זו עושים לא עליידי יישובי ספר, אלא עליידי כוחות ניידים המצוידים בכלי תנועה מהירים ובעוצמת אש חזקה!". היו אלו ניצניה של מחשבה צבאית ישראלית, חדשנית ופורצת דרך, בוודאי במושגים של מדינה שזה לא כבר הוקמה ושזה עתה סיימה מערכה ארוכה ומדממת על עצמאותה.

בשנים שלאחר מכן הפך כושר התמרון לאחד מיסודות הביטחון ולגורם משמעותי בניצחונות בסכב המלחמות, ממלחמת סיני ועד מלחמת יום הכיפורים. ואולם, לא פחות מהיותו כלי משמעותי לניצחון במלחמה, הפך התמרון היבשתי לחלק מן האתוס הישראלי ולמגדיר המרכזי של המחשבה הצבאית הישראלית.

לקראת סוף שנות ה-90 וראשית שנות האלפיים התחוללו שינויים בסביבה האסטרטגית והמבצעית. המושגים "מבוכת התמרון" או "משבר התמרון", שהחלו להופיע בשיח הצבאי והביטחוני, ביטאו את התחושה כי מה שהיה אפקטיבי מול צבאות בעבר, איננו מספק דיו בשדות הקרב החדשים. הצורך לפתח ידע צבאי ולחולל טרנספורמציה בדרך שבה אנחנו חושבים על תמרון יבשתי בשדות הקרב החדשים הפך לחיוני, ככל שהתבהר כי עוצמת האש מבוססת המודיעין לבדה אינה מספיקה כדי להשיג תוצאות מכריעות, מול האיומים המתפתחים על ביטחונה

1. דוד בן-גוריון, **צבא וביטחון**, מערכות, תל-אביב, 1955, עמ' 243-244. מתוך: דיון על ענייני הביטחון בישיבת הכנסת מתאריך 20 ביוני 1950.

התמרון היבשתי ככלי של הביטחון הלאומי

בשנים האחרונות חוזר איום יסודי על מדינת ישראל בהובלת איראן, בכלל כד איום לפגיעה בנכסים ובאינטרסים חיוניים, יחד עם איום לכיבוש שטחים במרחב המדינה, חלקם מיושבים באזרחים. תהליכים אלו הובילו לגיבושו של מסמך אסטרטגיית צה"ל שהכתיב כיווני התפתחות לבניין הכוח. המסמך קובע כי נדרש איוון חדש בין עוצמת האש ובין כושרו של התמרון היבשתי, ומדגיש כי יצירת סינרגיה תהיה טובה יותר לאופן הפעלתם. כיוונים אלה העלו את הצורך בגיבוש רעיונות שיהוו את המסד לפיתוחה של יכולת תמרון יבשתי המותאמת לאתגרי העתיד. כובד המשימה ורוחב היריעה חייבו ביצוע של מחקר מקיף, שלו היו שותפים גופים רבים בצה"ל, בהם: הזרועות, אגפי המפקדה הכללית, גופי תורה ומחקר צבאי ואחרים.

את המאמרים בחוברת זו קיבצנו בארבעה שערים: השער הראשון פותח בשאלה "תמרון יבשתי מהו?". המאמרים שבו מניחים את המסד התיאורטי העוסק בהמשגה ובמהותו של התמרון הרביזרועי, כמאמץ מערכתי-אסטרטגי. בהמשך מתפרסם המאמר "בין ניצחון להכרעה, בין תמרון לשחיקה", שבו חן את הגישות המערכתיות הקיימות ואת אופן תרומתן להשגת התוצאות האסטרטגיות של המערכה. בשער השני קיבצנו את המאמרים שעוקבים אחר התפתחות התמרון בהיסטוריה ובעת החדשה. השער השלישי מתמקד בהתפתחות התמרון במחשבה הצבאית הישראלית, תוך מעקב אחר הנסיבות והגורמים שהובילו לבחירה בגישת התמרון ובעיצובו של התמרון הישראלי אל מול האתגרים שהלכו והשתנו במהלך השנים. השער הרביעי מעביר אותנו לעתיד ושואל מהם האתגרים המתפתחים, וכיצד אלו עשויים להשפיע על אופן התפתחותו של התמרון היבשתי. בהמשך אנחנו מציעים רעיונות וכיוונים לפיתוחו של כושר תמרון יבשתי, כזה שיכול להתמודד באופן אפקטיבי עם אתגרי שדה הקרב העתידי.

חוברת זו היא יוזמה משותפת לכתב העת מערכות ולתוכנית צבא ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי. היא מהווה את התמצית של עבודת המעבדה התפיסתית ושותפיה. תודתנו נתונה לשותפינו לעשייה על שעות של דיונים וויכוחים, על הידע הרב ועל זוויות הראייה השונות שהפרו את התהליך והפכו אותו למסע מרתק. הידע הרב שנצבר בתהליך המחקר ובדיונים תומצת ונכתב כמאמרים שפורסמו בגיליונות של מערכות בין אוגוסט 2018 לאוגוסט 2019. זה המקום להודות לעדי לרנר ששימש כעורך בפועל של כתב העת בתקופה זו, והשקיע מכישרונו, זמנו וסבלנותו כדי להוציא לפועל סדרת מאמרים זו. תודתנו נתונה גם לאמיר גילת שנטל את מושכות ההובלה וסייע בידינו להוציא קובץ מאמרים זה תחת חסותו של כתב העת.

קריאה מהנה,
יובל בזק וגבי סיבוני

"היה צורך בשבירת כלים, כי משטר הביטחון, שהיה קיים שנים רבות והייתה בו ברכה רבה, לא התאים עוד לצרכים ולתנאים החדשים. ולא קל אצלנו לשבור כלים, גם אם אבר עליהם הכלה. [...] אבל לא פחות קל היה הרבר השני להקים כלים חדשים והדאגה העיקרית לא הייתה שהצבא היה ממושמע ביותר, וחסכוני ביותר אם כי זה הכרחי – למטרה שלשמה הוקם הצבא, אלא הייתה דאגה מרכזית אחת: לנצח, ולנצח בכל מחיר". (רוד בן-גוריון, צבא וביטחון, מערכות, תל-אביב, 1955, עמ' 233).

כאשר עיצב דוד בן-גוריון את תפיסותיו בראשית שנות ה-50 של המאה ה-20, היה עליו להיפטר מתפיסות ומרעיונות שהשתרשו בתפיסת הביטחון של היישוב. בלב התפיסה שגיבש, עמד רעיון ההכרעה. יישומו חייב יכולת לגייס במהירות את צבא המילואים כדי להעביר את המלחמה לתוך שטח האויב וליצור יתרון מקומי בכל אחת מהחזיתות. רעיון זה הוביל לפיתוחה של יכולת תמרון ייחודית, שהוכיחה את חיוניותה במלחמות ישראל ועיצבה לאורך שנים את בניין הכוח של צה"ל.

בשנות ה-80 של המאה ה-20 התרחשו שינויים. האויבים השתנו, איומים חדשים עלו, יכולות חדשות פותחו, המציאות האסטרטגית השתנתה וכך גם פניה של החברה הישראלית. החל משנות ה-90, עבר מרכז הכובד במבצעים הצבאיים להפעלת אש מנגד. התמרון היבשתי הלך ואיבד את יכולותיו ובהמשך גם את כושרו. כך הלכה והתעצבה בשנים האחרונות מציאות שלפיה ללא תמרון יבשתי צה"ל מתקשה להגיע להישגים משמעותיים מחד גיסא, ובכל פעם שהופעלו הכוחות המתמרנים, התברר כי מוכנותם לאתגרים המבצעיים בשדה הקרב אינה מספקת מאידך גיסא. גישת התמרון, מיסודותיה של תפיסת הביטחון של ישראל, הלכה ונדרחה מלב המחשבה הצבאית.

מה זה תמרון רבי־זרועי?

נדרש דיון בהקשר הייחודי שבו תיִדרש ישראל לממש תמרון רבי־זרועי, וכתיבת תורה המציגה את אופן הפעולה האידיאלי של כוחותינו

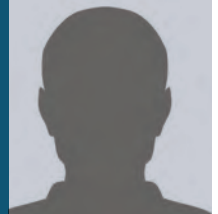
טנק חוצה את תעלת סואץ במלחמת יום הכיפורים. גם מי שדוגל בשחיקה משתמש

לעומת זאת, לוחמת תמרון מבוססת על הפתעת האויב, ועל מיקוד העוצמה ההתקפית בנקודות התורפה במערך שלו. המטרה היא לגרום לאויב להיכנע או לסגת בלחימה מזערית עקב העמדתו במצב של חיסרון מובהק, בשל שיבוש הארגון וההיערכות הצבאית שלו. במסגרת הדיון על ההבחנה בין שתי גישות אלה, התנהל דיון־צד על עצם התוקף המקצועי של המושג "לוחמת תמרון", שכן, גם מי שדוגל בשחיקה משתמש בתמרון כדי לשפר את יכולתו להשמיד בייעילות רבה יותר. יתר על כן, רבו הטענות שהדוגלים בגישת לוחמת התמרון מעוותים את העובדות ההיסטוריות על־מנת לקדם את תפיסתם, מציגים הצלחות שלא היו או מגזימים באומדן מידת התרומה של לוחמת התמרון להצלחות במערכות שונות.²

התמרון בתורה שבעל־פה - לחימה של כוחות יבשה

יצוין שאף אחת מההגדרות הרשמיות אינה מכסה את אחד השימושים המקובלים היום, לפיו התמרון הוא פלישה של כוח לחימה יבשתי לשטח אויב. כלומר, על אף שעל־פי כל ההגדרות שהוזכרו לעיל,

סא"ל (מיל) ד"ר עדו הכט, מנכ"ל אקדמי במכללה הבינ־זרועית לפיקוד ומטה

מעיון בכמה מילונים אורחיים, בכמה מילונים וספרי תורה צבאית, ומשיחות עם אנשי צבא וחוקרים אקדמיים בתחום, מתברר שיש שימושים שונים למילה "תמרון":

1. צורה של תרגיל צבאי בו משתתפים כוחות הנעים בפועל בשטח.
2. תנועה של כלי לחימה בודד או של יחידה צבאית, שמיועדת להעניק להם יתרון ביחס לאויב.

באשר להגדרה השנייה, שהיא הרלוונטית לענייננו, המילונים וספרי התורה הצבאית מוסיפים עוד טענה, שאינה קיימת במילונים האורחיים: כדי שתוגדר תמרון, התנועה חייבת לכלול מרכיב של אש פעילה או נצורה. כלומר, תנועה ללא יכולת לייצר אש (למשל, של שיירת אספקה) אינה תמרון, גם אם היא מעניקה יתרון כלשהו ביחס לאויב. לעומת זאת, המילונים האורחיים מוסיפים שני שימושים שאינם מופיעים באף אחת מההגדרות הצבאיות הרשמיות:

1. התמרון הוא כל פעולה שמיועדת לאפשר למתמרן לממש את מטרתו באופן תחבולני.
2. תנועה של כלי לחימה בודד או של יחידה צבאית, שמיועדת לחלץ אותם ממצב של סכנה; כלומר לא רק ליצור יתרון, אלא גם להיחלץ מחיסרון.

התמרון בהגות הצבאית - דרך פעולה תחבולנית

אמנם במילון הצבאי אין התייחסות לתחבולה בהגדרות התמרון, אך התחבולה נכנסה לשיח הצבאי באופן עקיף, במסגרת הדיון בזרוע היבשה ובזרוע הנחתים של ארצות־הברית על רעיון "גישת הלוחמה המתבססת על תמרון" (מכונה בקיצור: לוחמת תמרון). זאת כרעיון מנוגד ל"גישת הלוחמה המבוססת על שחיקה" (מכונה בקיצור: לוחמת שחיקה).¹

לוחמת שחיקה, מבוססת על התנגשות חזיתית באויב, המתמקדת בהשמדת כוחותיו העיקריים ללא התחכמויות.

כדי להגיע למטרה שלו, וגם תותח ארוך-טווח נע דרך השטח כדי לתפוס עמדה המעניקה לו את האפשרות לירות לעבר המטרה, אבל כאמור, היא השתרשה בתורה שבעל-פה.

נראה שהבחנה בין ההגדרות של התורה שבכתב ובין ההגדרות של התורה שבעל-פה נכדלת בדרג המתמזן – רוב ההגדרות במילונים ובספרים התורתיים ממוקדים בתמרוני טקטיים; לעומת זאת, נראה שהשימוש המקובל בתורה שבעל-פה מתייחס לתמרוני בדרג ניהול המערכה או בדרג ניהול המלחמה (אסטרטגיה).

תמרון של אש

מושג נוסף שהומצא בעשורים האחרונים הוא "תמרון של אש". קיומו של מושג זה מוזכר במילון צה"ל מאמצע שנות ה-90, אבל לא ניתן לו פירוש שמאפשר להבחין בינו ובין יתר צורות התמרון. מתוך האופן בו נוהגים להשתמש במושג זה במאמרים ובדיונים בארץ ובעולם, משתמע שהכוונה לכך שכוח יבשתי חמוש בכלי נשק ארוך-טווח עומד במקום מסוים ומסיט את מוקד נפילת התחמושת שהוא יורה.

התמרון הרבי-זרועי

אם המושג "תמרון" מתייחס רק לכוחות יבשתיים מהדרג המסער, ותמרון של אש מתייחס רק לכוחות יבשתיים ארטילריים למיניהם, מה פירוש הרעיון של "תמרון רבי-זרועי"? נראה שהכוונה היא תמרון יבשתי המסתייע בכוחות מהזרועות האחרות.

המינוח "רבי-זרועי" מתייחס לגורמים המבצעיים. בארצות-הברית טבעו בעת האחרונה מושג שונה: המערכה הרב-תווכית³. התווכים הם: יבשה, אוויר, ים, חלל, סב"ר והמשרעת האלקטרו-מגנטית. במקום להתמקד בזרוע המבצעת, מושג זה מתמקד בתווך בו מתבצעת הלחימה, ביכולת של כל זרוע לתרום ללחימה ובדרישה לשלב את הלחימה בכל תווך בפני עצמו ובכל התווכים יחד לעבר יעד אסטרטגי ומערכתי משותף.

התמרון כאמצעי למימוש מטרה

הן בהגדרות הכתובות והן באופן השימוש בתורה שבעל-פה, ברור שלתמרון אין תכלית עצמאית. כל תמרון הוא אמצעי למימוש תכלית אחרת: משיפור שרירות המתמזן, עבוד בשיפור יכולתו לפגוע באויב וכלה ביצירת תנאים מבצעיים שמאפשרים השגת ניצחון בקרב מסוים, במערכה מסוימת או במלחמה המסוימת. המלחמה גם היא רק אמצעי למימוש תכלית נעלה יותר – השגת ניצחון בסכסוך שבין הקבוצות היריבות הנלחמות זו בזו. מכיוון שכך, תורת ניהול המלחמה היא תחום משנה בתורת המדינאות (הכוונה כאן למדינאות במובנה הרחב ביותר, ולא דווקא רק לניהול של הארגון האנושי המכונה מדינה).

מהגות למעשה

אחרי הדיון ההגותי לגבי מהות התמרון הרבי-זרועי והאופן בו הוא משרת את המערכה והמלחמה, נדרש דיון של הֶקְשֶׁר הייחודי שבו תירש ישראל לממש תמרון רבי-זרועי לפי המאפיינים הבאים: הזירות הצפויות, האויבים הצפויים, העימותים הצפויים וכוחותינו הצפויים. לבסוף, נדרשת כתיבת תורה המציגה את אופן הפעולה האידיאלי של כוחותינו אם יחלט לבצע תמרון רבי-זרועי. ההערות למאמר זה מופיעות בסוף הגיליון.

בתמרון כדי לשפר את יכולתו להשמיד ביעילות רבה יותר. צילום: לע"מ

תמרון יכול להתרחש גם בשטחו של המתמזן ולהיות הגנתי באופיו (תמרוני היחלצות, התחמקות, משיכת האויב לשטח השמדה והתקפות נגד וכדומה), השימוש המקובל היום מתייחס רק לתמרוני התקפיים בשטח האויב.

בתורה שבעל-פה החדשה, הפעלת כוחות שאינם יבשתיים, כמו מטוסי קרב או מסוקי קרב, אינה נחשבת תמרון, גם אם היא תואמת את ההגדרות הרשמיות. ההבחנה ככל הנראה מבוססת על משך השהייה של הכוח בשטח בו נלחמים. רק הפעלת כוחות השהייה לאורך זמן בזירת לחימה נחשבת תמרון. כלי טיס רק "מבקרים" בשטח למשך דקות או שעות ספורות (לא בכדי המינוח המקובל באירופה ובארצות-הברית בשתי מלחמות העולם להתקפות מטוסים בשטח האויב היה "פשיטה אווירית") ולכן, בניגוד לתורה שבכתב, בתורה שבעל-פה, תנועתם לתוך השטח ובתוכו אינה נחשבת תמרון.

יתר על כן, מבין הכוחות המוגדרים ככוחות היבשה, רק אלה המתקרבים לאויב כדי לשלוט על שטח או לאחוז בו נחשבים ככוחות מתמרנים. סוגי כוח היורים לעבר האויב בכינון עקיף מרחוק אינם נחשבים לכוחות מתמרנים. ברור שחלוקה זו אינה מדויקת (גם מטוס מתמרון

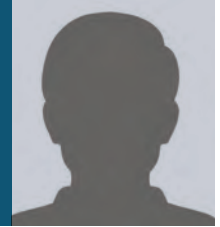
המשגת התמרון כחלק מהשפה הצבאית בצה"ל

תופעת התמרון מבחינה בין רמות העימות השונות, היררכיית המבצעים, לחימה התקפית והגנתית, וצורות הלחימה השונות. בכולם אמת המידה היחידה היא כמה כוחות הושמדו לצד השני, וכמה הושמדו לכוחותינו

תרגיל לשי"ב של חטיבת "גבעתי", נובמבר 2017. גישת התמרון עניינה ניצול נקודות התורפה המתמשכות או הקבועות אצל האויב, שפגיעה בהן צפויה להביא להכרעתו

מילולייתורתי כללי. כלומר לשלוש זוויות הראייה שהובאו לעיל ל"תמרון" יש שימוש המועיל לדרג מסוים. בהקשר זה יש משמעות לשיח המתקיים ברמות החשיבה או צורות ההפעלה במדרג הפעלת העוצמה הצבאית עליידי כל דרג צבאי.

בתהליך בירור הידע והמחקר המקדים לגיבוש תפיסת התמרון הרבי זרועי נדרשת המשגה ייחודית עבור תכלית העבודה. לכן, המשמעות שבחרנו לייצג באמצעות המשגה היא זו – פעילות מלחמתית התקפית בעיקרה של כוחות היבשה, במסגרת מאמץ בו כוחות היבשה הם הדומיננטיים ומסתייעים בשאר הכוחות והמערכים. תכליתה להביא להכרעה צבאית של האויב,⁴ למניעת ההישגים ממנו ולצורך קידום מטרת המלחמה.

ההמשגה שנבחרה מבטאת בירור שנעשה ביחס לידע הקיים וביאור הצרכים והנושאים הנדרשים לצוות לצורך העבודה:

א. תמרון נושא משמעות קבועה של פעולות המבוצעות כחלק מקרב התקפה והגנה. בעוד שתכלית המשימה לעיל היא לעסוק בתמרון התקפי.

ב. תמרון יכול במהותו לכלול תנועה לוגיסטית או סיוע קרבי. אך בהמשגה זו אנו עוסקים ב"פעילות מלחמתית התקפית", המייצגת את מושא הפעולה ותכליתה – האויב.

ג. התמרון כפעולה המייצגת לחימה בשלושה ממדים (ובאופן פילוסופי גם את ממד המידע) – בעוד שתכלית העבודה לעיל לעסוק בתמרון של הכוחות היבשתיים ואלו הפועלים בסיוע או בשיתוף עימם – בינזרועית ובינארגונית.

ד. השפעת הפעלת כוחות מזרועות אחרות, שבמהותן יצירת תנאים או סיוע ללחימת מאמץ התמרון בכלל, וכוחות היבשה המתמרנים בפרט (בין אם הסיוע הוא ישיר או עקיף לכוח יבשתי ובין אם הסיוע מתבטא בפעולות עצמאיות או משותפות כחלק ממאמץ התמרון).⁵

המילה "כוחות" מייצגת את הקשר הרביזרועי לתמרון של הכוחות היבשתיים. המילה "מערכים" מייצגת יכולות של המפקדה הכללית שנמצאות באגפיה ואף בארגונים אחרים (לדוגמה, שב"כ, מוסד, משרדי ממשלה) הנדרשות לטובת המשימות של תמרון.

בין התמרון כפעולה לגישות התמרון והשחיקה כרעיון

התפתחות הרעיון (תחבולה) לאופן הכרעת האויב, שמקובל ליחסו לשתי גישות – "גישת התמרון" ו"גישת השחיקה", קיבל ביטוי וצורה של "קווים גיאוגרפיים" או צורות ממשיות של הפעלת כוח, משום שהממד בו התקיימו העימותים היה יבשתי בעיקרו. מכיוון שאנו עושים שימוש מרובה משמעותי במושג "תמרון" (ובהקשר הנדון גם

במוסכמות הכלל-עולמיות של תופעת המלחמה ובהיסטוריית הלחימה של צה"ל, נתפס התמרון כלחימתם של כוחותינו היבשתיים נגד כוחות היבשה של האויב. לחימה המתאפיינת בתנועה מכוונת של כוחות, המיוצגת בתבניות עיקריות שהן צורות הקרב, ובתבניות משניות שנגזרות מהן (איגוף, ריתוק ועוד).

תפיסה זו תאמה את עיקרי תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל, שהציבה את המדינות הגובלות בה כאויב, ואת התנועה למגע עם האויב או בקרבו וריכוז הלחימה בשטחו כהכרח הנובע מהתנאים הגיאופוליטיים של מדינת ישראל הצעירה.¹ תפיסה זאת נותרה על כנה כתפיסה הדומיננטית בדרג המדיני וברג הצבאי עד אחרי מלחמת לבנון הראשונה, למרות שצה"ל הפעיל את כוחותיו היבשתיים גם בתפיסות אחרות בשטחים המוחזקים מאז מלחמת ששת הימים, ובשטחי האויב בתקופות שבין מערכות ישראל.² בשנים שחלפו מאז מלחמת לבנון הראשונה הלכה ופתחה הפעלת כוחות היבשה בתפיסה ההיסטורית של התמרון, הן בהימנעות מהפעלה והן בצמצום היקף הפעלתו של התמרון. המאפיין העיקרי – תנועה מכוונת של הכוחות למגע עם האויב או בקרבו.³

מציאות זאת יצרה כמה זוויות ראייה לתמרון בתופעת המלחמה הישראלית, וחילקה אותן לפי דרגי הפעלת העוצמה הצבאית:

א. הדרג המדיני ומפקד הצבא המשיכו להשתמש בתמרון בשיח המדיני-צבאי כפלישת כוחות יבשה לשטח האויב.

ב. מפקד הצבא בשיח שלו עם המטה הכללי ועם המפקדות הראשיות ארגן את כלי ה"פתרון" לבעיה העיקרית שהאויב הציב לו, שכיום אנו מכנים אותם מאמצים. המאמצים הם שם לצירוף משימות של מפקדות ראשיות שונות לניהול אזור, אם המשימות דומות בהישג, בתוצאה ובשיטה (לדוגמה, "אש, תמרון", "מיוחדים" ועוד).

ג. אחד מהמאמצים הומשג כתמרון, ובו כוחות היבשה הם הדומיננטיים ומסתייעים בשאר הכוחות והמערכים בצבא למלא את משימותיהם. לאורך שלושת העשורים האחרונים, חל פיתוח במשימות אלה בתנועה המכוונת כמאפיין מגדיר, עד כדי היעדרותה – למשל במבצע "עמוד ענן". במערכות הממושכות של צה"ל לא נעשה שימוש במאמץ התמרון; אין תמרון בהגנת הגבולות ובמערכה להפחתת האיומים האפשריים בעתיד. הפעלת מאמץ התמרון היא שמבחינה בין המערכות המתמשכות למערכות הארעיות, שחלקן קיבלו את התואר "מערכות ישראל".

התמרון הרב זרועי ואופן המשגתו לעבודת המטה - גיבוש תפיסת "יובלים"

עבור עבודת המטה העוסקת בגיבוש תפיסת "יובלים" ייעשה שימוש במונח "תמרון" באחת מן המשמעויות שהובאו לעיל ולא כמונח

גישת התמרון עניינה ניצול נקודות התורפה המתמשכות או הקבועות אצל האויב, אשר פגיעה בהן צפויה להביא להכרעתו

גישת השחיקה עניינה פיחות הדרגתי ביעילותו של כוח צבאי, כתוצאה מאובדן אנשים ואובדן אמצעים חומריים

"שחיקה" פעם לתיאור פעולה ופעם לתיאור רעיון (צורת חשיבה), מן ההכרח להמשיגו כדי לסייע ביצירת הבחנה בין צורת החשיבה לצורת הפעולה של התמרון.

על-פי תורת המבצעים 2007⁶, גישת התמרון עניינה ניצול נקודות התורפה המתמשכות או הקבועות אצל האויב אשר פגיעה בהן צפויה להביא להכרעת האויב.⁷ מכוחותינו נדרש לזהותן או ליצור אותן, וביחס אליהן לבנות את התוכניות להפעלת הכוח או את התוכניות לבניין העוצמה הצבאית הנחוצה לניצולן. לפי גישה זו דומיננטיות התמרון היא האמצעי העיקרי לביצוע משימה או להשגת ההכרעה, והיא במהותה התפיסה התחבולנית. כאמור, הרעיון בהפעלת כוח שכזו מרגיש את נטילת היוזמה והפעלת לחץ רצוף שאין האויב יכול לעמוד בו בפרקי הזמן ובמקומות

הלא צפויים לאויב, שיבוש תוכניותיו והוצאתו מאיזון, בכדי להביא להכרעתו או לקיצור משך המבצע.

גישת השחיקה עניינה פיחות הדרגתי ביעילותו של כוח צבאי, כתוצאה מאובדן אנשים ואובדן אמצעים חומריים עקב פגיעה פיזית בהם (כמותית-סטטיסטית). גישת השחיקה דוגלת בהסתמכות מרבית על שחיקת האויב, כדי להשיג את המשימות או להכריע את האויב. על-פי גישה זו, התמרון משני להשמדת מטרות ונועד להכשיר את הקרקע לצורך זה או לשמש אמצעי לניצול תוצאותיה. שחיקת האויב תושג בעדיפות על-ידי פגיעה פיזית בכוחות, בציוד ובתשתית,

בפועל אין גישות התמרון והשחיקה
מבטלות זו את זו; מי שנוקט תמרון צפוי
לעשות שימוש בשחיקה כדרך פעולה
המשרתת את התמרון או משלימה אותו

באמצעות אש מסיבית, אש מדויקת או באמצעות מעשי חבלה בעורף ושיתוק תשתיות. בכסיס גישה זו עומדת ההנחה כי יש סף ליכולת האויב לספוג, ופגיעה במטרות מעבר לסף זה תגרום לכניעתו.

בין תמרון לשחיקה

בפועל אין גישות התמרון והשחיקה מבטלות זו את זו; מי שנוקט תמרון צפוי לעשות שימוש בשחיקה כדרך פעולה המשרתת את התמרון או משלימה אותו. למשל, ניתן להכין את הקרקע לכוח המתמרון באמצעות שחיקה אווירית קודם לתחילת מהלך קרקעי. מי שנוקט שחיקה צפוי לבצע מהלכי תמרון כדי להכשיר את הקרקע להשמדת המטרות או כדי לנצל את תוצאותיה. התמרון מאפשר להשיג תוצאות שערכן רב בהרבה מערך המשאבים שהושקעו בהשגתן.

נהוג לייחד לכתובת התורה הצבאית בין יתר תפקידיה את ההמשה, לצורך יצירה וכינונה של שפה משותפת. חוות הדעת המקצועית המובאת באופן תמציתי במאמר זה איננה "תורה צבאית" שמכוננת ידע משותף תקני, אלא "ראשית צירים" לתהליך פיתוח ידע הנדרש לצה"ל. זאת לצורך התוויית בסיס של שפה משותפת למערכת החשיבה שעניינה האופן בו יידרש התמרון היבשתי לפעול בשדה הקרב הרבי זרועי תוך מיצוי כלל היכולות משאר ממדי הלחימה (אוויר, ים, מידע). תופעת התמרון (התחבולה) מבחינה בין רמות העימות השונות, היררכיית המבצעים, לחימה התקפית והגנתית וצורות הלחימה השונות. כאשר עוסקים בשחיקה אין הבדל בין תוקף למגן, בין קרב למערכה ובין טקטיקה לאסטרטגיה; בכלם אמת המידה היחידה היא כמה כוחות השמדת לצד השני וכמה הושמדו לך.

* סקירה זו מבוססת על חוות הדעת התורתית אותה הוציאה מחלקת התו"ל של אגף המבצעים לנושא התמרון הרבי-זרועי, כחלק מפיתוחה של תפיסה מטכ"לית שזוהו עניינה והערה למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגליון.

סנק שרמן בפעילות במדבר, 1967. דומיננטיות התמרון היא האמצעי העיקרי לביצוע משימה או להשגת ההכרעה

בין הכרעה לניצחון בין תמרון לשחיקה

החיוניות של התמרון וההכרעה בלב המחשבה עליה
מבוססת אסטרטגיית צה"ל, תובעות לתקף ולפרש
מחדש את המושגים הללו כבסיס לשפה משותפת. שפה
זו נדרשת לצורך בניית היכולות והפעלתן, בהתאמה
למאפייני הסביבה ולהתפתחותו של שדה הקרב העתידי

אלים (מיל) יובל בזק, ראש צוות פיתוח תפיסת התמרון במעבדה התפיסתית, רמ"ט אוגדה 91

פעולתה ואת בניין כוחה של המערכת הצבאית כולה. ברובד של הביטחון הלאומי אנו מבחינים בין שתי רמות איום: **האיום השוטף**. בו מנסים אויבי מדינת ישראל להתיש את אוכלוסייתה באמצעות רצף של פעולות בעצימות נמוכה. **האיום היסודי**. בו מתבצעת התקפה מרוכזת רבת עוצמה נגד מדינת ישראל ואזרחיה. מצב זה מאופיין בהתפרצותם של סכבי לחימה בעצימות גבוהה מעת לעת.

מסמך "אסטרטגיית צה"ל" שפורסם עליידי הרמטכ"ל רא"ל גדי איזנקוט בינואר 2018, מנחה כי צה"ל יפעל לקידום יעדי הביטחון של מדינת ישראל באמצעות שתי גישות מענה – גישת המניעה וההשפעה וגישת ההכרעה.

גישת המניעה וההשפעה תיושם בעיקר לנוכח האיום השוטף ותכליתה למנוע הישגים מהאויב ולשלוט את יכולותיו, כדי להרחיק את המלחמה וליצור תנאים מיטיבים לצה"ל אם יירדש לה.

לעומת זאת, גישת ההכרעה תיושם לנוכח איום יסודי ותכליתה לפעול לשינוי של המציאות הביטחונית אם תפרוץ מלחמה.

מסמך האסטרטגיה קובע כי: "צה"ל חותר להכרעה המתבטאת בחוסר יכולת או חוסר רצון של האויב לפעול נגדנו ובחוסר יכולת להגן על עצמו" (וזאת) כדי לחזק את ההרתעה ואת שינוי המצב האסטרטגי, שיבוא לידי ביטוי בפגיעה ביכולת ההתעצמות המחודשת של האויבים, ובתקופות רגיעה ארוכות אחרי העימות"³.

בהמשכו, המסמך עושה שימוש במושג הכרעה בהקשריו הטקטיים: "מפקדי צה"ל ברמה הטקטית יפעלו להשיג הכרעה בכל משימה שיידרשו לה"⁴. כלומר הכרעת האויב, כציווי קבוע למפקדי צה"ל, בכל מגע עם האויב, בין אם במלחמה כוללת ובין אם במבצעים מוגבלים.

מכיוון שההכרעה קשורה הדוק לתמרון, ואף יותר מכך – היא תכליתו של התמרון.

עולה הצורך לבחון את המושגים "הכרעה" ו"תמרון" ואת אופן השימוש בהם בהיבטיהם האסטרטגיים, המערכתיים והטקטיים. הדיון ייעשה הן בהקשרים אוניברסליים, כלומר האופן בו משמשים מושגים אלה בתיאוריות של ביטחון ומלחמה, והן בהקשרים קונקרטיים, תפיסת הביטחון והאסטרטגיה הצבאית של מדינת ישראל.

הכרעה וניצחון בתיאוריה

"באסטרטגיה, אין דבר כזה בניצחון"⁵

בחינה של המושגים "ניצחון" ו"הכרעה" תראה כי הם משמשים לעיתים כמילים נרדפות המבטאות משמעות דומה בעולם המלחמה, ולעיתים במשמעות שונה לתיאורם של מצבים מסוימים. מצביאים והוגים צבאיים רבים עשו הבחנה בין ניצחון והכרעה ברמה הטקטית, המערכתית, האסטרטגית ואף ברמת האסטרטגיה הרבתית.

מושג הניצחון, במילון למונחי צה"ל: "התגברות על האויב ויצירת מצב שבו המנצח במלחמה, במערכה או בקרב, השיג את מטרותיו הצבאיות במלואן או בעיקרן, במחיר שיכול לעמוד בו"

מושגים ושפה מתפתחים ומשתנים יחד עם התופעות אותן הם מתארים. המונחים והמושגים מגדירים ומפרשים מציאות, וככל שזו משתנה, כפי שקורה תכופות בעולם המלחמה, נדרש לפתח את הפרשנות הניתנת בהקשר המציאות אליה אנחנו מתייחסים. סוגיית ההכרעה עולה תכופות לדיון בשנים האחרונות, החל בשאלה האם ניתן להשיג הכרעה ברפוס המלחמות אותן אנו מנהלים בעת הזו, ובהמשך – מהי הכרעה, כיצד משיגים אותה ואיך יודעים כי האויב אכן הוכרע. המילון למונחי צה"ל מגדיר הכרעה: "שבירת כוח ההתנגדות של האויב לפעול בייעילות נגדנו, עליידי יצירת מצב שמתקיימים בו (להערכת המחליט) התנאים להשגת המשימה שנקבעה. מצב ההכרעה ניכר כרגיל בכך, שהאויב איבד את יכולתו לפעול נגדנו בייעילות"¹.

לתוך הדיון משתרבב מושג הניצחון, אותו מגדיר המילון למונחי צה"ל: "התגברות על האויב ויצירת מצב שבו המנצח במלחמה, במערכה או בקרב, השיג את מטרותיו הצבאיות במלואן או בעיקרן, במחיר שיכול לעמוד בו. השגת הניצחון היא התכלית הקבועה של כל חייל, בכל מצב"². הגם שבשיח הנוהג מופיע הניצחון לעיתים במשמעות דומה או זהה להכרעה, קיימת בין המושגים הבחנה מהותית אותה נדרש לחדר. בפשטות, ניצחון מוגדר דרך השגת התכלית של הקרב או המערכה – השגת המשימות והמטרות שנקבעו, ברמה הצבאית או המדינית. הכרעה היא שלב משמעותי בדרך לניצחון. היא הנקודה שבה הוחלט לאיזה כיוון מתפתח הקרב או המערכה. הנקודה בה אחד מן הצדדים הצליח ליצור יתרון כה מובהק, עד כי תבוסתו של היריב הפכה להיות בלתי נמנעת ונסללה הדרך לניצחון.

התמרון הוא מושג נוסף המצוי בשיח מתמשך, אם כי לא תמיד מוסכם. פעמים הוא מופיע כתנועת כוחות ואש, לעיתים כרעיון עמוק המבטא את עיקרון התחבולה 'המתמרנת' את דעתו של האויב. יש המכנים אותו התמרון הקלאסי, המכוון לצורת תמרון דומיננטית שהתקיימה בעבר ואיננה רלוונטית עוד.

נרמה שדווקא בשני אלה – התמרון וההכרעה – מושגים שביטאו נאמנה את יסודות הדוקטרינה הצה"לית יותר מכל, דווקא בהם מתגלמת חוסר ההסכמה והיעדרה של הפרשנות המשותפת, באשר לתקפותם בשרות הקרב החדשים, או כאשר לאופן בו נכון שיבואו לכלל ביטוי.

מעבר להיבטים הקשורים בפרשנות של המושגים הללו בהקשרם של העימותים הצבאיים, קיים קושי מובנה בשימוש הנעשה בהם כדי לתאר מציאות רצויה או כדי לנתח מציאות מתהווה ברמות השונות של המלחמה. קושי זה נובע מהעובדה שלמושגים אלה יש פרשנות מסוימת בהקשר הטקטי, ומשמעות שונה בהקשר המערכתי או האסטרטגי. יתרה מכך, פרשנויות אלה משתנות בין סוגים שונים של עימותים ובין תקופות שונות לאורך ההיסטוריה. אך אין מדובר בדיון תיאורטי בלבד אלא בצורך אמיתי בשפה ובהבנה משותפת של הרעיונות המובעים במסמכי היסוד של צה"ל, המנחים את דרך

צנחנים בציר כונתילה - מתלה, 1956. ניתן להכריע את האויב תוך שימת דגש על שלילת יכולותיו - גישת שחיקה - וניתן לעשות זאת תוך מתן דגש על שלילת רצונו - גישת תמרון

המטרות הן מנוגדות, כלומר השגת המטרה של צד אחד היא כמעט בהכרח כישלון בהשגתה על-ידי הצד השני. אולם ככל שעולים ברמות המלחמה כך גדלה המורכבות, שעה שהרעיון של ניצחון נבחן בהקשרים רחבים הרבה יותר ולפעמים לא ניתן יהיה להעריכו, אלא במבחן ההיסטוריה. מלחמת וייטנאם לדוגמה, נתפסה כישלון בהקשר של מטרותיה הצבאיות ובאופן השגתן. עם זאת, בהקשר של המטרות הלאומיות לבלימת הקומוניזם, בהתאמה לדוקטרינת טרומן, ניכר כי מלחמת וייטנאם העבירה מסר ברור באשר לנחישות האמריקנית ובאשר למחירים שתידרש ברית-המועצות לשלם אם תמשיך להתפשט. מכאן, שלא מן הנמנע שמלחמת וייטנאם הייתה גורם משמעותי בבלימת הקומוניזם. פרופ' אבי קובר מביא פן נוסף של מורכבות, כאשר הוא טוען כי ניצחון משקף את הקשר בין שאיפות הצדדים ומטרותיהם לפני העימות ובין מה שהשיגו בפועל מבחינה צבאית או מדינית בסופו. כלומר אפשר כי כל צד יציב מטרות שונות ויוכל לטעון לניצחון, או שהפרשנות של כל צד למציאות שהתהוותה בסוף העימות תיחשב בעיניו כניצחון. יש גורם משמעותי נוסף המתבטא בהיעדר המתאם הישיר שבין הניצחון הצבאי להישג המדיני. אפשר לנצח קרבות ולהפסיד במלחמה, ואפשר גם להפסיד במלחמה ועדיין להגיע להישג מדיני משמעותי. מלחמת יום הכיפורים, לדוגמה, יכולה להוות כר נרחב לדיון בפרשנות המשתנה על פני השנים, הן בצד הישראלי והן בצד המצרי.

כדי לפשט בלי לחטוא לאמת המקצועית, אומר כי לרוב ניצחון והכרעה מופיעים במשמעות דומה כאשר מדובר על רמת האסטרטגיה רבתי, ובמשמעויות נבדלות כאשר מדובר על ההיבטים הצבאיים – המערכתי והטקטי.

בקרב הוגים צבאיים שונים מקובל לראות ניצחון צבאי בהשגת המטרות אותן הציב כל צד טרם העימות. הניצחון נמדד בהתאם למטרה של דרג מסוים: יש ניצחון בסכסוך כולו, יש ניצחון במלחמה מסוימת במסגרת הסכסוך, יש ניצחון במערכה מסוימת במסגרת המלחמה ויש ניצחון בקרב מסוים במסגרת המערכה. ברמה הטקטית זה פשוט יותר, מכיוון שהמטרות, כמו גם כלי המדידה, מצויים במישור הפיזיקלי. יותר מכך, ברוב המקרים

הכרעה מחייבת תקיפה של האויב באופן אקטיבי, כדי לפגוע ביכולותיו, יחד עם יצירת תחושה בתודעתו של איום הולך ומתגבר על המשך שרידותו

מבצעיים רבים, המובילים את התודעה למסקנה כי הכול אבוד, גם כאשר היכולות נותרו עדיין בכשירות גבוהה. המאפיין העיקרי של ההכרעה בגישה זו הוא שעוצמתו של האויב אינה באה לכלל ביטוי, כתוצאה מאובדן או משיבוש היכולת להפעילה, או כתוצר של אובדן הרצון לעשות כן. הכרה זו המעצבת את תודעתו של האויב, היא תוצר משולב ומצטבר של כישלונות בשדה הקרב, ערעור תפיסת היכולת להתאושש יחד עם תחושה של איום הולך ומתגבר, הניכר באובדן ובפגיעה בנכסים משמעותיים.

בכל גישה השגת הכרעה מחייבת תקיפה של האויב באופן אקטיבי, כדי לפגוע ביכולותיו, יחד עם יצירת תחושה של איום הולך ומתגבר על המשך שרירותו ומודעות למחירים הכבדים אותם הוא עוד צפוי לשלם. אך הכרעה איננה תלויה רק בקידום המטרות שלנו. היא תלויה לא פחות ביכולתנו לשלול הישגים מהאויב. לכן, להכרעה יש גם פן הגנתי הדרוש למנוע, לסכל, או לבטל את הישגי האויב. ככל שתגבר תחושת האיום והמחירים הנגבים מהאויב מחד גיסא, יחד עם חוסר התועלת במאמציו לקדם את יעדיו מאידך גיסא, תלך ותתעצב בקרבו תודעה של חוסר תוחלת, שתקרב את הכרעתו.

מצב ההכרעה יושג לפיכך מתוך שילוב ומתוך איוון בתמהיל נכון, בהקשר לתנאים הספציפיים המתקיימים, בין מאמצים התקפים והגנתיים; בין מאמצים קינטיים (פיזיים) ובין תודעתיים; בין מאמצי התמרון והאש, והניצחונות של הכוחות בקרבות הטקטיים, ובין מהלכים של תמרון ואש ברובד המערכת. שאלת ההכרעה, לפיכך, איננה רק שאלה כמותית. היא סוגיה שדורשת הבנה עמוקה

לרוב, ניצחון והכרעה מופיעים במשמעות דומה כאשר מדובר על רמת האסטרטגיה רבתי, ובמשמעויות נבדלות כאשר מדובר על ההיבטים הצבאיים - המערכתי והטקטי

באמנות המלחמה לצורך הפעלת הכוח, הנשען על בניין כוח תואם ומוכנות גבוהה.

ככל שיורדים לרמה הטקטית, ההכרעה קשורה, כאמור, קשר חזק יותר להיבטים הפיזיקליים, כגון: השמדה ושיבוש יכולת הפעולה של האויב (אנשים, אמצעים, תשתיות); כיבוש שטח; עליונות אווירית; עליונות בתווך האלקטרו-מגנטי ועוד. מכאן, שיכולת הלחימה והיכולת למצות את העוצמה הצבאית באופן מיטבי, הם המגדירים העיקריים של יכולת ההכרעה, ובלעדיהם לא ניתן להביא את האויב לנקודת השבירה שלו. מצד אחר, נקודת שבירה זו תתקרב ותתקצר ככל שמרכיב התחבולה, הלחץ המתגבר, היכולת לשבש את תמונת המצב ומערכת קבלת ההחלטות של האויב תפעל באופן אפקטיבי יותר. ככל שיצטברו יותר מערכים שמוכרעים בקרבות הטקטיים, כך תלך ותתעצב התודעה של קריסה מערכתית ויתקרב מצב ההכרעה במלחמה כולה.

בעוד שההכרעה הצבאית קשורה לנקודת השבירה של האויב, יהיה

על אף שנרמה כי עניינים אלה נתפסים לעיתים כטבעם של העימותים החדשים, ניכר כי הם העסיקו את הוגי המלחמה מקדמת דנא. קרל פון קלאוזוויץ טען שמכיוון שההישג המדיני מצוי מחוץ למגרש הצבאי, הניצחון מוגבל לרמה הצבאית בלבד. ההצלחה האסטרטגית-מדינית מאובחנת באמצעות אמת מידה שמחוץ לתחום הצבאי, היינו בתוצאות המדיניות, על-ידי השגת מצב מדיני משופר.⁷ הפילוסוף ניקולו מקיאוולי סייג ואמר, כי גם במקום שבו שופר מצבה של המדינה בעקבות המלחמה ואולי אף הושג שלום – אל לנו להצפות כי מצב זה יימשך לנצח. "לעולם אל תהא מדינה מאמינה שאפשר לה להכריע לכאן או לכאן, ובטחונה יהיה גמור כל הימים, אלא לעולם תהא סבורה שכל ההכרעות מפוקפקות".⁸

אם כן, ניצחון או הכרעה ברמת האסטרטגיה-רבתי הם עניין מדיני ולא צבאי. הם עומדים לשיפוט אל מול המטרות והשאיפות שהוצבו בתחילת העימות, וגם אל מול היכולת לקדם את האינטרסים הלאומיים ולשפר את המצב הביטחוני לאורך זמן. עם זאת, השגתם אינה מבטיחה את ביטחונה של המדינה לנצח.

הכרעה וניצחון צבאיים

ברובד הנמוך יותר – המערכתי והטקטי – קיימת הבחנה ברורה יותר בין הכרעה לניצחון. המושג הכרעה צבאית, משמעותו היווצרות מצב בו האויב אינו מסוגל או אינו רוצה למנוע את השגת המטרה של המהלך המדיני, המלחמתי, המערכתי או הקרבי. את הכרעת האויב ניתן להשיג תוך שימת דגש לשלילת יכולותיו – גישת שחיקה, וניתן לעשות זאת תוך מתן דגש לשלילת רצונו – גישת תמרון. בשתי הגישות ההכרעה תושג בנקודה שבה יתחוויר לו כי מוטב לו להפסיק להילחם, משום שהמשך הלחימה יפגע בו יותר מאשר הפסקתה.⁹

מערכה המופעלת בגישת השחיקה שואפת להגיע לנקודה שבה קצב הייצור או השיקום של יכולות האויב נמוך מקצב השמדתו. זו הנקודה שממנה זמן ולחץ מתמשך יובילו לניצחון. השאלה שנתרת היא: מתי ובאילו תנאים יגיע האויב להכרעה שמצבו רק הולך ומחמיר וכי אין ביכולתו לשנות את התוצאה הצפויה בעימות.

באנתפאדה השנייה לדוגמה נפוץ הביטוי 'כיסוח הרשא', שביטא באופן הולם את רעיון השחיקה. מרגע שהצליחו בצה"ל להשית על תשתיות הטרור ביהודה ושומרון קצב מבצעים גבוה שהלך וכרסם ביכולותיהן, ומרגע שהתשתיות לא הצליחו לשקם יכולות אלה בקצב מספק – המערכה למעשה הוכרעה. מנקודה זו, היה זה עניין של זמן ולחץ מבצעי רציף ומתמשך, עד אשר הושג מצב הניצחון על הטרור – שניכר בהשגתה של מציאות ביטחונית משופרת למדינת ישראל. התודעה הפלסטינית באשר לחוסר התוחלת, התעצבה כתוצאה מהפגיעה ביכולות הטרור. כישלונות הולכים ורבים של ניסיונות התקפה (פיגוע) מחד גיסא, יחד עם אפקטיביות מבצעית גוברת של צה"ל מאידך גיסא, הובילו לאובדן האמונה של הציבור הפלסטינאי ולאחריו גם של פעילי הטרור, כי ניתן יהיה לנצח את ישראל באמצעות טרור.

לעומת זאת, בגישת התמרון המטרה העיקרית מן הרגע הראשון היא התודעה של האויב. גישה זו שואפת לערער את האויב על-ידי הפתעתו, ולאחר מכן להמשיך ולהפעיל עליו לחץ רצוף עד לנקודה בה יקרוס. ההכרעה תתרחש בנקודה בה נצליח להשית על מערכת הפו"ש של האויב קצב אירועים שהיא איננה מסוגלת לעמוד בו, הן ברמה הטקטית והן ברמה המערכתית. מצב זה מתבטא בחוסר יכולת לגבש תמונת מצב מעורכנת, בטעויות הולכות וגוברות ובכישלונות

מתוקות ולא בעד שום פרוסה מזינה של לחם בחמאה".¹⁰ הכרעה אסטרטגית של הסכסוך תושג לטענתו, רק כאשר בקיר הברזל לא נראה עוד אף סדק אחד.¹¹

בניגודיון העריך כי נכוננו לנו סבבי לחימה רבים וכי נידרש לנצח בכל אחד מהם, כדי להרחיק את פרוץ המלחמה הבאה ולאפשר בזמן ההפוגה את בניין הארץ והעם. הוא סבר כי אין לישראל יכולת לכבוש את בירות האויב או לשבור את הרצון של האוכלוסיות שלהן, אך יש ביכולתה להרוס את הצבאות שנלחמים מולה, "להוריד אותם על הברכיים" ובכך לחזק את ההרתעה בסיומו של כל סבב. דבר שלאורך זמן יביא לנטישת רעיון השמדתה של מדינת ישראל.

מתוך כך, ניתן לראות כי כבר בראשיתה של המדינה ואף לפני כן – מראשיתה של הציונות הפרגמטית, הייתה מטרת-על ברורה לטווח הארוך: ניצחון בסכסוך והגעה לשלום, או לפחות השלמה של מדינות ערב עם קיומה של מדינת ישראל. ניצחון זה יישען על היכולת להשיג הכרעה צבאית בכל אחד מן הסבבים, עד שיותש כוחו של האויב והוא יבין שבאמצעות אלימות לא יוכל להשיג את מטרותיו.

רעיון ההכרעה הצבאית הביע את הבנתו של בניגודיון באשר לצורך להימנע ממלחמות התשה ארוכות, שישחקו את יכולת העמידה ויפגעו בבניין הארץ והעם. למעשה, מרכיב ההכרעה המהירה כוון לשתי תכליות ששירתו את מחשבתו הביטחונית של בניגודיון: קיצור המלחמות וחיוק כושר ההרתעה.

הדוקטרינה שהתפתחה בהתאם לרעיון ההכרעה גרסה כי אם הופתעה מדינת ישראל, יש לקיים שלב מגננה קצר שתכליתו להשיג איזון, בהתבסס על בלימת תנופת האויב וגיוס כוח המחץ. משהו הושג, יש לצאת למתקפה ולהעביר את המלחמה במהירות לתוך שטחו של האויב ולהביא להכרעתו. אם לא הופתעה מדינת ישראל – על צה"ל לדלג על שלב המגננה ולצאת מיד למתקפה.

במסמך "תכנון מערך צה"ל – קווי מחשבה עיקריים" שנכתב ב־1953, הובהר כי הכרעה זו תושג על-ידי מתקפות שתכוונה לשלוש תכליות:

1. הכרעת כוחות האויב בשרה על-ידי ניתוקם, ריתוקם, והוצאתם מן המערכה.
2. תפיסת מרחב שיורד את הגברת הביטחון הלאומי, יחד עם התאמה לצורכי ההתפתחות של המדינה.
3. איום ישיר על מרכזי החיים של מדינות האויב.¹²

בניתוח לאחור ניכרת הצלחת התפיסה לא רק משום שהובילה את מדינת ישראל למצב ביטחוני משופר ביחס לראשית ימיה, אלא גם ביכולתה לחזק את מעמדה של מדינת ישראל בזירה הבינלאומית (הברית עם צרפת ובהמשך עם ארצות-הברית) שהפכה לאפשרית רק בעקבות ניצחונותיה של מדינת ישראל והפיכתה, עקב כך, לשותפה בעלת ערך אסטרטגי עבור המעצמות, ובהאצת העלייה וקיבוץ הגלויות שהביאו לכך שלראשונה מזה 2000 שנה, מדינת ישראל היא מקום בו מתגוררים רוב יהודי העולם – שתי מטרות משמעותיות בתפיסת הביטחון של בניגודיון.

גישות יסוד באסטרטגיית צה"ל

אסטרטגיית צה"ל העדכנית מינואר 2018 מתווה שתי גישות ברמה האסטרטגית: גישת המניעה וההשפעה וגישת ההכרעה. גישות אלה מקיימות קשר הדוק עם רעיונות היסוד של הביטחון הלאומי, ומחזירות ללב הבמה את הצורך לסיים כל עימות בהכרעה צבאית מהירה (ההתייחסות היא לעימותים בעצימות בינונית או גבוהה.

חותחים בתנועה, 1973. למיצוי התמרון הטקטי נדרשת גישת פו"ש המבוססת על "פיקוד משימה"

הניצחון הצבאי קשור במידת השלמת המשימות והמטרות שיאפשר את המצב המדיני-ביטחוני המשופר: בפגיעה והשמדת לוחמים או שבייתם, בהשמדת אמל"ח ואמצעי ייצור, בטיפול בתשתיות ועוד. מכאן, שניתן לומר באופן כוללני כי קווי הסיום מייצגים את הקווים האופרטיביים, שלהערכת המתכננים יובילו להכרעת האויב. מצב

גישת ההכרעה נועדה לטעת בקרב האויב את התחושה שסיכויו להשיג את מטרותיו הולכים ופוחתים, ואילו המחירים שהוא עלול לשלם הולכים ומאמירים

הסיום מייצג את המציאות האסטרטגית הרצויה בסוף הלחימה המהווה את מצב הניצחון – המצב שבו המדינאים מעריכים שיוכלו להפיק את ההישגים המדיניים שלשמם החליטו לצאת למלחמה.

הכרעה ותמרון בתפיסת הביטחון של מדינת ישראל

כאשר פנה ראש ממשלת ישראל הראשון, דוד בניגודיון, לעצב את תפיסת הביטחון של מדינת ישראל, הוא הבין כי במצב האיסימטריה הבסיסי המתקיים בין מדינת ישראל ובין אויביה, נוכח להיכשל רק פעם אחת – כישלון שיהיה סוף המפעל הציוני. עוד הבין בניגודיון, כי נידרש לניצחונות רבים עד שיגיע האויב למסקנה כי אין דרך מעשית להשמיד את מדינת ישראל.

התפיסה של בניגודיון התבססה על רעיון "קיר הברזל" אותו הגה זאב ז'בוטינסקי, ולפיו: "כל עוד יש לערבים אפילו זיק של תקווה להיפטר מאיתנו, הם לא ימכרו את תקוותם זו לא בעד אי אלו מילים

המענה לעימותים בעצימות נמוכה נכלל במסגרת גישת המניעה וההשפעה). בהמשך הן מבטאות את ההתאמות הנדרשות באשר למתווה הרוקטרינרי הנדרש בנסיבות של ימינו.

בעוד תכליתה של גישת המניעה וההשפעה היא לשמר את המצב האסטרטגי הקיים תוך סיכול איומים, הרתעת האויב והרחקת המלחמה, גישת ההכרעה מטרתה לשנות לטובה את המציאות האסטרטגית. על-פי גישה זו, הפעלת הכוח במלחמה נועדה ליצור תשתית למציאות ביטחונית משופרת, ובכלל זה חיווק יכולת ההרתעה, פגיעה משמעותית ביכולות האויב ובפוטנציאל ההתעצמות שלו ומערכת הסכמים שתתמוך במציאות זו. זאת ועוד, גישת ההכרעה נועדה לטעת בקרב האויב את התחושה (כמו גם בקרבם של שחקנים אחרים) שסיכוי להשיג את מטרותיו בדרכים של אלימות הולכים ופוחתים, ואילו המחירים שהוא עלול לשלם הולכים ומאמירים.

תמרון ושחיקה - גישות להשגת הכרעה

כאשר יורדים מהרמה האסטרטגית לרמה המערכתית, אנחנו מוצאים כי הכרעה צבאית ניתנת להשגה בשתי גישות עיקריות: גישת התמרון וגישת השחיקה. אמנם בשתי הגישות מתקיים שילוב בין כוחות יבשתיים ובין כוחות מזרועות אחרות, ומתקיימים מהלכים קרקעיים בשילוב עם מהלכי אש, אלא שהן מובחנות זו מזו בתכלית ובאופן פעולתן.

בעוד גישת השחיקה פועלת על-מנת לשחוק את נכסיו של האויב באופן הדרגתי, עד שיגיע לנקודה בה יאבד את יכולותיו, גישת התמרון מבטאת פעילות השואפת לעקוף את מרכיבי העוצמה של האויב ולנצל את נקודות התורפה שלו.¹³

במודל התיאורטי ניתן לבצע הבחנה חדה בין גישה של תמרון לשחיקה, אלא שבפועל מתקיים לרוב שילוב בין הגישות, הן בעולם בניין הכוח והן בעולמות הפעלת הכוח. עם זאת, השאלה מהי הגישה המאפיינת את הכוח הצבאי, ובהמשך היכן מצויה נקודת האיזון עליה מצביעה האסטרטגיה, הן שאלות קריטיות לצורך אפיון התכונות, המאפיינים והיכולות המבצעיות של הכוחות המתמרנים.

ההיסטוריה מלמדת שגישה של תמרון נקטה לרוב על-ידי אויב נחות בעוצמה, במטרה לנטרל את יתרון העוצמה הטבעי של יריבו, ואילו כוחות להם יתרון במרכיב העוצמה הצבאית נקטו בדרך כלל יתר זהירות, תוך שהם נשענים על עוצמתם העודפת, כדי להגיע להכרעת יריבים.

אך לא רק יתרון העוצמה הוא חשוב, חשובים גם הדברים הבאים: משמעותה של הארכת המלחמה; הנסיבות הפנימיות והחיצוניות המתקיימות; אורך הנשימה ברמה הלאומית; טבעה של המנהיגות

הלאומית; איכות הפיקוד ועוד. כל אלה יש ביכולתם לקבוע מהי הגישה המובילה. כל גישה תגזור בניין כוח שונה שיותאם לצרכיה ולמאפייניה; להישגים הנדרשים ממנה; לתכונות המאפיינות אותה וליכולות שנדרש לפתח כדי ליישמה.

בטבלה מספר 1 מובאת השוואה בין שתי הגישות בכמה פרמטרים. אלה רק דוגמאות, ובפועל מתקיים בדרך כלל תמהיל ייחודי המבטא את נקודת האיזון ואת העדפותיו של הפיקוד העליון ביחס למציאות השוררת ולתנאים המתקיימים.

מסמך "אסטרטגיית צה"ל" מבטא היטב את הגישה אליה מכוון הרמטכ"ל. המסמך מדגיש כמה יסודות, המלמדים את העדפתו של הרמטכ"ל לגישת התמרון:

- ⊕ קיצור משך המלחמה – ציווי קבוע.
- ⊕ הפעלת עוצמה צבאית התקפית גבוהה ומהירה.
- ⊕ העברת המלחמה לשטחי האויב בהפתעה.
- ⊕ יכולת לפעול קרקעית בעומק במקביל לתמרון בחזית.
- ⊕ דגש על יוזמה ועל איכות החלטות המפקדים.

הציר המחבר בין הרעיונות העתידיים של גישת התמרון חייב לעצב כבר היום את היבטי בניין הכוח, בשלוש הרמות: האסטרטגית, המערכתית והטקטית

גישת תמרון - מתיאוריה למעשה

הגדרת הגישה חשובה מאוד, אך היא כשלעצמה אינה מספקת. היכולת להביא את גישת התמרון לידי ביטוי מבוססת על מטריצה, שבה הרעיונות והמאמצים מתואמים ומסונכרנים, הן בהיבטים האופקיים – בין הזרועות והמאמצים השונים, והן בהיבטים האנכיים – בין הרמות האסטרטגית, המערכתית והטקטית. הקוהרנטיות בין כלל מרכיבי המטריצה היא קריטית, כדי שכלל המרכיבים יאוגרו למכונה משומנת היטב, הפועלת בצורה יעילה.

את אותן רמות תיאום וסנכרון שנדרשות לצורך הפעלת הכוח, יש לכבט גם בבניין הכוח. מכאן, שהציר המחבר בין הרעיונות העתידיים

גישת השחיקה	גישת התמרון	מיקוד בניין הכוח
מיגון עוצמת אש אורך נשימה	ניידות גמישות יוזמה	
ניהול מחושב ומבוקר נטייה להימנעות מסיכונים	קצב מהיר נטיית סיכונים	מאפייני פעולה
פיקוד (ניהול) ריכוזי - דגש על בקרה והימנעות מיוזמות ומסיכונים	פיקוד משימה	מאפייני פיקוד

טבלה 1 - השוואה בין מאפיינים בגישת התמרון ובגישת השחיקה

אסטרטגיים אחרים, תדרוש יכולת פעולה שתאגף את מערכי האויב באמצעות התווך האווירי והימי. כמו כן יידרשו ניידות גבוהה וגמישות אופרטיבית רבה, לשמירת הרציפות וההמשכיות, לניצול הזדמנויות ועוד.

הרמה הטקטית

ברמה הטקטית – רמת ניהול הקרבות עצמם – מודגש ב"אסטרטגיית צה"ל" הצורך להגיע להכרעת האויב בכל מפגש עמו. כתוצאה מכך, עולות השאלות: מהי הכרעה? כיצד מורדים אותה? באיזו דרך אנחנו שואפים לעשות זאת? גם כאן התיאוריה מבחינה בין גישה ישירה, המפעילה לחץ פיזי הולך ומתגבר עד לנקודת השבירה באמצעות אש, כיבוש נכסים והרג חיילי אויב, ובין גישה עקיפה, השואפת להכריע את תודעת האויב עוד בטרם נשחקו נכסיו.

גישת התמרון, לפיכך, תשים דגש רב על תחבולה בבסיס פעולת הכוחות. המפתח, לפי גישה זו, מצוי ביכולת להפתיע את האויב יחד עם היכולת ליצור קצב מבצעים גבוה המבוסס על איכותן של מערכות המודיעין והפוט"ש, וכן על גמישות הכוחות. השילוב בין הפתעת האויב וערעורו ובין יצירת לחץ רציף, הולך ומתגבר, באמצעות קצב מבצעים גבוה, הוא זה שיקרב את נקודת השבירה של האויב.

למיצוי התמרון הטקטי נדרשת גישת פוט"ש המבוססת על "פיקוד משימה", גישה התובעת שדרת פיקוד איכותית בדרגים הוטרניים, חינוך מפקדים בכל הרמות ליוזמה, לניצול הזדמנויות, לנטילת סיכונים ולמחשבה תחבולנית. בהקשרים הרב-זרועיים תחייב גישת התמרון ריכוז יכולות מכלל הממדים והסוגים (יבשה, אוויר, ים ומידע), והפקדתן של יכולות אלה בידיהם של מפקדי הכוחות המתמרנים, בעוצמה, במהירות ובקצב המאפיינים את התמרון היבשתי.

סיכום

"הבוזחן האמיתי, הבלעדי לגבי תיאוריה צבאית הוא בשדה הקרב"¹⁴ תיאוריות צבאיות מתפתחות על אדני ניסיון העבר בשדות הקרב, משנות את צורתן בהקשר של תנאים קונקרטיים ונבחנות באופן יישומן בשדות הקרב העתידיים. הצורך להעמיק וללמוד את לקחי העבר, אך לעשות זאת תוך התאמה מושכלת לתנאים הייחודיים שיתקיימו בשדה הקרב העתידי, הם המאתגרים הקשים ביותר שעמדו בפניהם של מצביאים לכל אורך ההיסטוריה.

מערכת ההקשרים המורכבת שבין תיאוריה ומעשה, בין עבר, הווה ועתיד, ובין בניין הכוח להפעלתו, מחייבת את המנהיגות ואת הכוחות הצבאיים לבחון ולפרש מחדש את מערכת המושגים המשמשת אותם. בחינה של מלחמות העבר תוכיח כי מעולם לא הייתה מלחמה קלאסית, ואף לא תמרון קלאסי. מלחמות והאמצעים המשמשים בהן מעוצבים בידי התנאים והנסיבות השוררים. ככל שאלה משתנים, מתאימה המלחמה את פניה, את צורותיה ואת דרכיה לנסיבות הזמן. צה"ל, שהתרחק בעשורים האחרונים מן העקרונות ומן היסודות שהיו את ליבה של המחשבה הצבאית הישראלית, נדרש לשוב ליסודות הדוקטרינריים, שבמרכזם התמרון וההכרעה. המרכזיות והחינוניות של התמרון וההכרעה בלב המחשבה עליה מבוססת אסטרטגיית צה"ל, תובעות לתקף ולפרש מחדש את המושגים הללו כבסיס לשפה משותפת, הנדרשת לצורך בניית והפעלת היכולות, בהתאמה למאפייני הסביבה ולהתפתחותו של שדה הקרב העתידי.

העקרונות למאמר זה מופיעות בסוף הגיליון.

חימוש טנקים, 1973. אסטרטגיית צה"ל העדכנית מינואר 2018 מתווה שתי גישות ברמה האסטרטגית: גישת המניעה וההשפעה וגישת ההכרעה

של גישת התמרון חייב לעצב כבר היום את היבטי בניין הכוח, בשלוש הרמות: האסטרטגית, המערכתית והטקטית. כל גישה מעוצבת, מתאפשרת ומופעלת באמצעות מאמצים משולבים, מתואמים ומסונכרנים, ברמות השונות. בהקשר זה, חשוב יהיה לבצע את ההבחנה הנדרשת בין הרמות השונות ואת מאמץ התמרון בזירות המבצעים השונות, יחד עם ההבחנה הנדרשת בין תפקידו של בונה הכוח לזה של מפעיל הכוח.

הרמה האסטרטגית

הרמה האסטרטגית תעסוק בעיקר ביצירת התנאים שיאפשרו ביטוי של גישת התמרון. היא תתמקד בתנאים הנדרשים עבור הכוחות כדי שיוכלו ליישם את גישת התמרון, לנטרל את איומי האויב ולהשיג הכרעה מהירה. בשנים האחרונות בצה"ל נשענו על גישת שחיקה מבוססת אש, שהובילה להפעלת התמרון בשלבים מאוחרים של המערכה ובמשורה – כך ניתן היה לאמן את הכוחות, לצייד אותם ואף לבצע החלפות בין סדר למילואים, טרם הכנסתם לחימה. שינוי הגישה ידרוש לבחון מחדש חלק מהנחות היסוד ומהנחות העבודה. לדוגמה, התאמת מערכת הגיוס וניוד כוחות המילואים לזירות המבצעים, התאמת רמת הכשירות של הכוחות שתאפשר להם להיכנס לחימה באופן מירי, היבטים תודעתיים ועוד.

הרמה המערכתית

בעוד הרמה האסטרטגית עוסקת ביצירת העוצמה הצבאית ובגיוסה, בבחירת העידים הצבאיים שלהערכתנו השגתם תשרת את התכלית המדינית, בבחירת זירות המבצעים בהן אפשר לממש יעדים צבאיים אלה ובהכנסת הכוחות לזירות המבצעים באופן מיטבי, הרמה המערכתית תעסוק בעיקר באופן בו מופעלת עוצמה זו בתוך זירות המבצעים. הפעלת העוצמה הצבאית תהיה מכוונת לשתי תכליות מרכזיות:

1. ניצול התמרון המערכתי כדי לפעול ישירות לקידום מטרות המלחמה.
2. יצירת התנאים המיטביים לניהול הקרבות הטקטיים ולהכרעתם. לדוגמה, פעולה בעומק לצורך איום על מרכזי השלטון ונכסים

"גדעון בוחר את 300 הלוחמים". ציור: גוסטב דורה, 1866. הנוודים התקשו להתמודד עם ביצורים עוד מימי התנ"ך

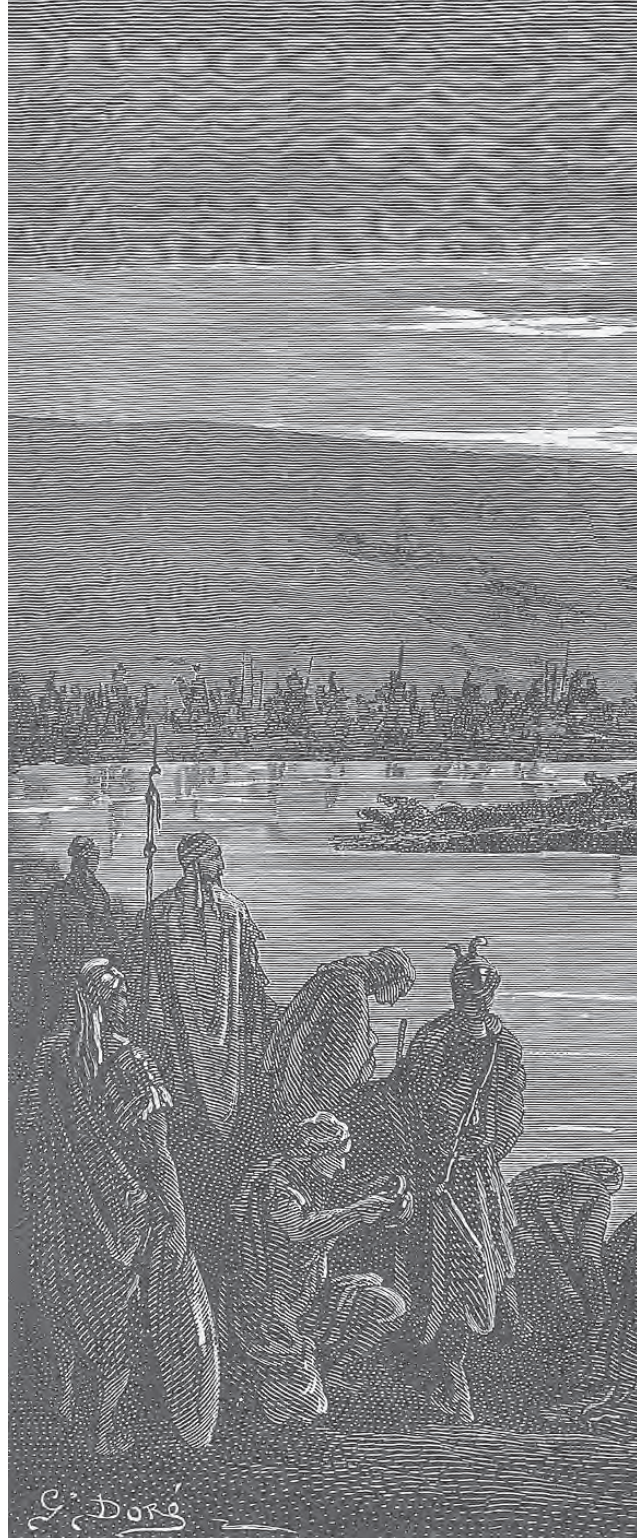
הגנה נגד התקפה -

אמרתו של קלאוזביץ על
עדיפותה הטבעית של ההגנה
בתנאי ששני הצדדים נהנים
מעוצמה ומיכולות שוות, נכונה,
עקרונית ברוב המצבים. ואולם,
נראה שבתחומים צרים, כמו
מצבים בלוחמה האווירית או
מצבים בלחימה הבלתי־סדורה,
יש נסיבות שמפרות אותה

סא"ל (מיל) ד"ר עדו הכט, מנכ"ל
במכללה הבינ"זורעית לפיקוד ומטה

המלחמה היא אלימות הרדית בין שתי קבוצות אנשים, השואפות
כל אחת להרויח משהו על חשבון האחרת. ההתקפה היא צורת
הלחימה שבאמצעותה כל קבוצה מנסה לשנות את המצב לטובתה,
ואילו ההגנה היא צורת הלחימה שבאמצעותה כל קבוצה מנסה לשמר
את המצב הקיים על־ידי מניעת הישגים מהאויב. אם איננו יודעים
את הכוונות של כל קבוצה, אנו עדיין יכולים לזהות מי תוקפת ומי
מגנה אם נסתכל באופן הפעולה שלהן – ההתקפה מיושמת על־ידי
תנועה של כוחות או של אש משטחו של התוקף לתוך שטחו של
האויב, ההגנה מיושמת על־ידי חסימת תנועה זו. בתיאוריה אפשר
לדבר על ההתקפה הטהורה או על ההגנה הטהורה, אבל במציאות לא
ניתן לקיים התקפה טהורה או הגנה טהורה. כוח שמשימתו הגנתית
יצטרך לנקוט במהלכים התקפיים כדי לעמוד במשימתו (ולו רק
לירות באויב כדי למנוע ממנו לנוע), וכוח שמשימתו התקפית יצטרך
לנקוט גם במהלכים הגנתיים כדי לשרוד ולעמוד במשימתו.
ההוגה הצבאי קרל פון קלאוזביץ טען שבמצב בו האמצעים העומדים
לרשות שני היריבים זהים, הרי שמשימת המגן קלה יותר למימוש
מאשר משימת התוקף.¹ זו הסיבה שכדי לעמוד במשימתו בדרך־כלל
נדרש התוקף להיות בעל עדיפות כלשהי על־פני המגן: מספרית,

אֵיךְ שגלגל מתהפך לו

איכותית או תחבולנית. ואולם, עיון בתולדות המלחמות משחר האנושות מגלה תקופות שבהן היתרון של ההגנה היה בולט יותר ותקופות שבהן להתקפה היה יתרון כלשהו, או שלפחות הצטמצמה העדיפות הדרושה לו כדי להביס את המגן.

תקופות אלה מובחנות זו מזו בהבדלים טכנולוגיים ותרבותיים, שמאפייניהם תרמו לחיזוק ההגנה על חשבון ההתקפה או לחיזוק ההתקפה על חשבון ההגנה. גורמים נוספים שהשפיעו היו היחס בין גודלם המוחלט של הצבאות היריבים ובין ממדי זירת המלחמה ומגבלות הזמן שהוגדרו לצבאות השונים על-ידי הנסיבות הבאות:

➔ **נסיבות מדיניות.** חשש מפני התערבות של כוחות נוספים במערכה או, לחלופין, כמיהה להתערבות כזו.

➔ **נסיבות כלכליות.** משך הזמן שאפשר היה להשכית את האוכלוסייה המגויסת מהתפרנסות.

➔ **נסיבות עונתיות.** מגבלות של לחימה בתנאי מזג אוויר שונים, ותנאי השטח שהקשו יותר על צד זה או אחר.

במאמר זה יוצגו בתמצית הסוגיות הטכנולוגיות והתרבותיות שנוגעות למחזוריות של השינויים ביחס שבין ההגנה ובין ההתקפה, תוך הצגת הגורמים שגרמו לשינוי.

מן האדם הקדמון ועד נפוליאון

כבר בעת העתיקה אפשר לראות את יתרונה הבסיסי של ההגנה על פני ההתקפה. ברמה האסטרטגית אפשר לראות הבדל גדול ביכולת של קהילות שונות לפלוש לארצותיהן של קהילות אחרות. הבדל שנבע מהמרכיב הארגוני של קהילות אלה: קהילות שהסתמכו על צבא לא סדיר (מיליציה), שאנשיו נדרשו להפסיק להתפרנס כדי לצאת למלחמה, לא יכלו לקיים מסעות מלחמה ממושכים, ופלישותיהן היו לרוב פשיטות ולא כיבוש. לעומת זאת, קהילות שהצליחו לסגל לעצמן חלוקת תפקידים – חלק מפרנסים וחלק נלחמים – יכלו לרוב לקיים מסעות מלחמה ממושכים יותר ולעסוק בכיבוש ולא רק בפשיטות.

היו גם מצביי ביניים. למשל, על אף שהצבא הרומאי היה צבא לא סדיר במהותו (מתגייסים בעת צורך ומשתחררים בתום עונת המלחמה – בדומה לכוחות המילואים של צבאות בני ימינו), עיר המדינה רומא מצאה דרכים להסדיר את פרנסתם של המגויסים, באופן שאפשר לה לגייס חלק ניכר מכוחה לפרקי זמן ממושכים, לנהל מלחמות רבות שנים בנכר, לכבוש ולקיים אימפריה. ואולם, בסופו של דבר גם רומא נאלצה לעבור לצבא סדיר.

לנוודים הייתה בעיה נוספת – הם התקשו להתמודד עם ביצורים² כאשר הצליחו לפרוץ לתוך יעד מבוצר הדבר נבע לרוב מתחבולה ולא מכישורים הנדסיים.

בניגוד לנוודים, הממלכות העתיקות דוגמת האשורים, המצרים,

הבבלים, הפרסים והיוונים התמחו בפריצת ביצורים. האמצעים היעילים ביותר לכיבוש מצודות וערים מבוצרות היו מצד אחד שפיכת סוללות עפר בצמוד לחומת המצודה, וקעקועה באמצעות אילי ניגוח שהובאו לראש הסוללה, ומן הצד האחר חפירת מנהרות אל מתחת ליסודות החומה ומיטוטה מלמטה. אל אלה נוספו אמצעי עזר שונים:

קשתות רבות עוצמה ומגדלים ניידים שאפשרו לתוקף לסלק מראש החומה את הלוחמים המגנים, כדי שלא יפריעו לחיילים העוסקים במלאכת ההנדסה. לשיא השכלול הגיעו הרומאים. הם למדו את הידע ואת הטכנולוגיה של קודמיהם והוסיפו דרגת נחישות, מיומנות וארגון שהפכו את מלאכת פריצת הביצורים למדע מדויק. על יכולתם זו בנו את האימפריה האדירה שלהם. נדירים המקרים בהם הרומאים נאלצו לצור על יעד מבוצר יותר משבועות ספורים לפני שפרצו לתוכו וכבושו אותו. ואולם, קריסת האימפריה הרומאית העלימה חלק ניכר מהידע הזה – גם את הטכנולוגיה, גם את שיטות הפעולה והכי חשוב – את היכולת התחזוקתית לקיים צבא לאורך זמן במצור.

התנאי ליכולת הממלכות הקדומות לנהל בעילות התקפה על יעד מבוצר היה קיומם של צבאות סדירים שאומנו בתכיפות, אורגנו ביחידות וקוימו על-ידי מערכי תחזוקה מסודרים. ממלכות שהצליחו להקים צבאות כאלה יכלו לקיים מערכה רציפה או מצור רציף במשך שנים. לממלכות ימי הביניים האירופאיות³ שקמו על חורבותיה של האימפריה הרומאית לא היו הכלים הארגוניים הדרושים להקים ולקיים צבאות כאלה. תחת זאת, הם עברו לשיטה הפיאודלית – הקצאת קרקעות ואיכרים לכל לוחם, כדי שיפרנסו אותו בעודו משקיץ את זמנו באימונים צבאיים.

בסופו של דבר ריסקה שיטה זו את הממלכות לרסיסים אוטונומיים, מכיוון שהמלכים לא יכלו לכפות את מרותם השלטונית. את רוב זמנם בילו הלוחמים באחוותיהם, שם היו מעין מלכים קטנים על אדמתם, ולא אבו להתגייס לשירות המלך. לפיכך דרשו, ובמהלך חלוף הדורות אף השיגו, הקצבת משך השירות הנדרש בשנה. ברוב הממלכות האירופאיות קוצר משך השירות לכדי 40–60 ימים בשנה. אצילים סוררים מילאו את מחסני המצודות שבנו לעצמם ככל טוב הארץ שסביב המצודה והסתגרו בתוכן. במצודה איכותית יכלו כמה עשרות לוחמים לבלום התקפותיהם של צבאות גדולים פי עשרה מהם. אובדן הידע שפיתחו הקדמונים לפריצה לתוך מצודות אילץ את המלך להסתמך בעיקר על הרעבת הנצורים. ואולם, היעדר מערך הספקה מסודר גרם לכך שלעיתים הרעב פגע בצבא הצר לפני שהוא פגע בצבא הנצור. יתר על כן, הלוחמים המגויסים פשוט המתינו לתום תקופת השירות המחויבת שלהם ואז, למרבה התסכול של המלך, התפזרו – לרוב לפני שנכבשה או נכנעה המצודה. היו כמובן גם מצביאים חכמים יותר שמצאו דרכים להתגבר על מכשלות אלה, אבל במהלך מאות שנים הם היו החריגים.

הגלגל החל להתהפך שוב לטובת התוקפים כאשר בהדרגה התארגנו הממלכות מחדש והמלכים הקימו שוב צבאות סדירים, ובאותה עת פותחו אמצעים חדשים לפריצה מהירה של חומה: תחילה הִטְרָבוּשָׁא – מכונה חרישה להטלת אבנים בעוצמה רבה – ובהמשך התותח.

באמצע שנות ה-90 של המאה ה-15 הימם מלך צרפת את אירופה כשפלש לאיטליה, ובאמצעות תותחים כבש בסערה את הערים הבצורות של איטליה במהירות שנתפסה עד אז בלתי אפשרית. המגנים מיהרו לפתח שיטות ביצורים חסינות תותחים, אבל הקמת מצודות כאלה ורכש תותחים חדישים היו יקרים מדי לאציל הזוטר.

הירידה החדה בעילות המצודה ובביצורים העיר לא גרמה לכך שתופעת קרבות המצור על מצודות ועל ערים מבוצרות נעלמה, אבל שכיחותה פחתה ועיקר הלחימה עברה לשדה הפתוח

צבא פרוסיה. תוספת העוצמה הפרוסית והנחתת עוצמה זו על האגף של הצרפתים, הפכו את היוצרות והכריעו את הקרב נגדם. כדי להחזיק מעמד צופף צבא הבריית המגן כ-10,000 חיילים לכל קילומטר על-פני חזית שרוחבה כשישה קילומטרים. צפיפות פחותה מזו – ומערכו היה נפרץ. ואולם, בערך מאה שנים מאוחר יותר, ב-1914, לאחר המהפכה שהתרחשה במהלך המאה ה-19, יכלו 2,000 לוחמים לקילומטר חזית לבלום בקלות יחסית כמעט כל כוח תוקף שהוטל נגדם.

הסיבה הברורה ביותר להתעצמות זו של ההגנה הייתה קפיצת המדרגה בביצועי כלי הירי בקצב האש, בטווח הירי, בדיוק ובקטלניות שלו. אולם שתי תכונות של הנשק החדש היו חשובות הרבה יותר מכל התכונות המוזכרות לעיל:

⊖ **הטעינה מהמכנס.** המעבר מטעינה מהלוע לטעינה מהמכנס, המצאת הקליע והתחמיש האחודים והמצאת המחסנית היו הגורמים להגברת קצב הירי, אולם הייתה להם משמעות נוספת חשובה יותר – בפעם הראשונה מאז הכה האדם הראשון את אויבו, יכול היה אדם להילחם בעודו שוכב. בבת אחת נוצר פער עצום בין התוקף לבין המגן. בעוד התוקף עדיין נאלץ להיחשף מלוא קומתו כדי להסתער, הרי שהמגן נעלם מן העין. לכל היותר נחשפו ראשו של המגן ומעט מכתפיו כאשר ביקש לירות – מטרה שגודלה רק שמינית מגודל אדם חשוף.

⊖ **ירי בכינון עקיף.** המצאת שיטות ואמצעים להכוונת ירי תותחים על מטרות שצוות התותח עצמו לא רואה אותן, משום שהתותח וצוותו מוסתרים מעיני האויב, העניקה למגן יתרון עצום בעוצמת האש שיכול היה להנחית על כוח אויב מסתער, בעוד הכוח המסתער נעדר יכולת לירות חזרה לעבר מי שמפגזו אותו.

כאמור, בדרך-כלל נהוג לתלות בהתעצמות האש את התעצמותה של ההגנה, אולם זו רק סיבה אחת ולא בהכרח המשפיעה ביותר. עדות לכך היא ההתעצמות הנוספת בעוצמת האש שהתרחשה בשנים 1914–1918. באותן שנים הלך וגדל נפח האש שיכלו הצבאות לירות זה בזה. מספר המקלעים בגדוד רגלים זינק פי 15–20, ומספר התותחים גדל פי 3–5. עם זאת, החל מאמצע המלחמה, למעט מקרים חריגים, שיעור הנפגעים הטיפוסי שספגו כוחות מסתערים ירד בהתמדה, כך שב-1918 היה נמוך בהרבה מאשר ארבע שנים קודם לכן.

במהלך אותן שנים, בתחרות מתמדת עם התעצמות האש, פותחו שיטות הסתערות שצמצמו את שיעור האבידות ואפשרו לתוקף לחצות את שטחי ההשמדה שלפני מערכי ההגנה בהיקף אבדות נסבל. הטנק תרם לכך, אבל לא היה הגורם העיקרי. הצלחה הטקטית הגדולה ביותר של התקפה כלשהי בחזית הצרפתית הושגה על-ידי הצבא הגרמני ללא טנקים (21 במרס–5 באפריל 1918).

גורמים משפיעים נוספים, ואולי אף חשובים יותר משכלול כלי הנשק, לעדיפות היחסית של ההגנה ברוב זירות המערכה באותה מלחמה היו:

⊖ **פיתוח שיטות ניהול יעילות יותר של המדינה והטמעה של אידיאולוגיות לאומיות, שחיברו בין האזרה ובין המדינה ויצרו אצלו רצון לשרת אותה.** כיוון שכך, ויחד עם ירידה במספר האנשים הדרושים להגן בהצלחה על כל קילומטר-חזית, אפשר היה לפרוס את הצבאות על-פני חזיתות רציפות שרוחבן מאות קילומטרים. כתוצאה מכך, כל תמרון שאיגף כוח אויב אחד נתקל חזיתית בכוח אויב אחר. התמרון היחיד שנותר לצבאות היה ההתקפה החזיתית – ישירות דרך שטחי ההשמדה הקטלניים

טפולטה אופיינית לצבא הרומי. במצודה איכותית יכלו כמה עשרות לוחמים לבלום התקפותיהם של צבאות גדולים פי עשרה מהם

התותח הפך לטיעונו העליון של המלך⁴ ובזכותו התגבשו מחדש ממלכות אירופה ליחידות ניהול ממושמות – עידן "המלוכה המוחלטת". יתר על כן, גם אם הביצורים עמדו בפני התותחים ומנהרות התופת של התוקף,⁵ הרי שהמגן כבר לא יכול היה לצפות שצבא התוקף יתפורר וילך הביתה, מכיוון שהמלכים שבו להקים צבאות שכירים סדירים ומערכי תחזוקה שיכלו לקיים צבאות אלה לאורך זמן בעודם צרים על המצודה או העיר.

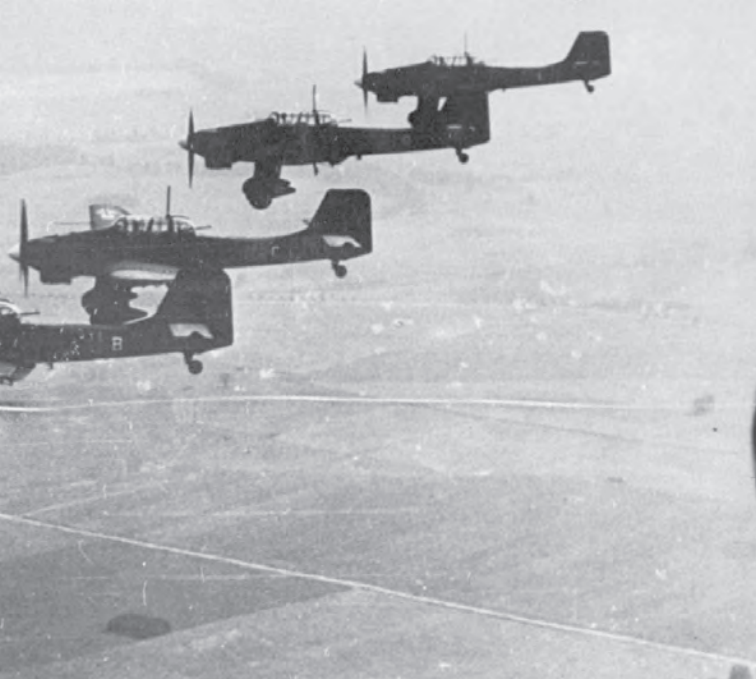
הירידה החדה ביעילות המצודה ובביצורי העיר לא גרמה לכך שתופעת קרבות המצור על מצודות וערים מבוזרות נעלמה, אבל שכיהותה פחתה ועיקר הלחימה עברה לשדה הפתוח. צבא שהובס בשדה הפתוח לרוב יכול היה להניח שגם במצודותיו יובס, ולכל היותר יוכל להרוויח זמן בתקווה שצבא עמית יבוא להצילו.

בשדה הפתוח המשחק היה מורכב יותר. מן העת העתיקה הקדומה ועד המאה ה-19, כאשר הצבאות היו רומים זה לזה בגודלם, בחימושם ובמיומנותם, ניתן היה לראות שאם צד אחד ניהל קרב הגנתו – יריבו התקשה להביסו. אך למעט מקרים שצבא היה נחות ביחס ליריבו, נדיר היה לראות צבא שהסתפק בהגנה. צבא נחות שלא היו לו מצודות וביצורים מוכנים ולא היה לו זמן לבנות כאלה, ניסה להיערך בשטח שיקשה על היריב לנצל את עדיפותו – מעין ביצורים טבעיים. חקר הניסיון המצטבר המתואר לעיל הוא שהביא את קלאודיוס למסקנתו על עדיפותה הטבעית של ההגנה על-פני ההתקפה.

המהפכה הגדולה של המאה ה-19 ומלחמת העולם הראשונה

במהלך המאה ה-19 התרחשה מהפכה שכמוה לא הייתה בתולדות האנושות, לא בהיקף ולא במשך הזמן הקצר בהן התרחשו התמורות. אחת הסיבות המרכזיות לעוצמת המהפכה הייתה התרחשותה בעת ובעונה אחת – הן בתחומים תרבותיים והן בתחומים טכנולוגיים.⁶

בקיץ 1815 נערך צבא רב-לאומי שהונהג על-ידי מצביא אנגלי⁷ להגנה בשדה פתוח, לא רחוק מהעיירה הבלגית ווטֶרְלוֹ. במשך שעות רבות ספג הצבא התקפה אחר התקפה של הצבא הצרפתי בפיקוד נפוליאון. הצרפתים נהנו מעדיפות קלה בלבד בעוצמתם המספרית אבל מיתרון מובהק בשיטות הלחימה ובתותחים. רק בקושי רב הצליח צבא הבריית להחזיק מעמד במשך כמה שעות עד שהגיע לשדה בעל ברית נוסף –

הפציצים במבנה מעל שמי פולין, ספטמבר 1939. חסידי העוצמה האווירית טענו

עצמם. אחרות התבררו כנכונות ובהדרגה אומצו עליידי כל הצבאות במהלך המלחמה. טכנולוגיות ושיטות לחימה אחרות הומצאו תוך כדי המלחמה על סמך לקחים שהופקו מהקרבות. ואולם, בסופו של דבר, גם בסוף המלחמה, לאחר שיכולת ההתקפה השתפרה, עדיין האיזון היה באופן ברור לטובת המגן.

מלחמת העולם השנייה

בניגוד למיתוס הרווח, למרות התרומה המועטה של המטוס ושל הטנק בהכרעת מלחמת העולם הראשונה, רוב המצביאים זיהו את הפוטנציאל הגלום בכלים חדשים אלה וגם באחרים, והשקיעו בפיתוח שלהם ובהצטיידות בהם. במהלך שני העשורים הבאים הושגו פריצות דרך טכנולוגיות שהפכו את המטוס ואת הטנק לכלים בעלי ערך מכריע. כעת הפך הוויכוח על האופן בו ישפיעו אמצעי הנגד – נשק נ"ט ונשק נ"מ – שפותחו במקביל, על היכולת לממש את הפוטנציאל.

התקפה מול הגנה באוויר

חסידי העוצמה האווירית טענו שהמטוסים יעקפו כל מערך הגנה קרקעי, ושלא ניתן לבנות בשמיים מערך הגנה שימנע מהם להגיע ליעדם. "המפציץ תמיד יחדור" טען ראש ממשלת בריטניה, סטנלי באלדווין, ב־1931. עד כדי כך היו בכירי חיל האוויר הבריטי בטוחים בעליונות הכוח האווירי ההתקפי, שלא רצו כלל להשקיע ברכישת מטוסי יירוט הגנתיים שיגנו על העורף של בריטניה עצמה. המלחמה, טענו, תהיה רצף של מהלומות התקפיות הדדיות שלא ניתן להתגונן מפניהן. הצד שיהלום חזק יותר הוא זה שינצח, לכן יש להקצות את כל התקציב למטוסי הפצצה ולא "לבזבז" תקציב על אמצעי הגנה שלא יועילו. במלחמת העולם השנייה הטילו הבריטים והאמריקנים 1.6 מיליון טונות של פצצות על העורף האזרחי של גרמניה, הרגו ופצעו כ־1.5 מיליון אזרחים גרמנים; החריבו כ־20% מכל הבניינים בגרמניה, כולל רוב מבני התעשייה, והותירו בערך 7.5 מיליון גרמנים ללא בית (כ־11% מהאוכלוסייה). אבל גרמניה לא נשברה. הגרמנים השקיעו בהגנה מיליון לוחמים, 55,000 תותחים ואלפי מטוסים והעבירו את התעשייה שלהם אל מתחת לקרקע. נדירים היו המקרים

שיצרו כלי הנשק החדשים.

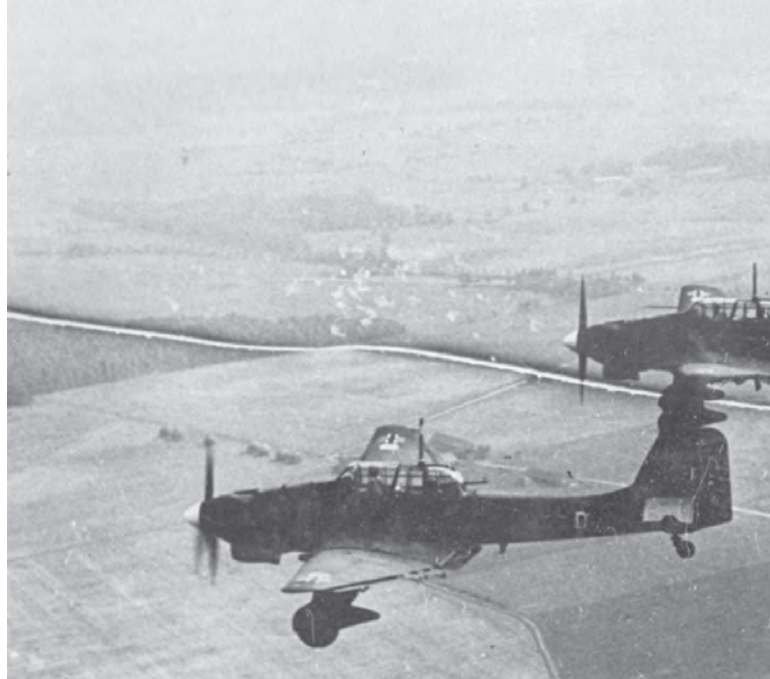
בזכות המצאת הטלגרף ולאחר מכן הטלפון, יכלו מפקדים לתקשר בזמן אמת עם פקודיהם גם מחוץ לטווח הצעקה. אליה וקוץ בה – האפשרות הזו הייתה קיימת רק כאשר הכוחות היו נייחים. מרגע שהתוקף החל להסתער, הוא התרחק מהטלפונים שלו ואיבד קשר עם מפקדיו. לעומתו, המגן, שנלחם בתוך שטחו, יכול היה להכין מראש רשת מסועפת של טלפונים כך שגם אם נאלץ כוח מסוים לסגת – הוא תמיד יכול היה למצוא טלפון שמיש כדי לדווח וכדי לקבל פקודות. פער זה באפשרות להעביר דיווחים ופקודות, הבטיח שהמגן תמיד הגיב מהר יותר אל הצורך לשנות תוכניות תוך כדי הקרב, והקדים את התוקף בתגובתו. המצאתה של הרכבת ושכלולה אפשרו להניע במהירות כוחות, ציוד ואספקה מכל רחבי המדינה לעבר החזית ולרוחב החזית. ואולם, מרגע שהוטלו הכוחות להתקפה הם חזרו להתקדם בקצב ההליכה של העת העתיקה. לעומת זאת, גם אם הופתע המגן באשר לגזרת ההבקעה, הוא יכול היה להניע את תגבורותיו לאותה גזרה במהירות הרכבת עד עורף שדה הקרב, ולהקים מערך הגנה חדש שיחסום את דרכו של התוקף.

כתוצאה מכך לא יכלו צבאות תוקפים לתמרן סביב מוקד התנגדות, אלא רק להסתער עליו באופן חזיתי. בנוסף, גם כאשר הצליח הצבא התוקף להבקיע דרך קטע כלשהו של מערך ההגנה, הוא מעולם לא הצליח לפתח את ההצלחה המקומית הזו לכדי הצלחה מערכתית, ובוודאי לא אסטרטגית, בטרם כוחות רעננים שהועיק המגן מגזרה אחרת הגיעו וחסמו שוב את המעבר. מהירות התגובה של המגן לכל שינוי במצב הייתה מהירה פי כמה מזו של התוקף.

המצביאים האירופאים של שלהי המאה ה־19 היו מודעים לבעיות הצפויות במלחמה הבאה, והחלו לחפש פתרונות טכנולוגיים ופתרונות בשיטות הלחימה עוד לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה. לדוגמה, פיתוח של רכב משוריין היה כבר נושא למחקר ולניסויים החל מ־1903. אבל גם הביצועים של הטנקים המשוכללים ביותר שהופעלו במלחמת העולם הראשונה עדיין היו ירודים מאוד ולא יכלו לשנות את התנאים בשדה הקרב. הם היו איטיים מדי, מסורבלים מדי ונטו להתקלקל תוך שעות פעולה ספורות. תרומתם העיקרית הייתה בצמצום האבידות של התוקף, ולא בהבאת הישגים טקטיים ייחודיים ובוודאי לא מערכתיים. טכנולוגיות המטוסים היו טובות רק במעט ואף כי נבנו רכבות מטוסים, הרי שבסופו של דבר תרומתם הכוללת הייתה שולית ועיקרה באיסוף מידע על המתרחש בעומק שטחו של האויב והכוונת אש תותחים. חלק משיטות הלחימה החדשות נוסו במלחמות קטנות שפרצו ברחבי העולם לפני מלחמת העולם הראשונה, והתבררו כשגויות ואף קטלניות יותר לתוקפים

הישגי הבליצקריג הגרמני בתחילת מלחמת העולם השנייה גרמו לשיכוח חושים בהתייחס ליתרון של ההתקפה על ההגנה. אולם, נדרשו רק שלוש שנים כדי שמגמה זו תיבלם

שהמטוסים יעקפו כל מערך הגנה קרקעי

היו "מהירות", ובתום שנה של קרבות קשים בחזית הרוסית, בהם אבדו רכבות משאיות, הצטמצם שיעור "העוצבות המהירות" לכדי 10% בלבד מכלל העוצבות של צבא גרמניה. יתר הצבא הגרמני נע ונלחם בקצב של מלחמת העולם הראשונה, ומכיוון שבזירות לחימה רבות לא היו מסילות רכבת – אף חזרו לקצב של מלחמות נפוליאון. לעומת זאת, צבאות האימפריה הבריטית וארצות-הברית הפכו לניידים לגמרי על משאיות,⁸ ואפילו הסובייטים הצטיידו בסופו של דבר במשאיות רבות יותר מאשר הגרמנים.

בימי השיא של הצלחות השריון הגרמני בתחילת המלחמה, היו רוב הטנקים שלו נחותים לחלוטין מרוב הטנקים של אויביו בהיבטים של חימוש, של מיגון ושל ניידות. את התרומה החשובה ביותר לניצחונות השריון הגרמני על יריביו העניקה טכנולוגיה אחרת שהומצאה בשלהי המאה ה-19, אבל הבשילה רק לאחר מלחמת העולם הראשונה – מכשירי קשר אלחוטיים.

הגרמנים היו הראשונים שהתקינו מכשיר קשר אלחוטי בכל טנק, בעוד שחילות השריון היריבים הסתפקו במכשיר קשר אלחוטי רק בטנקי קצינים או בטנקי מפקדי פלוגות. התוצאה הייתה שורימת הריווחים ממפקדי הטנקים למפקדים בכירים וזרימת הפקודות מהמפקדים הבכירים למפקדי הטנקים, היו מהירות ומדויקות בהרבה מאלה של יריביהם. גדודי הטנקים הגרמניים הגיבו מהר יותר למתרחש סביבם ונגרם מאשר האויבים.

ואולם, התעשייה הגרמנית לא הצליחה לייצר די מכשירים כדי לספקם לכל הצבא. רוב העוצבות עדיין תקשרו באמצעות טלפונים ושליחים, אם כי כעת נסעו השליחים על אופנועים במקום לרכב על סוסים. עם הזמן התהפכו היוצרות – הצבאות היריבים ציידו את כל הטנקים שלהם במכשירי קשר אלחוטיים, ואף ציידו את החילות האחרים בכמות מכשירים כאלה שהגרמנים לא יכלו להתחרות בה. היתרון הטכני במהירות התגובה עברה מידי הגרמנים לידי יריביהם. רק העובדה ששיטת הפיקוד הגרמנית העניקה חופש פעולה רב יותר למפקדים זוטרים, כך שהם יכלו לפעול גם ללא פקודות מפורשות, מנעה מהפער הטכני להפוך למכריע.

הישגי הבליצקריג הגרמני בתחילת מלחמת העולם השנייה גרמו לשיכרון חושים בהתייחס ליתרון של ההתקפה על ההגנה. אולם, נדרשו רק שלוש שנים כדי שמגמה זו תיבלם, והגלגל יתהפך שוב לטובת ההגנה. התברר שהיתרון היה נסיבתי, ומרגע שהצבאות הצטיידו בכמויות גדולות של נשק נגד טנקים – נבלמה השעטה שלהם. כלי נשק נ"ט פותחו כבר במלחמת העולם הראשונה, אבל לקראת מלחמת העולם השנייה העריכו הערכת-חסר את הכמות הדרושה.

הגלגל התהפך שוב – הבליצקריג נבלם, ההגנה חזרה והרימה את ראשה. כדי להתגבר על ההגנה במחצית השנייה של מלחמת העולם השנייה, היו צריכים הצבאות לפתח שיטת התקפה שדמתה מאוד לזו של שלהי מלחמת העולם הראשונה. בשיטה זו רוכזה עליונות מוחלטת באמצעות כמויות גדולות של אש ושל כוחות בגזרת התקפה צרה יחסית, כדי להתגבר על כוח הגנה קטן יחסית על-ידי מכול של פצצות ופגזים.

ועם זאת, למרות העדיפות הבריטית המוחצת בכל דבר אפשרי, למעט אולי במיומנות טקטית, נדרשו להם כמעט שבועיים כדי להבקיע מערך הגנה באל-עלמין שעומקו בערך עשרה קילומטרים. בנחיתה בנורמנדי הפעילו בעלות הברית המערביות אלפי מפיציים ומטוסי תקיפה, יותר מ-1,500 תותחים ומשגרי רקטות ובערך 50 גדודי רגלים כדי לגבור על פחות מעשרה גדודים גרמניים וכמה

שבהם נמנעה לגמרי הפצצה של העורף הגרמני, אבל היו תקופות שהם גבו מחיר כה כבד שהתוקפים שקלו הפסקת המתקפה. בערך 40,000 מטוסים בריטים ואמריקנים הופלו או התרסקו ושני שלישים מכל אנשי צוותי המטוסים המפציצים נהרגו, נפצעו או נשבו.

שני גורמים הביאו לקריסה סופית של ההגנה האווירית הגרמנית:

- ⊖ פיתוח של מטוס קרב אמריקני בעל טווח ארוך מספיק, שיכול היה ללוות את המפציצים עד לעומק גרמניה וייצורו בכמויות גדולות.
- ⊖ מחסור הולך ומחריף בדלק בגרמניה. מחסור זה צמצם את מספר מטוסי היירוט הגרמניים שיכלו להמריא לקרב, וצמצם גם את יכולתם להכשיר את הטייסים שלהם. כך שבשנה האחרונה של המלחמה רבים מהטייסים הגרמנים שהמריאו היו נחותים לחלוטין במיומנות טיסה ביחס לטייסים של האימפריה הבריטית וארצות-הברית.

אם נמדוד את המערכה האווירית על גרמניה במדד של קלאוזביץ – ניווכח כי הגרמנים סבלו מראש מנחיתות עוצמה. נחיתות שהלכה והחריפה ככל שנמשכה המלחמה, ולכן בסופו של דבר נכשלה ההגנה שלהם. מנגד, הנוקים הנוראיים שגרמו המטוסים התוקפים לא הספיקו כדי למוטט את גרמניה ולאליץ אותה להיכנע.

התקפה מול הגנה על הקרקע

על הקרקע הפך הטנק לכלי המרכזי שסביבו פעלו כל שאר החילות. הטנק העניק לתוקף מהירות גבוהה יותר לנצל את ההצלחה שלו. אבל לא פחות חשובה מהטנק, יש הטוענים שאפילו יותר חשובה, הייתה המשאית. המשאית שחררה את התוקף מכבלי מסילות הרכבת. היא רדפה אחרי הטנק והביאה לו דלק ותחמושת, גם לאחר שזה פרץ פרוודור במערך ההגנה והתרחק עשרות ואפילו מאות קילומטרים מבסיסי האספקה שלו. בלעדיה כל פריצה הייתה הופכת לזמנית בלבד, מכיוון שהטנקים היו צריכים לחזור לשטח התוקף לתדלק ולהתחמש, או שהיו נעצרים, מכותרים ומושמדים בעומק שטחו של המגן. לגרמנים חסרו משאיות ולכן ריכזו את רובן במספר עוצבות שהוגדרו "עוצבות מהירות" (Schnelleverbunden), ואילו כל יתר העוצבות נותרו רגליות והמשיכו להשתמש בסוסים לגרור את ציודן. בימי השיא של הבליצקריג, רק כ-20% מעוצבות הצבא הגרמני

שיגור הקטיושות הראשונות מצפון ירדן לעבר בית-שאן ב-1968. מבצע "עמוד ענן" ב-2012 הוא המקרה הראשון שבו הצליחה מערכת הגנתית לצמצם באופן משמעותי את הפגיעה של התקפת רקטות וטילים. במבצע "צוק איתן", שנתיים לאחר מכן, הושג הישג דומה. מערכות הגנה נגד רקטות ונגד טילים כמו "כיפת ברזל" הן הישג טכנולוגי כביר, אבל כל עוד מחיר ההצטיידות נותר כפי שהוא היום – יקר באופן משמעותי מהרקטה התוקפת – הם מהווים מענה חלקי בלבד, שכן מלאי טילי היירוט עלול להסתיים לפני שנגמר מלאי הרקטות התוקפות. רק הוזלת טילי היירוט, כדי שניתן יהיה להרבות מיירטים, עשויה אולי לשנות את המגמה.

ברמה הטקטית נדמה שהעוצמה האווירית והטילים ארוכי-הטווח מפריכים את טענתו של קלאוזוויץ בדבר יתרונה הטבעי של ההגנה. עם זאת, יוזכר שברמה האסטרטגית עד כה נדידים המקרים שהנחתת אש מרחוק הצליחה להכריע אויב נחוש. גם על השפעתן של הטלת הפצצות הגרעיניות על יפן ב-1945 יש ויכוח בין החוקרים: האם היא זו שהכריעה, או שהמתקפה הרוסית שהשמדה את רובו של צבא היבשה היפני במנצ'וריה והחשש מפלישה אמריקנית ורוסית ליפן עצמה הם שהכריעו את הכף? בנוסף, באותם מקרים מעטים שהתוקף הסתפק באש והשיג את מטרותו, כמו בקוסובו ב-1999 ובמבצע "עמוד ענן" ב-2012, אפשר לזקוף חלק ניכר מההצלחה לנסיבות המדיניות הפרטיות של אותם מקרים ייחודיים, לא פחות מאשר להישגי האש. נדרשים גם נחישות מועטה של המגן וגם פער עצום בעוצמה היחסית כדי שהתוקף יכניע את המגן באש בלבד – זה חלק האמיתי של המתקפה האווירית האמריקנית על עיראק ב-1991, על סרביה ב-1999 ובכל מבצעי האש-מנגד של ישראל. כל מבצעי האש-מנגד של אויבי ישראל נגדה הסתכמו בסופו של דבר בהישג של הטרדה בלבד.

בינתיים, על הקרקע, נמשכת ההתמודדות בין יכולות כיבוש שטח לבין יכולות חסימת התמרון הקרקעי: האם המכשולים הקרקעיים המלאכותיים והאש המדויקת ארוכה-הטווח נגד רק"ם יבלמו את ההתקפה, או שהטכנולוגים והטקטיקנים ימצאו דרך למגן את הכוחות התוקפים במידה שתאפשר חידוש תנופתם? כאמור, מיגון נייד הוא התנאי להתקפה.

כרגע הרעה המקובלת היא שבזכות העצמת האש ההגנה גוברת, והתמרון ההתקפי נהיה קשה מדי, בדומה למצב ערב מלחמת העולם הראשונה. כדי להחזיר את התנופה להתקפה צריכים לפתח הגנה יעילה יותר לרק"ם. מערכת "מעיל רוח", למשל, היא חלק מההתמודדות הזו.

תווח המחשבים

חידוש טכנולוגי נוסף במלחמות כיום הוא המחשבים. כשם שהמצאת הספינה אפשרה לבני אדם להילחם בים והמצאת המטוס אפשרה להם להילחם באוויר, כך המצאת המחשבים ורשתות התקשורת הממוחשבת יצרה תווח חדש של לחימה.

בתחום אחד יוצרים המחשבים ושיטות התקשורת החדשות יכולות חדשות לחלוטין – אמצעי עזר לפיקוד ולשליטה. צבא שיצליח לרשת עצמו מהר יותר ובאופן עמוק ויעיל יותר מיריביו – ייהנה מאותו יתרון ממנו נהנו הטנקיסטים הגרמנים בתחילת מלחמת העולם השנייה על-פני יריביהם. ואולם, יכולת זו אינה תורמת יותר דווקא לתוקף או למגן. היתרון מושג כאשר לצד אחד יש אותה ולצד השני אין. לוחמת המחשבים יכולה לתרום תרומה מכרעת – חרירה לרשת האויב כדי לגנוב ממנה מידע ולמנוע ממנה לתפקד יכולה להעניק

עשרות תותחים שהגנו על החופים. במבצע "קובר", שהבקיע לבסוף דרך מערך ההגנה הגרמני בנורמנדי, הפעילו האמריקנים 1,800 מפציצים כבדים, יותר מ-600 מטוסי תקיפה, יותר מאלף תותחים וארבע אוגדות מתוגברות נגד אוגדה גרמנית מדוללת אחת, ובכל זאת נדרשו להם שלוש יממות כדי להבקיע מערך שעומקו פחות מחמישה קילומטרים. הסובייטים פעלו בשיטה דומה, אם כי השתמשו ביותר תותחים ובפחות מטוסים.

את השטחים שכבשה גרמניה בשנים 1939–1942 בסדרת מהלומות, שכל אחת מהן נמשכה כמה שבועות בלבד, הצליחו אויבותיה לכבוש חזרה רק אחרי לחימה רציפה שנמשכה כמה חודשים – לחימה ששחקה את הגרמנים עד דק, ורק אז הובסו.⁹

התפתחות מלחמותיה של ישראל דומה מאוד, בועיר אנפין, למלחמת העולם השנייה. שיטת הפעולה של צה"ל במבצעים הגדולים שהכריעו את מלחמת העצמאות, ושוב במלחמת סיני ובמלחמת ששת הימים, התבססה על התקפות לעומק דרך פרצות או נקודות תורפה עם כוחות ניידים מהירי תנועה. ואולם, ממלחמה למלחמה נהייתה הלחימה קשה יותר. צבאות האויב גדלו וגדשו יותר את המרחב, מותירים פחות ופחות פרצות, מחזקים את נקודות התורפה שלהם ומצוידים ביותר ויותר כלי נשק יעילים נגד כוחות ניידים. במלחמת יום הכיפורים הצליח צה"ל בסופו של דבר לתקוף אל תוך שטח האויב, אבל רק במחיר קרבות שחיקה ממושכים. גם במלחמת לבנון הראשונה הגיע צה"ל בסופו של דבר אל רוב היעדים הקרקעיים שקבע לעצמו, אבל לא בקצב שתכננו מפקדיו.

עוצמה אווירית וטילים אחרי מלחמת העולם השנייה

אמנם המפציץ לא תמיד חדר, או ששילם ביוקר כדי לחדור, אבל בסיכומו של דבר ההגנה נגד התקפה אווירית הוכחה כקשה הרבה יותר והיתרון הטבעי היה אצל התוקף. איום משמעותי על חופש הפעולה של המטוסים התוקפים, טילים משוגרים מהקרקע, הוצב לראשונה במחצית השנייה של שנות ה-60 בווייטנאם ובמזרח-התיכון. למרות זאת, לאחר שספגו כמה מכות כואבות, למדו חילות האוויר להתמודד עם האיומים החדשים, ומאז 1973 לא היה מקרה בו כוח אווירי תוקף נכלם בשל עוצמת ההגנה.

יתרון ההתקפה האווירית התעצם עוד יותר כאשר הגרמנים הכניסו לשימוש נשק חדש: טילים ארוכי טווח. טיל הוא למעשה מטוס חרי-פעמי מהיר ללא טייס. מיוני 1944 ועד מרס 1945 נחתו בפיצוץ עז בכריטניה כמעט 11,000 כאלה.¹⁰ ההפגזה נמשכה עד שהבריטים כבשו את כל השטח שהיה בטווח הטילים מאדמת בריטניה.

חוויה דומה, אם כי עדינה בהרבה, חוו בישראל כמה פעמים מאז

מעיון בתולדות הלחימה הבלתי סדורה משחר ההיסטוריה ועד ימינו, עולה כי התוקף נהנה מיתרון טקטי מובהק, ולו רק בגלל שאין עליו לחץ לתקוף במועד מסוים

חזקים אחרים שהעסיקו באיום מהותי יותר את האויב או מימנו וסיפקו ציוד לקיום הכוח הלוחם והאוכלוסייה. סייעה לכך מאוד גם חולשת נחישות האויב נגדו נלחמו.

המגן האנושי - ערכי תרבות בשירות ההגנה

כאמור, לא רק טכנולוגיה משפיעה על אופן ניהול מלחמות. למעשה, לתמורות בתרבות האנושית - צורות ההתפרנסות, צורות הניהול החברתי והמדיני, אמונות וערכים, יש לעתים השפעות חזקות יותר על שינויים באופן ניהול מלחמות מאשר לטכנולוגיה. בשלהי המאה ה-19 נולד באירופה רעיון שחלחל אטיאט והחל להשפיע על אופן ניהול המלחמות והגיע לשיאו בכמה העשורים האחרונים - הרעיון שיש הפרדה בין משתתפים ב"משחק" המלחמה, הלוחמים ועוזריהם הישירים, ובין הצופים מן הצד שאינם משתתפים פעילים בלחימה ולכן גם אסור לפגוע בהם - האזרחים. רעיון זה, שבהדרגה הוכנס לקובץ ההסכמים המכונים "דיני המלחמה הבינלאומיים", העניק יתרון מהותי למגן, ולא חלף זמן רב עד שבקהילות מסוימות החלו לנצלן בהתאם - תחילה ככלי תעמולה נגד התוקף שפגע באזרחי קהילות אלה, תעמולה שנועדה לצמצם את עוצמת ההתקפות עליהם עקב לחץ מדיני או רגשי על האויב התוקף, ובהמשך בכך שהחלו להקיף עצמם באזרחים כמגנים חיים מפני תקיפה, בעוד הם עצמם ממשיכים לירות לעבר האויב. התוצאה היא שהתוקף, גם אם יש בידיו כלי נשק עוצמתיים, נוטה לצמצם את הפעלתם ולהפעיל את כוחותיו באופן מוגבל ביותר ובכך מחליש את עוצמת ההתקפה וסיכוייה להצליח. שיטת ההגנה זו פועלת אך ורק מול יריבים שקיבלו על עצמם את הערך התרבותי של אי-פגיעה באזרחים.

ההשפעה אינה רק טקטית. מלחמה אינה תופעה בין צבאות, אלא בין הקהילות שהצבאות הללו משרתים. לכן, ככל שהנוק שנגרם לקהילה פוחת כך גם קשה יותר לשכנע אותה שתיכנע.

סיכום

אמרתו של קלאוזביץ על עדיפותה הטבעית של ההגנה, תוך הרגשת הסייג שזו בתנאי ששני הצדדים נהנים מעוצמה ומיכולות שוות, נכונה עקרונית ברוב המצבים. ואולם, נראה שבתחומים צרים, כמו מצבים בלוחמה האווירית או מצבים בלחימה הבלתי-סדורה, או בתקופות מסוימות כמו בשלהי המאה ה-15 וראשית המאה ה-16 באירופה, יש נסיבות שמפרות אותה. יתר על כן, בדרד-כלל קהילות יריבות שנלחמות זו בזו אינן שוות בעוצמתן וביכולותיהן. אי-השוויון אינו בהכרח בטכנולוגיה או בגודל הצבא. הטכנולוגיה יכולה להיות זהה, ועדיין צד אחד מאורגן נכון יותר כדי למצות אותה. הצבאות יכולים להיות בעלי גודל זהה, אבל לקהילה אחת יש משאבים תחזוקתיים עדיפים שמאפשרים לה להילחם זמן ממושך יותר, עד שיריבה מתרושש ואינו יכול להמשיך להתנגד. הגבלות תרבותיות עשויות למנוע מהתוקף למצות את כל כוחו ובכך לצמצם את יתרונותיו על יריבו.

המשמעות, בסופו של דבר, היא שהתוקף חייב להשקיע מאמץ כדי למצוא דרכים ליצור עדיפות כמותית, איכותית, תחבולנית או רוחנית עלימנת לפצות את עצמו על יתרונותיה הטבעיים של ההגנה עליפני ההתקפה.

המאמר מבוסס על הרצאה שניתנה עליי הכותב בכנס של מרכז בס"א למחקרים אסטרטגיים, 30 בדצמבר 2013.

הערתו למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

אספה המונית של תומכי חזבאללה בביירות, 10 בדצמבר 2006. הלחימה נגד ארגוני טרור וגרילה היא צורת הלחימה העיקרית שצה"ל עוסק בה כמעט מאז שנוסד

יתרון משמעותי לכוחות הלוחמים הרגילים של הצבא המצליח בה. למעשה, ייתכן ואף עלול להיווצר היפוך מצבים - צבא שתפקודו מותנה במערכת פיקוד ושליטה ממוחשבת, פגיע יותר להדירת אויב למערכת זו מאשר צבא מיושן שעדיין רגיל לתפקד ללא המערכות המתקדמות. ברגע שצבא מתרגל לנהל את עצמו על מסכי מחשב, היכולת שלו לחזור לתקשורת דיבור ומפות נייר פוחת באופן ניכר.

התקפה והגנה במלחמות בלתי-סדורות

בניגוד למיתוס הרווח, הלחימה נגד ארגוני טרור וגרילה היא צורת הלחימה העיקרית שצה"ל עוסק בה כמעט מאז שנוסד. המהות הטקטית של לחימה בלתי סדורה היא התקפות "פגע וברח" של כוחות קטנים. כאשר הם תוקפים אזרחים מכונה הדבר פעולת טרור, וכאשר הם תוקפים כוחות חמושים מכונה הדבר פעולת גרילה.

מעיון בתולדות הלחימה הבלתי סדורה משחר ההיסטוריה ועד ימינו עולה שבשיטה זו התוקף נהנה מיתרון טקטי מובהק, ולו רק בגלל שאין עליו לחץ לתקוף במועד מסוים, ולכן הוא מחכה ותוקף רק בשעת כושר, כשהמגן אינו מוכן. הצורך בהפתעה נובע מחולשת ההתקפה, ולכן התוקף נדרש להשתמש בה כפיצוי.

בניגוד לרמה הטקטית, ברמה האסטרטגית המסקנה אינה כה מובהקת. קהילות מתקשות לכפות על יריבותיהן להיכנע לדרישות מדיניות כאמצעות פשיטות מוגבלות-היקף וקצרות-משך מעת לעת - אלא אם הדרישות הללו מצומצמות גם כן. לחימה בלתי סדורה אינה יכולה לכבוש שטח או להחזיקו. היא אינה יכולה להשמיד צבאות או אוכלוסיות וגם לא נכסים קיומיים של אומה שלמה. משום כך מלחמות כאלה לרוב נמשכות זמן רב ומוכרעות טיפיון-טיפין עד שאחד הצדדים מתייאש.

הניסיון ההיסטורי מלמד, שקהילות שנקטו בטרור ובגרילה כשיטת לחימה מועדפת נגד אויבים שהעדיפו לחימה סדורה, לרוב הובסו גם אם נדרשה לכך לחימה ממושכת. השיטה היעילה ביותר נגדן הייתה תמיד פגיעה באוכלוסייה ובנכסי הקיום החיוניים שלהגנתם נדרשה יכולת לחימה סדורה.

באותו מיעוט של מקרים בהם הטרור והגרילה ניצחו, לרוב היה זה בזכות העזרה שזכו בה, במישרין או בעקיפין, מגורמים מדיניים

מבצעי תמרון יבשתי מול

הפולמוס סביב השאלה
האם הטכנולוגיות
החדשות מאפשרות
לנצח מלחמות באש
מנגד או אפילו באש
מרחוק, ואולי ללא אש
כלל, הוא מוקד הדיון
בניהול מלחמות במאה
השנים האחרונות. הניסיון
המבצעי מראה שנדרש
תמרון קרקעי כדי
להכריע את המלחמה

חייל אמריקני משתמש במחשב נייד
למעקב אחר יעד במהלך מבצע. בתווך הסייבר הוחלפו
המטוסים במחשבים, והפצצות בתוכנות זדוניות. צילום: גטי אימג'ס

מבצעי ירי מנגד בעולם

בלבר. כך למשל, ניצחה נאט"ו לכאורה במלחמה בקוסובו ב-1999 באמצעות כוח אווירי בלבד, אך סביב ניצחון זה עדיין נסובה מחלוקת בין החוקרים האם הוא הוכחה לתיאוריה או אנומליה נסיבתית ואיזה גורמים נוספים השפיעו גם הם. למרות אי הצלחת הכוחות האוויריים לברם להביא ניצחון מובהק באף עימות צבאי משמעותי מאז,² האפשרות לנהל מלחמה מרוחק³ מתקבלת בברכה בחברות מערביות המבקשות להימנע מהסתבכויות ומנפגעים.

במהלך שנות ה-90 של המאה ה-20, עם פריצת מהפכת המידע והתפתחות תפיסות המהפכה בעניינים צבאיים (RMA – Revolution in Military Affairs) שוב הוצף הרעיון שכוחות יבשתיים נועדו לעבור מן העולם. מהפכת המידע לא רק שכללה את האמצעים הוותיקים, אלא הוסיפה תווך לחימה חדש, רביעי:⁴ תווך רשת המחשבים – הסב"ר (הסכיבה הרשתית). בתווך מלחמה זה הוחלפו המטוסים במחשבים, והפצצות בתוכנות ודוגמיות המשתקות מערכות חיוניות תלויות-מחשב, צבאיות ואזרחיות, כדי לגרום לאנדרלמוסיה אצל האויב ולהביא אותו לידי קריסה תפקודית. זאת לכאורה ללא שימוש בכוח פיזי. חזון מהפכני זה טרם הוכח בפועל ויש חוקרים הפוסלים אותו, אבל רוב הממשלות והממסדים הביטחוניים מתייחסים אליו ברצינות רבה.⁵

אך טבעי הוא, שהשימוש באמצעי לחימה לא מאוישים במבצעים כידורגיים במקום באנשים חמושים, ועוד יותר מכך שימוש באמצעי אלי-הרג כמו התקפות ממוחשבות שמכניעות את האויב ללא לחימה כלל, קורצים למדינאים ולציבור הרחב של מדינות המערב. תופעה זו מכונה עליידי החוקר אֶדוֹרְאָרְד לִיטְוֵנְאָק: "מלחמות פוסט-הרואיות".⁶ ואולם, לא כולם מסכימים עם התפיסות החדשות. לדוגמה, מפקדי זרוע היבשה של ארצות-הברית טוענים כי במבצעי ייצוב ובלחימה נגד מרידות, אין תחליף למספר רב של חיילים בשטח – זה אחד הלקחים שהפיקו ממלחמותיהם בעיראק ובאפגניסטאן. במסגרת צמצום התערבותו במלחמות של אחרים, המערב עובר מאסטרטגיה של לחימה נגד התקוממות (COIN – Counter Insurgency) – מבצעים הממוקדים ברכישת תמיכת האוכלוסייה, הגנה עליה מפני האויב ורדיפה אחר האויב כדי לפגוע בו, לאסטרטגיה של לחימה נגד טרור (Counter Terror – CT) – מבצעים הממוקדים בלעדית באיתור ובהרג של לוחמי אויב ומפקדיהם. בין היתר משום שמבצעים נגד טרור מסוג זה דורשים מודיעין איכותי, יכולת מתקדמת בתחום הסב"ר, נשק מדויק המורכב על כלי טיס וכוחות מבצעים מיוחדים, ומנגד לכאורה אינם מחייבים נוכחות קבועה של כוחות מערביים כדי לבסס את הישגיהם.

בארצות-הברית הוצעו התפיסות של לחימה מרוחק לא רק ללחימה נגד אויבים הנוקטים באסטרטגיה של לחימה בלתי-סדורה, אלא גם

סא"ל (מיל') ד"ר עזר הנט, מדיין אקדמי במכללה הבין-זרועית לפיקוד ומטה

ד"ר איתן שמיר, מרצה בכיר באוניברסיטת בראלן וחוקר במרכז בס"א למחקרים אסטרטגיים

מטבע בריאתם כבעל חיים יבשתי, בני אדם נלחמים על היבשה מקדמת דנא. לפני כמה אלפי שנים, בעקבות התפתחות הארגון החברתי, התורות המדיניות והטכנולוגיה, נוסף תווך חדש: הלחימה עלי-פני הים. עם זאת, כיוון שבני האדם חיים על היבשה, כוחות היבשה שמרו על מקומם כאמצעי ההכרעה העיקרי. אמנם לעיתים השליטה בים חשובה ביותר, ובעת הנוכחית חשיבות זו אף גברה עקב יכולות טכנולוגיות חדשות למצות את עושר הים וקרקעיתו לצרכים כלכליים והתלות של קהילות מסוימות בייבוא וייצוא לפרנסתן, אבל נדירים המקרים בהם הוכרעו מלחמות בים בלבד והנסיבות המדיניות והאסטרטגיות של המקרים הללו היו חריגות!¹ לרוב ההכרעה לטובת צד מסוים בים שיפרה את יכולתו להכריע ביבשה, אבל לא החליפה את הצורך להביס את האויב גם ביבשה.

עם המצאת כלי התעופה, נסקה המלחמה אל התווך האווירי. מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה, שבמהלכה התקשו צבאות יבשתיים להבקיע מערכי הגנה מוצקים, טענו כמה הוגים צבאיים, שהמפורסמים בהם היו הגנרל האיטלקי ג'וליו דוֹאָה ומְרֶשֶׁל האווירי הבריטי הַיֵּו טְרַנְצ'ֶאָרְד, כי הסגולות הייחודיות של הכוח האווירי הופכות את כוחות היבשה למשניים – כוחות היבשה ישמשו רק להגנה על הגבול, למקרה שהאויב ינסה לפלוש בדרך היבשה, בעוד הכוח האווירי ינצח את האויב עליידי החרבת עורפו הלאומי. המציאות של מלחמת העולם השנייה ורוב המלחמות מאז בהם נוסחה תפיסה זו הוכיחה אחרת: למעט במקרים חריגים, הכוח האווירי הוכיח את היותו כלי הכרעה, אך לא מספיק להשגת ניצחון במלחמה, בעוד כוחות היבשה נותרו היסוד המכריע. למרות זאת, בכל פעם שמשתפרת הטכנולוגיה האווירית קמים שוב אנשים וחוזרים על טענותיהם של דוֹאָה, טְרַנְצ'ֶאָרְד ועמיתיהם.

האם הכוחות היבשתיים נועדו לעבור מן העולם?

כמו במלחמות שהתנהלו באמצעות כוח ימי בלבד, גם המקרים החריגים שבהם כוחות אוויריים הכריעו מלחמות ללא הפעלה התקפית של כוחות יבשתיים מאופיינים בנסיבות מדיניות ואסטרטגיות בלתי רגילות. בראשן, החשיבות המועטה יחסית של המטרה המדינית של המלחמה לצד המובס, יחד עם פער מובהק בעוצמה המדינית, הצבאית והכלכלית לטובת הצד המסתפק בהפעלת כוח אווירי

המקרים החריגים שבהם כוחות אוויריים הכריעו מלחמות ללא הפעלה התקפית של כוחות יבשתיים, מאופיינים בנסיבות מדיניות ואסטרטגיות בלתי רגילות

כדי להתמודד עם אתגר של אויב שווה או כמעט שווה,⁷ הצפוי לנקוט בלחימה סדורה גבוהה עצימות, למשל סין או רוסיה. מול אויבים כאלה פותחה תפיסת "המערכה אוויריים", המבוססת על יכולות של טכנולוגיות RMA: שימוש מסיבי באש-מנגד, מן הים ומן האוויר, ללא השתתפות נרחבת של כוחות יבשתיים, המכה באויב מרחוק עד שהוא נכנע. הניצחון במלחמות אלה יושג, כך שואפים, על-ידי שחיקה הדרגתית של נכסי האויב וכוחותיו מרחוק. עד שיחליט שמטרות המלחמה למענו הוא נלחם אינן שקולות להמשך מגמת אובדן נכסיו. כיבוש שטח, אם בכלל יתבצע, יהווה רק ביטוי לניצחון שכבר הושג ולא אמצעי להשגתו. אולם, מול גישה זו קמו מבקרים שטוענים שבלי לחימה יבשתית מערכה זו לא תכריע אויב מקביל בעוצמתו לארצות-הברית ולאחרונה, אחרי שנים של מיקוד בלחימה בלתי-סדורה נמוכת-עצימות, זרוע היבשה והנחתים האמריקנים עוסקים במרץ בהעצמות ולימודי-מחדש של רזי הלחימה הסדורה בעצימות גבוהה.

הכלים לניצחון במלחמה: היחס בין יבשה, ים ואוויר

כיבוש או פשיטה

עד להמצאת תותחים ארוכי-טווח, רקטות ומטוסים, הדרך היחידה להפעיל אלימות נגד קהילה יריבה הייתה לשלוח קבוצה של אנשים חמושים שיפלושו לשטחה. בהתאם ליעד המדיני הסופי של הקהילה היוזמת את המלחמה, תוכננה הפלישה להביא לנוכחות קבועה בשטח האויב או לנוכחות זמנית בלבד – לנסות לכבוש ולהחזיק בשטח, או רק כדי להרוג חלק מהאוכלוסייה המצויה על שטח זה, או אנשים מוגדרים מתוכה, ולהשמיד את נכסיה או לשדוד אותם ואז לחזור הביתה. ללא קשר לאסטרטגיה שבחר, הפולש צריך לבחור כיצד לנהוג בכוחות החמושים של הקהילה היריבה:

- ⊕ לתקוף אותם ישירות כדי להשמידם במהלומה אחת.
- ⊕ לתקוף אותם בהדרגה.
- ⊕ לתמרן אותם לעמדת נחיתות כדי שייסוגו.
- ⊕ לעקוף אותם ולחמוק מהם לחלוטין.

בהנחה שיכולה ורצתה להשיב מלחמה, הייתה הקהילה המותקפת צריכה לבחור בין ניהול המלחמה באופן הגנתי בלבד, כלומר רק בשטחה, ובין יוזמה של מבצעים התקפיים שיפלושו באופן זמני או קבוע לשטח הבית של האויב התוקף. אם החליטה רק להגן – היה על כוחותיה החמושים לחסום את המעבר משטח האויב לשטחה שלה, להרתיע או להביס את הכוח הפולש ולכבוש חזרה שטחים ורכוש שאבדו קודם. אם לא הייתה מסוגלת להתמודד עם האויב חזיתית – היא הייתה יכולה לוותר זמנית על חלק או כל השטח שלה, לנסות להשיב בהדרגה את יחסי הכוחות ולהתייש את נפש האויב על-ידי סדרה של התקפות "פגע וברח" על כוחותיו הפולשים או אפילו על שטח הבית שלו.

דפוסי פעולה כלליים אלה, כיבוש והחזקה של שטח לעומת השמדת כוחות ונכסים של האויב או פעולות "פגע וברח", לא השתנו באופן ניכר מזה אלפי שנים. במחקרו על התפתחות אומנות המלחמה באירופה מהיוונים במאה החמישית לפני הספירה ועד למעצמות האירופאיות במאה ה-20, הגדיר ההיסטוריון אֶרְצָדִ' גִ'נֶזו את כל התוכניות האסטרטגיות שבחן כ"מתמידות" אם הן היו ממוקדות בכיבוש או בהחזקת שטח, או כ"פשיטות" אם הנוכחות בשטח האויב תוכננה להיות זמנית.⁸ כך, מבצעי המלחמה של האימפריות הקדומות

ביותר המוכרות ב"סדר הפורה" (המזרח התיכון) דמו יותר לפעולות בעסקי הסחיטה וגביית דמי חסות של ארגוני פשע היום, מאשר לכיבוש של קהילות והפיכתן לחלק מהשטח הריבוני של האימפריה. הקהילות שהובסו הורשו לרוב להמשיך לנהל את עצמן, אך נדרשו לשלם מס שנתי למנצחים. אם הפסיקו לשלם – הגיבה האימפריה בפשיטה אלימה שגבתה מהן מחיר גבוה מהמס שנדרש, או שהשמידה אותן כדי לשמש דוגמה מרתיעה לכל קהילה אחרת ששקלה לסרב לשלם בזמן.

במצב זה, מלחמות על שטח בין אימפריות יריבות היו לרוב על השאלה מי זכאי לגבות מסים מאילו אוכלוסיות, ולא על השאלה מי ינהל אזור מסוים.

לעומת זאת, התרחבות האימפריה הרומאית והאימפריות האירופאיות מן המאה ה-15 ועד למחצית הראשונה של המאה ה-20 התמקדה בשינוי הבעלות על שטחים. זו בוצעה על-ידי כיבוש צבאי, התיישבות והקמת מנהל ממשלתי של הפולשים על העמים הכבושים, ובחלק מהמקרים גם כפיית תרבות הכובשים על הילידים עד כי האחרונים הפכו לחלק בלתי נפרד מהקהילה הכובשת.⁹ עם זאת, במאה ה-19 חזר בהדרגה הרעיון של השגת זכויות-יתר כלכליות ומדיניות על חשבון היריב, בלי להעביר בעלות ממשית על השטח.

תקיפת צה"ל ברצועת עזה במבצע "עמוד ענן", 2012. האפשרות לנהל מלחמה מרוחק מתקבלת בברכה בחברות מערביות המבקשות להימנע מהסתבכויות ומנפגעים

דיפלומטיה של ספינות תותחים

ברוב המקרים המתועדים של מלחמות מהעת העתיקה הקדומה ועד ימינו, ללא קשר ליעד המדיני הסופי – השתלטות על שטח, גביית מס, הרתעת האויב או הדיפת פלישה – הישגי כוחות היבשה היו הגורם שהכריע את המלחמה. ציים היו חשובים להובלת כוחות ואספקה, הטלת מצור או פשיטות על הסחר של האויב. במקרים רבים כוחות היבשה לא יכלו להגיע ליעדיהם או לפעול בהם ללא הציים. למרות זאת, למעט במקרים הנדירים בהם האויב היה תלוי לחלוטין בסחר ימי לקיומו, לא יכלו ציים לברם להכריע מלחמות, אלא רק לסייע לכוחות היבשה להכריע אותן.

המצאת אבקת השריפה שינתה בהדרגה את התפתחות הטקטיקה החל משלהי המאה ה-15,¹⁰ אבל רק במאה ה-18 החלה להשפיע על ניהולן האסטרטגי של מלחמות. הסיבה העיקרית לכך ככל הנראה הייתה הטווח הקצר והיעילות המצומצמת של כל כלי הנשק המבוססים על אבקת שריפה. התפתחות כלי ירי מבוססי אבקת השריפה החלה להשפיע על האסטרטגיה הימית, לפני שהחלה להשפיע על האסטרטגיה ביבשה. מסיבות ברורות, ספינות לא יכולות לפלוש

חלוקת ההנדסה של חיל הנחתים האמריקני בעיראק, 2004. בכמה ערים בעיראק עוצמת ההתקפות נגד האמריקנים הסלימה עד כדי כך שהאמריקנים נאלצו לכבוש מחדש את הערים הללו

הייתה להשפיע על האויב שלא יוכל להתחבא ולהחביא את נכסיו מאחורי חומותיהן של מצודות. כמו כן, בניגוד לספינות התותחים, יוכלו מטוסי הפצצה להגיע למטרות המצויות עמוק בלב ארצו של האויב ואף לארצות ללא חוף ים כלל.

היו שהאמינו ש"דיפלומטיה באמצעות מטוסי הפצצה" (הגם שלא כינו כך את דרך הפעולה החדשה) תחליף את ה"דיפלומטיה באמצעות ספינות תותחים". מאמצע מלחמת העולם השנייה החלו טילים קרקע-קרקע ארוכי טווח (ראשונים היו ה-1 וה-2 הגרמניים) לאפשר לארטיילריה היבשתית להתחרות עם מטוסים במשימות אלה. תחרות זו התעצמה לאחר המצאת אמצעי הנחה מדויקים לטילים.

עד כמה הייתה שיטה חדשה זו של אסטרטגיית הפשיטות מוצלחת, ועד כמה היא עמדה בציפייה שתבטל את הצורך במבצעים יבשתיים? בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20 הבריטים ניסו להפעיל "שליטה מן האוויר" כאמצעי נגד שבטים וכפרים סוררים ברחבי האימפריה שלהם. לעתים ההפצצות הצליחו לבודד לכפות את המרות הבריטית על הקבוצות הסוררות, אבל לפעמים לא. הגורם המכריע היה, ככל הנראה, מידת החשיבות עבור הסוררים של התכלית של התנהגותם.

במלחמת העולם השנייה, הניסיון לכפות כניעה על גרמניה ויפן באמצעות החרבת עורפן האזרחי וקטל אזרחיהן על-ידי מטוסים לא צלח.¹² מאז מלחמת העולם השנייה, המקרה המוצלח ביותר של "דיפלומטיה באמצעות מטוסי הפצצה" היה הכניעה של סרביה לדרישות נאט"ו (הברית הצפון אטלנטית) לסגת מקוסובו ב-1999. בכל יתר המלחמות, ללא קשר להיותן בעצימות גבוהה, בינונית או נמוכה, ההישגים המדיניים והאסטרטגיים היו מצומצמים בלבד – לרוב כאשר הצד המותקף בדרך זו היה מוכן להתפשר בסוגיה שחשב אותה לשולית. גם אז, בדרך-כלל, רק באופן זמני.

לסיכום: כפי שה"דיפלומטיה באמצעות ספינות תותחים" הועילה רק במצבים מסוימים, כך גם ה"דיפלומטיה באמצעות מטוסי הפצצה", ו"הדיפלומטיה באמצעות תותחים וטילי קרקע-קרקע", הועילו רק כאשר היה פער גדול בין העוצמה המדינית והצבאית לטובת היריב הנוקט בשיטה זו, וכאשר הסכסוך היה על יעד מדיני שנתפס כונית או זמני על-ידי היריב המותקף.¹³ בכל יתר המצבים לא הייתה ברירה אלא להפעיל גם כוחות יבשתיים, ולרוב כוחות אלה היוו את עיקר המאמץ הצבאי.

לארץ האויב וגם אינן מסוגלות לקיים נוכחות קבועה על הגבול הימי. הן תמיד מתנהלות בשיטת הפשיטה – מגיחות מנמליהן לפרק זמן בים, ואז שבות לנמל.

על-אף שאפשר לקיים מצור קבוע על-ידי הפעלת חלקי הצי בסבב, שיטה זו יקרה וכדי להצליח מחייבת צי גדול. עד להמצאת תותחים ארוכי טווח, התקפה על שטח יבשתי של האויב מן הים הייתה אפשרית רק על-ידי הובלת כוחות יבשתיים והנחתתם על חוף האויב. במהלך המאה ה-18, עם התארכות טווח התותחים הימיים והגדלת מספר התותחים שספינה יכולה הייתה לשאת, התפתחה אפשרות חדשה – הפגזה מן הים של נכס רבי-ערך השייך לאויב ומצוי על החוף. בהדרגה התפתחה דרך פעולה אסטרטגית, שלימים כונתה "דיפלומטיה באמצעות ספינות תותחים": ספינה המצוידת במספר רב של תותחים, או כמה ספינות כאלה, נשלחו להפליג ליד חופו של היריב העקשן, לרוב ישות לא אירופאית המצוידת בטכנולוגיה צבאית נחותה, והועמדו לפניו שתי אפשרויות – להיכנע לדרישות המדינה ששלחה ספינות אלה, או להביט חסר אונים בעורן משמידות בירי-מנגד נכס יקר ערך כלשהו השייך לו.

דיפלומטיה של מטוסי הפצצה

המבצעים הימיים היו במהותם רק נגזרת של אסטרטגיית הפשיטות הוותיקה. הספינות גרמו נזק, אבל לא כבשו או החזיקו בשטח המותקף. תועלתן הוגבלה לארצות התלויות בייבוא או בעלות נכסים יקרי-ערך על חופיהן. קפיצה עזומה בטכנולוגיה של כלי ירי כבדים והמצאת כלי הטייס בשלהי המאה ה-19 וראשית המאה ה-20, הביאו להעצמה של היכולת להשמיד מרחוק.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, הכישלון של כוחות היבשה באותה מלחמה להבקיע דרך מערכי ההגנה, אל מול היכולת הבלתי ניתנת לעצירה לכאורה של מטוסי הפצצה לטוס לעומק שטחו של האויב, הולידו את הרעיון שהלהיב רבים: לכפות על האויב להיכנע על-ידי הפצצת תשתיתו הלאומית ואוכלוסייתו באמצעות מטוסים בלבד, בלי הצורך לשלוח כוחות יבשה לתוך שטחו.¹¹

דרך פעולה זו אינה אלא האסטרטגיה המבוססת על פשיטות במתכונת חדשה – פשיטות מן האוויר במקום פשיטות על היבשה. הפשיטה האווירית דרשה פחות מאמץ ופחות זמן, ובאותה עת אמורה

המחשב והמהפכה בעניינים צבאיים

תיאוריית המהפכה בעניינים צבאיים, שהומצאה בשנות ה-80 של המאה ה-20 והפכה אופנתית במהלך שנות ה-90 של אותה מאה, משמשת כדי להגדיר שינוי חד במאפייני התנהלותן של מלחמות.¹⁴ לטענת ממציאיה התיאוריה הזו, במהלך תקופה זו התרחשה המהפכה עקב כניסתה לשימוש של קבוצת טכנולוגיות חדשה לחלוטין שמתבססת על מחשבים. חסידי הגישה הזו מסכימים שעצם קיומה של טכנולוגיה חדשה אינה מהפכה כשלעצמה. כדי ליצור מהפכה יש לשנות את כל המבנה הארגוני ושיטות הפעולה של הצבאות המפעילים את הטכנולוגיה הזו, עלימנת למצות את סגולותיה.¹⁵ כך, למשל, לטענת תומכי התפיסה, המצאת הטנקים יצרה מהפכה בעניינים צבאיים רק לאחר שהושלם תהליך זה במלואו. הראשונים שייצרו והפעילו טנקים היו הבריטים והצרפתים במלחמת העולם הראשונה, אולם באותה מלחמה כלים אלה רק שיפרו יכולות מבצעיות קיימות. נדרשו שכלולים של הטנקים, בעיקר בתחום הניידות והאמינות המכאנית שלהם, הקמתן של עוצבות רב-חיליות מבוססות טנקים, וניסוח תורת הפעולה הייחודית של צבא גרמניה המבוססת על חדירה מהירה של עוצבות אלה לעורף האויב (שלימים כונתה בליצקריג – מלחמת בזק), עלימנת לייצר את המהפכה בעניינים צבאיים שהתרחשה בראשית מלחמת העולם השנייה.¹⁶ לטענת ריצ'רד הנדלי, שינוי כללי המשחק של כל המהפכה בעניינים צבאיים נוצר באחת משתי דרכים:

- ⊕ המהפכה הופכת את אחת או יותר מיכולות היסוד של השחקן העיקרי לחסרת יכולת או לא רלוונטית.¹⁷
 - ⊖ המהפכה גורמת לביטול של יכולת קיימת, עליידי יצירה של יכולת יסוד חדשה אחת או יותר בתווך חדש של לחימה.¹⁸
- כך, בעוד שבמשך רוב תולדות האנושות הוגבלה הלחימה לתווך היבשה ולתווך פני הים, בשלהי המאה ה-19 ובמהלך המאה ה-20 נוצרו יכולות ללחימה במקומות חדשים: התווך האווירי, התווך התת-ימי, והתווך החדש ביותר – רשת המחשבים. עוצמת הפצצה הגרעינית הפכה אותה לאמצעי שמשנה הכול; עצם קיומה, אפילו אם לא משתמשים בה בפועל, משפיע על אופן ניהול המלחמות. יש חוקרים המתייחסים למלחמה על כונית (ינואר-פברואר 1991) כמלחמה המכוננת של המהפכה הנוכחית בעניינים צבאיים, שהביאה לשינויים עמוקים ביותר בכוחות המזוינים של ארצות-הברית. לפי גישה זו, מגוון פיתוחים טכנולוגיים שהגיעו לבשלות במהלך שנות ה-80 של המאה ה-20, התגבשו ב-1991 לכדי מהפכה מלאה בעניינים צבאיים.¹⁹ האמצעים החדשים החשובים ביותר היו: ח"מ (חימוש מונחה מדויק), טכנולוגיות חמקנות וכטב"מים. מאחורי אמצעים אלה מצויות טכנולוגיות יסוד חדשות: מערכות הניווט החדשות המבוססות

על רשת לוויינים (GPS), המעבד הזעיר (microprocessor), מחשבים מתקדמים, שיטות מתקדמות לניתוח מידע ועוד. חידושים אלה לא שימשו רק במבצעים צבאיים, אך הטמעתם באמצעים צבאיים העניקה יכולות חסרות תקדים שהיוו שינוי בסיסי בתרבות האנושית – מעבר מתפקוד מבוסס על יכולת מכאנית (עידן התעשייה) ליכולת דיגיטלית של אגירה ושינוע של מידע (עידן המידע).²⁰ לכאורה, המצאות טכנולוגיות אלה יצרו שלוש התפתחויות מהפכניות בניהול מלחמות:

- ⊕ החימוש המדויק יצר את האפשרות ליצור השמדה ממוקרת, המשלבת קטלניות עם דיוק, והחליף את תופעת עוצמת האש המבוססת על נפח אש, שגרמה להשמדה הנרחבת של מלחמות העידן התעשייתי.
- ⊖ יכולות גילוי חדשות ויכולת שינוע מידע חדשות יצרו מהפכה ביכולת לייצר מודעות נרחבת ועמוקה למתרחש ברחבי זירת המערכה כולה, לעומת הכיסוי החלקי שהעניק מודעות מצומצמת למתרחש, למעט בגזרות ממוקרות.
- ⊖ יכולות שינוע המידע אפשרו תקשורת מידית, תמידית ורחבת-היקף בין כוחות עמיתים, ואפשרה שיתוף פעולה כמעט מושלם ביניהם.²¹

השילוב בין כל האמצעים האלה יצר מערכת צבאית בעלת יעילות גבוהה מאוד, שהיא הבסיס למהפכה הנוכחית בעניינים צבאיים. למעשה, "ערפל המלחמה" שהיווה אבן יסוד לכל תכנון צבאי, התפוגג. עם התפוגגות זו הצטמצמו גורמי החיכוך והמקרייות ששלטו בניהול מלחמות מאז ומעולם.²²

מתנגדים רבים טוענים שרבות מהדוגמאות עליהן מסתמכים תומכי הרעיון מכילות שגיאות בעוברות ההיסטוריות ושגיאות בפרשנות. יתר על כן, טוענים המתנגדים, ככל שנצבר ניסיון במלחמות בהן מופעלים האמצעים החדשים והשיטות החדשות, מתברר שאמנם יש שיפורים בביצועים בתחומים מסוימים, אבל היקף השיפורים הללו אינו מהפכני ולפעמים בא על חשבון אובדן יכולות מסוימות אחרות, כך שחלק מן השינויים הם רק בעטיפה אבל לא במהות.²³ המתנגדים טוענים ש"ערפל המלחמה" לא התפוגג, הוא רק שינה צורה: מערכות המידע החדשות יצרו "ערפל מלחמה" חדש, הנובע מאי דיוק טבעי של המידע שנאסף, ועומס היתר שמטילות כמויות המידע העצומות המונע מהמשתמשים יכולת לעכל אותו. יתר על כן, צבירת מידע רב יותר לא מבטיחה הבנה טובה יותר של המידע מאשר בעבר. בני האדם, אמצעי המלחמה העיקרי בעבר ובהווה, נותרו אותו דבר ומגבלות ההבנה שלהם לא השתנו. לטענת המתנגדים, התחושה של המפקדים ש"ערפל המלחמה" מתפוגג גוררת ריכוזיות פיקודית וצמצום היוזמה מצד מפקדים זוטרים, וכיוון שבפועל תחושה זו שגויה, הצבאות הדוגלים בגישות אלה ישלמו מחיר גבוה, שכן ביזור ויוזמה הן המענה שהוכח כיעיל ביותר להתמודדות עם "ערפל המלחמה".²⁴ הדוגלים במהפכה בעניינים צבאיים טענו שיש לשנות את מאפייני הפעולה של כוחות יבשתיים כדי להתאים לעידן החדש, ורעיונות אלה היו הבסיס לתוכנית בניין הכוח שהציגה זרוע היבשה של צבא ארצות-הברית ב-1995.²⁵ במקום כוחות גדולים, המרוכזים במכונות לחימה וחמושים בנשק לא מדויק, יש לעבור לכוחות קטנים יותר המתבססים על יכולות איסוף מידע על מטרות המפוזרות על-פני מרחבים גדולים יותר, ועל יכולת לפגוע במדויק במטרות הללו מרחוק. כוחות אלה יקלו על המאמץ התחזוקתי, יהיו יבילים יותר

עד להמצאת תותחים ארוכי-טווח, התקפה על שטח יבשתי של האויב מן הים הייתה אפשרית רק על-ידי הובלת כוחות יבשתיים והנחתתם על חוף האויב

באמצעות מטוסי תובלה, ידרשו פחות כוח אדם ולכן אפשר יהיה לגייס רק אנשים איכותיים יותר שיהיה קל יותר לפקד עליהם. הרעיונות החדשים נוסו במבצע "חירות מתמשכת" באפגניסטאן ב־2001, ובמבצע "חופש לעיראק" ב־2003.²⁶ בשתי מלחמות אלה הושם דגש רב יותר על אש־מנגד, והתוצאות הלהיבו את תומכי הגישה החדשה, שהציגו את השיטות שהביאו לניצחון בשתי מלחמות אלה כדגם שיש להמשיך לפתח אותו לעתיד.

ואולם, תומכי הגישה התעלמו שני נתונים חשובים:

⊕ באפגניסטאן הצטרפו האמריקנים לכוח צבאי קיים – "הברית הצפונית" – שמנה אלפי לוחמים רגליים. הכוח היה אמנם חלש יותר מהטאלבאן, אך לא בהרבה, וכבר נלחם שנים רבות נגדם. תוספת העוצמה שהעניקו האמריקנים ל"ברית הצפונית" יצרה להם יתרון משמעותי, אך ללא אלפי לוחמים אפגאנים לא היה בה כדי להביס את הטאלבאן.

⊕ ב־2003 הצבא העיראקי היה קטן (פחות מחצי מבחינת כוח אדם ואמצעי לחימה כבדים) וחלש (אחרי 12.5 שנות מצור בין־לאומי על עיראק, שקיפץ את זרימת חלקי החילוף והתחמושת, חלק ניכר מהציוד היה במצב אחזקתי גרוע והכוחות הרבה פחות מיומנים) מאשר במלחמה הקודמת נגדו (1991).

המלחמות בסוריה ובעיראק אחרי יציאת האמריקנים מהמרחב, ובמיוחד מול דאעש (המדינה האסלאמית), רק מחזקות את הבנת המגבלות של האמצעים החדשים, המהפכניים לכאורה, וההכרח למזגם בתוך ארגון שכולל גם את האמצעים הוותיקים ושיטות הלחימה הוותיקות. הם מהווים קפיצה ביכולות, אבל לא מהפכה.

לחימה בעצמות נמוכה - כוחות יבשה במשימות שיטור חמוש

אחרי שלכאורה הביסו את יריביהם באפגניסטאן ובעיראק וכבשו את ארצותיהם, ציפו האמריקנים שיוכלו בהקדם להעביר את השליטה על הארצות הללו לידי הממשלות החדשות שהקימו, ויוכלו לפנות את כוחותיהם הצבאיים. בפועל, מצאו עצמם האמריקנים מנהלים לחימה בעצמות נמוכה נגד אויב שסירב להיכנע. לאחר שהובסו במערכות הסדורות עברו הטאלבאן באפגניסטאן והסונים בעיראק למערכות לא סדורות. מטעמים תעמולתיים, כינו האמריקנים את המתנגדים הללו מורדים בממשלות החוקיות כביכול שהם עצמם הקימו, לצורך שליטה בשתי המדינות. הלחימה נגדם הייתה ל"לחימה נגד מרד",

וכונתה COIN (Counter Insurgency).²⁷

הלקח הראשון שהתברר הוא, שנגד אויב הנלחם בשיטות לא סדורות (טרור וגרילה) אין לשיטות המהפכה בעניינים צבאיים מענה. האמריקנים נאלצו לתגבר את כוחות היבשה שלהם בשתי המדינות, ולעבור ממבצעים המבוססים על כוחות קטנים יחסית המפעילים טכנולוגיה גבוהה – לפיזור של כוחות גדולים במרחב כדי לבצע מבצעי שיטור חמושים שוטפים. מעת לעת נעשה ריכוז מאמץ וכוחות גדולים באזור מסוים, כדי לכבוש אותו מחדש בקרבות רגליים המסתייעים גם באמצעים החדשים. אבל בעיקר נלחמו הכוחות מבית לבית ומפסגת הר לפסגת הר, כדי לאתר את האויב החמקמק, לסגור אליו טווח ולהרוג אותו בנשק האישי והיחידתי של כוחות הרגלים. תולדות ה־COIN מעידות שיש כמה אסטרטגיות אפשריות לניחולן המוצלח, ויש לבחור את האסטרטגיה המתאימה למצב המדיני והצבאי הייחודי של כל מדינה בפני עצמה. למרות לקח זה, בשנים האחרונות

הפך הכינוי של צבא ארצות־הברית למצב מלחמה זה, כמייצג של תורה אסטרטגית מסוימת בלבד, שפיתוחה החל תוך כדי הלחימה באפגניסטאן והיא פורסמה ב־2006.

ככלל, המסרים והכללים של תורת ה־COIN המסוימת שפיתחו האמריקנים במהלך המלחמות באפגניסטאן ובעיראק אינם חדשים. ואולם, בעוד שבעבר הם ייצגו דרך פעולה מסוימת או חלק מדרכי הפעולה האפשריות, הרי שכעת הם קיבלו תוקף של נכונים ואין בלתם. האסכולה שקבעה את התורה הזו התבססה על כמה הנחות יסוד:²⁸

א. הממשלה החוקית היא זו שהאמריקנים תומכים בה. מי שמתנגד לה הוא בהכרח מורד נטול לגיטימציה.

ב. המורדים נלחמים אך ורק בשיטות לא סדורות.

ג. הציבור אינו צד בסכסוך בין המורדים לבין הממשלה, אלא מהווה רק פרס שעל תמיכתו מתחרים הממשלה והמורדים. המנצח בתחרות על ליבו ומוחו של הציבור ינצח בסכסוך כולו.

ד. אין אפשרות לנצח את המורדים על־ידי הריגתם, אלא רק באמצעות שכנועם שדרך הפיוס עדיפה על דרך המלחמה.

לאור האמור לעיל, גרסו כותבי התורה האמריקנית, שבמלחמה נגד מורדים הנוקטים בלחימה לא סדורה, עליונות בעוצמת אש ובכוח אדם אינה מספקת כדי לנצח. להיפך, הפעלת עליונות זו ללא התחשבות בנוכחות האזרחים הלא מעורבים למעשה תסייע למורדים, משום שפגיעתה באוכלוסייה זו תגרום לה לתמוך במורדים.

בסיכומי של דבר, האסטרטגיה מבוססת על שילוב של "גורים" ומקלות, כשהדגש הוא על מתן "גורים" ובידוד האוכלוסייה הלא מעורבת מן המורדים. נגד המורדים הופנו "המקלות" בזירות מרבית. הכשרת הכוחות הלוחמים הרגישה פעילות סיוור ושיטור על־פני יכולת לחימה ממוכנת ורבי־חילית. היא גם הפעילה מנעד של כלי נשק לא קטלניים, שפותחו במיוחד למשימות שימור שלום ולא למשימות לחימה.²⁹

כיוון שלא היו מספיק כוחות לכסות את כל אפגניסטאן ועיראק בבת אחת, ניסו האמריקנים לפעול בשיטה שכונתה "כתם הנפט" – לבחור אזורים מצומצמים בהם תופעל השיטה, ולאחר שאלה הצליחו ואפשר היה להשתמש בהם כדוגמה ליתרונות התמיכה בממשלה – להוסיף "כתמים" נוספים, ובהדרגה להרחיבם כדי לכלול את כל המדינה.

רעיונות אלה לא היו חדשים. הם נוסו, ללא הצלחה יתרה, כבר במלחמת וייטנאם. ואולם, מאז סיום מלחמת וייטנאם העדיף צבא ארצות־הברית להתעלם מעיסוק במשימת ה־COIN. התעלמות זו באה לידי ביטוי בצמצום כתיבת תורה מעודכנת, בצמצום המחקר האקדמי בתחום ובצמצום המרכיב הזה בהכשרות של קצינים ובאימונים של יחידות הצבא. נדרש לאמריקנים זמן להתאושש מההלם שהניצחון המובהק בלחימה הסדורה נגד הטאלבאן ונגד משטרו של צדאם חוסין, לא

בשלהי המאה ה־19 ובמהלך המאה ה־20
נוצרו יכולות ללחימה במקומות חדשים:
התווך האווירי, התווך התתימי, והתווך
החדש ביותר - רשת המחשבים

הטיעון המרכזי של זרועות היבשה נותר אותו טיעון: בנסיבות רבות ומול אויבים רבים, הירי-מנגד וההפצצות מהאוויר לא יספיקו כדי להשיג עבור ארצות-הברית את ההכרעה הצבאית הנדרשת למימוש מטרותיה המדיניות. במצבים אלה יזדקקו לכוחות יבשה שיתמרנו בשטח, ימנעו כיבוש שטח על-ידי האויב או יכבשו שטח מידי האויב, ויעצימו את קצב השמדת כוחותיו ונכסיו מעבר לקצב האפשרי באמצעות ירי-מנגד או הפצצות מהאוויר.

כצעד ראשון, הוציאה זרוע היבשה מן הנפטלין את ספרי תורת המבצעים הקודמים שפרסמה בנושא לחימה נגד צבאות אויב גדולים. ספרים אלה כללו רעיונות מועילים שרלוונטיים לבעיות הנוכחיות, אבל לא העניקו מענה מספק לכל האתגרים של הסביבה המבצעית בימינו.³⁴ באוקטובר 2017 פורסמה גרסה מעורכנת, שלדעת רמטכ"ל זרוע היבשה, לוטננט גנרל מייק לנדי, עונה לאתגרים האלה.³⁵

במאמר מלווה שפרסם, כתב לנדי שעל הצבא לחזור להתאמן בהפעלת כוחות ברמת אוגדה וגייס, מכיוון שלחימה יבשתית רחבת-היקף "אינה יכולה להיות מיום הממוקד בהפעלת צוותי קרב חטיבתיים".³⁶ אחרי שנים רבות בהן נלחם הצבא האמריקני כשהוא נהנה מעדיפות מוחלטת בכמות ובאיכות כוחותיו, הוא יצטרך להילחם בנסיבות בהן לפחות חלק מהאמצעים העומדים לרשותו נחותים מאלה של האויב, ויחסי הכוחות הם לרעתו. לרבריו, התורה החדשה שונה מתורת "המערכה אוויר-יבשה" בכך שהתורה היא הותאמה ייחודית לאויב הסובייטי, ואילו כעת צריך צבא ארצות-הברית להתכונן גם להתמודדות עם אויבים אחרים, בעלי שיטות לחימה ומאפיינים אסטרטגיים שונים מאלה של צבא רוסיה. התורה החדשה אינה מתעלמת מהצורך לעבור, לאחר ניצחון על צבא האויב, לחימה בעצימות נמוכה במסגרת מבצעים שנועדו לייצב את המצב המדיני בשטח. הצבא נדרש למוג את היכולות הטכנולוגיות החדשות לתוך היכולות הוותיקות כדי למצות את יתרונותיהם.

סיכום

משחר האנושות מנסים בני-אדם למצוא נשק שיאפשר להם לפגוע באויב ממרחק שבו האויב אינו יכול לפגוע בהם ושואפים לנצח קרבות ומלחמות תוך צמצום מרבי של הסיכון שנוטלים על עצמם. אחרי פיתוחה של כל טכנולוגיה חדישה טוענים רבים שזו משנה לחלוטין את פני המלחמה, כלומר מהפכה, ומחייבת שקלול מחדש של כל האופנים בהן קהילות אנושיות מתארגנות, מתחמשות ומנהלות מלחמות וקרבות. בפועל, הניסיון המבצעי הראה שוב ושוב שנדירים המקרים בהם אכן התרחשה מהפכה. התרחשו תמורות, לעיתים תמורות גדולות, אבל מהויות ניהול המלחמה השתנו רק מעט. הטענה הנוכחית היא שנוצרה יכולת מהפכנית לנצח מלחמות באש מנגד או באש מרחוק, ואולי אפילו בלי אש בכלל, ולכן אפשר לקצץ את יכולות הלחימה היבשתית. הניסיון המבצעי במהלך מאה השנים האחרונות מראה שיש נסיבות בהן אפשר לנצח מלחמה באש בלבד, אבל רק בנסיבות חריגות יחסית וכאשר מטרות המדיניות בגינן מתנהלת המלחמה הן צנועות ביותר. ברוב המקרים עדיין נדרש גם תמרון קרקעי כדי לקבוע איזה מהיריבים ישיג את מטרות המלחמה שלו. כנראה שבמלחמה, כמו בתחומים רבים אחרים, אין קיצורי דרך.

המאמר הוא תרגום ועיבוד מקוצר של מסמך מתוך קטע שלא התפרסם, במחקר משותף של שני הכותבים עבור מרכז בס"א למחקרים אסטרטגיים.

הערתו למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

הריסות בניין בבלגד, סרביה. המלחמה בקוסובו ב-1999 נוצחה לכאורה באמצעות כוח אווירי בלבד, אך סביב ניצחון זה עדיין נסובה מחלוקת. צילום: גטי אימג'ס

תורגם לשלום חדש בו מיושמות כל מטרות המלחמה המדיניות שלהם. גם הפעם התורה לא הצליחה באופן שכותביה ותומכיה חזו, ובדיוק מאותן סיבות שמבקריה טענו שיכשילו אותה. עוצמת ההתנגדות לנוכחות האמריקנית בעיראק הייתה חזקה בהרבה מאשר באפגניסטאן, ועצימות ההתקפות על האמריקנים בעיראק הסלימה במהירות. מפקד אמריקני שרואיין בעיראק ב-2004 הסביר: "נראה שככל שאנחנו מנסים לעזור להם יותר, כך הם רוצים לתקוף אותנו יותר. זו תחושה מוזרה מאוד להשתתף בפגישה, בה אני מדבר עם המנהיגים הפוליטיים בפלוג'ה (למתן סיוע לשיפור תנאי החיים בעיר), ובאותה עת אני מקבל דיווחים שאחד הסיורים שלנו מותקף".³⁰ בכמה ערים בעיראק עוצמת ההתקפות נגד האמריקנים הסלימה עד כדי-כך שהאמריקנים נאלצו לכבוש מחדש את הערים הללו.³¹ לבסוף, בהדרגה שינו האמריקנים את האסטרטגיה כדי לכלול מרכיב גדול יותר של הפעלת עוצמה צבאית, והחזירו את הדגש ל"מקלות". ב-2007 בעיראק ואחר כך ב-2010 באפגניסטאן, תוגברו הכוחות האמריקניים בכמה רבבות לוחמים.

התגבור נוצל כדי ליוזם סדרה של מבצעים צבאיים מובהקים בהם רוכזו כוחות לוחמים גדולים וכבשו מחדש, בזה אחר זה, את כל האזורים עליהם השתלטו המורדים. לאחר מכן פוזרו הכוחות ברחבי המדינה, כדי לשמור את ההישגים על-פני שטחים גדולים.³² האמריקנים ניצלו את הצלחת המבצעים הצבאיים הללו, הפגיעה רבתי בלוחמי האויב ובעקבות כך צמצום חד בעצימות התקפותיו, כדי להכריז על ניצחון ולסגת – תחילה מעיראק בקיץ 2010 ואחר כך מאפגניסטאן במהלך 2014. בשתי המדינות, תוך שנה עד שנתיים מהנסיגה האמריקנית, הסלימה שוב הלחימה, ומתנגדי המשטרים המקומיים שהקימו האמריקנים חזרו וכבשו חלק מהשטחים שאיבדו באותן התקפות האמריקניות.

בפועל, האסטרטגיה הרכה שניסו האמריקנים בעיראק ובאפגניסטאן נכשלה, וכמו אחרי וייטנאם, הצבא האמריקני שוב איבד את תאבנו לחימה מסוג זה. איומי הייחוס של ארצות-הברית חזרו להיות מדינות – סין באסיה ורוסיה באירופה. במסגרת תפנית זו, חזרו זרועות האוויר והים של ארצות-הברית להתמקד ברעיונות כגון "המערכה אוויר-ים", יישום של רעיונות המהפכה בעניינים צבאיים לחימה הימית, בעוד זרוע היבשה וזרוע הנחתים מחפשות דרך להעצים את יכולות התמרון המסורתיות שלהן באמצעות טכנולוגיות ותורות חדשות בתחומי הלחימה היבשתית והלוחמה האמפיבית.³³

תא"ל גיורא סגל (ד"ל) היה המייסד של המעבדה התפיסתית ומפקדה הראשון. סגל היה חוקר שהגה ויזם משימות מאתגרות כדי לתרום לבניין הכוח ולהפעלתו בצה"ל. הוא הותיר מאמרים וכתבים רבים, שתרומתם חשובה ללמידה המבצעית של צה"ל גם היום

מבט אל העבר, אל הזמן שבו התעצב המזרח התיכון, מגלה את שורשי הצורך המבצעי בתמרון יבשתי על-מנת להכריע מלחמות וכדי להשיג תוצאות אסטרטגיות. צורך זה אינו טקטי ואף לא אופרטיבי. זהו צורך תרבותי המשפיע ברמה האסטרטגית וברמה האסטרטגית-דברתי על השגתו או אי השגתו של ניצחון.

כחינת המלחמה הבאה, בכל זירת מבצעים אפשרית, היא אחת המשימות הקבועות של צבא. כשמדובר במדינות שעמן יש לישראל הסכמי שלום, החשיבה על אפשרות של עימות היא נחלת האסטרטגיה של המדינה. על אף שאפשרות זו אינה בראש סדר העדיפויות, חיוני לעסוק בכך בחשיבה כוללת, לצורך בניין הכוח. כדי לקדם את פני המלחמה הבאה עלינו למפות את האיום ולהבין אותו לעומקו, לרבות ברבדיו התרבותיים, שכן אי הבנת האיום עלולה לגרום לבניין כוח שיעדיף את מלחמת ההתשה על התמרון. דבר שיכולות להיות לו השלכות ארוכות טווח.

הדיון במלחמת תמרון, במלחמת התשה ובמלחמה נגד כוחות מהפכניים, הוא דיון רלוונטי למערכה עתידית באזורנו. יכולת התמרון צריכה להיבחן במכלול מרכיביה: הדוקטרינה, האמל"ח והציוד, תמהיל הסד"כ, ההכשרות וכוח האדם, האימונים וכושר הפיקוד. תמרון יעיל מחבר בין כל אלה. בנוסף, הוא מחייב תלכיד של תפיסות מבצעיות, יכולות מבצעיות, ארגונים שונים, תהליכים, תרבות ובעיקר סמכות.

היכולת הטכנולוגית יוצאת הדופן של צבאות סדירים עתירי טכנולוגיה מחד גיסא, והשאיפה של צבאות המשלבים כוחות מהפכניים לפעול בטכנולוגיות בסיסיות של אמל"ח ושל ציוד, ובכך לקבוע את אופיו של שדה הקרב העתידי מאידך גיסא, יכולים ליצור מצב שבו תתפתח אשליה לפיה הלחימה מנגד תהיה מרכיב הכרעתי. תוצאתה של הלחימה נגד האויב תהיה, במקרה הטוב, שחיקתו במידה משתנה. במקרה הרע – יצירת מצב של אי הפסד – המשרת את האסטרטגיה של ארגונים אלו. הנטייה למשוך את הלחימה בשדה הקרב למקום שהוא "לואו טק", נועדה להתגבר על היתרון היחסי של צבאות עתירי טכנולוגיה. המשמעות של ההישג הפיזיקלי, למשל כיבוש שטח במקרה של עמי המזרח תיכון, המדינות וארגוני הטרור – היא משמעות מבצעית ותרבותית. השפעת הפגיעה מרחוק אמנם קיימת, אך מידת השפעתה הוכחה כמעטה לאורך זמן, וראוי להבין שהתוצאה תהיה דומה גם בלחימה מול סוריה ומול לבנון.

באמצע שנות ה-80 של המאה ה-20, בעיצומה של לחימת הסובייטים באפגניסטאן, שאל עצמו ההוגה הבריטי בריגדיר ריצ'רד סימפקין את השאלה: מדוע כוחות מהפכניים מנצחים צבאות סדירים? סימפקין הגדיר את שתי הצורות החשובות ביותר של המלחמה היבשתית המודרנית: מלחמת התמרון והמלחמה המהפכנית. במלחמה של ישראל נגד חזבאללה ביבשה באו שתיהן לידי ביטוי. כך גם במלחמה באפגניסטאן שהתרחשה בשנות ה-80 בזמן שסימפקין כתב את ספרו,²

לוחמי עוצבת נשר בכניסה ללבנון, 2006. בין השימוש ב-M-16 לשימוש ב-F-16, אני מעדיף בלחימה מסוג זה את ה-M-16

חיוניות התמרון היבשתי בעימותים במזרח התיכון

במפגש בין כוחות מהפכניים לבין צה"ל, אסור לוותר על התמרון היבשתי בתוך שטח האויב, כמרכיב הכרעה עיקרי. חיבור רביזרועי של האוויר, היבשה והמודיעין ייצור תנאים לקיומו של תמרון מועיל. יש להפנות מאמץ עיקרי ומשאבים לבניין כוח התמרון היבשתי בצה"ל

כך באפגניסטאן בשנות ה-2000, וכך גם בעיראק. המאמר ינתח את שאלותיו של סימפקין תוך בחינת מקומו של התמרון בהכרעה סכסוכים במזרח התיכון.

מרכזיות התמרון בצה"ל כמרכיב הכרעה

תמרון יבשתי יעיל הוא תמרון רביזרועי ורביחילי. הוא אינו חרי ממדי. שימור יכולת התמרון, ובעיקר שיפור יכולת התמרון או חיזוקה, מחייבים פעולה רביזרועית ורביחילית. המפגש של לוחמת התמרון עם הלחימה המהפכנית, ובמיוחד זו שבגרסת חובאללה, שבה האיום מתבסס על שיגור טילים לעבר אזרחים, הוא מפגש שיכול להוביל בזמן קצר לשחיקת התמרון כמרכיב

עיקרי בהכרעה. בהמשך לשאלתו של סימפּקין איך מנצחים כוחות מהפכניים – ניתנת התשובה: באמצעות תמרון. לצורך כך, קשת האפשרויות הנוגעות לתמרון היא רלוונטית: מהתמרון הקלסי ועד לתמרון המבוסס על המרכיב היסודי של הונאה והטעיה.

לתנועה ולהפעלת האש, ובמיוחד לממד התנועה במובנו הרחב, בלחימה בכלל ונגד כוחות מהפכניים בפרט, יש חשיבות קריטית. שאיפת הכוחות המהפכניים לגרור למלחמה ארוכה, המבוססת על התשה, היא הסכנה הגדולה ביותר שעלולה להוביל לאיבוד הרצון לתמרון. לא ניתן להילחם ללא נפגעים, וצו עיקרי בטקטיקה הוא להשיג את המשימה תוך עמידה במינימום נפגעים ונזק לצידו. ואולם, אסור לחפש שיטות לחימה ללא נפגעים כלל, דוגמת הלחימה מנגד, שכן, אובדן הרצון לתמרון יעלה בנפגעים רבים יותר בסיכום הכולל – לוחמים ואזרחים.

במזרח התיכון, אימוץ שיטות הלחימה המהפכניות של ארגוני הטרור והגרילה עליידי הצבאות הערביים הסדירים אינו טריוויאלי, אך מפתה ומעשי בשל ההזדמנות לנצח באמצעות התשה. הגדרת "אי הפסד" כגורם שמכריע ארגון טרור וגרילה, או מדינה המשתמשת בשיטות לחימה מהפכניות, היא תוצר של ויתור על התמרון כמרכיב הכרעה.

הסכנה בויתור על התמרון היבשתי היא סכנה מוחשית. הטכנולוגיה המאפשרת במלחמה קונוונציונלית פגיעה במטרות רבות, יכולה לגרום למקבלי ההחלטות להאמין שניתן להשיג תוצאות דומות ולהילחם מנגד ביעילות ככוחות מהפכניים. מלחמת לבנון השנייה הוכיחה לצה"ל שלא ניתן לעשות זאת. התיקון של מחשבה זו הוא הכרחי, אחרת "אי הפסד" יהפוך להיות המושג ששינה את אופי המלחמה בעת הזו – ממלחמת תמרון למלחמת התשה.

ייתכן שמדובר בתמרון קלסי, המוכר לנו ממלחמות בין צבאות סדירים גדולים, וייתכן שמדובר בתמרון דוגמת זה המתנהל ביהודה ושומרון מאז מבצע "חומת מגן" ב-2002: מבצעי לחימה רבים ורצופים נגד הטרור והגרילה, הכוללים פשיטות ומעצרי מבוקשים, שנעשים במסגרת רעיון מבצעי מקיף.

בשנים 2003–2005 החל צה"ל ביהודה ושומרון במהלך של תמרון רצוף ובלתי פוסק מסוג זה, שעקרונותיו מובילים את הלחימה נגד הטרור עד היום. אמירה ידועה של הרמטכ"ל, רא"ל גדי איזנקוט, ששירת כמאו"ג איו"ש באותן השנים, ביטאה את הצורך במגע ישיר ורצוף עם האויב: "בין השימוש ב-M-16 לשימוש ב-F-16, אני מעדיף בלחימה מסוג זה את ה-M-16". האמירה הזאת נאמרה בהקשר ללחימה באיו"ש, אך נכונה הן כשמדובר בלחימה בטרור והן שמדובר בקרב המשולב: ללחימה במגע ישיר במזרח התיכון יש משמעות תרבותית, ואין מגע ישיר ללא תמרון יבשתי. בכל מקרה, את הניצחון משיגים באמצעות שילוב של תנועה ושל אש.

הטעות הגדולה ביותר שניתן לעשות היא להיגרר למלחמת התשה ממושכת נגד הכוחות המהפכניים באמצעות אש מנגד, מתוך רצון להימנע מנפגעים. עיקרון התמרון נגד כוחות מהפכניים משמעותו לתמרון, להשיג הישגים מבצעיים ולחזור לבסיסי המוצא. סבבים חוזרים ונשנים יביאו בסופו של דבר ליצירת הרתעה מתמשכת מלפעול נגדנו. תמרון יעיל במזרח התיכון הוא תמרון לעבר יעדים מוגדרים, שאינו הופך לכיבוש מתמשך של שטח ולא לשליטה מתמשכת באוכלוסייה. תמרון מסוג זה יוצר הענשה מתמשכת של האויב, שתוצאתה בסופו של יום היא הרתעה.

לא נכון להגדיר שכיבוש שטח אינו תוצאה מבצעית רצויה של התמרון היבשתי, אולם יש להבין ולהתאים את התוצאה המבצעית הרצויה למצב האסטרטגי הכולל של ישראל. מטרת התמרון יכולה להיות הכרעה ויכולה להיות הענשה – להשיג תוצאה מבצעית מוגדרת ומוגבלת במרחב ובזמן, וליצור הרתעה. מכאן, שצה"ל צריך להיות מוכן ונכון לתמרון בכל זמן, והדרג המדיני צריך להיות מוכן ונכון לפעול בסבבים חוזרים ונשנים עד השגת התוצאה האסטרטגית הרצויה – הענשה והרתעה. יש לציין כי ההכרעה במערכה באמצעות התמרון תהיה מוגבלת בזמן ובמרחב; לכך ררושה הבנה משותפת של הדרג הצבאי והדרג המדיני.

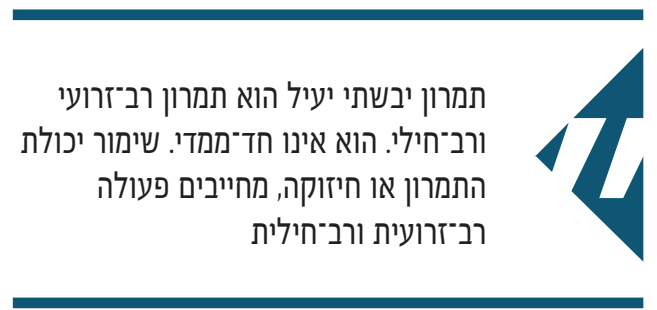
הסובייטים מול המג'אהדין באפגניסטן בשנות ה-80

מלחמתם של הסובייטים באפגניסטן בשנות ה-80, ובמיוחד בשנת 1985 שהוגדרה עליידי שנת הכרעה, ניתן ללמוד רבות. המג'אהדין חילקו את המלחמה בסובייטים לארבעה שלבים:

1. התנגדות עממית נגד הסובייטים בכל מקום באפגניסטן. בשלב זה הוכרז ג'האד נגד הסובייטים.
 2. בשלב השני המג'אהדין ארגנו את עצמם מחדש: מפקדות, מנגנונים, אימונים, רכישת אמל"ח – בניין כוח במלוא מובן המילה.
 3. בשלב השלישי למדו המג'אהדין לשרוד מול מתקפה סובייטית רחבת היקף, ועתירת טכנולוגיה צבאית מתקדמת. יכולת הלחימה מנגד שהפעילו הסובייטים בשלב זה בשנות ה-80 הייתה מרשימה:
- ⊕ חיישנים לעומק של 20 ק"מ, שאפשרו להפעיל אש מדויקת והשמדת כוחות גרילה מנגד ביעילות רבה.
 - ⊕ שימוש ביתרון הלילה של הסובייטים – אמל"ח ואמצעי ראיית לילה טובים.
 - ⊕ שימוש יעיל ביותר במסק"רים ובמטוסי קרב מסוג סוחוי-25 לסיוע אוויר התקפי קרוב.

מורל המג'אהדין הלך וירד, אבדותיו היו רבות והסובייטים השתלטו על שטחים רבים. טילי נ"מ סטינגר, שסופקו למג'אהדין עליידי האמריקנים, הובילו למפנה חשוב ביכולתם של המג'אהדין להסתגל לעדיפות האווירית של הסובייטים. שימוש בטכנולוגיה מתקדמת עליידי כוחות גרילה פשוטים, מסמל יותר מכל את השילוב שסימפּקין מדבר עליו. כל אחד יכול להפעיל סטינגר אם הוא לומד זאת. הסתגלותם של המג'אהדין לתנאי הלחימה החדשים הייתה קשה, אך הם הצליחו בכך.

4. בשלב הרביעי של הלחימה החלו המג'אהדין לתקוף בחי"ר את מוצבי הסובייטים. נשיא ברית המועצות מיכאיל גורבצ'וב

נחות אמריקניים מתצפתים במחוז קונאר, 2006. המבצע בשאח־אייקוט נכשל בעיקר בשל סטייה קשה מעקרונות התמרון

חשוב ומה לא. הידע על האויב והכנתו אינו מצוי בספרי ההדרכה, ולא במסרי נתונים המוכנים מראש. הידע המודיעיני הוא תוצר של אדם.⁴ הניסיון של האמריקנים להילחם באל־קאעדה בכוחות משולבים ב־2–13 במרס בעמק שאח־אייקוט נכשל. המבצע בשאח־אייקוט נכשל לא בשל יכולתם המבצעית הנמוכה של הלוחמים והמפקדים, אלא בעיקר בשל סטייה קשה מעקרונות התמרון:

- ⊖ מערכת פיקוד מסובכת ולא ברורה.
- ⊖ חוסר במרכיבים חיוניים בקרב המשולב.
- ⊖ כוח משולב שרוכז בחיפזון ללא מרכיבי אש הנחוצים לסיוע לתמרון.

הכוחות האמריקניים הגדולים נכשלו מול מאות לוחמי אליקאעדה שהצליחו רובם ככולם להימלט מהעמק המכותר, ולהמשיך את מאבקם במקום אחר.

המבצע המשולב האמריקני שכלל כוחות מיוחדים, יחידות חי"ר, עוצמה אווירית וטכנולוגיה, סבל מקשיים רבים. כוח מאורגן, המיישם את העקרונות והכללים הפשוטים של הקרב המשולב, היה מצליח להכריע בשאח־אייקוט. הבעיה הייתה ליצור כוח נגד כוחות מהפכניים מסוג זה של אליקאעדה. מפקד פיקוד המרכז האמריקני גנרל טומי פרנקס לא רצה להפעיל כוחות רבים במבצע זה, וגישה זו יצרה בסופו של דבר כוח משולב מלא ב"חורים מבצעיים".

התוכנית הבסיסית במבצע "אנקונדה" התבססה על רעיון מבצעי של כיתור וחסימה.⁵ הרעיון דומה לרעיונות סובייטיים מן העבר, ואכן מתכנני "אנקונדה" למדו את ההיסטוריה הצבאית של עמק שאח־איי קוט בלחימת הסובייטים במג'אהדין באפגניסטאן. התנאים המבצעיים הבסיסיים של העמק לא השתנו במהלך השנים. התוכנית הייתה לתקוף את העמק ממערב בסד"כ גודדי של כוחות מיוחדים המשולבים

הבין שעליו להחליט בין הרחבה משמעותית של המעורבות הסובייטית בלחימה באפגניסטאן ובין נסיגה. הוא החליט לסגת.

האמריקנים באפגניסטאן - מבצע "אנקונדה", שאח־אייקוט 2002

הבנת האויב ודרך הפעולה שלו כשמדובר בלוחמי גרילה וטרור מחייבת מגע מודיעיני ישיר. זאת ניתן להשיג רק על־ידי תמרון ועל־ידי נוכחות של כוחות קרקע במרחב הלחימה. במבצע "אנקונדה" נגר אליקאעדה נוכחו האמריקנים לרעת שאין אפשרות להגדיר מרכז כובד, או לפחות קשה מאוד למצוא אותו טרם הלחימה. מודיעין מאורגן מראש חיוני לצורך מטרת התקיפה, אולם הוא לא מצמצם את הצורך במודיעין בזמן אמיתי בלחימה איסימטרית מסוג זה. כדי לקבל תמונת מצב מלאה על האויב יש לחבר בין יומינט, קומינט ומודיעין המתקבל מאיסוף של כוחות רגילים בשטח.

לא ניתן לקבל תמונה שלמה ללא תמרון, היוצר לחץ מעשי על האויב וגורם לו לנוע, להתגלות, לדבר במכשירי הקשר, הטלפון ובכל אמצעי התקשורת האחרים. או אז יכולה הטכנולוגיה ליירטו ולהפוך את המידע למטרות.

תפקידו של התמרון כמחולל מודיעין שניתן ליירטו על־ידי הטכנולוגיה ולהפוך אותו למודיעין חיוני לתקיפה, הוא תפקיד חדש יחסית בעולם המלחמה המודרני. זהו תפקיד חיוני לתמרון בלחימה איסימטרית, והוא חיוני לא פחות בלחימה הקונוונציונלית המשתמשת בעקרונות של הסתרה והיעלמות במלחמה.

ככל שהמפקדים במלחמה הקונוונציונלית מאמצים יותר רעיונות של היעלמות, כך לתמרון יש תפקיד חיוני יותר ביצירת המודיעין לתקיפה. על המפקדים בשדה הקרב להבדיל בין מרכיבי המידע ולהחליט מה

טור נגמ"שי BTR סובייטיים בדרך לאפגניסטאן, 1986. הסתגלותם של המג'אהדין לתנאי הלחימה החדשים הייתה קשה, אך הם הצליחו בכך

מראש עליידי כוחות גדולים. פעילות החסימה נועדה לנתק את דרכי נסיגתו של האויב, וכשזה הצליח – נלחם האויב בתנאים נחותים. היו פעמים שהקרב הסתיים בכיתור האויב ובהריגת כל כוחותיו. לוחמת יבשה בגרילה היא דפוס לוחמה מודרני, שמחבר בין לוחמת התמרון ובין לוחמת הגרילה על יתרונותיהם השונים. דרך הלחימה המהפכנית, המבטאת מגוון שיטות צבאיות, לעיתים יעילה יותר מדרך הלחימה של כוחות סדירים. בנייתו זה צדק סימפקין עוד בשנות ה-80, כשטען כי השילוב בין התמרון הקלסי ובין מבצעים מיוחדים ולוחמת תמרון של כוחות, כמו חטיבות חי"ר קלות בדומה לכוחות שהפעילו הסובייטים באפגניסטאן, יהיה יעיל נגד לוחמה מהפכנית ובכלל זה לוחמת גרילה.

הדיון התיאורטי במלחמה נגד חזבאללה צריך לשלב בין היתרון של הכוחות הסדירים ליתרון האויב בלוחמה מהפכנית.

השילוב בין לוחמה קלסית של כוחות סדירים – כולל מאמצי לחימה של חיל האוויר וחיל הים – ובין תמרון ליעדים מוגדרים של כוחות יבשה ממוכנים במגע ישיר, ושל כוחות קומנדו בלוחמה מנגד עם הפעלת מאמץ של מבצעים מיוחדים, העושים שימוש בשיטות לוחמה באורח בלתי סדור – מביאים לשילוב ראוי של לוחמת תמרון ולוחמה מהפכנית של כוחות סדירים נגד אויב, העושה שימוש בשיטות לוחמה מהפכניות. אלוף (מיל') פרופ' יצחק בן ישראל טען כבר לפני עשור: "עלינו לשנות את דרך החשיבה ולעצב מחדש את כללי המשחק. נניח שנבצע פעולה קרקעית בעזה (בכוונה לחזור בסופה לשטחנו) שבה נספוג אבידות ונגרום לאבידות רבות בצד השני; נניח גם כי אחרי תקופת רגיעה מסוימת שתושג עליידי הפעולה, יחודש ירי הרקטות. נוכל תמיד לחזור על הפעולה ולהיכנס שוב לרצועה. וחוזר חלילה. ארגוני הטרור יוכלו לפתוח כל פעם בסיבוב חדש של ירי רקטות – פעולה צבאית ישראלית – תקופת רגיעה – ירי רקטות, וחוזר חלילה. הניסיון שצברנו (...) וההיגיון הפשוט מלמדים, כי כל החלטה על יציאה לסיבוב נוסף תיעשה עבורם קשה יותר ויותר, ותיתקל בהתנגדות גוברת והולכת של האוכלוסייה הפלסטינית שתזכור את תוצאות הסיבוב הקודם. (...) הראייה האסטרטגית רחוקת הטווח והזמן צריכה לגבור כאן על החשבון הטקטי קצר הטווח."

הלחימה הקונוונציונלית מחייבת את התמרון במהותה. התמרון במלחמה המודרנית מחולל את התנועה אצל האויב, וזו מתורגמת

בכוחות גרילה מקומיים, בעוד גודר מוגבר של הדיוויזיה המוסטת ה-101 יבצע התקפת סער מוסקת ויתפוס עמדות חסימה והגנה על כל הצירים והנתיבים היוצאים מהעמק לכיוון מזרח. הסיוע האווירי הוגדר בתוך ארגון הכוח, כשטבעת חיצונית של כוחות מיוחדים "אריות הים" וכוחות מיליציה מקומית תאבטח את מרחב הפעולה.

תוכנית בסיסית זו החזיקה מעמד למעט שינויים מקומיים, וחזתה ניצחון בתוך שלושה ימים. כישלוננו של התמרון נבע מכמה סיבות: אי התאמה של מפקדים לתפקיד, פיקוד מרחוק והפעלת ערב רב של יחידות, וחוסר הבנה כיצד לחבר פיקוד ושליטה.⁶

הכישלון של האמריקנים מוכיח את הצורך בתמרון, ואת היכולת להכריע באמצעות תמרון כוחות גרילה בתנאי שארגון התמרון יהיה בהתאם לכללים. אין דרך אחרת ליצור מגע עם כוחות אויב המבססים את פעילותם על לחימת האדם, במקרה זה כוחות גרילה וטרור, אלא במבצע משולב יבשתי ואווירי.

הכרחיות התמרון היבשתי מהבחינה האסטרטגית והאופרטיבית בצה"ל

המלחמה של צה"ל בחזבאללה בממד היבשתי שלה דומה למלחמה של הסובייטים במג'אהדין וללחימת האמריקנים בשאח'אייקוט. המלחמה באפגניסטאן כפי שראו אותה הסובייטים הייתה מערכה נגד כוחות גרילה בלתי סדירים בשטח הררי-מדברי. כוחות ארמיה 40 הסובייטית ניהלו מבצעים התקפיים רחבי היקף בהשתתפות כוחות קרקע, דיוויזיות וחטיבות חי"ר ושריון, עוצבות ויחידות עצמאיות של הכוחות המיוחדים וחיל האוויר. המבצעים של הכוחות המיוחדים נערכו בהיקף קטן יותר ולזמנים קצרים יותר, והיעילות שלהם הייתה לעיתים גבוהה מאשר במבצעים הגדולים.

הקרב הטקטי במלחמה זו היה המלחמה האמיתית: לחימת מסגרות בסיסיות של חטיבה ושל גדוד, מתוגברות בטנקים, בארטילריה, בהנדסה, בלוחמה כימית ובאווירית הצבא. כל הקרבות היו של כוחות משולבים, שהצריכו הכנה מקיפה ומסודרת.

הטקטיקה הייתה של מלחמה נגד גרילה בתנאי שטח קשים, והשיטות העיקריות שאותן נקטו הסובייטים לא כללו לוחמה קלסית של הגנה והתקפה המוכרות בתו"ל הסובייטי. הן כללו שימוש בצורות קרב פשיטה, חסימה של כוחות מג'אהדין, סריקות של עיירות וכפרים ואבטחה של מרחבי פעולה וצירי תנועה, שיירות וכדומה. פשיטה ומארב הן צורות קרב המוכרות לנו בתו"ל.

החסימה והסריקה הן תורות לחימה טקטיות חדשניות שנוצרו עליידי הסובייטים. צורת קרב זו משלבת בין פעולה הגנתית ובין התקפה ישירה על כוחות נסוגים, והיא טקטיקה המופנית ללחימה נגד גרילה.⁷ המטרה של צורת קרב זו הייתה להשמיר את האויב בשטח שהוגדר

מהותה של השיתופיות (הפעולה הרב-זרועית) היא היכולת לפעול כתלכיד רב-עוצמה מחד גיסא, ובמרכיבי הפעלת כוח ייחודיים בנפרד מאידך גיסא

בסופו של יום למטרות לתקיפה. לא על התמרון היבשתי לברו יתבסס הכול, אולם התמרון היבשתי יגרום למטרות חדשות להופיע בשדה הקרב, ומטרות מסוג זה הן המטרות הרלוונטיות ביותר להשמדה.

כלומר התמרון היבשתי יצר את התנאים המבצעיים לתקיפה מוצלחת מחד גיסא, ויצר מגע ישיר עם האויב מאידך גיסא. שילוב המגע הישיר עם האש מנגד יוביל בסופו של יום להכרעה.

במלחמה הבאה צה"ל צריך להסתגל להפעלה יעילה של כוח, המשלבת בין לוחמה סדירה ללוחמה מהפכנית. היסוס בהפעלת כוחות משולבים כאלה במאמצי תמרון יבשתי יביא בוודאות להצלחה של האויב בכלל, ושל הכוחות המהפכניים בפרט, כדבריו של סימפקיין.

חיזוק התמרון היבשתי לקראת המלחמה הבאה - הכרח ולא ברירת מחדל

מלחמת לבנון השנייה הייתה המלחמה השנייה שבה צה"ל יצא למלחמה נגד ארגון טרור וגרילה. מאז שנות ה-70 של המאה ה-20, לבנון מאפשרת את קיומו של ארגון טרור וגרילה ממוסד – בתחילה אש"ף ובהמשך חזבאללה – במבנה מורכב, הקושר דרג צבאי בדרג מדיני בלבנון.

למרות היותו ארגון טרור וגרילה לבנוני, חזבאללה פועל ומשפיע גם ברמה הבינלאומית. הוא פעל במלחמת לבנון השנייה בכל רמות הפעולה המוכרות של עימות בין-מדינתי. הוא פעל ברמה האסטרטגית, ברמה המערכתית וברמה הטקטית. ברמה הטקטית נקט חזבאללה צורת התקפה המשלבת יסודות הגנתיים, כשהמאמץ העיקרי שלו היה שיגור בלתי פוסק של טילים לעבר העורף של ישראל. מטרת הלחימה הטקטית שלו הייתה לאפשר זאת, תוך פגיעה מרבית בכוחותינו וניסיון לשבות חיילים. חזבאללה שילב בין לוחמת תמרון באש ובין לוחמה מהפכנית, לוחמת גרילה של מערכיו היבשתיים – במוצבים, בעיירות וב"שמורות הטבע".

כאלו צורות קרב נקט צה"ל מנגד? התקפה? פשיטה? האם היה בהן היגיון מסודר שנבע מתכנון מבצעי אופרטיבי שלם? האם שילבנו בין לוחמת תמרון ללוחמה בלתי סדורה? ומה הייתה תכליתה של הלחימה? עתה, יותר מתמיד, צריך לדון במבנה הכוח – מבנה הפלוגה והגדוד, החטיבה, האוגדה. כאשר עקרונות אחדות הפיקוד והשיתופיות חייבים להוביל.

הצורך לתמרון נובע משני מרכיבים בסיסיים:

- ➊ המצב האסטרטגי הבסיסי והקבוע של ישראל בשל היותה מדינה קטנה, והגיאוגרפיה שלה על מרכיביה.
- ➋ תרבות הלחימה של האויב המושפעת באופן משמעותי ממגע ישיר בלחימה.

מדינת ישראל אינה רוצה במלחמה. ואולם, ההיסטוריה שלה מוכיחה כי מלחמות התרחשו בסופו של דבר מכיוון שנכפו עליה. האסטרטגיה היא אסטרטגיה הגנתית והטקטיקה היא התקפית. כלומר, אם נכפית מלחמה על ישראל המענה המבצעי הנדרש הוא מענה הכרעה. ישראל – באמצעות צה"ל וארגוני הביטחון האחרים – חייבת להעביר את המלחמה אל שטחו של האויב, ולהכריעו מהר ככל הניתן. כלומר, התמרון בכלל, והתמרון היבשתי בפרט, נטוע ומושרש במהות האסטרטגיה של צה"ל.

התמרון היבשתי המוצלח מרתיע ממלחמות עתידיות, והתמרון האווירי מרתיע בשל יכולתה של מדינת ישראל להגיב מהר וביעילות כלפי איזמים אסטרטגיים. התמרון המשותף, יבשה ואוויר, יוצר תוצאות מבצעיות מוצלחות שמביאות לבניית כושר הרתעה יעיל. השיתוף הוא הכרחי, וחשוב להבין שאין תחליף לשימוש המשותף ביסודות תמרון מעשי אלה.

הפעלת האש מנגד היא נכונה, וחיוניות הפעלת חיל האוויר וחשיבותו להכרעה רבה מאוד. אך אין בכך די. מהותה של השיתופיות (הפעולה הרב-זרועית) היא היכולת לפעול כתלכיד רבי-עוצמה מחד גיסא, ובמרכיבי הפעלת כוח ייחודיים בנפרד מאידך גיסא.

אויביה המסורתיים של ישראל מנצלים כיום באופן בולט את העומק האסטרטגי הגדול שלהם, ונכון הדבר לכלל מדינות הטבעת ולארגוני הטרור. זאת על-ידי הבלטת יכולת שיגור הטילים כמאמץ עיקרי נגד ישראל, במקביל להעברת מרכז הכובד של התוצאה המבצעית להגדרת אי הפסד כניצחון. בכך הם מושכים את צה"ל לסכנה של מלחמת התשה ארוכה. ראוי לזכור כי לא הייתה מלחמה אחת שבה לא נדרש צה"ל להעביר את המלחמה אל שטח האויב. לפיכך, התמרון היבשתי כמרכיב הכרעה הוא חיוני לכל הגדרה של הכרעה.

סיכום

ייעודו של צה"ל הוא להגן על קיומה של מדינת ישראל, שלמותה, ריבונותה ושלומו ותושביה, ולסכל את מאמצי האויב לשבש את אורח החיים התקין בה.

במפגש בין כוחות מהפכניים לבין צה"ל אסור לצה"ל לוותר על התמרון היבשתי בתוך שטח האויב, כמרכיב הכרעה עיקרי. הלחימה מנגד, המתאפיינת במרכיבים טכנולוגיים חשובים, אינה תחליף לתמרון. היא צריכה לסייע לו. מצוקת התמרון הנובעת מכלל הפעולות המופנות לשיבוש, מחייבת יצירת תנאים מבצעיים לקיומו. חיבור רב-זרועי של האוויר, היבשה והמדועי, כראש ובראשונה, ייצור תנאים לקיומו של תמרון מועיל. קיומו יאפשר הכרעה וימנע קיפאון בשדה הקרב, שמשמעותו בתנאי האסטרטגיה של ישראל אי הפסד של האויב, והפסד של ישראל.

במלחמה הבאה תיבחן נחישותם של מפקדי צה"ל לנצל את מרחב התמרון שנותר להם במגבלות המדיניות והחוקיות, זאת תוך חיפוש קבוע אחר נקודות תורפה והזדמנויות להכניע את האויב, ותוך התעקשות להוכיח למדינאים כי ללא הצלחה צבאית ברורה אין אפשרות ליישם את הפתרון המדיני.

סימפקיין צדק בחונו בנוגע למלחמת תמרון ומלחמה מהפכנית בהקשר לנוכחותן בעולם המלחמה. הצורך בכוח אווירי חזק הוא בלב הקונצנזוס של העוסקים בבניין הכוח בצה"ל, ויש לשמר את הכוח האווירי בעדיפות קבועה על מדיניות האזור ויכולת ההגנה האווירית שלה, אך חיזוק יכולות התמרון היבשתי הוא הכרח לצורך הכרעה ובניית כושר הרתעה – שם אותה החוליה החלשה בשרשרת הפעלת הכוח ולכן, בעת הזו יש להפנות מאמץ עיקרי ומשאבים לבניין כוח התמרון היבשתי בצה"ל.

מאמר זה הוא עיבוד למאמר שפורסם במערכות 415 (נובמבר 2007) **העותרות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.**

התמרון בצבאות זרים

תפיסות הפעלת הכוח ברחבי העולם

בבואנו לבחון את תפיסות הפעלת הכוח העתידיות של צה"ל, יש מקום לתת את הדעת גם להמשכיות של תפיסות התמרון בצבאות זרים במערב

שמואל שמואל

רת"ח צבאות הזרים והסב"ר, מרכז דדו

הכתיבה וההגות הצבאית הנוכחית, הן הרשמית והן שאינה רשמית, הביאו לפיתוחן של תפיסות חדשות להפעלת הכוח. צה"ל נמצא כיום בעיצומו של תהליך שנועד לבחון את בניין כוחו, לאור אתגרים חדשים וישנים כאחד. לשם כך, יש ערך בהבאת תפיסות חדשות לידיעת מקבלי ההחלטות. סקירה זו תביא בקצרה כמה תפיסות רשמיות להפעלת כוחות מזוינים.

- ג. מפקדות האוגדה והגיס הם גופים שאינם ניידים. הם הגורמים המתכללים את היכולות הרביזורועיות לכדי התכנסות.
- ד. צוותי הקרב החטיבתיים של האוגדה מפעילים יכולות חוצות ממדים, ומתמרנים באופן מבוזר וחצי-עצמאי אחד מן השני.
- ה. צוותי הקרב הגדודיים פועלים באופן רביחילי, כבעבר. תפיסת התמרון המבוזר תפיסת התמרון המבוזר של חיל הנחתים נועדה להתמודד עם איום ה"אמצעים נגד גישה", ו"מניעת שטח" (Anti-Access/Area Denial – A2/AD) וליצור ראשי גשר במרחב מבצעים עוין. תפיסה זו נמצאת בפיתוח משנת 2004. עקרונות התפיסה הן כדלהלן:
 - א. חיל הנחתים יפעיל את כוחותיו באופן מבוזר על פני מרחב גדול.
 - ב. צוותי הקרב החטיבתיים והאוגדתיים של החיל יפעילו צוותי קרב גדודיים ואף פלוגתיים, עליפני מרחב מבצעים מערכתית.

מטרת מסמך זה היא לבחון מגמות ולמקד את הדיון לטובת העמקה עתידית.

הכוחות המזוינים של ארצות הברית

הקרב הרבימימדי

הקרב הרבימימדי הוא בלב התפיסה העתידית של צבא היבשה האמריקני להפעלת תמרון יבשתי. תפיסה זו נמצאת בשלבי פיתוח ראשוניים, ונייר תפיסה ראשוני פורסם בדצמבר 2017.

עקרונות התפיסה הם כדלהלן:

- א. הכוח היבשתי נדרש ליכולת להשפיע על כל הממדים האחרים (אוויר, ים, סב"ר וחלל).
- ב. תוצרי היכולות הרבימימדיות מתוכללים בזמן ובמרחב כדי ליצור "חלונות של עליונות" לתמרון קרקעי, לשם השגת היעדים המערכתיים. תכלול זה נקרא "התכנסות".

- ב. התאמת היעדים לגבולות האפשרי והתאמת הסדר"כ ועצימות הפעולות ליעדים, תוך שימוש בכוח המינימאלי הנחוץ.
- ג. הימנעות מהסתבכות עם מעצמות ומכניסה למלחמה בעצימות גבוהה מול יריב רציני.
- ד. שימוש בצוותי קרב גדודיים רבי-חיליים (שריון, חי"ר וארטילריה ועוד גורמים מסייעים כגון ל"א, הגנ"א וכדומה), המורכבים באופן ייעודי לטובת משימה ספציפית, לשם הטלת כוח מהירה וגמישה בגבולות רוסיה.⁴
- ה. שימוש בעוצבות ממונעות או ממוכנות ובכוח אש מסיבי, כפיצוי על כוח אדם באיכות נמוכה יחסית ועל פערים ביכולת התמרון.
- ו. שימוש במספר רב של חיישנים מסוגים שונים, כולל מגוון נרחב של כלי טיס בלתי מאוישים, וכוחות מיוחדים כדי למצוא מטרות, לאכן אותן ולהכווין אליהן אש בזמן אמת.
- ז. שימוש ניכר במגוון רחב ומותאם למשימה של אמצעי ל"א לשם איסוף, הגנה על תהליך תקיפת המטרות ושיבוש יכולות האויב – בכל רמות המלחמה.
- ח. שימוש משמעותי בצלפים (הן כיחידים והן כיחידות ייעודיות) כדי לעכב תמרון, לאתר מטרות ולהכווין אש.
- ט. הסתמכות על מערכי הגנה אווירית מגוונים (תותחים, טילים, ל"א) וחופפים מרמת הגדוד, ואף למטה מכך, ועד הרמות שמעל לאוגדה.
- י. הפעלת מבצעי מידע בקרב מגוון קהלים, לצורך סיוע להשגת היעדים המערכתיים.
- יא. התמרון בשירות האש. האש היא הגורם העיקרי במערכה. היא מופעלת בנפח גדול, ומשמשת כגורם תקיפה ולא כגורם סיום. התמרון (לרוב משוריין) מופעל לאחר הפעלת האש, כדי לתפוס שטח ולאפשר קידום אמצעי האש.
- יב. העדפת נפח אש על-פני דיוק.
- יג. שילוב של כוחות סדירים בגיוס חובה וכוחות מקצועיים, כוחות מיוחדים וכוחות אחרים (מקומיים, שכירים ויועצים לכוחות אלה) במסגרת התמרון.
- יד. הכוחות המקומיים (המצויידים ומאומנים על-ידי רוסיה ואלהים מתלווים יועצים רוסיים) והשכירים נושאים בעיקר את נטל הלחימה. כוחות אלה מסתייעים בכוחות רוסיים לפי הצורך והמשימה.

הכוחות המזוינים של בריטניה

Strike Concept⁵

- תפיסה להטלה אסטרטגית ולתמרון של חי"ר משוריין קל לטווחים ארוכים, על-בסיס חטיבה ייעודית. התפיסה נמצאת כיום בשלב ראשוני מאוד, ועדיין לא פורסמו לה ניירות רשמיים. עיקרי התפיסה הן כדלהלן:
- א. חטיבת ה-Strike היא חטיבת חי"ר ממוכנת, הנעה באופן רכוב ונלחמת באופן רגלי. היא תופעל לצורך תמרון מהיר, מבוזר או מרוכז, בשטחים נרחבים ובמרחבים בהם לא קיים אויב המצויד בנשק כבד כמו רק"ם.
- ב. החטיבה תהיה מסוגלת לפריסה עצמאית למרחב ולתמרון יבשתי, לטווחים ארוכים מאוד – עד 2000 ק"מ בתנועה יבשתית.
- ג. הכוח אמור להיות מסוגל להתפזר על-פני שטחים נרחבים, ולהתרכז בזמן ובמקום הנדרשים לצורך הכרעה.
- ד. הכוח אמור לפצות על הפער הקיים במיגון באמצעות שילוב של

- ג. הדרג הראשון שיתמרון באופן שאינו מבוזר יהיה לרוב צוות הקרב הגדודי. עם זאת, גם צוותי קרב אלה יוכלו לפעול באופן מבוזר ולהפעיל צוותי קרב פלוגתיים על-פני שטח נרחב.
- ד. צוותי הקרב המבוזרים יתמרון הן על היבשה והן באזורי החופים. כך, הם יוכלו למצוא תפרים ופערים בהיערכות האויב ולנצלם, תוך צמצום חשיפתם ליכולות המודיעין והתקיפה של האויב. כמו כן במבצעים שאינם במסגרת מלחמה, יוכלו צוותי קרב אלה לסייע לאימון כוחות מקומיים ולהשכנת שלום.
- ה. אספקה תועבר ישירות מהמערכים הלוגיסטיים בים אל היחידות המבוזרות, ללא תחנות ביניים על החוף.
- ו. חיל הנחתים מחזק את כל הדרגים, מן הכיתה ומעלה, כדי שיוכלו לפעול באופן מבוזר.
- ז. היכולת לפעול באופן מבוזר אינה תלויה בקיומה של תקשורת רציפה בין הכוחות השונים.
- ח. הכוחות המבוזרים יוכלו לעבור למצב מרוכז בעת הצורך, לדוגמה לצורך הבקעה.

קרב אוויר-ים

- תפיסה להתמודדות עם מערכי הגנה נגד גישה ומניעת שטח, במסגרת התפיסה הרביזרועית להבטחת גישה לשטח.²
- לתפיסה זו פורסם מסמך רשמי ועיקריה כדלהלן:
- א. הפעלת כוח רביזרועי מרושת ומתוכלל, המסוגל לתקוף לעומק כל מרחב הלחימה, דרך מספר ממדים, על-מנת לשבש את כוחות האויב, להשמירם ולהביסם.
- ב. הכוח יתכלל יכולות מגוון ממדי לחימה, בכמה דרכים במקביל, כדי לנצל חולשות במגוון ממדים, להשיג יעדים בממדים אחרים, לסייע להם או לעצבם.
- ג. תקיפת כוחות האויב תיעשה באש קינטית ושאינה קינטית ובתמרון. התקיפות יכוונו נגד נקודות תורפה מרכזיות במערך ההגנה של האויב, כך שמערך זה יקרוס ללא צורך להשמירו לחלוטין.
- ד. הפעלת הכוח תיעשה בשלושה קווי מאמצים:
1. שיבוש יכולות הפיקוד, השליטה, התקשורת, המחשבים, המודיעין, הסיוור והתצפית של האויב, כדי להשיג עליונות בקבלת ההחלטות.
 2. השמדת אמצעי לחימה נגד גישה ומניעת שטח כדי להשיב את חופש הפעולה.
 3. הבסת עוצבות האויב ומערכות הנשק שלו כדי לקיים מבצעים מתמשכים.
- ה. רישות הכוח הרביזרועי יתבסס לא רק על רשתות תקשורת, אלא גם על הידודיות (אינטראקטיביות) בטנ"ה (טכניקות, נהלים והוראות) ובפנ"ש (פיקוד ושליטה), ועל סמכויות מתאימות להמיר מידע לכדי פעולה.
- ו. תפיסת קרב אוויר-ים מצריכה יכולת פעולה מידית עם תחילת העימות על בסיס הכוחות והיכולות הקיימים במרחב, תוך כדי מבצעי הגנה ופריסת כוחות נוספים לזירה.

הכוחות המזוינים של רוסיה

- תפיסת הפעלת הכוח הרוסית – כפי שהשתקפה במערכות לחימה באוקראינה ובסוריה מאז 2014 מפרסומים אמריקניים היא כדלהלן:³
- א. הפתעה, הנעזרת בהונאה, בכל רמות הלחימה והדיפלומטיה.

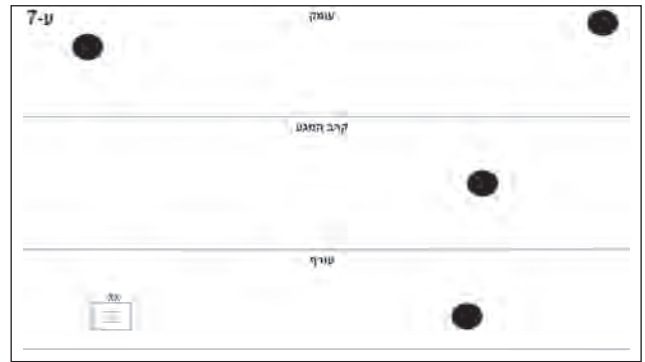
- ה. נכסי מודיעין, תקשורת ואש ארטילרית.
- ה. התפיסה יוצאת מהנחה שברוב העימותים, מסת החי"ר היא שמביאה את המידתיות, הדיוק והאבחנה הנדרשות בלחימה מודרנית בקרב האוכלוסייה ובשטחים בנויים.
- ו. נושא הגייסות הממוכן הוא גורם מאפשר חיוני עקב הגמישות שלו, יכולות העבירות שלו על פני דרכים אורחיות, האמינות הטכנית הגבוהה יותר שלו והיכולת שלו לנייד חי"ר בשטחים מאוימים ולטווחים ארוכים. עם זאת, לא מדובר בכלי לחימה, ולראייה – הוא אינו חמוש.
- ז. חטיבת ה-Strike תכלול שני גדודי חי"ר על-גבי נושא גייסות גלגלי ובלתי חמוש, ושני גדודי רק"ם בינוני וחלי וחמוש מדגם Ajax.⁶ אחד מהגדודים הללו יהיה גדוד סיור ממוכן.⁷
- ח. חטיבת ה-Strike תהיה כוח בינוני שיתווסף לחטיבות הכבדות והקלות של צבא היבשה. החטיבה הבינונית תסתמך על יכולותיהן של החטיבות הקלות והכבדות, ותגבירן.
- ט. חטיבת ה-Strike אמורה להקנות למקבלי ההחלטות גמישות בהחלטה על הפעלת הכוח, ולספק עוד אפשרות לפעולה בין הפעלה של כוחות קלים, איטיים ובלתי מוגנים ובין הפעלה של כוחות כבדים, יקרים ומסורבלים.

סיכום ומסקנות

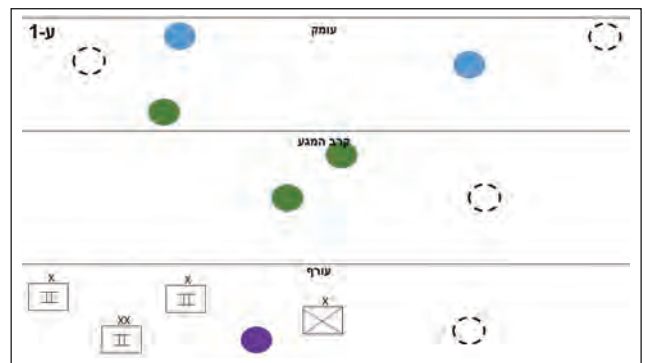
מבחינה כללית של התפיסות הרשומות לעיל, ניתן לראות שיש מאפיינים דומים רבים בקרב התפיסות המערביות:

- תמרון מבוזר של כוח יבשה – חטיבתי או גדודי – לטווחים ארוכים יחסית לעבר.
 - הסתמכות (גם אם מובלעת) על רשת תקשורת איתנה.
 - סנכרון של נכסים רביזרועיים ואורגניים לשם יצירת תוצאות בין-מדיות.
 - התבססות על תמרון בסיוע אש ומודיעין מדויק.
 - התבססות על הכוחות המזוינים עצמם.
- מנגד, אפשר לראות שהתפיסה הרוסית שונה במידת מה מהתפיסות המערביות:
- התבססות על אש בנפח גדול, בסיוע תמרון ו"נכסים מאפשרים" אחרים (ל"א, צלפים, לוחמת מידע, הגנה אווירית).
 - התבססות על כוחות שליח וכוחות שכירי חרב, כגורם אינטגראלי בלחימה וכנושאי עיקר הנטל.
 - שימוש באמצעים קיימים ובטכנולוגיות זמינות, בלא צורך בקפיצות דרך מדעיות או בהצטיידות מסיבית להגשמת התפיסה.

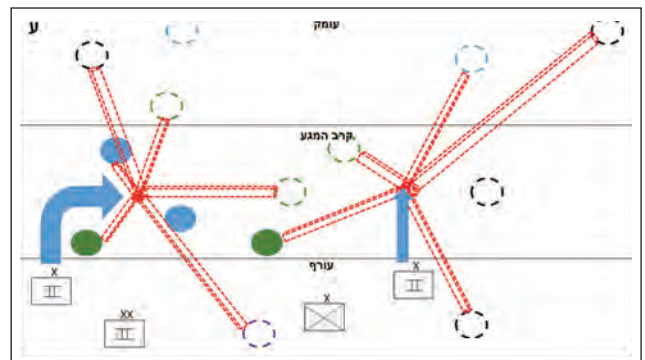
כמו כן ניתן לראות המשכיות רבה בתפיסות החדשות ביחס לתפיסות עבר. התפיסות של צבא היבשה האמריקני הן המשך מסוים של תפיסת קרב אווירי-יבשה משנות ה-80 של המאה ה-20, התפיסות הבריטיות הן המשך של תפיסות החי"ר הרכוב והפרשים הקלים שכדוגמתן נהוגות בכריטניה עוד מימי הביניים, ואילו התפיסה הרוסית דבקה בדומיננטיות האש הארטילרית, כפי שעשתה בעבר. בבואנו לבחון את תפיסות הפעלת הכוח העתידיות של צה"ל, יש מקום לתת את הדעת גם להמשכיות של תפיסות אלה עם האופן בו הצבא מורגל להפעיל את כוחותיו. אפשר ששבידה קיצונית של המוסכמות הקיימות אינה מומלצת, אם היא כלל אפשרית. ההערות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

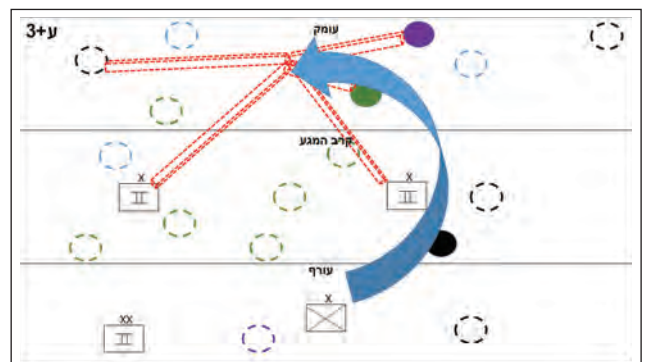
תקיפות שאינן פיזיות (סב"ר, ל"א) מופעלות בכל רוחב שדה הקרב

תקיפות פיזיות (אש אווירית, ימית, יבשתית, ל"פ וכדומה) מופעלים בכל רוחב שדה הקרב

מפקד המערכה קושר את תוצאות התקיפות השונות לכדי חלון הזדמנויות בו מתקיימת עליונות על-פני האויב ומתמרן את כוחותיו אל חלון זה ודרכו

לאחר התמרון ליעדים, תוצאות התמרון ותקיפות נוספות נקשרים יחדיו לכדי חלונות הזדמנויות נוספים, המאפשרים ניצול הצלחה והמשך התמרון, וכך הלאה

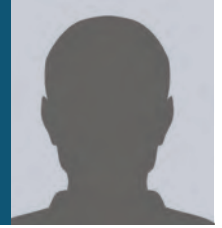
התמרון הרבי-זרועי כאמצעי בניהול הסכסוכים של מדינת ישראל

לוחמים במהלך מבצע 'צוק איתן', 2014.
מבצע 'צוק איתן' מייצג מבצעים בקצה התחתון
של מנעד העצימות הבינונית. צילום: דו"ץ

הכרעה מהירה מושגת רק
באמצעות תמרון יבשתי, ולכן
דווקא לנוכח האיומים המתהווים
בימינו, נדרש צה"ל להעביר את
המלחמה בהקדם לתוך שטח האויב
כדי להכריעו שם במהירות. לשם
כך צה"ל צריך כוחות מתמרנים,
שמסוגלים להתגבר על כל הרכבי
הכוחות שעלול האויב להעמיד מולו

סא"ל (חיל) ד"ר עזר הכט, מנכ"ל מדינת ישראל
במכללה הבינ"רועית לפיקוד ומטה

בישראל תחת מתקפה מתמדת. רוב הזמן מדובר ברצף של התקפות קטנות, שמטרתן להתיש את הרוח של הציבור הישראלי, ומעת לעת תקפו בסדר-יכוון גדול במטרה להכריע את ישראל בכללותה.

מדיניות הביטחון של ישראל היא אוסף דרכי הפעולה שהיא נוקטת בפועל כדי להתמודד נגד אלימות זו, תוך התאמת תורת הביטחון לכל אירוע או לכל מגמת אירועים.⁵

באופן תיאורטי, אם לא יושג הסדר מדיני המבטל את הסכסוך בין ישראל ובין יריביה הנוכחיים, או לכל הפחות יבטיח שיריביה הנוכחיים יפסיקו להשתמש באלימות במסגרת ניהול הסכסוך – הדרך הטובה ביותר להגן על ישראל מפני האלימות היא להביס את היריב באופן מוחלט עד שלא יוכל לשוב ולהילחם. ואולם, בהינתן יחסי העוצמה בין ישראל ובין יריבותיה, ובמיוחד הפער לרעת ישראל בגודל האוכלוסייה, בשטח ובעוצמה המדינית – אין לישראל אפשרות כזו.

לפיכך, ישראל נאלצת להסתפק בהישג ביטחוני צנוע יותר – צמצום ככל הניתן של עצימות האלימות המתרחשת בפועל, ומניעה או לפחות עיכוב של הסלמות בעצימות זו. הדרך להשגת יעד זה היא באמצעות יצירה וקיום של הרתעה.

הרתעה היא מצב שבו יריב חושש לפעול בדרך מסוימת, מכיוון שלהערכתו המחיר שישלם יקר מן הרווח הצפוי לו. להרתעה כמטרה וכאמצעי יש כמה חסרונות:

⊖ קשה למדוד הרתעה. קשה לחזות אילו פעולות שנקוט בהווה ייצרו את ההרתעה המבוקשת בעתיד, ולכן קשה להעריך בכל מקרה פרטי מהן המטרות שעל ישראל לפגוע בהן ובאיוו עוצמה כדי ליצור הרתעה מספקת.⁶

⊖ הרתעה אינה תמיד מלאה. ייתכן שהיריב יורתע מדרך פעולה מסוימת, ובאותה עת לא יורתע מדרך פעולה אחרת. בהקשר של ישראל הדבר בא לידי ביטוי בכך שגם כאשר יריב מורתע מפני ייזום פעילות אלימה בעצימות גבוהה, הוא לא בהכרח מורתע מפני ייזום פעילות אלימה בעצימות נמוכה.⁷ כמו כן היריב אולי מורתע מלפגוע בנכס מסוים של ישראל אבל לא בהכרח מורתע מפגיעה בנכס אחר.⁸

⊖ הרתעה היא מוצר מתבלה. גם אם הושגה הרתעה במועד מסוים, אין פירושה הדבר שהרתעה זו תתקיים לעד. לפיכך, מעת לעת נדרשת פעילות שתתחזק הרתעה זו. הקושי המרכזי בסוגיה זו הוא שתאריך התפוגה של ההרתעה אינו ידוע מראש, ולכן קשה מאוד לאמוד את עוצמת המאמץ ותזמונה הדרושים לשימור ההרתעה בעלות המזערית ההכרחית. יתר על כן, פעולות שמיועדות לתחזק הרתעה עלולות להצית שרשרת תגובות הרדיות, ולהביא להגברת עצימות האלימות, כלומר

מדיניותה המסורתית של ישראל בכל שנותיה היא שאין לה שאיפות התפשטות או כוונה להפעיל כוח צבאי כדי לגרוף רווחים מדיניים, כלכליים או אחרים מעבר להגנה על קיומה, על אוכלוסייתה, על נכסיה ועל זכויותיה. כל הסכסוכים המדיניים של ישראל נובעים מהתנגדותן של ישויות לאומיות, דתיות ואידיאולוגיות אחרות לעצם קיומה.¹

התנגדות זו מבוטאת במגוון אמצעים שכוללים מאמצים מדיניים דיפלומטיים, כלכליים, משפטיים, תעמולתיים ומלחמתיים.

על אף שבסיס הסכסוך של ישראל עם מתנגדיה זהה, ולעיתים הם מקיימים ברית רופפת נגדה, המתנגדים אינם מאוחדים וחלקם אף מסוכסכים זה עם זה. היריב העיקרי הוא הפלסטינים, שמפוצלים ומסוכסכים מבפנים. אליהם מצטרפים מעת לעת, אם במסגרת סיוע ואם באופן עצמאי למען מטרות משלהם, יריבים אחרים מתוך העולם הערבי או מתוך העולם המוסלמי.²

לפיכך, ניהולו של הסכסוך מצד כלל היריבים הללו לעיתים מאוחד ולעיתים מפוצל לכמה סכסוכי-משנה, שבכל אחד מהם ישראל מתמודדת נגד יריב אחר. כל אחד מהיריבים של ישראל מדרג אחרת את חשיבות הסכסוך עמה בסדר העדיפויות של מדיניותו, ולכן מידת המאמץ שכל יריב מוכן להשקיע בסכסוך עם ישראל, והמחירים שהוא מוכן לשלם כדי לממש את מטרותיו בסכסוך, שונים.

מטרת העל של ישראל בסכסוך הכולל ובכל סכסוכי-המשנה היא זהה – הגנה על קיומה ועל רווחתה של אזרחיה ותושביה. עם זאת, בכל מועד ובכל חזית נפרדת קיימות מטרות-משנה שנובעות ממפגש בין מטרת העל הקבועה ובין הנסיבות הרגעיות והתקופתיות באותה חזית, וביחסים בין אותה חזית ובין יתר החזיתות באותה עת.

כתוצאה מכך, התנהלותה של ישראל בכל אירוע מחייבת התייחסות למשמעויות בכמה מישורים שונים בעת ובעונה אחת. מישורים אלה מבטאים מפגש בין ממד הזמן, ממד המרחב, זהות היריב הבודד ומקומו בין כלל היריבים האפשריים.

בממד הזמן צריך להתחשב בנסיבות הרגעיות, התקופתיות וההקשר של כל הסכסוך מראשיתו ולעיתו; בממד המרחב צריך להתחשב בנסיבות החזית המסוימת בה מתרחש האירוע, ובקשרים האפשריים בין חזית זו ובין שאר החזיתות שעלולות להשפיע עליה ולהיות מושפעות ממנה; בממד זהות היריב צריך להביא בחשבון את הקשרים שלו עם יריבים אחרים, שעלולים להשפיע עליו או להיות מושפעים ממנו.³

התמרון הרביעוני יתבצע כדי לשרת הישג צבאי שנקבע בדרך הממשלתי-מטכ"לי, שגם הוא בתורו מיועד לשרת הישג מדיני. לפיכך יש לדון בתכליות שיהיה אמור לשרת.

המטרה המדינית ביטחונית של ישראל במלחמה

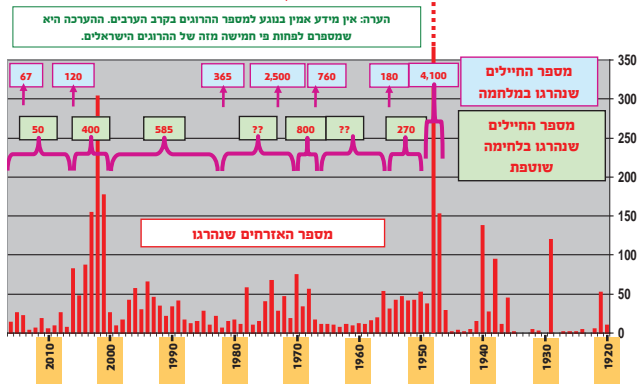
יריבי ישראל מפעילים מגוון אמצעים מדיניים כדי לפגוע בה ובהם גם אלימות – מלחמה.⁴ מ-1920 ועד היום נמצא היישוב היהודי

מכיוון שהמעבר מדרגת עצימות מסוימת לדרגת עצימות גבוהה יותר או נמוכה יותר אינו ברור תמיד למעורבים במלחמה – לא ברור למנהיגים המדיניים והצבאיים מתי צריך לשנות את שיטות הפעולה שלהם

ישראלים שנהרגו בפעולות איבה 1920-2016

סך-הכולל: כ-5,150 אזרחים (כולל זרים בישראל)
כ-10,500 חיילים

תרשים 2

מוסרי), לעיתים הסכימה ישראל להילחם עם הפלסטינים בעצימות הנוחה להם – העצימות הנמוכה – ולרוב גם כשהסלימה את הלחימה, עשתה זאת רק באמצעות מבצעים שהם בקצה העליון של מנעד העצימות הנמוכה, או בקצה התחתון של מנעד העצימות הבינונית.²¹ הגרף לעיל (ראו תרשים 2) מציג את האבדות הישראליות בפעולות איבה, וממחיש את רציפות הלחימה בעצימות נמוכה ואת פרצי הלחימה בעצימות גבוהה או בעצימות בינונית.

המסר החשוב בגרף הזה אינו המספרים המדויקים, אלא המגמות:

- ➊ לחימה רציפה בעצימות נמוכה, שיש בה תקופות של גאות ותקופות של שפל בתוך טווח העצימות הנמוכה.
- ➋ פרצי הסלמה מעת לעת המובילים לעצימות בינונית או לעצימות גבוהה.
- ➌ כמעט 45% מההרוגים הישראלים נהרגו בעת לחימה בעצימות נמוכה.

תפקיד התמרון ההתקפי במדיניות הביטחון של ישראל

ישראל לא הצליחה לייצר את ההרתעה במהלכים הגנתיים בלבד. ההרתעה, במידותיה השונות, הושגה באמצעות פעולות התקפיות. כבר מסיום מלחמת העצמאות הייתה צריכה ישראל לבחור את שיטת ההתקפות הללו, ולהתחבט בשאלה אם להפעיל ירי מנגד בלבד,²³ או להפעיל גם כוחות יבשתיים החודרים לתוך שטח היריב.

במסגרת הלחימה נגד האיום השוטף נקטה ישראל פעולות תגמול שכללו תקיפות מטוסים וירי ארטילרי אגרסיביים יותר או פחות, ופשיטות במגוון עוצמות לתוך שטח היריב.²⁴

פעולות אלה כוונו כדי לפגוע באנשים וברכוש, בהיקף שלהערכת ההנהגה הביטחונית של ישראל תרטיע את היריב מלהמשיך את ההתקפות שלו. אמנם הלחימה השוטפת הייתה בלתי פוסקת, אבל אפשר לזהות בה תקופות של גאות ותקופות של שפל בעצימות ההתקפות על ישראל, ומנגד הסלמות ורעיונות בעצימות פעולות התגמול שיוזמה ישראל. כל תקופה החלה במגמה הדרגתית של הסלמה בעצימות ההתקפות על ישראל, שהגיבה בהסלמה הדרגתית של עצימות פעולות התגמול עד שרעכו ההתקפות, ולאחר זמן-מה החלה תקופה חדשה שהתאפיינה שוב בהסלמה הדרגתית הרדית.

א. תפיסת הביטחון השוטף נגד איומים בעצימות נמוכה או בעצימות נמוכה מאוד.
ב. תפיסת הביטחון היסודי נגד איומים בעצימות גבוהה או בעצימות בינונית.

בתפיסת הביטחון ובמדיניות הביטחון, ההתייחסות לשתי דרגות האיום הייתה כאל שני צדדים של אותו מטבע. אמנם האיום היסודי בולט יותר בחריפותו, שכן לכל כישלון בהתמודדות איתו יש השלכות קיצוניות מיידיות, אולם חלה הבנה שגם האיום השוטף מהווה איום קיומי, בהיותו מבטא אסטרטגיה של התשה – המאסת החיים בישראל על אורחיה. בנוסף, ההוגים הישראלים הבינו שיש קשר בין שתי דרגות האיום לבין שתי דרגות המענה. כלומר האיומים והמענים משפיעים זה על זה: לעיתים מענה לאיום מדרגה מסוימת מחליש גם איום מדרגה אחרת, ולעיתים המענה לאיום מדרגה מסוימת מחריף איום מדרגה אחרת. על כן, בשקלול הגורמים המשפיעים על בחירת מענה בכל אירוע לחימה מדרגה מסוימת, שוטפת או יסודית, יש להתחשב גם בהשפעה של מענה זה על האיום בדרגה האחרת.¹⁹

היבט היכולת

המשאבים הדרושים לניהול לחימה בעצימות נמוכה ובעצימות נמוכה מאוד מעטים יחסית, והמיומנות הניהולית והמיומנות המבצעית להפעלתן פשוטה. לעומת זאת, כדי לנהל לחימה בעצימות בינונית ובעצימות גבוהה נדרש היקף משאבים רב יותר, ורמת ארגון ומיומנות גבוהות. היקף המשאבים והיכולת למצות אותם תלויים בעיקר בצורת הארגון החברתי-מדיני של הקבוצה ובגודלה. למעט שלוש תקופות קצרות,²⁰ במשך כל שנות הסכסוך בין היהודים לבין הפלסטינים לא הצליחו הפלסטינים להתארגן באופן שיאפשר להם לנהל לחימה בעצימות שחורגת מנמוכה. לעומתם, מדינות ערב תמיד יכלו להילחם בכל עצימות שיבחרו, וכך גם ישראל.

היבט הרצון

אם היכולת קיימת, נשקלים שיקולים של עלות מול תועלת – באיזו עצימות כדאי להילחם. שיקולי עלות-תועלת אינם רק צבאיים-מקצועיים, אלא גם שיקולים מדיניים, פנימיים וחיזוניים, ושיקולים כלכליים. ככל שהלחימה בעצימות גבוהה יותר, צריכת המשאבים גבוהה יותר, ויש לגייס יותר אוכלוסייה לשירות צבאי. כמו כן כשהאירועים בולטים יותר הם גוררים תגובות בין-לאומיות רבות יותר. מנגד, ככל שהלחימה בעצימות נמוכה יותר, עוצמת ההשפעות על הכלכלה, על מדיניות הפנים ועל יחסי החוץ נמוכה יותר בכל רגע נתון, אבל הלחימה נמשכת זמן רב יותר.

לכן, מבחינה צבאית טהורה, לרוב כדאי לישראל לפעול נגד הפלסטינים בעצימות גבוהה, שם יש לה יתרון מבצעי מובהק ויכולת לקצר את ההסלמה. בפועל, עקב השיקולים האחרים (ביניהם השיקול התרבותי-

התמרון הקרקעי לתוך שטח האויב, אם כדי לכבוש שטחים כקלפי מיקוח ואם כדי להשמיד כוחות ונכסים על-מנת לכפות על האויב לבקש הפסקת-אש, היה בבסיס תורת ביטחון של ישראל מראשיתה

את מדיניותו.³⁰
ד. שילוב שלושת ההישגים יחד.

התמרון באסטרטגיית צה"ל - המלצות

על בסיס הדיון שנערך לעיל בעניין תפקיד התמרון מבחינת הדרג המדיני, ובהקשר של ההישג המדיני המבוקש, על הדרג הצבאי הבכיר לייצג לממשלה גם בעניינים הבאים:

⊖ בחירת המטרות שנגדן יתבצע התמרון. מיקוד בכיבוש שטח או מיקוד בפגיעה בכוח מסוים או בנכס מסוים של האויב³¹ – זה שלגביו יש הערכה כי ישרת את השגת התכלית המדינית שלשמה יצא המבצע הצבאי והתמרון בתוכו.

⊖ ממדי התמרון בהיבטי כוח, מרחב וזמן. החזיתות שיש לפעול בהן, גודל הכוחות שיש להפעיל, רוחב החזית שבה יופעל הכוח, עומק ההדירה לתוך שטח היריב ומשך הלחימה.

בהתאם להחלטות הממשלה ובהקשר של ההישג הצבאי שהוחלט עליו, על הדרג הצבאי הבכיר לתכנן את התמרון כך:

⊖ מבצע פשיטה. יש לתכנן מראש שתבצע נסיגה תוך כדי לחימה.³²

⊖ מבצע כיבוש. יש לתכנן החזקת השטח שנכבש עד שהממשלה תגיע להסדר מדיני עם היריב, שבמסגרתו תבצע נסיגה אחרי סיום הלחימה, אם כי יש להתחשב באפשרות שהאויב בכל זאת ינסה לזנוב בכוחות הנסוגים.³³

יש לשמור גמישות לעבוד מתצורת מבצע אחד לאחר תוך כדי התמרון בהתאם להתפתחות המצב.

סיכום

התמרון הקרקעי לתוך שטח האויב, אם כדי לכבוש שטחים קקלפי מיקוח ואם כדי להשמיר כוחות ונכסים בקצב גבוה על-מנת לכפות על האויב לבקש הפסקת אש, היה בבסיס תורת ביטחון של ישראל מראשיתה. זאת מתוך הנחה שרק התמרון מסוגל להביא את התוצאות המדיניות הרצויות בכל סבב לחימה בזמן קצר.

עם זאת, לתמרון יש מחיר בחשיפת כוחותינו לפגיעה ובביקורת בינלאומית חריפה יותר מאשר תקיפה באש בלבד. התעצמות יכולות האש בעשורים האחרונים אפשרה להפעיל אותן בחלק מהנסיבות המדיניות והאסטרטגיות שבעבר הייתה ישראל נוהגת להגיב לאיומים עליה באמצעות תמרון קרקעי. ואולם, האש אינה תחליף מתאים לכל המצבים בהם נדרשת ישראל לתקוף בתוך שטח האויב, ובמיוחד לא כאשר נדרשת הכרעה מהירה – ולראיה התמשכותם של כל מבצעי האש שניהלה ישראל.

הכרעה מהירה מושגת רק באמצעות תמרון יבשתי, ולכן דווקא לנוכח האיומים המתהווים בימינו, המשלבים אש עוצמתית לעורף הישראלי ואיום בכיבוש או פשיטות אויב במרחבים מיושבים ישראלים, נדרש צה"ל להעביר את המלחמה בהקדם לתוך שטח האויב כדי להכריעו שם במהירות. כלומר, דווקא במציאות הביטחונית המתהווה, חוזר התמרון להוות כלי משמעותי יותר ומכאן חיוניותו לביטחון הלאומי היום ובעתיד הנראה לעין – ביכולתו להסיר איומים, לפגוע ביכולות אויב, להביסו (מבלי להיגרר למלחמת התשה) ולהרתיעו.

לשם כך צה"ל צריך כוחות מתמרנים, שמשוגלים להתגבר על כל הרכבי הכוחות שעלול האויב להעמיד מולו, תוך התגברות על המערכים המבוצרים בכל סוגי המרחב ובמיוחד בשטחים בנויים, כדי להשמיד כמות של כוחות האויב ולכבוש שטחים שיאלצו את האויב לבקש הפסקת אש בהקדם.

ההערות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

לוחמי סיירת שקד בסיני במהלך מלחמת ששת הימים. תוצאות מלחמת ששת הימים הרתיעו את מדינות ערב מליזום מלחמה בעצימות גבוהה שמטרתה כיבוש ישראל, אבל לא הרתיעו אותן מליזום מלחמות שמטרתן צנועה יותר

בין לבין, כאשר הייתה בידיה התרעה, ביצעה ישראל פעולות מסכלות שנועדו למנוע התקפות שתכנן יריב כלשהו. גם פעולות מסכלות אלה היו בהיקפים שונים: החל מפגיעה באדם מסוים, עבור דרך מבצע מצומצם לפגיעה ממוקרת בתשתית שלמה, ועד לייזום מבצע בעצימות בינונית או בעצימות גבוהה כדי לסכל כוונות לתקוף את ישראל בעצימות שחרגה מהאיום השוטף לאיום היסודי.

מאמצע שנות ה-80 גברה ההעדפה של ישראל לנקוט תגמול או סיכול באמצעות ירי מנגד (בעיקר באמצעות מטוסים) על-פני פעולות מתמרנות של כוחות יבשתיים. ברוב המקרים שבהם נקטה ישראל מהלכי תמרון, הם היו קטנים: פשיטות של כוחות קטנים – ממחלקה עד גדוד. החל מההחלטה לייזום את מבצע "חומת מגן" ב-2002, חזרה ישראל באופן הדרגתי לייזום מעת לעת גם פעולות יבשתיות גדולות. למרות זאת, ישראל יוזמת פעולות יבשתיות רק כאשר מתקבלת ההערכה שהירי מנגד לא יספיק.

השיקולים לבחירת שיטת הפעולה ועצימותה²⁵ כוללים לא רק שיקולים מבצעיים, אלא גם שיקולים מדיניים.²⁶ זאת משום שדווקא השיטה הצבאית היעילה יותר לפעמים פוגעת בתכלית המדינית שלשמה מופעל הכוח הצבאי.²⁷

כאמור, בדרג המדיני כל מבצע התקפי שכולל תמרון נתפס כפשיטה גדולת-ממדים. הנסיגה מהשטח שנכבש עשויה להתבצע במהלך התמרון או אחריו. ככל שהתמרון יהיה עמוק יותר בתוך שטח היריב, הנסיגה תוך כדי המבצע תהיה מסוכנת יותר הן בהיבט המדיני והן בהיבט הצבאי, מכיוון שאויב שלא הובס סופית ינסה לדרוף את הכוחות הנסוגים.

ההישגים המבוקשים מהתמרון על-ידי הדרג המדיני תלויים בהקשר המדיני שבו הוחלט עליו:

א. השמדת איום מתהווה על ישראל על-ידי השמדת כוח אויב מוגדר. כגודל האיום והכוח שיש להשמיד – כך גודל התמרון שתחליט עליו הממשלה: מפגיעה בחוליית מחבלים, עד להשמדה של חלק ניכר מצבא של מדינת אויב.²⁸ בהקשר הזה התמרון יועדף כאשר מעריכים שלא ניתן להשיג את אותה תוצאה באמצעות ירי מנגד.

ב. כיבוש שטח שיהווה בסיס למשא ומתן על הסדר מדיני, וישפר את מצבה הביטחוני של ישראל.²⁹

ג. השפלה מדינית או סמלית של היריב כדי שיעדיף לשנות

קיצור תולדות התמרון

דבריו של דוד בן-גוריון בשנות ה-50 של המאה ה-20: "אנו חיים באחת התקופות המעורערות ביותר בהיסטוריה האנושית", נותרו רלוונטיים גם היום. המציאות תמשיך ותשנה את פניה והמלחמה את דרכיה. המנצחים יהיו אלו שישכילו להבין טוב יותר ומהר יותר את טבעם של השינויים, ולהכין היטב ובזמן את הכלים המתאימים

דוד בן-גוריון בכנסת. "לא להסתפק בתכסיסי מגן בלבד, אלא לתקוף במועד הנכון לאורך כל החזית. למחוץ את האויב באשר ימצא"

אלים (מיל) יובל בוק, ראש צוות פיתוח תפיסת התמרון במעבדה התפיסתית, רמ"ט אוגדה 91

אלים (מיל) פרופ' גבי סיבוני, המתודולוג הראשי של המעבדה התפיסתית בצה"ל, ראש תוכנית צבא ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי

לשטח האויב. בהתבוננות לאחור, כאנשי המאה ה-21 שמצוידים בידע על המשך ההתרחשויות, נראות ההחלטות הביטחוניות שנעשו עליהן בשנות ה-50 טבעיות, כמעט מתבקשות. אך לא כך היה הרבר. עבור צה"ל, שרק עשור קודם לכן יצא "מחוץ לגדרות", ושאת יכולתו ההתקפית החל לגבש רק תוך כדי המלחמה, היה החזון שהציב בן גוריון בדמותו של כוח מחץ המכריע את צבאותיהם הסדירים של מדינות ערב כמעט דמיוני.

דוגמה זו אמנם עוסקת בראשית שנות ה-50 של המאה ה-20 ובמציאות בעלת מאפיינים ייחודיים, אך יש בכוחה להאיר במעט את האתגר העצום שעומד בפני מעצביהן של תפיסות ביטחוניות וצבאיות, ובאופן כללי יותר את האתגרים הכרוכים בכניין כוח צבאי, בתוך מציאות דינמית. במציאות רבת משתנים האפופה בחוסר וודאות, היכולת לחזות התרחשויות בטווחים של חמש, עשר ואפילו עשרים שנה, טווחי זמן הנדרשים לצורך פיתוח יכולות וארגון הכוח הצבאי, היא בלתי אפשרית, ומאידך, ללא ביצוע מאמץ לצייר את מאפייניה של המציאות העתידית, לא ניתן להתחיל במלאכה של בניין כוח ולהכין את הצבא היטב לאתגרי העתיד.

בטרם נדלג לעבר העתיד, ינסה המאמר לפתוח צוהר אל העבר, ולשרטט את האופן שבו התפתחה תפיסת הביטחון, ובמרכזה גישת התמרון, מול האתגרים והאיומים שהלכו ושינו את פניהם.

ביטחון יסודי וביטחון שוטף - שני צידיו של מטבע הביטחון הישראלי

תפיסת הביטחון הישראלית, בין שנכתבה או שהועברה כתורה שבעל פה, חילקה את האיומים הנובעים משכנותיה לשתי קטגוריות: האיום השוטף והאיום היסודי. כל איום נולד מתוך אסטרטגיה שונה אותה הוציאו לפועל אויבי ישראל, ומולה הועמדה תפיסה ביטחונית תואמת.

תפיסת הביטחון הישראלית, בין שנכתבה או שהועברה כתורה שבעל פה, חילקה את האיומים הנובעים משכנותיה לשתי קטגוריות: האיום השוטף והאיום היסודי. כל איום נולד מתוך אסטרטגיה שונה אותה הוציאו לפועל אויבי ישראל, ומולה הועמדה תפיסה ביטחונית תואמת

הביטחון השוטף התמודד מול אסטרטגיה של התשה, שעיקרה רצף של לחימה בעצימות נמוכה, שנועדה לייאש את הציבור הישראלי, ולשבור את אמונתו שיוכל לקיים את חייו ברווחה ובשלווה. שיטת הלחימה העיקרית במסגרת זו הייתה הלחימה הלא-סדורה, הן מצד מדינות ערב והן מצד הארגונים הפלסטינים או האחרים.

הביטחון היסודי נועד להתמודד נגד אסטרטגיה של הכרעה, שעיקרה לחימה בעצימות גבוהה במטרה לכבוש נתח משטחה של ישראל, או לגרום לה אבידות כבדות כדי לכפות עליה הסדר מדיני חדש ופחות נוח, או להשמירה כליל. שיטת הלחימה העיקרית שננקטה במסגרת

"אנו חיים באחת התקופות המעוררות ביותר בהיסטוריה האנושית, או אם תרצו, באחת התקופות הדינמיות ביותר. העולם נתון לחליפות ולתמורות באשר לא היה נתון זה זמן רב. מעט מאוד ארצות ומשטרים הם יציבים וחוסר היציבות במדינת ישראל אינו פחות מאשר בכמה ארצות אחרות".¹

את הדברים, שנכונים גם לימינו, נשא דוד בן-גוריון בפני פורום ספ"כ (סגל פיקוד כללי) של צה"ל ב-18 באוקטובר 1951, והם ביטאו דאגה עמוקה מן המציאות הביטחונית השברירית של מדינת ישראל. שש שנים קודם לכן הסתיימה מלחמת העולם השנייה, שזרעה כאוס וחוסר ודאות במרחב הגיאופוליטי העולמי. זאת תוך שהיא מאתגרת מחדש כמעט כל דיסציפלינה מוכרת בתחום החברתי, הפוליטי, התעשייתי, הטכנולוגי ובוודאי באופן שבו ישפיעו כל אלה על העולם הצבאי העתיד. בתוך אלו עשתה את צעדיה הראשונים ישראל, שסיימה זה מכבר מערכה ארוכה ומדממת על עצמאותה, ושמשמותיה הלאומיות בקליטת עלייה ובכינון מוסדות ותשתיות למדינה מודרנית היו גדולות וכבדות גם כך. על אלה נוסף האיום הגדול מכולם – האיום הביטחוני.

במרכז הדיון הביטחוני העמוק והנוקב, עמדו שתי גישות שונות לחלוטין – דוקטרינה התקפית החותרת להכרעה מהירה ומתבססת על תמרון עמוק לתוך שטח האויב, ומולה דוקטרינה הגנתית שממשיכה ומפתחת את גישת ארגון "ההגנה". כל אחת מהגישות כיוונה למרחב פתרונית שונה לחלוטין באופן הארגון, באמצעים ובמאפייניו של הכוח הצבאי.

בישיבת הכנסת שנערכה ביוני 1950 והוקדשה ל"ענייני הביטחון", שטח בן-גוריון את משנתו בנוגע לטרנספורמציה העמוקה שצריכה לעבור תפיסת הביטחון הישראלית: "אין בדעתנו לנהל מלחמה, אם נותקף שוב, כאשר ניהלנו בתקופה הטרומ היסטורית, בימי ההגנה – מלחמה סטטית, דפנסיבית. [...] אם יתקיפו אותנו בעתיד, אנו רוצים שהמלחמה תתנהל לא בארצנו, אלא בארץ האויב, ושלא נתגונן, אלא נתקוף. מלחמה זו עושים לא עליידי יישובי ספר, אלא עליידי כוחות ניידים המצוידים בכלי תנועה מהירים ובעוצמת אש חזקה".²

רעיונות אלו, שהחלו להתגבש במוחו של בן גוריון עוד בטרם פרוץ מלחמת השחרור והבשילו תוך כדי התפתחות המלחמה, הניחו את הבסיס לתפיסת ההכרעה, כשבמרכזה התמרון היבשתי המהיר והעמוק

תוצאות התקפת הפדאיון על היישוב תל מונז, 1956. הלוחמה הערבית הייתה בעיקרה לוחמה לא סדורה שכללה פעולות טרור וגרילה

אך בעוד אנו עסוקים בניסיון לשפר את המענה מול איום הביניים, איום יסודי מסוג חדש הולך ומתפתח בשנים האחרונות, שאת ניצניו אנו חווים מאז מלחמת לבנון השנייה. הוא שונה במאפייניו, במטרותיו, ברעיונות שמזינים אותו ובאופן שבו מאורגן האויב ופועל.

סכסוך בארבע מערכות, לעת עתה

במהלך מאה שנות הסכסוך של ישראל עם העולם הערבי, עוד מהתקופה בה הייתה מדינה בדרך, לא פסקו העימותים מלשנות את פניהם. עם זאת, ניתן לסמן שלושה שלבים מובחנים מאז החל הסכסוך, השונים בכוחות המשתתפים בהם, במטרותיהם האסטרטגיות ובדרכי לחימתם. בשנים האחרונות מתרבים הסימנים כי הסכסוך שוב מקבל תפנית ונכנס לשלב חדש – הרביעי.

כמו בכל תהליך של הכללה, לעיתים נעלמות הרקויות היוצרות את המורכבות של המציאות היום-יומית בכל אחת מן התקופות. עם זאת, חשוב לנסות ולתת סימנים מגובה רב. זאת כדי להבחין בקווים הגסים שמבשרים על מעבר בין שלבי העימות השונים, וללמוד על האופן שבו נכון להיערך לקראתו. כמו כן להתאים את התפיסה הביטחונית ואת האסטרטגיה, ובתוך אלה את ייעודו, את תפקידיו ואת דרכי פעולתו של התמרון היבשתי.

עוד ראוי לשוב ולהדגיש כי החל מראשיתו של הסכסוך הישראלי-ערבי בתחילת שנות ה-20 של המאה ה-20, לא פסק האיום השוטף אף

זו היא הלחימה הסדורה, והיא התאפיינה בסככים של מלחמות קצרות ואלימות בין ישראל לצבאותיהן של מדינות ערב.

מפרוץ העימותים במסגרתו של הסכסוך הישראלי-ערבי לפני כמאה שנים, לא פסקו ולו לרגע אחד האיומים השוטפים על מדינת ישראל ואזרחיה. שמות הארגונים, גורת הפעולה, הכתובת שעמדה מאחוריהם – כל אלו השתנו במהלך השנים, ומולם התאימה ישראל את גישת המענה ודפוסי הפעולה. מהטרור הערבי בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20, עבור דרך הפראיון, אש"ף מירדן ולבנון, ובשנים האחרונות חזבאללה וחמאס. ניתן לומר במידה גבוהה של סבירות שאתגר הביטחון השוטף ימשיך וילווה את מדינת ישראל בעתיד הנראה לעין, תוך שישנה את פניו, דרכיו, הכלים המשמשים בו ועצימותו.

נוסף על האיום היסודי והשוטף הלך והתפתח בשנים האחרונות איום בטווח הביניים.³ איום זה התחולל מעל לסף של האיום השוטף – בעוצמה ובאינטנסיביות של התפרצויותיו, אך עדיין מתחת לרף העוצמה ותחושת הדחק שמאפיינת את האיום היסודי. בסוג איום זה טמון מלכוד, שנדמה שגם לאחר הסככים האחרונים מעזה, טרם נמצא לו פתרון. מצד אחד, המענה הניתן על-ידי מערכת הביטחון השוטף אינו מספק, ומן הצד האחר רמת האיום והפגיעה איננה מגיעה לסף המצדיק את המחירים הכרוכים ביציאה למלחמה. המענה לאיום הביניים אינו מצוי כיום בארגון הכלים הביטחוני לפחות לא כמענה שלם.

לא ליום אחד. לעיתים היווה את האיום העיקרי ופעמים פעל מתחת לצלו הכבד של האיום היסודי.

“מערכה ראשונה”: תושבים מקומיים נגד מהגרים - הקרב על ההגמוניה

“על השלמה מרצון בין ערביי ארץ ישראל לבינינו אין מה לדבר כלל, לא בעת, ולא בגבולות העתיד הנראה באופק... [כל בני אדם הטובים הללו, להוציא את הסומים מלידה, הבינו בעצמם זה מכבר כי אי אפשר לחלוטין לקבל את הסכמתם מרצון של ערביי ארץ ישראל להפיכתה של ארץ ישראל אחת מארץ ערבית לארץ בעלת רוב יהודי...]. ילידי המקום – אחת היא, תרבותיים או לא-תרבותיים, נלחמו תמיד בעקשנות נגד המתנשבים”⁴.

מתחילת שנות ה-20 של המאה ה-20 ועד הכרזת המדינה ב-1948 פעלו הערבים המקומיים נגד האוכלוסייה היהודית שהלכה והתפתחה ונגד מטרותיה ושאיפותיה. הצהרת בלפור וביתר שאת תחילתו של המנדט הבריטי, הפכו את מה שנתפס בעיני הערבים איום על מעמדם ועל ההגמוניה שהתקיימה, לסכנה ברורה נגדה יש לפעול בכל דרך. מטרתם הייתה להוביל להפסקת העלייה ולשמירת הסטטוסקו, והיא כוונה הן כלפי האוכלוסייה היהודית והן כלפי כוחות המנדט הבריטי.

מאורעות תרפ”ט וביתר שאת המרד הערבי בין השנים 1936-1939, הבהירו כי לא די בארגון צבאי ובתפיסות הגנה סטטיות, אלא שיש לבצע שינוי עמוק בארגון, במקצועיות המפקדים והלוחמים, בגישה ובשיטות הפעולה

האסטרטגיה המשולבת של הערבים נועדה להפעיל לחץ על השלטון הבריטי כדי שייסוג מכוונתו לתמוך בכינון בית יהודי בארץ ישראל ויפעל להגבלת העלייה, יחד עם הפעלת טרור נגד היישוב היהודי שנועד למנוע את התפתחותו. הכול במטרה לזרוע ייאוש בקרב אנשיו, להוביל להיפוך המגמה המתפתחת של העלייה ולגרום למהגרים לחזור לארצות מהן הגיעו.

הלוחמה הערבית הייתה בעיקרה לוחמה לא סדורה שכללה פעולות טרור וגרילה – הטרדה בלתי פוסקת עם גלים של התפרצויות אלימות בקנה מידה רחב בין השנים 1921-1939. מול האיום הערבי שהלך וגבר, התפתחה בהדרגה ההגנה היהודית – ככל שהתגברו התקפות הערבים ושהובן כי הסתמכות על רצונם ועל יכולותיהם של הבריטים תוביל לעוד ועוד אסונות, הלך כוח המגן של היישוב והתפתח – בתחילה כהגנה מקומית סביב נקודות היישוב ביוזמתו של ארגון השומר, ובהמשך בהגנה כלל-ארצית תחת כנפיה של ההנהגה הציונית.

מאורעות תרפ”ט וביתר שאת המרד הערבי בין השנים 1936-1939, הבהירו כי לא די בארגון צבאי ובתפיסות הגנה סטטיות, אלא שיש לבצע שינוי עמוק בארגון, במקצועיות המפקדים והלוחמים, בגישה ובשיטות הפעולה. “היציאה מהגדר” סימנה את ראשית

אימוצה של הגנה פרואקטיבית, שהלכה והתפתחה בשנים לאחר מכן, ככל שבעיית הביטחון התעצמה. הפלוגה הנודדת, פלוגת השרה, הפלוגות המיוחדות ובהמשך הקמתו של הפלמ”ח ב-1941 היו צעדים הדרגתיים – התפתחות אבולוציונית שביטאה הבנה הולכת ומתפתחת באשר למהותו של האיום, ולצורך ההולך ודוחק לאמץ טקטיקה התקפית מולו.

במאמרו “על קיד הברזל” שפורסם ב-1923 הפליא זאב ז’בוטינסקי להבין את היסודות העמוקים של המציאות המתפתחת, ואת משמעויותיה והשלכותיהן הבלתי נמנעות של התנגשות בין שאיפותיה של הציונות ובין אלו של האוכלוסייה הערבית בארץ ישראל. שני עשורים לאחר מכן גם הזרם המרכזי בציונות, בהובלתו של דוד בן-גוריון, אימץ את תוכניתו של בר הפלוגתא ז’בוטינסקי, והציב את הביטחון ככלל ואת גישת ההכרעה בפרט, בליבו של המעשה הציוני.

בקונגרס הציוני ה-22 שהתכנס ב-1946 בבול, ביקש בן-גוריון להיות הממונה על תיק הביטחון בסוכנות היהודית – תפקיד שלא היה קיים עד אז. בישיבת הוועדה הפוליטית של הקונגרס שנערכה ב-18 בדצמבר ביטא את ההבנה שהחלה להתגבש אצלו באשר לשינוי שצופן העתיד לבוא: “עד הזמן האחרון הייתה רק שאלה כיצד להתגונן בפני ערביי ארץ ישראל... עכשיו אנו עומדים בפני מצב חדש לגמרי. ארץ ישראל מוקפת מדינות ערביות עצמאיות שיש ביכולתן לרכוש ולייצר נשק, להקים צבאות ולאמן אותם...]. התקפת ערביי ארץ ישראל אינה מסכנת את היישוב היהודי, אולם יש סכנה שהמדינות הערביות השכנות ישלחו את צבאן לתקוף את היישוב ולהשמידו”⁵.

חלקה הראשון של מלחמת העצמאות עוד נחשב למהדרה מורחבת של המרד הערבי מסוף שנות ה-30, אך השינוי חל עם פלישתם של צבאותיהן של מדינות ערב. וכך, ימים ספורים טרם הכרזת המדינה, בעיצומו של מבצע “נחשון” שנעשה תחת הצל הכבד שהוטל על עתיד המפעל הציוני עם קבלת ההחלטה האמריקאית לסגת מהסכמתם לתוכנית החלוקה⁶ דיבר בן-גוריון בפני הוועד הפועל הציוני על לקחי ארבעת חודשי המלחמה, והעביר את הנחיותיו לשינוי אופן גיהול המערכה: “לא להסתפק בתכסיסי מגן בלבד, אלא לתקוף במועד הנכון לאורך כל החזית. ולא רק בשטח המדינה היהודית, ולא רק בתחומי ארץ ישראל, אלא למחוז את האויב באשר ימצא”⁷. אך עוד בטרם יתמודד בן-גוריון עם אתגרי הארגון, רכש האמל”ח וגיבוש תורות הלחימה הנדרשת לצורך יישום רעיונותיו, הוא נדרש להתמודד מול התנגדות וקיבעונות מביט.

“מערכה שנייה”: מדינות ערב נגד מדינת ישראל - מלחמה על קיום וגבולות

“בראשית מאי 1948 הורה אמנם בן-גוריון מרחיק הראות למפקדי צבאו ‘להתכונן למערכה כנגד פלישה ערבית כוללת’, אבל התגובה לאותה ההתראה הייתה האמירה על ‘הזקן שהשתגע’”⁸.

מיד לאחר סיום המנדט הבריטי וההכרזה על הקמת מדינת ישראל, פלשו מדינות ערב לתוך שטחה מתוך מטרה להשמידה טרם שתתבסס ותהפוך לעובדה קיימת. האסטרטגיה הערבית ראתה בהקמת המדינה היהודית טעות שדורשת תיקון, ופעלה להקמת קואליציה של מדינות

ערב כדי לעשות זאת. הסכנה שבפניה התריע "הזקן" הפכה למציאות, עוד בטרם היה כוחה הצבאי של המדינה בת יומה ערוך לכך. שנה קודם לכן, החל בן-גוריון בתהליך למידה מעמיק שנמשך כ-7 חודשים, עד נובמבר 1947. מסקנותיו כי ארגון ההגנה אינו מתאים עוד לצורכי הביטחון העתידיים התגבשו סמוך לפרוץ המאורעות שהובילו למלחמת העצמאות, זאת ללא כל יכולת מעשית, בזמן הקצר שנותר, להוביל תהליך שינוי משמעותי כפי ששאף לעשות. אך לא רק הזמן עמד לרעתו, אלא יותר מכך, הפער התפיסתי העצום בין האופן שבו הבין בן-גוריון את המציאות המתפתחת ובין האופן שבו ראו זאת רוב קציני ההגנה. פער זה יצר קונפליקטים רבים על אופן ניהול המערכה ועל האופן שבו ראוי להיערך לקראת הבאות. את ההפוגה הראשונה ביוני 1948 ניצל בן-גוריון כדי להיפגש עם מפקדי החטיבות לצורך למידה והפקת לקחים, אך לא פחות מכך כדי להתחיל להכין אותם תודעתית לקראת שינוי עמוק. זאת כפי שהשתקף מהדיווח שהעביר אודות הכנס למועצת המפלגה: "עדיין לא למדנו מלאכת המלחמה, לא חיילינו ולא מפקדינו. אנו חייבים ללמוד תוך כדי סערת המלחמה. וללמוד פירושו גם לשכוח דברים שנתיישנו, להיגמל מהרגלים שלא יסכנו. אנו חייבים ללמוד תורה חדשה, תורה של צבא סדיר ומלחמה מודרנית, שלא נתנסו בה עד היום".

הסכסוך נכנס לשלב חדש, שבו התקווה הפלסטינית להביא לחיסולה של ישראל באמצעות כוחם הצבאי של צבאות ערב, הומרה בתקווה חדשה ששמה את יהבה על כוחה של הקהילה הבין-לאומית

היישום הפרקטי של רעיונותיו הוביל לשינויים עמוקים במערכת הפעלת הכוח, בעיקר דרך ארגון דרג פיקודי חדש בין המטכ"ל לחטיבות בדמות החזיתות. הקמתו תרמה לארגון טוב יותר של מערכת ההגנה המרחבית, ובמקביל אפשרה למטכ"ל לרכז מאמץ התקפי כדי ליצור עדיפות מקומית.¹⁰ היו אלו ניצניה הראשונים של גישת ההכרעה.

במקביל הפעיל בן-גוריון מנגנון רכש רחב היקף בחו"ל, כדי לבצע את הטרנספורמציה הנדרשת למעבר לצבא סדיר התקפי. יומניו מאותם ימים מעידים על האינטנסיביות הרבה, כמו גם על החשיבות שראה בעניין:

- רשת של סוכנים בהם האיץ למצוא מקורות לרכש.
 - מגבית בקהילות היהודיות בעולם כדי לממן רכש זה.
 - איתור מומחים בעלי ידע במערכות נשק מתקדמות מקרב היהודים יוצאי הצבאות הסדירים.
 - גיוס כוח אדם והכשרות בארץ ובחו"ל.
 - עידוד והכוונת התע"ש המקומי.
- אלו העמידו לצה"ל שהוקם זה מכבר טייסות קרביות, תותחים, טנקים, נשק מתקדם ותחמושת, שיחד עם תפיסת הפעולה המתגבשת הניחו את היסודות להפיכת מהלך המלחמה ולהכרעתה בהמשך. מלחמת

השחרור שהחלה בהגנה על היישובים על-ידי מתנדבים ואזרחים במסגרת ארגון מיליציוני, הוכרעה שנה וחצי לאחר מכן במבצעים התקפיים של כוחות שריון ומטוסים בהיקף של אוגדה, המאורגנים במסגרת של צבא סדיר.

בסיומה של מלחמת השחרור, כאשר העם בישראל חגג, שקע בן-גוריון בדאגות בדבר העתיד לבוא. הוא ידע כי למרות הניצחון המוחץ הסכסוך רחוק מהכרעה ושהחוקר הצורך להיערך לעתיד. הבנתו כי מדינת ישראל הצעירה עומדת בפני סיכוב שני שיהיה שונה מהותית ממלחמת השחרור, וכי יש לפתח רעיונות חדשים ולהעמיד כלים שונים כדי לעמוד במלחמה ולנצח, הובילה שוב לתהליך למידה מעמיק. הסמינר השני יצא לדרך.

מסמך 18 הנקודות אותו פרש בן-גוריון בפני המטכ"ל ב-20 באוקטובר 1953, היה פריו של הסמינר. הוא הניח למעשה את היסודות לתפיסת הביטחון שהכווינה את בניין כוחו ואת אופן הפעלתו של צה"ל בעשורים הבאים, ובמובנים רבים עד עצם היום הזה. האיסימטריה בין ישראל ומדינות ערב והיעדר העומק – שני נתוני יסוד שלא השתנו רבות במרוצת השנים – חייבו את ישראל לבסס את עוצמתה על ניצול טוטלי של המשק כולו, ולהעביר את המלחמה מוקדם ככל הניתן לשטח האויב.

הדרישה לקצר את משך המלחמה ולסיימה בהכרעת כוחו הצבאי של האויב גילמה את ההבנה כי המשק לא יעמוד במערכות ארוכות ובהמשך, שפיתוח המשק ידרוש להרחיק את הזמן בין סבבי המלחמות. ההכרעה וההרתעה, שני צידי של אותו מטבע בטחוני נועדו להשיג מטרות אלה. לשם כך נהגה ונבנה כוח המחץ – הכוח המתמרן המשלב כוחות ניידים בעלי מיגון גבוה ועוצמת אש, הפועלים במהירות יחד עם כוחות אוויר, ומבקיעים לתוך עומק שטח האויב כדי לבודדו ולהשמדו. כיוון שכוח זה נבנה ברובו מיחידות מילואים ונדרש לגייסו ולהובילו לשדה הקרב טרם יספיק האויב להתארגן, נדרשה התרעה מודיעינית מספקת, יחד עם יכולת הגנה מרחבית ואווירית שתגן על השטח ותחפה על גיוס וריכוז הכוחות.

במשך כשלושה עשורים, הלכו והשתכללו יכולותיו של צה"ל, כמו גם יכולותיו של המשק ושל התעשיות הביטחוניות. שלושה סבבי לחימה הסתיימו בניצחונות בשדות הקרב, אך סיומו של הסכסוך טרם נראה באופק. לקראת ראשית שנות ה-80, עם יציאתן של מצרים ובהמשך ירדן ממעגל המלחמה, החל העימות הישראלי-ערבי משנה אטיאט שוב את פניו.

"מערכה שלישית": טרור וגרילה - התשה ודה-לגיטימציה

את נקודת הפתיחה למאבק זה אפשר לראות באופן רשמי עם הקמתו ותחילת פעולותיו של ארגון פתח בשנות ה-60 של המאה ה-20, שהגיעה תהליכים שמשמעותם המעשית הייתה החזרת מפתחות העימות לידיים פלסטיניות.¹¹

האצת פיתוחה והתעצמותה של מדינת ישראל בשנות ה-50 וה-60, הבהירו לפלסטינים כי הזמן פועל כנגדם, והם פנו לפעילות של טרור. מטרתו המוצהרת של פתח לא הייתה השמדת מדינת ישראל, שכן הוא הבין שאין בכוחו לעשות כן, אלא להאיץ את ההכנות לקראת המלחמה בישראל.

מול עיניהם של הפלסטינים עמד המודל המוצלח של אלג'יריה

תור לחלוקת מים בירושלים הנצורה במלחמת העצמאות. הדרישה לקצר את משך המלחמה ולסיימה בהכרעת כוחות הצבאי של האויב גילמה את ההבנה כי המשק לא יעמוד במערכות ארוכות

לחיסולה של ישראל באמצעות כוחם הצבאי של צבאות ערב, הומרה בתקווה חדשה ששמה את יתרון על כוחה של הקהילה הבינלאומית. קריסתו של משטר האפרטהייד בדרום אפריקה, תחת הלחץ הגובר של הקהילה הבינלאומית, יחד עם התערבותה הצבאית של נאט"ו בסכסוך בבלקן והכניעתה של סרביה במטרה להביא לסיומה של המלחמה בקוסובו, הובילו את הפלסטינים לכוון את עיקר חיציהם ומאמציהם למאבק תודעתי בזירה הבינלאומית. הנרטיב שהלך והתגבש, במרכזו יצירת תודעת ההתנגדות לכיבוש, פשעי מלחמה ומדיניות אפרטהייד של ישראל כלפי הפלסטינים, הפכו למטבעות לשון שפרטו באפקטיביות רבה על הנמים הרגישים של הקהילה הבינלאומית, והיוו את ראש החץ בתהליך משמעותי ומתמשך של שחיקת מעמדה של ישראל בזירה הבינלאומית ובהגבלת השימוש בכוחה הצבאי.

לקראת סוף המאה ה-20 הלך והתגבש איום חדש על מדינת ישראל. בצד הצבאי, איום זה בא לידי ביטוי בהתעצמותם של ארגוני טרור וגרילה שפעלו מתוך ריכוזי אוכלוסייה לאורך גבולותיה של מדינת ישראל, וכיוונו את מאמציהם לעבר העורף הישראלי. בצד האסטרטגי פעל מאמץ תודעתי, שלווה בצעדים משפטיים, כלכליים, מדיניים ואחרים, במטרה לשחוק את מעמדה של ישראל ולהוביל להגברת הלחץ הבינלאומי עליה.

בין האיום השוטף והאיום היסודי, איתם התמודדה היטב תפיסת

שהביאה כסופו של מאמץ ממושך וקשה לנסיגתה של צרפת והסתלקותם של הפייר נואר ("המתנחלים הצרפתים"). המחשבה שראתה בציונים קולוניאליסטים המגיעים לארץ לא להם, עמדה בבסיס ההנחה כי יישברו בקלות תחת לחץ הטרור ויחזרו לארצות מוצאם מעבר לים.

פעולות הטרור מירדן, ובהמשך מלבנון במהלך שנות ה-70, נועדו לזרוע פחד ולהתיש את האוכלוסייה הישראלית. אך ככל שארגון פתח הפנים, בעיקר בעטייה של חתימת הסכם השלום בין ישראל ומצרים, שהפלסטינים נותרו לגמרי לבדם במערכה, הלך והתפתח דפוס פעולה עצים המבוסס על ארגון בעל יכולות צבאיות, הפועל בשיטות של גרילה וטרור. דפוס זה הלך והשתכלל במהלך שנות ה-90, אומץ על-ידי חזבאללה, חמאס וארגונים נוספים, והפך לאיום המרכזי מולו התמודדה ישראל בשנים שלאחר מכן.

שנים אלה זימנו בנוסף שינויים רבים ומשמעותיים בזירה הגלובלית:

- התפרקותה של ברית-המועצות שהייתה התומך העיקרי של צבאות ערב.
- מגמות טכנולוגיות שהכניסו את העולם לעידן המידע.
- מגמות חברתיות ומשפטיות שהלכו וכרסמו בלגיטימציה לשימוש בכוח צבאי.

כל אלו הקרינו על הסביבה במסגרתה התרחש הסכסוך הישראלי-ערבי. הסכסוך נכנס לשלב חדש שבו התקווה הפלסטינית להביא

של הגמוניה שיעית מטהראן ועד לים התיכון. תוצאותיו של "האביב הערבי" שערערו את הסדר שהתקיים מזה מאה שנים במזרח התיכון, וביתר שאת המציאות שיצרה מלחמת האזרחים בסוריה, פתחו בפני איראן חלון הזדמנות היסטורי אותו היא נחושה לנצל עד תום.

טביעות אצבעותיה של איראן הורגשו היטב כבר ב"מערכה השלישית" של הסכסוך, בעיקר באמצעות תמיכה רחבה והשפעה הולכת וגדלה על ארגוני ההתנגדות שפעלו נגד ישראל. הוויקה המתהדרת ושותפות האינטרסים בין איראן וחזבאללה, חמאס, הג'יהאד האסלאמי וארגוני התנגדות נוספים, הייתה הגורם המרכזי להתפתחותם של האיזמים הללו נגד ישראל והתעצמותם. ואולם, בעוד ב"מערכה השלישית" פעלה איראן נגד ישראל בעיקר באמצעות שלוחיה, הרי שאירועי השנים האחרונות מבשרים על תהליך שינוי עקבי ועמוק.

במהלך מאה השנים האחרונות הוגדרה המציאות הביטחונית במזרח התיכון בעיקר באמצעות הסכסוך הערבי-ישראלי, אלא שהמגמות המתפתחות משרטטות ציר עימות חדש שבצירו האחד ישראל והמדינות הסוניות המתונות, ומולו ברית שיעית בהובלתה של איראן. הפוטנציאל של עימות זה שונה באופן ניכר מהעימותים שהכרנו – בהתנגשות האידאולוגית-דתית שבבסיסו, במטרותיו הטוטליות כמו גם בעוצמות שיש ביכולתם של השחקנים להביא לשרדה הקרב.

ככול שמדובר בישראל, עולה צורך לאמץ פרדיגמה ביטחונית חדשה, לנסח את התובנות המתבקשות ולפעול במרץ כדי להתאים את הכלים, ולא פחות חשוב מכך, את התודעה. צריך להכיר בכך שהמלחמה הבאה בצפון אינה צפויה להיות מהדרה מורחבת של מלחמת לבנון השנייה, ושייתכן והעימות הבא שיפרוץ בעזה לא יהיה דומה למבצע "צוק איתן". בעוד ב"מערכה השלישית" של הסכסוך עמדה איראן מאחור ותמכה בקירום האינטרסים של שלוחיה נגד ישראל, מסתמן כי ב"מערכה הרביעית" צפויים שלוחיה להיות מופעלים על-ידיה כדי לקדם את מטרותיה.

בעבר עוד עמדה בפני המנהיגות המדינית והצבאית הברירה האם להפעיל את הכוחות היבשתיים, וניתנה היכולת להחליט כמה מגייסים ומתי. אלו עלולים להשתנות מן הקצה אל הקצה במלחמות שעשוי לזמן לנו העתיד.

את האתגרים העצומים שטמונים במציאות זאת היטיב לתאר אלוף ישראל טל כבר ב-1996 בספרו בטהון לאומי: מעטים מול רבים.

חשובות במיוחד מסקנותיו ומשמעותיותיהן לכוון היבשתי:

"אם יצטברו טילים ארוכי טווח בזירת המזרח התיכון, ישתנו יחסי הכוחות בתחום עוצמת האש האסטרטגית בין ישראל ומדינות האזור. [...] לא אמצעי לחימה טכנולוגיים חדישים, לרבות החימוש המדויק והחכם, ולא בלעדיות הכוח האווירי יהיו ערובה בפני האיזמים האסטרטגיים החדשים. [...] חיל האוויר לא יהיה מסוגל למנוע את הפגיעה בישראל באמצעות טילים ארוכי טווח שישוגרו מארצות רחוקות. [...] הכוח האווירי אינו יכול עוד לשמש לבדו כנרדף האסטרטגי הבלעדי של ישראל".¹³

סיכום ומבט לעתיד

מפלישת מדינות ערב ב-15 במאי 1948 ועד לשלהי שנות ה-90, נתפס הביטחון היסודי כאיום החמור יותר ומוקד ההתכוננות של צה"ל. לפיכך, ההיגיון שהנחה את בניין כוחו של צה"ל היה כי בהינתן מגבלת המשאבים עליו למקד את התכוננותו אל מול האיום

הביטחון שגובשה בתקופת היישוב ובראשית המדינה, התהווה איום ביניים שהתשובות אליו, במישור במדיני והצבאי, היו (ועודן) חסרות. הגם שאיום זה הלך והתעצם תוך שהוא משית על העורף הישראלי איום חסר תקדים, ברמות טרור מתאבדים וטרור של טילים, לא מיהרה ישראל להפעיל את מלוא עוצמתו של התמרון היבשתי. התפיסה הרווחת כי איום זה איננו קיומי וכי החברה הישראלית רגישה לנפגעים, הובילה להתבססות הולכת וגוברת על מרכיבים הגנתיים, בשילוב עם עוצמת אש, שהובילה לרוב להישגים מוגבלים. רעיונות היסוד של תפיסת הביטחון באשר להכרעה צבאית, העברת המלחמה לשטח האויב, קיצור המלחמות והשגת הרתעה שתרחיק את העימותים הבאים, הלכו ונדרחו מלב המחשבה הצבאית הישראלית. יחד איתם הלכה העוצמה היבשתית ונשחקה.

אך בעוד ניטש בישראל ויכוח ציבורי סביב גישת המענה לסכבי האלימות המעצימים, ובעוד המערכות הביטחונית והצבאית ממשיכות לנסות ולגבש דרכי פעולה אל מול האיזמים המתפתחים, הולכים ומתרבים הסימנים כי אנו הולכים ומתקרבים, או אף נמצאים כבר בעיצומו, של שלב חדש בסכסוך.

"מערכה רביעית": מאבק אידאולוגי-דתי - איראן בראש החץ

"איראן תחת ההנהגה הנוכחית מונעת על-ידי שלושה מוטיבים: השסע השיעי-סוני, מהפכה מוסלמית עולמית והמורשת של האימפריה הפרסית. יחד הם מהווים מנוע שאין חזק ממנו בקרב המדינות המוסלמיות במזרח התיכון. אי לכך, איראן משקיעה דמים, תרתי משמע, במימוש שאיפותיה לפרוודור שייעי לים התיכון, בחיזוק השפעתה באזור בעזרת מיליציות לוחמות, בבניית אופציה גרעינית ובאיום על ישראל. איראן הנמצאת בתנופה היא אתגר ביטחוני משמעותי לישראל ולמדינות הסוניות המתונות".¹²

במהלך מאה השנים האחרונות הוגדרה

המציאות הביטחונית במזרח התיכון בעיקר

באמצעות הסכסוך הערבי-ישראלי, אלא

שהמגמות המתפתחות משרטטות ציר

עימות חדש שבצידו האחד ישראל והמדינות

הסוניות המתונות, ומולו ברית שיעית

בהובלתה של איראן

בתחילת שנות ה-80 עוד נראתה המהפכה האסלאמית באיראן עניין מקומי פנימי, שהשפעותיו על הביטחון של מדינת ישראל רחוקות עד מאוד. עניין זה הלך והשתנה ככול שהתפתחה המחשבה האיראנית בדבר ייצוא המהפכה, וככול שהתקבע מעמדה כמנהיגת העולם השיעי.

אם בשנים הראשונות פעלה איראן בעיקר באסטרטגיה מגננתית, מתוך רצון לבצר את קיומה של המהפכה כעובדה קיימת ונוכחת במזרח התיכון, הרי שבהמשך הלכו שאיפותיה והתרחבו לכדי יצירתה

בית הדין בהאג. הפלסטינים החלו לכוון את עיקר חיציהם ומאמציהם למאבק תודעתי בזירה הבינלאומית

שיטות הלחימה ושל אמצעי הלחימה החדשים מול איומים אלה. המציאות במזרח התיכון אינה נעצרת. בעוד אנחנו עודנו מתלבטים באשר לאופן שבו נכון להתמודד אלו מול סכבי הלחימה המתעצמים של השנים האחרונות, הולכים ומתקדרים שמי המזרח התיכון תחת צלו של איום חדש ושונה בעוצמתו – מצידה של איראן, שעתיד לעצב את העימותים שעשויים להתרחש בשנים הקרובות. דבריו של דוד בן-גוריון כיו: "אנו חיים באחת התקופות המעורעות ביותר בהיסטוריה האנושית", נותרו רלוונטיים גם היום. המציאות תמשיך ותשנה את פניה והמלחמה את דרכיה. המנצחים יהיו אלו שישכילו להבין טוב יותר ומהר יותר את טבעם של השינויים, אלו שישכילו לבנות ולהכין היטב ובזמן את הכלים המתאימים, בהם גם התמרון היבשתי.

ההערות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

היסודי – מה גם שהתקיימה הבנה שצבא שמוכן להתמודד עם איום זה יוכל להתמודד גם עם האיום השוטף בהתאמות קלות יחסית. עם זאת, החל מהסכם השלום עם מצרים בשלהי שנות ה-70, הלכה ורעכה הסבירות להתממשותו של איום יסודי. משלהי שנות ה-80, במהלך האנתפאדה, החל צה"ל לשנות בהדרגה את יחס ההשקעה שלו ביכולות המותאמות ללחימה נגד האיום היסודי, ובין יכולות המותאמות ללחימה נגד האיום השוטף. שינוי זה הגיע לשיא במהלך אירועי "גאות ושפל" בשנים 2000–2006. במשך כמה שנים זנח צה"ל כמעט לחלוטין את בניית היכולת ללחימה סדורה, והתמקד בבנייה ובשכלול של יכולות ללחימה לא-סדורה.

גם השתנותה של החברה הישראלית לאורך השנים השפיעה על האופן שבו בנתה ישראל את כוחה הצבאי והפעילה אותו. החל בתפיסה שהתפתחה באשר לכושר עמידתו של הציבור הישראלי, רגישותו לנפגעים וסדר העדיפויות שלו, ועד לפולמוסים על חלוקת הנטל בתוכו ועל צדקת הדרך של המדיניות הישראלית והנכונות להילחם למענה. לכל אלו היו השפעות מרחיקות לכת על הנחות היסוד והן הובילו, גם אם לא תחת תפיסה קוהרנטית, לשינויים מתמשכים בכוחות היבשה: בהרכבם, בכשירותם, במוכנותם למשימות בזירות המבצעים השונות, בחלוקת המשאבים ובאופן הפעלתם במבצעים.

אל התמורות המדיניות הצטרפו תמורות טכנולוגיות, ששינו את היכולות שבסל האמצעים המלחמתיים וחייבו עדכון של הרכבי הכוחות ושל שיטות הלחימה.

כשהאמצעים החדשים החלו להבשיל בשנות ה-80, הוסט הדגש בבניין הכוח של צה"ל מלחימה ממוכנת-ניידת ללחימה באש-מנגד.

השכלול העצום בתחום יכולות האש-מנגד הולידה הערכה שגם אם ייקרא צה"ל לנהל שוב לחימה סדורה במלחמה גבוהה עצומה, הרי שהאמצעים הללו יהוו את המאמץ העיקרי שיביא להכרעת המלחמה לטובת ישראל. גם אויבי ישראל מצאו בטכנולוגיה מענה לחלק מחולשותיהם – במיוחד לחוסר יכולתם לחדור לשמי מדינת ישראל ולפגוע בעורפה. רקטות וטילים, שהטוות והדיוק שלהם הולכים ומשתכללים ותפוצתן וקטלניותן עולה, הלכו וחשפו את העורף הישראלי לפגיעה מרחוק.

מלחמת לבנון השנייה הייתה הזירה שבה התנגשו שתי הגישות. היא סימנה את תחילתו של שינוי במגמה הנוחה לישראל בהקשר של עוצמת האיומים עליה, שעשה שארגונים רכשו לעצמם יכולות שלפניהם היו רק בידי מדינות, היא גם הבהירה את מגבלותיהן של

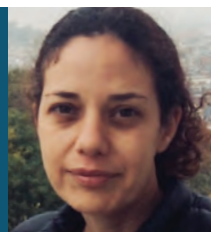
השפעות הדדיות בין התמרון הצבאי לחברה האזרחית

הממשקים בין תקשורת, דעת קהל, צבא ודרג מדיני עשויים לעצב את מהלך התמרון ואת תוצאותיו. לפיכך, הממשקים דורשים ניתוח וחשיבה מותאמי הקשר בכל שלב בתהליך: בעת גיבוש תכנית התמרון, תוך כדי הלחימה ולאחריה

רוני טיארנאן אור, ראש מרכז הסיקור הצה"לי,
מכון המחקר, ממד"ה

רס"ן איה דולב, רמ"ד תודעה ומחקר
בפיקוד העורף

לוחמים במהלך מבצע "צוק איתן".
לא ניתן להתייחס לזירה הבין-לאומית
כאל מקשה אחת. צילום: דו"ץ

החברה הישראלית מהווה חלק בלתי נפרד מעיצוב מאפייני התמרון בפרט ואירועי לחימה ותוצאותיהם בכלל, גם אם לא תמיד האזרח יבין את משמעות המונח "תמרון" ואת ההבדל בין "מלחמה", "מבצע" או "עימות מוגבל". בדיונים הפנימיים בצה"ל מכונה החברה הישראלית "הזירה הפנימית". במאמר זה נדון בזירה זו, תוך התמקדות בדעת הקהל ובתקשורת.

שני מאפיינים רלוונטיים להגדרת העימותים של העת הנוכחית: טשטוש גבולות רבי-ממדי והברלי עוצמה ואינטנסיביות. שני אלה משמעותיים בהסבר לגבי הסיבות לחשיבות מקומה של החברה (הישראלית ובכלל) בעימותים ובהשפעה עליהם.

טשטוש גבולות רבי-ממדי

אחד המאפיינים המרכזיים הנגזרים מהגדרת העימותים המוגבלים הוא טשטוש הגבולות המוכרים ששורטטו למלחמה הקונבנציונלית. להלן כמה מאפיינים של טשטוש גבולות רלוונטיים לענייננו:² טשטוש הגבולות הפיזיים של המערבה. טשטוש זה מוביל למצב שבו העימות הצבאי מתרחב אל מעבר לשטח הפעולה של הלחימה הקונבנציונלית מבחינה פיזית.³

טשטוש הגבולות בין היבטים אזרחיים והיבטים צבאיים. התוצאה המרכזית של טשטוש הגבולות הפיזיים היא הרחבה משמעותית של החזית, עד כדי כך שהעורף הופך לחלק מהחזית. הכוונה אינה להרחבת מעגל האיום של אוכלוסיות הצדדים המעורבים בעימות בלבד, אלא גם להכנסתם של שיקולי עורף (אזרחיים, פוליטיים, תקשורתיים) לחזית עצמה.

כתוצאה מכך נוצר טשטוש בין היבטים אזרחיים והיבטים צבאיים, שבעבר הייתה ביניהם (ולו לכאורה) הפרדה ברורה מבחינות מבנית, ארגונית ומבצעית.⁴ במסגרת זו ניתן להכליל את הלחימה בתוך האזרחי: האוכלוסייה הלא מעורבת הופכת למרכיב משמעותי בהגדרת נרטיב המלחמה עבור שני הצדדים.⁵ מונח נוסף הנגזר מטשטוש הגבולות בין האזרחי לצבאי הוא מונח הלגיטימציה לפעולה הצבאית הנתפסת כמועצמת, לפיו החברה האזרחית וגורמים בין-לאומיים נתפסים כמאפשרים או ככולמים את הפעולה הצבאית.⁶

טשטוש האבחנה בין אלמנטים צבאיים ומדינתיים במסגרת העימות. למעשה, מטרות "צבאיות" כמו כיבוש שטח או הבסת הצבא היריב פחות מודגשות ולעתים אינן קיימות, והמטרות המדיניות של אירוע הלחימה נותרו כפי שתוארו עליידי התיאורטיקן הפרוסי קרל פון קלאוזוביץ.⁷ במהלך כל העימות מתנהלים מאמצים מדיניים לצד צבאיים, ולא ניתן לבצע הפרדה ביניהם.

טשטוש הגבולות בין עורף הלחימה בממד הפיזי ובין הלחימה בממד התודעתי. התקשורת הפכה להיות שחקן נוסף ומרכזי בחזית, ובכך הגבירה את טשטוש הגבולות בין החזית והעורף. התפתחויות טכנולוגיות, בדגש על התפתחות התקשורת המקוונת,⁸ הפכו את אירועי הלחימה לחשופים יותר. הצדדים הלוחמים מנצלים לעיתים קרובות את התקשורת לצורך ניהול הלחימה, העברת מסרים והשפעה על דעת הקהל הפנימית, והן כאמצעי השפעה על החברה היריבה.⁹ מלבד התקשורת, יש להזכיר את מעורבותם של גופים בין-לאומיים ועמותות מקומיות ובין-לאומיות, ואת מעורבותן של מדינות. כל אלה הופכים למעורבים משניים בקונפליקט. לפחות ברמה הרטורית, מעורבותם זו מעלה למרכז הבמה היבטים מוסריים של ניהול המלחמה.¹⁰

עוצמה צבאית ולחימה אי-סימטרית

עוצמתם הצבאית של הצדדים הנלחמים למעשה ידועה מראש לכל המעורבים בעימות. על כן העוצמה הצבאית משפיעה על הציפיות המתפתחות מהתוצאות הצבאיות של העימות, זאת בעיקר כאשר יש הברלים משמעותיים בעוצמת הכוחות.

הצד החלש מנסה לגשר על האי-סימטריה ולפצות עליה באמצעים שונים, על-מנת לצמצם את יתרונו של היריב במגוון דרכים, תודעתיות בחלקן, ובכך להביא לידי ביטוי את היתרונות שלו.¹¹ הצד החלש מבחינה צבאית לא יצפה לכבוש שטח, לדוגמה, אלא ינסה להטריד את האויב ולהביא לעימות שבו יתרונו הצבאי של החזק לא בא לידי ביטוי.

תודעה

מהאמור לעיל נקל להבין את העיסוק המתפתח בצה"ל במונחים העוסקים ב"פריפריה של התמרון הצבאי" ובמתרחש בעת אירוע לחימה בקרב החברה הישראלית, הציבור היריב והזירה הבינ-לאומית. כל אלה הוכנסו בצה"ל תחת פריזמה המכונה "תודעה". להלן יוצגו מספר נושאים הקשורים למונח ורלוונטיים לדיון: הממשק בין תקשורת, דרג מדיני, דעת קהל וצבא; ממד הזמן, וקהלי היעד הרלוונטיים ללחימה.

הממשק: תקשורת, דרג מדיני, דעת קהל וצבא

בלב החשיבה על המונח "תודעה" בהקשר של הזירה הפנימית יש לבחון את הממשק שבין התקשורת, הדרג המדיני ודעת הקהל כמעצבים את הבנת העימות, את התנהלותו ואת תוצאותיו. בישראל, כמקרה ייחודי שבו החברה האזרחית מעורבת באופן ישיר בלחימה ואזרחיה מגויסים לשירות חובה בצבא, יש להכניס למשוואה את פעולותיו של צה"ל במסגרת העימות. על-פי הספרות, עם התרחשותו של משבר שבמסגרתו ערכים בסיסיים של החברה מצויים תחת איום, מתרחש אסון טבע או יש אירוע מלחמה – משטרים דמוקרטיים מתנהגים, ולו זמנית, באופן שאינו מותאם לחלק מהעקרונות הדמוקרטיים הרווחים בעת שגרה. כתוצאה מכך מתעורר מנגנון תודעתי שבמסגרתו המכניזם של פעולת דעת קהל ערה קופא: הציבור מאחד כוחות ותומך באופן גורף בהחלטותיו של המנהיג בנוגע לאופן הטיפול במשבר וכן בפעולותיו, והתקשורת מושקת. תופעה זו מוכרת בספרות במונח שאותו טבע ג'ון מולר "התכנסות סביב הדגל".¹²

התארגנות תודעתית הלחימה בממד הזמן

במחקרים שנערכו בממד"ה¹³ נמצא כי מונחים תודעתיים מתארגנים על-פי שעות הלחימה בהתאם למנגנון התודעתי, כאשר בכל שלב יש משקל שונה בתשומת הלב שניתן בשיח הציבורי למונחים תודעתיים שונים. כל אחד מהמונחים גוזר משמעויות אחרות לשלב הלחימה. לפני הלחימה ובתחילתה המונחים התודעתיים המשמעותיים ביותר הם אלה הנוגעים לתוצאות הלחימה: תפיסת האיום של הציבור. תפיסת האיום יוצרת את ההצדקה החברתית לפריצתה של לחימה, זו יכולה להיות מעוצבת בהדרגה או באופן פתאומי. בתחילת הלחימה יש משמעות גם להגדרת הרשמית של המצב על-ידי הדרג המדיני. אם מדובר במלחמה, במבצע, בלחימה וכיוצא בזה. הבנת האירוע כ"מלחמה" מושפעת לא רק מהגדרה רשמית של האירוע, אלא גם מהחלטות ומפעולות הממשלה והצבא, שהבולטת שבהן היא גיוס מילואים בהיקף נרחב.

תוך כדי אירוע לחימה שני המונחים התודעתיים המשמעותיים ביותר בהקשרי החברה הרחבה הם לגיטימציה להמשך פעולת הצבא

ויכולת ההתמודדות של הציבור אל מול האיום. כאשר מובן ברעת הקהל ובצבא שהעימות עומד לפני סיום, המונח התודעתי המשמעותי ביותר הוא תפיסת תוצאות אירוע הלחימה: הישגים, ניצחון, הכרעה וכדומה. עבור הציבור הרחב, השלב של סוף העימות ומעט אחריו הוא החשוב ביותר בעיצוב התדמית של תוצאות הלחימה. גם אם לאחר מכן יהיה דיון מחודש בתוצאות הלחימה, ניתן להעריך על בסיס המוכר מהעבר, כי התדמית של תוצאות הלחימה בקרב הציבור הרחב לא תשתנה באופן משמעותי.¹⁴

קהלי יעד ולחימה

אירוע לחימה נתפס אחרת לגמרי על-ידי קהלים שונים, הן בתוך זירה נתונה והן בין זירות שונות. להלן כמה דוגמאות להסתכלות על הנושא.¹⁵

לחברות המתעמתות בעימות מוגבל יש נרטיב שונה על עימות נתון בעת התרחשותו. הדבר נובע מהגדרה ומהבנה שונה בתכלית של מטרות הלחימה ויעדיה, ומהבנה של הברלי העוצמות בין הצדדים בעימות. מתוך כך, קשה מאוד לשכנע בתוצאות הלחימה את קהל היעד היריב בלחימה מוגבלת. סביר שבעימות בעצימות גבוהה, כזה הכולל תמרון רב-זרועי, המצב יהיה שונה ותלוי בתוצאות הצבאיות של הלחימה (כבוש שטח, פגיעה ביריב, היסול התנגדות היריב)¹⁶ יותר מאשר בנרטיב.

בכל העימותים הביטחוניים שבהם נבחן הנושא בעבר, רמת היכולת המוצהרת של אזרחי ישראל להתמודד מול האיום, באשר הוא, הייתה גבוהה מאוד

בנוסף, קל להבין כי לא ניתן להתייחס לזירה הבינ-לאומית כמקשה אחת: לאמריקנים, לאירופים ולמדינות ערב דעות שונות. על כן יש להבין מי קהל היעד הבינ-לאומי הרלוונטי להתייחסות בעת ניהול לחימה.

גורמים המשפיעים על יציאה לתמרון ואופן ניהולו - ההיבט האזרחי

מתוך הבנות אלה, יש להסתכל על גורמי תודעה מרכזיים של "הזירה הפנימית" העשויים להשפיע על יציאה לתמרון ועל אופן ניהולו: תפיסת מאפייני האיום; "חוסן" ויכולת התמודדות; לגיטימציה ואמון. **תפיסת מאפייני האיום**

"תפיסת איום" הוא מונח תודעתי בסיסי שחיוני לבניית נרטיב הלחימה. במחקר שנערך בממד"ה¹⁷ אופיינו ממדים הקשורים לבניית תפיסת איום:

1. **מועגל האיום.** השאלה הנשאלת: על מי בפועל מאיימים – על הפרט או על המדינה? על חיילים או אזרחים?
2. **מקור האיום.** שאלות רלבנטיות למרכיב זה: האם הוא חיצוני או פנימי? מה מסוגלות הגורם המאיים לפגוע?
3. **הגדרה רשמית של האיום.** האם מדובר במלחמה? מבצע? אירוע

נושא נוסף בהקשר לכך: לעיתים קרובות לא קיימת הלימה בין עמדות הציבור כפי שנבחנות בסקרים ובין השיח התקשורתי לגבי יכולת ההתמודדות. ניתן להעריך כי הדבר נובע בעיקר ממאפייניה האינהרנטיים של התקשורת הממוסדת, שדרך כלל תומכת ומגויסת למאמץ המלחמתי, אך לעיתים מבליטה אירועי קיצון, ולעיתים נותנת פרשנות שמדגישה את הקשיים.

לגיטימציה

מה משפיע על יציאה לתמרון, על המשכו או אפילו על החלטה לסיימו? כאן נכנס לדיון המונח "לגיטימציה"²¹. הדיון בנושא אינו חד-ממדי. ניתן לדבר על גורמים שקוצבים את זמן הלחימה ומפריעים לה מחד גיסא, ועל גורמים הרחופים לחימה, לעיתים בניגוד לעמדת הדרג המדיני או הצבא, מאידך גיסא.

חדר מצב בפקוד העורף. אורך הנשימה של הציבור נתפס לעיתים ככזה הקוצב את משך הזמן שבו התמרון יכול להתרחש. צילום: ד"ר

ננסה להבחין בין שתי זירות המאפיינות את החברה הישראלית – התקשורת (הרשמית ו"החדשה") והציבור הרחב, בכל הנוגע לאירועים שהתרחשו החל משנת 2000. להתקשורת ההמונים בישראל – האלקטרונית והכתובה – נוצר דימוי של גורם מפריע ומעכב, אך בספרות נטען כי בעת לחימה העיתונות בישראל ובעולם שותקת או מושקת, ומאפשרת לדרג המדיני לעבוד באופן חופשי מביקורת.²² בכל הנוגע לרשתות החברתיות – מדובר במתווך חדשות וידע שתפקידו הולך ומתעצם עם השנים. עם זאת, הרשתות החברתיות מגבירות את חוסר הבהירות במידע, אשר עלול להביא לחוסר יכולת לשלוט במידע ("אינפורמאוס"²³) בעת לחימה, תופעה שעלולה

- לחזימה? מעבר להגדרה הפורמלית, גם לביצוע פעולות כמו גיוס מסיבי של כוחות מילואים יש משמעות בהגדרת עוצמת האיום.
4. זיכרון אירועי לחימה קודמים. מעצב את תפיסת האיום ואת האופן שבו סבורים שתתרחש הלחימה הבאה.
5. ראשוניות והתרגלות לאיום. איום שאינו מוכר מטריד יותר.
6. מידיות האיום. מה הסיכוי הנתפס להתממשות האיום בזמן הקרוב?
7. תפיסת עוצמת הנזק הפוטנציאלי של האיום.
8. היכולת לתת מענה לאיום.

כל אלה מציינים מעין קלידוסקופ של תפיסות המבנות את תפיסת האיום והממשק שלו עם מונח התמרון: מחד, ניתן להתייחס לתמרון כפעולה אשר עשויה להפחית תפיסת איום, למשל באמצעות פגיעה במקור האיום ופגיעה בתפיסת עוצמתו של האיום. מאידך, היציאה לתמרון עשויה להגדיר במשתמע תודעה של מלחמה, הטומנת בחובה תפיסת איום גדולה יותר.

בנוסף, כפי שהוזכר קודם לכן, ככל שתפיסת האיום משמעותית יותר, סביר להניח שהלגיטימציה (ואף הדישה) ליציאה לתמרון תהיה נרחבת יותר.

חוסן: התמודדות הציבור עם אירוע לחימה

במונח "חוסן" כלולים, בדיון העממי, מונחים כמו "התמודדות", "עמידות", "אורך נשימה" ו"רציפות תפקודית". בספרות האקדמית הגדרת המונח הדומיננטית היא "יכולת התאוששות ממשבר" (Resilience).¹⁸ בישראל נערכו מחקרים בנושא ושורטטו קווים לדמותה של יכולת ההתמודדות של הציבור הישראלי בעת אירועי לחימה. ככלל, בכל העימותים הביטחוניים שבהם נבחן הנושא בעבר,¹⁹ רמת היכולת המוצהרת של אזרחי ישראל להתמודד מול האיום, כאשר הוא, הייתה גבוהה מאוד, בין השאר עקב קיומו של מנגנון ה"התכנסות סביב הדגל" שתואר לעיל.

אחד הנושאים המשמעותיים ביותר בדיון הצבאי בהקשר של יכולת התמודדות הציבור הוא "אורך הנשימה": עד מתי יכול הציבור להתמודד? עד מתי יחזיק מעמד? "אורך הנשימה" של הציבור נתפס לעיתים ככזה הקוצב את משך הזמן שבו התמרון יכול להתרחש. עד היום בכל אירועי הלחימה שנחקרו בממדר"ה לא נמצא גבול לאורך הלחימה אותו הקציבה "הזירה הפנימית": הציבור לא הראה סימני שבירה במהלך התנהלות אירועי הלחימה, ללא קשר לאורכם. על כן, מומלץ לקבל את העמדה שבעת תמרון הנושא ששוחק ציבור הוא היעדר התקווה לשינוי המצב, ולא משך הלחימה. ניתן לשער שכל עוד יש תקווה לשינוי חיובי במצב – הציבור ימשיך להחזיק מעמד.²⁰ עם זאת, ייתכן שהקשיים הכרוכים בהתמודדות לאורך ימי הלחימה ישונו ויצופו בסיומה, במיוחד אם תוצאות הלחימה לא ייתפסו כמספקות.

מעבר לכך, עלי-פי סקרי ממדר"ה ופקע"ר הנערכים בקרב הציבור הישראלי באופן שוטף, החל מאמצע העשור הקודם יש שיפור הדרגתי ואיטי בתפיסת הציבור את יכולת ההתמודדות של העורף.

כמה הסברים אפשריים לנושא, שאינם מוציאים זה את זה:

- ⊕ שיפור נתפס ביכולתו של צה"ל להגן על הציבור, גם בעקבות הכנסת אמצעים כמו "כיפת ברזל" או גדר ההפרדה.
- ⊕ מנגנון "חיסון" שנוצר בקרב הציבור עם הצטברות האירועים וההתרגלות אליהם.
- ⊕ תהליך למידה של המערכת הצבאית לגבי האופן שבו יש להכין את הציבור תודעתית לעימות.

ישיבת קבינט, ינואר 2017. בתחילת הלחימה יש משמעות גם להגדרה הרשמית של המצב על-ידי הדרג המדיני. צילום: קובי גדעון, לע"מ

הקשר בין מטרות לחישים

אמנם הישגי התמרון והלחימה נקבעים בסוף הלחימה, אך לפחות בעיני דעת הקהל, הנושא המשפיע ביותר על תפיסת הישג הוא המטרות והציפיות שהוגדרו ללחימה בתחילתה. אירועי הלחימה של שני העשורים האחרונים לימדו אותנו כי מטרות ממותנות לתמרון בפרט ולאירוע לחימה מוגבל בכלל, מועילות להתאמת ציפיות עם הציבור בהקשר של תוצאות הלחימה.

מלחמות מקבילות: ראייה שונה

כל אחד מהצדדים בעימות מגדיר לעצמו באופן שונה לחלוטין את יעדי הלחימה. על כן גם ההישגים המצופים יהיו אחרים. מהסתכלות במחקרי דעת קהל לעיתים נרמה ששני הצדדים המתעמתים לא השתתפו באותו אירוע לחימה: סיפורי הלחימה אותם מכירים הציבורים היריבים שונים מאוד. על כן ניתן לשער שהיכולת של צד אחד להשפיע על האופן שבו יתפוס הצד האחר את תוצאות המלחמה והתמרון – בעיקר בעימות המוגבל – היא מעטה מאוד. יש להעדיף הסבר של תוצאות הלחימה לקהל היעד הפנימי, שהוא בעל ציפיות רבות מאירוע הלחימה, יותר מהסבר לקהלים אחרים.²⁷

תפיסת הישג על ציר הזמן

בכל האירועים מאז "חומת מגן", וניתן להניח שגם באירועי הלחימה הקודמים, שהבולטים שבהם הם מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים,²⁸ התפיסה של תוצאות הלחימה מתגבשת בסמוך לסיימה או מיד אחריה. היכולת לשנות באופן משמעותי את התפיסה לגבי תוצאות הלחימה בטווח הארוך היא מוגבלת, לפחות בעיני הציבור הרחב, גם אם מומחים יפרשו את התוצאות באופן שונה בחלוף הזמן.²⁹

אפקט למידה והתרגלות

הציבור אינו סטטי בתפיסתו את אירועי הלחימה, וככל שעובר הזמן ומצטברים אירועי לחימה, הציבור עובר תהליך של למידה ושל התרגלות. אפקט למידה והתרגלות זה עשוי להיות אחד הגורמים הקובעים את ציפיות הציבור לאירועי הלחימה הבאים, על כל המשתמע מכך.

נפגעים ושבוים

נושא זה הוא כאמור מאלה הנתפסים כמשמעותיים ביותר בהערכת הלגיטימציה לתמרון ובהערכת תוצאותיו. התדמית של החברה

להשפיע על הבנת התנהלות הלחימה ועל תפיסת תוצאותיה.²⁴ נכון למועד כתיבת שורות אלה עדיין לא ניתן לאפיין באופן מלא את ההשפעות של הרשתות החברתיות על אירועי לחימה.

גורם רלוונטי נוסף הוא דעת הקהל. סקרי עמדות ציבור שנערכו על-ידי ממד"ה הראו שבהסתכלות כללית רוב הציבור היהודי בישראל מעניק לצה"ל גיבוי כמעט בלתי מוגבל לקראת הלחימה או במהלכה. עם זאת, לאחר הלחימה התמונה שונה לגמרי ותלויה בתפיסת תוצאות הלחימה.

אמון

ניתן להסתכל על המונח "אמון" בצה"ל ובפעולותיו כחלק מן המונח "לגיטימציה". להלן כמה נושאים רלוונטיים הקשורים לאמון בצה"ל ולתמרון:

1. **הפיצול הכפול באמון.** במחקרים שנערכו בממד"ה²⁵ נמצא שקיים פיצול כפול באמון בצה"ל. הפיצול הראשון: בין היותו של צה"ל ארגון ציבורי (התנהלות כלכלית, מנהל תקין וכדומה) ובין היותו ארגון לוחם (מקצועיות לחימה, יכולת הכרעה ויכולת הגנה). בנוגע לממד הראשון קיימת ביקורת רבה בציבור על אופן תפקודו של צה"ל. ואולם בנוגע להיותו ארגון לוחם – קיים אמון ציבורי רב, בלתי מוגבל כמעט. הפיצול השני נוגע לאמון ביכולתו של צה"ל לבצע את תפקידו המקצועי: הציבור הישראלי מעריך מאוד את יכולתו של צה"ל להתמודד עם מלחמה בעצימות גבוהה מחד גיסא, אך עד השנים האחרונות הציבור האמין הרבה פחות ביכולתו של הצבא להתמודד מול איומים של העימות המוגבל מאידך גיסא. עמדה זו השתנתה פעמיים בעקבות אירועי לחימה: לאחר מבצע "חומת מגן" החל הציבור להאמין יותר ביכולת צה"ל להתמודד מול פיגועי טרור, ולאחר הופעת מערכת "כיפת ברזל" התחזקה מאוד האמונה ביכולתו של צה"ל להגן מפני ירי טילים. המורכבות בנושא זה נובעת מכך שאמון יוצר ציפייה, כלומר: ניתן להניח שקשה יהיה להסכים לציבור חוסר הצלחה לטפל באיום מולו הצלחנו להתמודד בעבר.
2. **אמון בביטוי למנגנון תודעתי מגויס.** ככל אירועי הלחימה של שני העשורים האחרונים, רמת האמון בצה"ל הולכת וגדלה תוך כדי אירועי הלחימה. ממצא זה הוא ביטוי נוסף לקיומו של מנגנון ההתכנסות סביב הרגל.

היום שאחרי - תפיסת תוצאות הלחימה

האופן שבו נתפסות תוצאות התמרון והלחימה בעיני הציבור נלמד בעיקר בכל הנוגע לאירועי לחימה מוגבלים. עם זאת, ניתן למצוא קווי דמיון גם לאירועים בעצימות גבוהה יותר.

עוצמה ותמרון

יריביה של ישראל באירועי הלחימה האיסימטריים של העשור האחרון מבינים היטב כי אין באפשרותם לנצח את ישראל באופן צבאי.²⁶ הדבר מביא אותם לגרור את העימות למרחב התודעתי, בעיקר דרך שיח על בסיס "מוסרי" מחד גיסא, ולמלחמת התשה מאידך גיסא. הברלי עוצמה מובנים מקשים על הצגת הצלחה צבאית של הצד החזק, שהרי פערי הכוחות מוכרים. כמצב זה, לצד החזק במשוואת העימות האיסימטרי יש מה להפסיד. לא כך הדבר בעת לחימה עצימה יותר ובלחימה שהכוחות בה נתפסים כסימטריים יותר ביכולתם הצבאית.

הישראלית הוא של כזו המתקשה להכיל נפגעים בלחימה. ברם, אירועי העבר הוכיחו לנו שלא תמיד כך הדבר.³⁰ יש להבחין בין סוגי נפגעים:

➔ **נפגעים אזרחים וחילי צה"ל.** בעת התרחשות הפעילות הצבאית הציבור מתייחס לנפגעים כמעט כאל דבר מובן מאליו. לעיתים קרובות, כאשר יש נפגעים רבים, התגובה המידית של הציבור היא דרישה לנקיטת פעולה שתסלים את האלימות נגד האויב.³¹ ברם, לאחר אירוע הלחימה התמונה עשויה להיות אחרת לחלוטין ומבחן התוצאה ישפיע במידה רבה על האופן שבו יישפט מחיר הנפגעים בלחימה.

➔ **שבויים.** נושא שנתפס כרגיש במיוחד מבחינה חברתית, בעיקר מכיוון שיש לו משמעויות ארוכות טווח בכל הנוגע למשא ומתן להחזרתם – משא ומתן שרובו יתרחש לאחר שתסתיים הלחימה, ועלול להוות ספיח ממושך ומשמעותי ללחימה.³²

➔ **נפגעים אזרחים בקרב האויב.** לעתים בעת תמרון, האויב, שהוא הצד החלש במשוואה האיסימטרית, ינסה לבנות נרטיב לפיו צה"ל מנהל לחימה לא מוסרית. טיעון כזה עלול ליפול על אזניים קשובות בקרב גורמים בינלאומיים ובקרב אזרחי היריב. עם זאת, הדיון לא ישפיע באופן ניכר על הציבור היהודי בישראל (כאשר מסתכלים עליו באופן מכליל). מבחינתו המשימה של צה"ל בהגנת אזרחי ישראל היא משימה מוסרית במהותה, ומצדיקה את האפשרות לפגיעה בלתי

ניכר כי חלק מהאתגרים שהוזכרו קשורים לעוצמת העימות. היות ותמרון רבזרועי מקושר לרוב ללחימה בעצימות גבוהה יחסית, יש לבחון כיצד מבצעים הפרדה תודעתית בין לחימה הכוללת תמרון ובין אירוע קטן יותר, מוגבל בהיקפו ובתוצאותיו, כדי להימנע מפיתוח ציפיות לא ריאליות.

אירועי הלחימה שבינ 2004–2010 מעלים את ההשערה שקיימת בקרב הציבור למידה מצטברת של מאפייני אירועי הלחימה: ניתן לומר כי החברה הישראלית מציגה יכולת התמודדות משמעותית עם אירועי לחימה וככל שמצטברים אירועי לחימה נוצר אפקט התרגלות, המביא להתפתחות של "חיסון" הציבור מפני השפעות הלחימה. הדבר עשוי להצביע גם על הפיכת אירועי לחימה מוגבלים למעין שגרה חרשה.

נושא זה הוא מורכב, שכן אפקט ההתרגלות קובע ציפייה. הצטברות של אירועי לחימה מסוג מסוים עלול להביא לחוסר מוכנות מנטלית לאירועים מסוג אחר (לדוגמה, מוכנות ללחימה בלתי קונבנציונלית או לעימותים רחבים הרבה יותר מאלה שהווינו בעבר). קל וחומר לאור הצטברות הצלחות, גדלה גם הציפייה מהאירוע הבא.

לגבי מה שמכונה "התודעה" של החברה הישראלית:

➔ **האמון בצה"ל,** ההתכנסות סביב הרגל והנכונות לספוג – כל אלו מתקיימים וימשיכו להתקיים למען הסרת האיום, דבר הנתפס כמטרה צודקת.

➔ **יש לזכור שהשפעה של הסביבה האזרחית על צה"ל ופעולותיו מתרחשת לרוב בין אירועי לחימה ולא בתוך האירועים, אך בזיקה אליהם.**

➔ **יש להתייחס למונח "לגיטימציה ללחימה" באופן מורחב ולבחון את האופן שבו לגיטימציה ללחימה מותאמת לצורכי התמרון:** הן "מחסור בלגיטימציה" והן "היפר-לגיטימציה" הם גורמי השפעה על קבלת החלטות של הדרגים השונים, ויש בהם פוטנציאל להשפעה לרעה על השגת יעדי תמרון.

➔ **ניכרת חשיבות רבה לגמישות במסרים ויכולת העברתם לציבור הרחב (ולכוחות הלוחמים), לאור צפי של מעורבות בלתי ניתנת לחיזוי של גורמים "חיצוניים", עליהם אנו פחות שולטים. אמירות וציפיות ממותנות, בעיקר בתחילת אירוע לחימה (בעיקר עם הגדרת מטרות אירוע הלחימה) ובמהלכו מסייעות.**

➔ **ככלל רמת האמון של החברה הישראלית בצה"ל כארגון לוחם גבוהה מאוד, וצה"ל זוכה לגיבוי כמעט בלתי מסויג בעת אירועי לחימה. ברם, לאחר אירועי לחימה צפויה "התחשבות" בהתאם לתוצאות הלחימה.**

אירועי הלחימה של העת הנוכחית מעצימים את חשיבותו של אלמנט ההגנה. מומלץ לתת תשומת לב לנושא, במסגרת החשיבה על התמרון ועל יעדיו. בהקשר לכך, יש לתת את הדעת למקומם של המשרתים ב"חזית" בעת שהעורף נמצא תחת התקפה: כיצד מעבירים מידע באופן דו כיווני מ"החזית האזרחית" ל"חזית" בעת תמרון.

הממשקים בין תקשורת, דעת קהל, צבא ודרג מדיני אותם הזכרנו בתחילת המאמר, אינם רקע לתמרון בלבד, אלא חלק אינטגרלי ממנו שעשוי לעצב את מהלך התמרון ואת תוצאותיו. לפיכך, הממשקים דורשים ניתוח חשיבה מותאמי הקשר בכל שלב בתהליך: בעת גיבוש תכנית התמרון, תוך כדי הלחימה ולאחריה. ההערות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

יש להתייחס למונח "לגיטימציה ללחימה" באופן מורחב ולבחון את האופן שבו לגיטימציה ללחימה מותאמת לצורכי התמרון

מכוונת באזרחי ה"אויב", שתמיד מוצג ונתפס כתוקפן.³³ למידה מהצלחות

באירועי עימות מוגבל יש מחלוקת על אירועים הנתפסים כהצלחה. מניתוח סקרי ממד"ה ניתן לסמן שני סוגים של אירועים שנתפסו בדעת הקהל הישראלית כהצלחה נראית, ועיצבו אותה לטווח הארוך:

1. פגיעה במנהיג טרור בעל שם, למשל תפיסת מרואן ברגותי בשלהי "חומת מגן" וחיסול אחמד ג'עברי בתחילת מבצע "עמוד ענן".
2. הצלחות במתן הגנה לתושבי ישראל. שיפור ביכולת להתמודד עם טרור המתאבדים לאחר מבצע "חומת מגן", והצלחתה של מערכת "כיפת ברזל".

יצוין כי הישגים מסוג זה גם יוצרים ציפייה להישגים דומים בהמשך.

סיכום ומשמעויות

כמה סוגיות רלוונטיות לחשיבה בקשר בין החברה הישראלית ותמרון עלו מן המאמר.

יישומם של מהלכי ביזור הסמכויות, שנועדו
מלכתחילה לחיזוק היבשה, הובילו במידה רבה
זווקא להיחלשותה. צילום: דו"ץ

האם רואים יבשה באופק?

בין תפיסת התמרון
הזרועי לתפיסת
התמרון היבשתי
הרב-זרועי

חיוניותו של כושר
תמרון משמעותי
ואפקטיבי במציאות
משתנה איננה
מוטלת בספק. כינונו
ידרוש שיתוף פעולה
הדוק בין המטכ"ל
ובין זרוע היבשה,
תוך הבהרת תחומי
האחריות ונקודות
הממשק בין תפיסת
"התמרון היבשתי
הרב־זרועי" ותפיסת
"יבשה באופק"

מיום הקמתו של צה"ל שימשה המפקדה הכללית גם כמפקדה העליונה של כוחות

מסמכויותיה של המפקדה הכללית למפקדת היבשה בגלגוליה השונים. בד בבד עם ביזור הסמכויות הלכה וירדה גם מעורבותה בכניין הכוח היבשתי, על כל רבדיו.

כך הימנעותה של המפקדה הכללית מהגדרת הגישה להפעלת הכוח היבשתי, מפיתוח ידע ותפיסות יבשתיות רב-זוויות, ומהובלת תהליכי עומק שנדרשו כדי להתאים את היבשה לאתגרים המתפתחים, אחראית במידה רבה לפערים שהלכו וגדלו. במילים אחרות, דווקא יישומם של מהלכי ביזור הסמכויות, שנועדו מלכתחילה לחיזוק היבשה, הובילו במידה רבה להיחלשותה.

במאמר זה ננתח את מורכבותה של מערכת יחסים זו, את השפעותיה על פיתוח התפיסות היבשתיות ועל תהליכי בניין הכוח ביבשה, ונטען כי הובלה מטכ"לית ומעורבות נכונה שלה בתהליכים, חיונית לבנייתו של כושר תמרון אפקטיבי.

עלייתה וירידתה של מפקדה כללית יבשתית

"מח"א סגור על עצמו – בניין, הפעלה, פיקוד על הבסיסים שלו, היררכיית פיקוד פשוטה וברורה. ככה גם בים. והיבשה מסובכת"⁴ מיום הקמתו של צה"ל שימשה המפקדה הכללית גם כמפקדה העליונה של כוחות היבשה.⁵ את הפעלת הכוח עשתה באמצעות של מפקדות הפיקודים המרחביים, ואת בניין הכוח ביצעה באמצעות מפקדי החילות. ככל שהתפתח שדה הקרב ועלה הצורך בלחימה משולבת בין-חילית, התקשתה המפקדה הכללית לשמור את הקו המאזן בין ההתמחות החילית הנדרשת לתהליכי בניין הכוח ובין השילוב הבין-חילי הנדרש בשדה הקרב.⁶ צה"ל שהוקם מראשיתו כצבא יבשתי להגנת המולדת נבנה סביב שני

אלים [במיל] יובל בזק, ראש צוות פיתוח תפיסת התמרון במעבדה התפיסתית, רמ"ט אוגדה 91

אלים [במיל] ד"ר נבי סיבוני, המתדולוג הראשי של המעבדה התפיסתית בצה"ל, ראש תוכנית צבא ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי

"כיום אנחנו בנויים בעיקר על בסיס התובנות של מלחמת יום הכיפורים. שינינו מעט מאוד מאז, בעיקר באמל"ח, אבל איזה תהליך גדול היה מאז? אנחנו צריכים לכת את הורה ולשאול את עצמנו מה באופן שבו הצבא בנוי מתאים ורלוונטי גם להיום ולאחר מכן לשאלו: איך בונים צבא שמתאים להיום?"¹ (אלוף (מיל) גיא צור)

כאשר הטיל הרמטכ"ל רא"ל גדי איזנקוט את משימת פיתוח תפיסת התמרון הרב-זווית על המעבדה התפיסתית, היו רבים שהרימו גבה – מה למפקדה הכללית ולתמרון היבשתי? הלא לשם כך הקימו את זרוע היבשה, שאכן עמלה מזה זמן על פיתוח תפיסת "יבשה באופן". מהו תפקידה של התפיסה המטכ"לית? במה היא מותרת מתפיסתה של זרוע היבשה?

שאלה נוספת שעלתה היא מדוע למרות המאמצים העצומים שהושקעו בשנים האחרונות בזרוע היבשה בפיתוח תפיסות יבשתיות, נדמה שהתוצאות אינן תואמות את הציפיות?² מדוע, על אף שאסטרטגיית צה"ל³ קבעה את מרכזיותו של התמרון היבשתי במענה הכולל של צה"ל, טרם הצליח צה"ל להחזיר את התמרון היבשתי לקדמת הכמה וללב העשייה המבצעית? שאלות אלה מקפלות בתוכן את האתגר העצום שעמו מתמודדת היבשה בשלושת העשורים האחרונים – מגורם מרכזי עליו נשענה העוצמה הצבאית הלאומית, הפכה היבשה לגוף שמחפש את מקומו ואת דרכו.

יש הסבורים שהשינויים שחלו במלחמות הובילו לכך; יש הסבורים שהחברה והמנהיגות אחראים לעניין זה; יש שיאמרו שכללי המשחק בזירה הבין-לאומית השתנו ויש שיציעו הסבר אחר. מכל מקום, אין ספק שהכוח היבשתי של צה"ל צבר פערים משמעותיים במהלך שלושת העשורים האחרונים. סגירתם של פערים אלו מהווה אתגר משמעותי, אולי אף מרכזי לצה"ל ולמערכת הביטחון, זאת לנוכח ההבנה המשותפת באשר לחיוניותו של הכוח היבשתי, בעיקר לנוכח חוסר היציבות המאפיין את האזור ולמול עלייתם האפשרית של איומים חדשים באופן.

אך לא ניתן יהיה להיחלץ מהמקום בו מצויה היבשה בשנים האחרונות ולפרוץ קדימה, ללא שנדון לעומק במורכבותה ובהשלכותיה של מערכת היחסים בין זרוע היבשה ובין המפקדה הכללית ובהשפעתן על בניין הכוח היבשתי. מערכת יחסים זאת, שהחלה עם הקמתה של מפקדת חילות השרה ב-1983, התאפיינה בהעברת עוד ועוד

זיהה אלוף ישראל טל כבר ב־1977 בדוח שהגיש לשר הביטחון עזר ויצמן, ונועד לקדם הקמת מפקדה ייעודית לכוחות היבשה (מפח"ש, ולימים זרוע היבשה).

לקחי מלחמת יום הכיפורים ומלחמת לבנון הראשונה הבלטו את הליקויים שהתגלו בלחימת כוחות היבשה, ויחד איתם את הצורך הדוחק בהקמת גוף שיספר את השילוב בין החילות באופן מהותי. זו הייתה המטרה העיקרית בהקמתה של מפח"ש (מפקדת כוחות השדה) ב־1983, שהייתה בראשית דרכה בבחינת פשרה¹⁰ שנכתבה על צה"ל על־ידי שר הביטחון משה ארנס. המפקדה קיבלה סמכויות מצומצמות שהתמקדו בעיקר בתחום התורה והאימונים. בהמשך, הייתה זו כבר המפקדה הכללית שהעבירה מסמכויותיה בתחום בניין הכוח – מתוך רצון לחזק את כוחות היבשה. בתחילה באמצעות הקמתה של מפקדת הזרוע לבניין הכוח ביבשה (1999), שהפכה לזרוע היבשה (2007), ובהמשך באמצעות מיוזגה עם אגף הטכנולוגיה והלוגיסטיקה (2016). הרצון ליצור "שלם יבשתי" ולתת עצמאות תפקודית לזרוע היבשה, בדומה לזרועות האחרות, נועד כדי לשחרר את המפקדה הכללית מהעיסוק ביבשה, ולאפשר לה להתמקד בתפקידיה העל־זרועיים. תהליכים אלו הובילו לכך שבד בבד עם חיווקה של מפקדת הזרוע היבשתי, שבעקבותיהם הועברו סמכויות רבות מהמפקדה הכללית לזרוע היבשה, הלכה ופחתה מעורבותה של זו, ובהמשך הצטמצמה

יבשה. צילום: דו"ץ

הרצון ליצור "שלם יבשתי" ולתת עצמאות תפקודית לזרוע היבשה, בדומה לזרועות האחרות, נועד גם כדי לשחרר את המפקדה הכללית מהעיסוק ביבשה, ולאפשר לה להתמקד בתפקידיה העל־זרועיים

השפעתה על תפיסת הפעלת הכוח ועל בניין הכוח ביבשה.¹¹ במבט אל העבר מתברר, כי הרצון למתן עצמאות לזרוע היבשה היה דווקא בעוכריה, והיווה גורם מרכזי בפגיעה ביכולתה של הזרוע להשתנות לנוכח התפתחויות משמעותיות והיווצרותם של אתגרים חדשים.

יבשה מחפשת דרך - בסבך העימותים "החדשים"

"מאז נוסד צה"ל עברו מרבית צבאות העולם רפורמות, אפילו יותר מפעם אחת. אולם בצה"ל, למרות הדינמיקה של השינוי, נדחו תמיד יוזמות כאלה והתוצאה היא שבמקום להתארגן כבזנות מכונן, נתון הארגון שלנו ביד המקרה".¹²

שנות ה־80 וה־90 של המאה ה־20 זימנו שינויים רכי משמעות בתחום המדיני, החברתי, הכלכלי והטכנולוגי, בנוסף לשינויים שהתחוללו בזירות המבצעים השונות.¹³ דווקא בשנים אלה, בהן נדרש תהליך עמוק לעיצובו המחודש של התמרון היבשתי ולהתאמתו לשינויים שחלו בשדה הקרב ובסביבה האסטרטגית, עמדה היבשה בשיא חולשתה. ללא מטה כללי יבשתי שיוביל תהליכי עומק ארוכי טווח, ועם מפקדה לבניין כוח שהתמקדה, מעצם טבעה, בהיבטים

רעיונות יסוד:

1. יצירת עוצמה שתאזן את הנחיתות המוכנית מול צבאות ערב, באמצעות צבא העם המבוסס ברובו על כוחות מילואים.
 2. העברה מהירה של המלחמה לשטח האויב והכרעתו – רעיון שנועד להתמודד עם התנאים הקיצוניים של היעדר עומק והרצון לקצר את המלחמות ולסיימן בהכרעה ברורה.
- שני רעיונות אלו עיצבו את התמרון היבשתי שעמד בלב האסטרטגיה⁷ אותה גיבש ראש הממשלה דוד בן־גוריון, והיוו את היסודות שעליהם נשען הביטחון הלאומי כולו בעתות שגרה ובעתות חירום. מרכזיותו של התמרון מתבטאת גם במחשבה הצבאית הישראלית שהתפתחה בשנות ה־50 וה־60 של המאה ה־20. השפעתו ניכרת בתורות הלחימה, בגישת הפו"ש של צה"ל ואף באתוס האומה הלוחמת שהפך ליסוד בתרבות הישראלית המתפתחת. בהיעדר משאבים חומריים, תבעו אתגרי הביטחון הקיומיים שבפניהם ניצבה ישראל איכות מחשבה צבאית פורצת דרך, מנהיגות עילאית, ובעיקר את הרוח הפועמת בגיסות.⁸ כל אלה לא נוצרו יש מאין, ולא התהוו באופן אקראי. אלו הם פירותיהם של תהליכים עמוקים ומורכבים שהובילו בידי המנהיגות הביטחונית והצבאית, בתוך מציאות מורכבת ונוכח מערכת אילוצים מאתגרת, לעיתים על סף בלתי אפשרית. אך ככל שגדל צה"ל בהיקף גיסותיו ומשאביו, והתפתח לכדי צבא מודרני המבוסס על גופים מקצועיים הדורשים התמחות מעמיקה, הלכה והתרחבה מוטת השליטה של המפקדה הכללית ובמקביל התרופפה אחיזתה בחילות. היכולת של המטה הכללי להמשיך ולקיים בריזמנית את תפקידיו כמפקדה על־זרועית, בד בבד עם השקעת הקשב הנדרש לתפקודו כמפקדה היבשתי העליונה, הלכה ונשחקה. המציאות הדינמית והלחצים הארגוניים הובילו לתופעות שאותן

מלחמת לבנון השנייה חשפה שורה של ליקויים במערך המילואים, שהדגישו את חוסר

העם במילואים מלהתקיים בפועל, וגם מוכנותו של זה הייתה נמוכה מן הדרוש.

מלחמת לבנון השנייה חשפה שורה של ליקויים במערך המילואים, שהדגישו את חוסר ההלימה בין המודל הקיים לבין הצרכים. אך הגם שנעשה טיפול בחלק מהליקויים, בעיות היסוד נותרו בעינן, חלקן אף מחריפות לנוכח האתגרים המתפתחים, כמו לדוגמה אתגר הגיוס תחת איום הטילים.¹⁷

מערך הגיוס נשען על מרכזי גיוס ומחסני חירום. ראוי לפיכך לבחון האם הימ"חים, תהא כשירותם טובה ככל שתהא, מסוגלים למלא את תפקידם בעילות תחת האיומים המתפתחים? האם שיטת הגיוס שלנו תתמודד בהצלחה עם אתגרי מלחמות המחר?¹⁸ בהמשך, האם אנחנו עדיין רואים במילואים את הכוח המכריע? האם כשירותן של יחידות המילואים מספקת לייעודן מול התרחישים הצפויים, וכיצד מביאים אותם לכשירות הנדרשת לנוכח מערכת התנאים והאילוצים הקיימת בהיבטים התקציביים, החוקיים והחברתיים? אכן, המוטיבציה גבוהה, והמתגייסים מתייצבים למילואים, לתעסוקה ובוודאי שלצווי חירום, אך האם מודל המילואים שלנו מתאים לאתגרי האיומים המעודכנים? האם ניתן בכלל לדבר על פיתוח תפיסה יבשתית מבלי לקיים דיון עמוק במערך המילואים?

אלו הן סוגיות מהותיות הדרושות בחינה מעמיקה לשם התאמתן לאתגרי המלחמה הבאה. חלקן הגדול נמצא במגרשם של גופים מטכ"ליים, חלקם נוגעים בהיבטים ביטחוניים-חברתיים, שמעל לדרג הצבאי הדרושות מעורבות, אם לא הובלה של דרג מדיני. מכאן, שהיכולת לארגן אותם תחת היגיון כללי חדש המותאם לאתגרי העתיד, דורשת שיתוף פעולה בין מדרגי, הן בוודאי שאינן יכולות להיפתר ברמה הזרועית. המשך הניסיונות להתאמות מקומיות כמוהו

הטקטיים ובצורך לתת מענה לעניינים הרוחקים שעלו מהלחימה השוטפת בזירות המבצעים, המשיכה היבשה וביצועה התאמות מקומיות בלבד לפערים שגדלו.

במשך שנים המשיך צה"ל להתכונן למלחמה שהייתה,¹⁴ תוך שהוא ממשיך להישען על אותם רעיונות יסוד, על אותו הארגון ועל אותן התפיסות מראשית ימיו, מול מציאות שמאפייניה שינו את פניהם. ניתן לומר בהשאלה, כי צה"ל התמקד בבניין כוח שכוון בעיקרו ליצירת "אפליקציות חדשות ומשוכללות", בעוד שהאתגרים המרכזיים שעמדו לפתחו דרשו דווקא טיפול עמוק ויסודי ב"מערכת ההפעלה". ככול שהתפתחה תחושת החמיצות וחוסר שביעות הרצון מ"ביצועי המערכת" שהופיעו במלחמות ובמערכות השונות, התרבו השאלות בנוגע לרלוונטיות של התמרון היבשתי והתגברה הנטייה להמשיך ולהקטין את היקף השימוש בתמרון היבשתי.

לצורך המחשת האתגר נותחו שתי דוגמאות הנוגעות ישירות לאפקטיביות של התמרון היבשתי: המילואים ותפיסת הפר"ש. שני רעיונות מוכוננים אלה, שעמדו ביסוד התמרון היבשתי, הלכו ונשחקו, ושינו את פניהן במהלך השנים.

כל העם צבא? - כוח מחץ מבוסס מילואים

"ביטחוננו בנוי קודם כל ובעיקר על חיל המילואים... כל העם עד בני 50 יהיו רשומים, מאורגנים, מאומנים ויקראו לדגל יום בחודש, וחודש או חודש וחצי לשנה. המטרה היא להגיע לאפשרות של גיוס מהיר של כל חיל המילואים ולהנעתו למחוז הצפוני בזמן הקצר ביותר."¹⁵ (דוד בן גוריון)

בתפיסת הביטחון נועד הכוח הסדיר ביבשה לקיים את הביטחון השוטף, להכשיר את המפקדים והחיילים לצבא המילואים ולהיות הכוח הכולם, המאפשר את גיוס המילואים וניודו לחזיתות. יחידות המילואים נועדו לעמוד במרכזו של כוח המחץ היבשתי שתכליתו להכריע.

המגמות ההפוכות בהן נעו ישראל ואויבותיה שינו את המציאות מן היסוד – ההתפתחות הדמוגרפית והחברתית בישראל, יחד עם התעצמותה בתחומי הכלכלה והטכנולוגיה, לצד היחלשותם היחסית של האויבים, הפכו את משוואת האיסימטריה על פניה. כך, שאלות שהיו בעבר קיומיות הפכו להיות שאלות של כראיות וסדרי עדיפויות. במהלך השנים צמצם צה"ל את היקף כוחות המילואים, הגדיר מחדש את רמת כשירותן של יחידות המילואים כנגזרת של היקף השירות הפעיל המותר על-פי חוק, העביר את הבכורה לסדיר, בעגלת הביטחון הלאומי.

כל אלו הובילו לכך שמערכת האיונים שהתקיימה במודל המילואים הוותיק התערערה באופן משמעותי והמתחים בין שלושת גורמי היסוד עליהם נשען המודל הכלכלי, החברתי והמבצעי הלכו וגברו, עד כי הסדקים שנפערו הפכו גלויים לעין כל. המשברים והמחאות שתדירותם הלכה וגברה, הובילו אמנם לדיון ציבורי ואף הניעו כמה פעמים לפעולות תיקון, אך מבלי שניתן מענה לשאלות היסוד, ומבלי שגובש מודל חדש תחת זה הישן. הרלוונטיות וההתאמה של המודל הישן למציאות הביטחונית-כלכלית-חברתית הלכה ופחתה.

התנאים הביטחוניים הנוחים יחסית בהם לא נשקף איום קיומי מידי יחד עם דרישה להתייעלות בשימוש במשאב המילואים, שחלקה נבע מסיבות כלכליות וחלקה מתהליכים שעברה החברה הישראלית, הובילו לכך שמספר הולך וקטן של חיילים עשה פחות ופחות ימי מילואים¹⁶ עד כי בראשיתה של המאה ה-21 חדל מודל צבא

הצפויים לכוחות המתמרנים, אך אין בכך די. לאחר שנים שבהן התרגל צה"ל למלחמות בעצימות נמוכה מול אויב דליל וקצב התרחשויות נמוך, ניכר כבר עכשיו כי המלחמות הבאות יהיו שונות ויתנהלו בשדה קרב צפוף ודינמי. האינטנסיביות וקצב ההתרחשויות הצפויים יחייבו קבלת החלטות קרוב לזירות ההתרחשות, בזמן קצר ובתמונת מצב שתהיה שונה בין השטח ובין המסכים בחמ"ל. מציאות זו תתבע מן המפקדים בשטח, גם הזוטרים שבהם, לגלות יוזמה ולפתור בעיות קשות בלי להמתין להנחיות מן המפקדות. מצד אחר, עלולות המפקדות במלחמה הבאה לעמוד במצב של הצפה – עורף מידע שיזרום מסנסורים רבים, יחד עם חוסר יכולת לעכל ולעבד אותו בזמן אמת באופן יעיל.²⁰ סוגיית השליטה צפויה להיראות אחרת לחלוטין מזו שהכרנו בעימותים האחרונים. המפקדות יחויבו לבורר סמכויות החלטה למפקדים בשטח,²¹ ולסמוך עליהם שיתמודדו עם האתגר בהצלחה. מציאות זו תדרוש מצה"ל, שהלך וביסס בשנים האחרונות את היתרון האיכותי על יכולות טכנולוגיות מתקדמות, להחזיר את יתרון האיכות לגורם האנושי.

היכולת ליישם מודל של פיקוד משימה בשדה קרב מורכב ומבוזר, בסביבה אסטרטגית ותובענית שבה ייתכנו מחירים גבוהים על טעויות של מפקדים זוטרים, בשגרה ועל אחת כמה וכמה בחירום, תחייב תהליכים עמוקים, כמו גם בחינתן של הנחות יסוד שהתקבעו כמקובלות במהלך השנים לצורך שיפור איכותה של שדרת הפיקוד היבשתית. תהליכים אלה המערבים גופים מטכ"ליים בעלי השפעות על צה"ל בכללותו, ובתחומים רבים גם על החברה הישראלית, ידרשו בהכרח מאמץ משולב בהובלה של המטה הכללי,²² ואת שיתופם של גורמים מחוץ למערכת הצבאית.

הדבר ידרוש לדוגמה את בחינתן המעמיקה של תערוף כוח האדם

ההלימה בין המודל הקיים ובין הצרכים. צילום: דו"ץ

כניסיון להתאים את החליפה מהבר מצווה לתנונה. הרבה טלאים, מאמץ סיופי ותוצאה שרחוקה מלהשביע רצון.

בשם היוזמה ורוח הגיסות - יתרון האיכות

רעיון היוזמה שעמד בלב גישת הפיקוד של צה"ל התבסס על תפיסתו של קיסר צרפת נפוליאון בונפרטה, שלפיה "כל חייל נושא בתרמילו את שרביט הגנרל" – רעיון שהפך ליסוד באתוס הצה"לי ולפרמטר מרכזי בבחירת ובעיצוב שדרת המפקדים. ההבנה כי הכרעה מהירה תיתכן רק כאשר היוזמה בדינמו, וכי הדרך לשמור על היוזמה ולנצל הזדמנויות שיובילו למיטוט מערכי האויב מחייבת גישה התקפית מצידם של מפקדי השדה, הובילה לאימוץ גישת פיקוד שאותה ניסח משה דיין: "מוטב להיאבק בסוסים אבירים כאשר הבעיה היא איך לבלום אותם, מאשר לדחוק ולהאיץ בשוורים המסרבים לזוז".¹⁹ זאת על אף שלגישה הזאת יש מחיר.

בשלושת העשורים האחרונים החלו להופיע סדקים בגישה זו, שנבעו משלושה מעגלי השפעה:

1. הירידה בעוצמתו של האיום הקיומי, שהובילה להערכת סיכונים מחודשת.
2. משבר האמון של החברה הישראלית שהחלה לבוא חשבון עם צה"ל ודרשה את הגברת הפיקוח והבקרה עליו.
3. התפתחות הטכנולוגיה שאפשרה להביא את תמונת הקרב למפקדות, כמעט בזמן אמת, והובילה לתהליך של ריכוז השליטה ושל מעבר לפיקוד פרטני.

נרמה כי בדילמה הקבועה שבין יצירת הפיקוד האיכותי מלפנים ובין יצירת פיקוח ושליטה מאחור, המחוג נוטה בשנים האחרונות באופן ברור לאחור. גם כאן סימנה מלחמת לבנון השנייה את האתגרים

לאחר שנים שבהן התרגל צה"ל למלחמות בעצימות נמוכה מול אויב דליל וקצב התרחשויות נמוך, ניכר כבר עכשיו כי המלחמות הבאות יהיו שונות ויתנהלו בשדה קרב צפוף ודינמי

האיכותי המופנה לפיקוד היבשתי, בעיקר לנוכח מגמות של זליגת איכויות ליחידות מודיעין, סייבר, טכנולוגיה וכדומה שהתפתחו בשנים האחרונות. בהמשך, תידרש בחינה מעמיקה של מודל ההכשרה²³ ושל מסלול הפיתוח של מפקדי היבשה. נדמה שבתוך כל אי הוודאות של המלחמה הבאה ולנוכח המורכבות הכרוכה בתהליכי בניין הכוח שנועדו להכין את הכוחות למול תרחישיה, תהיה כל השקעה בשיפור איכותה וכשירותה של שדרת הפיקוד ביבשה בגדר מניה בטוחה.

מפקדה כללית וזרוע יבשתית - שתי קומות של בניין אחד

מפקד חיל הנחתים האמריקאי בשנות ה-80 של המאה ה-20, רוברט בארו, טבע את האמרה לפיה "חובבנים עוסקים בטקטיקה ואילו

אלוף ישראל טל. מסקנתו של טל כבר לפני עשרים שנים הייתה כי במציאות זו לא ניתן יהיה להמשיך להישען על חיל האוויר ככוח הרתעה בלעדי. צילום: לע"מ

עלי-מנת לגבש תפיסה שתעצב ותכווין את התמרון היבשתי, צריכה להיות עבודה משותפת של המפקדה הכללית ושל זרוע היבשה. התפיסה היא מעין טלסקופ עם שלושה מפרקים:

- ➔ אסטרטגיית צה"ל הקובעת את הגישה ואת הדירקטיבה הכללית.
- ➔ תפיסת התמרון היבשתי הרב-זרועי הממוקדת ברמה הרבי-זרועית-מערכתית.
- ➔ תפיסת "יבשה באופק", שעוסקת בהיבטים הטקטיים של הפעלת העוצבות.

שלושה מפרקים משולבים ומתואמים, כדי לסגור את הפער העצום בין שלושה עשורים.

את ההבחנה בין הרמות השונות יש לבצע בהתאם לסמכויות הנתונות לכל אחד מהגופים, בהוראות הפיקוד העליון – המפקדה הכללית היא מפקדת היבשה, ונתונות לה הסמכויות לבניין הכוח היבשה ולהפעלתו. בתוך כך נכללות המפקדות היבשתיים הראשיות להפעלת הכוח (מפקדות הפיקודים המרחביים), וכוחות השדה – העוצבות המתמרנות עד רמת הגיס, כולל. בתחום הפעלת הכוח נותרו עד היום הסמכויות המלאות בידי המפקדה הכללית. בתחום בניין הכוח בזורו²⁵ הסמכויות כך שזרוע היבשה מופקדת על בניין כוחות השדה מרמת החייל הבודד ועד לרמת הגיס, והמפקדה הכללית מופקדת על בניין הכוח של המפקדות הראשיות, ובכלל אלה הפיקודים המרחביים.

מציאות זו יוצרת מורכבות ייחודית שאיננה בזרועות אחרות, שכן אין יתחום מובהק בין המטכ"ל ובין הזרוע, עד כי קשה לשרטט קו ברור של חלוקת אחריות וסמכות, בוודאי שלא בהיבטים התפיסתיים. בניין כוחות השדה יהיה לעולם חלק מבניין כוחות היבשה, ומכאן שהוא תלוי במסגרת תפיסית מטכ"לית שעליה יוכל להישען. יתרה מכך, בהיעדר תפיסה של המפקדה הכללית כמפעילת הכוח, נותר בניין הכוח היבשתי ללא כל מסגרת ייחוס אסטרטגית ומערכתית שתכווין את התפתחותו (ראו תרשים 1).

מטרת תפיסת התמרון היבשתי הרב-זרועי, היא להציע מסגרת תפיסית מטכ"לית כוללת ליבשה ב-2030, הנשענת על עקרונות ההפעלה שמכתיבה אסטרטגיית צה"ל, וכנגזרת מכך הגדרת היכולות

מקצוענים בלוגיסטיקה". הרעיון שהיא מבטאת הוא שכל קצה מבצעי חייב להישען על תשתית שתאפשר לו ליצור את העוצמה ולהביאה לכדי ביטוי מיטבי בשדה הקרב. במדינה שבה העם הוא הצבא, שבה מרחב העורף הלאומי הוא גם העורף האסטרטגי עליו מבוססת העוצמה הצבאית, ושנדרשת, לעיתים בזמן קצר מאוד, להפוך שגרה למצב חירום לאומי, מקבלת אמירה זו משנה תוקף. הקשר ההדוק בין יצירת העוצמה הנדרשת לתמרון היבשתי, התשתיות הלאומיות עליהן הוא נשען ואופן פעולתו בזירות השונות מדגיש את חיוניותו של המטה הכללי, (ושל הגורמים ברמת הביטחון הלאומי) ביצירת התשתית התפיסית, ובהמשך ביצירתם של התנאים והבטחת האמצעים הנדרשים לתמרון היבשתי. מכאן ראוי לעסוק בשאלות העומדות בלב המאמר: כיצד נכון לשלב בין תחומי העיסוק של המטה הכללי ביבשה ובין זה של הזרוע? מהם תחומי האחריות של כל אחד מהגופים וכיצד ניתן לשלבם לרעיון קוהרנטי ולצירי פעולה שיובילו לשינוי הנדרש ביבשה?

ראשית, ראוי לשוב ולהדגיש כי התמרון היבשתי הוא רב-זרועי ורבי-תחומי במהותו – לא ניתן להילחם ללא חיל האוויר; לא ניתן לפעול בעומק ללא חיל הים; לא ניתן לנייד סד"כ ללא אט"ל ובווראי שללא תקשוב ואמ"ן. התלות של היבשה במפקדה הכללית לצורך גיבוש תפיסת תמרון רב-זרועי היא מוחלטת, ובהיעדרה איבדה היבשה במהלך השנים יכולות רב-זרועיות מחד גיסא, והתקשתה לפתח יכולות חדשות מאידך גיסא.

שנית, המפקדה הכללית היא המפקדת על היבשה ולא בכדי. הקרב היבשתי הוא רב-זרועי ונשען על הפעלת הכוח באמצעות מפקדות הפיקודים המרחביים. מכאן שהגורם היחיד שניצב בקצה הפירמידה של הפעלת הכוח היבשתי ושל בניינו הוא המפקדה הכללית. היא זו שמסוגלת לראות את התמונה המלאה והמורכבת של הפעלת הכוח בכל זירות המבצעים ובנייה, והיחידה המסוגלת לקשור בין הפעלת הכוח לבניינו. בזרוע האוויר ובזרוע הים הדבר קורה ברמת מפקד הזרוע, וביבשה זהו הרמטכ"ל יחד עם המפקדה הכללית. מכאן החשיבות הרבה של מעורבותם.

הקרב היבשתי הוא רב-זרועי ונשען על הפעלת הכוח באמצעות מפקדות הפיקודים המרחביים. מכאן שהגורם היחיד שניצב בקצה הפירמידה של הפעלת הכוח היבשתי ושל בניינו הוא המפקדה הכללית

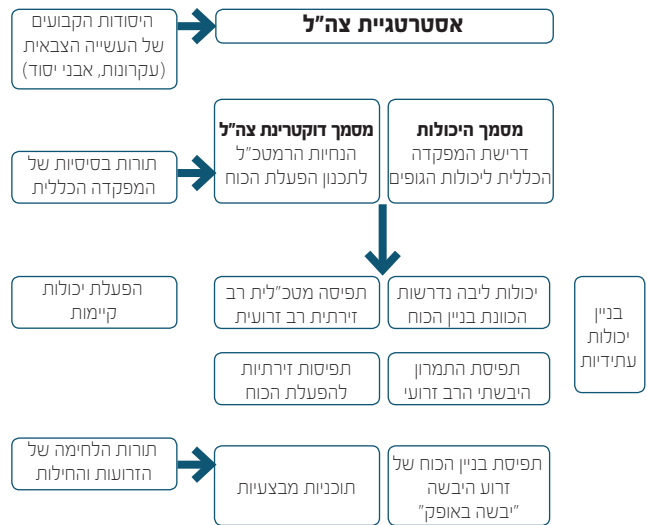
ראוי להדגיש עניין נוסף. הסמכויות שניתנו לזרוע היבשה נוגעות לבניין כוחות השדה, כלומר העוצבות המתמרנות עד רמת מפקדת הגיס. זרוע היבשה ממוקדת מעצם הגדרתה ברמה הטקטית – ברמת ניהול הקרבות – כשהרובד המערכתי מצוי כולו בסמכות המפקדות הראשיות והמפקדה הכללית. ללא תפיסה של המפקדה הכללית, ללא קישור לרמה האסטרטגית ולעיתים אף לרמת הביטחון הלאומי,²⁴ נותרות התפיסות הזרועיות של היבשה ללא עוגן להישען עליו, ופעמים רבות גם ללא מצפן להכוונתן.

בשנים האחרונות. מסקנתו היא כי במציאות זו לא ניתן יהיה להמשיך להישען על חיל האוויר ככוח הרתעה בלעדי, וכי יידרש לפתח בנוסף כושר הרתעה אסטרטגי קונוונציונלי.

ואכן, אסטרטגיית צה"ל העדכנית מ-2018 מייחסת משקל רב לתמרון. היא קובעת את גישת ההכרעה כגישה מובילה בעת עימותים בעצימות גבוהה, ומנחה לפתח יכולת תמרון שתשיג את התכלית הזאת. בהמשך אסטרטגיית צה"ל מפתחת את רעיון התמרון בתוך המסגרת האסטרטגית הכוללת, וקובעת את התכליות, את המאפיינים ואת יכולות היסוד של הכוחות המתמרנים. אך נדמה שלא די בכך.

הפערים שצברה היבשה בשלושת העשורים האחרונים דורשים פעולה אינטגרטיבית לבניין הכוח, ויותר מכך, דורשים בחינה מעמיקה של חלק מגורמי היסוד ואת גיבושם של רעיונות חדשים. יותר מכול נדרש כי המפקדה הכללית תחזור לקדמת הבמה, ותממש את אחריותה כמפקדת הכוח היבשתי.

בשלושת העשורים האחרונים, שבהם הלכה ופחתה מעורבותה של המפקדה הכללית בבניין הכוח היבשתי, הלכה היבשה ונחלשה. הופעתו של המושג "משבר התמרון", שהפך לשגור בשיח הצה"לי, ביטאה את התחושה שמה שהיה אפקטיבי מול צבאות, כבר אינו

תרשים 1: מערכת הממשקים ויחסי הגומלין בין הרמות השונות

העתידיות שיש לבנות כדי לממש עקרונות אלו. בניין יכולות אלו נחלק בין זרוע היבשה ובין המפקדה הכללית ומחייב תיאום הדוק וניהול יעיל של הממשקים כדי להבטיח המשכיות וקוהרנטיות. אסטרטגיית צה"ל לדוגמה, אינה עוסקת בשאלות על אופן הפעלת התמרון ברמה המערכתית, בהיבטים רביזירתיים ורביזרועיים, בשילוב עם מאמצים נוספים (מיוחדים, סייבר, תודעה, מודיעין, אש וכדומה). אלה התחומים שבהם תפיסת התמרון היבשתי הרביזרועי צריכה לעסוק. בהמשך נדרשת התפיסה לעסוק בתשתיות ובתנאים שיאפשרו לרעיונות אלה לקרום עור וגידים, כמו: מערך המילואים, ארגון העורף האסטרטגי עליו נשען התמרון, תשתיות ואמצעים לוגיסטיים מטכ"ליים ולאומיים, תשתיות מבצעיות וכדומה. על כל אלה לפעול ולהיבנות תחת רעיון כללי סדור, שיבטא יכולת משולבת לבניית התמרון ולהפעלתו מול תרחישי העתיד ויהווה את התשתית הפיזית והרעיונית עליו תישען בניית והפעלת הכוחות המתמרנים. בהמשך לכך, התפיסה הזרועית "יבשה באופק" מתמקדת בעיקר באופן בניית הכוחות המתמרנים והפעלתם בזירות המבצעים מול האיומים המתפתחים. התפיסה עוסקת ברמת ניהול הקרבות – הרמה הטקטית, ושמה דגש בעיקר על רמת החטיבה. היא נוגעת בנושאים רבים וחשובים כאשר לאופן הפעלת הכוחות, ליכולות הנדרשות, למבנה ולארגון, לאמצעים, לכשירות ועוד. נושאים מהותיים הנמצאים כולם בתחום האחריות וסמכותה של הזרוע.

סיכום

"אם התחולל מהפכה אסטרטגית בזירה היא שתאפיין את שדה הקרב העתידי ותסכן את ישראל. את המהפכה הזו יחוללו טילים ארובי טווח שיימצאו בידיהן של מדינות קרובות ורחוקות, והם עלולים לערער את כושר ההרתעה ההיסטורי של ישראל. לא אמצעי לחימה טכנולוגיים חדישים, לרבות החימוש המדויק והחכם, ולא בלעדיות הכוח האווירי יהוו ערובה בפני האיומים האסטרטגיים החדישים".²⁶ דברים אלו אותם פרסם אלוף ישראל טל כבר ב-1996 בספרו ביטחון לאומי נראים כמעט נבואיים לנוכח המציאות המתפתחת באזורנו

זרוע היבשה מופקדת על בניין כוחות השדה מרמת החייל הבודד ועד לרמת הגיס, והמפקדה הכללית מופקדת על בניין הכוח של המפקדות הראשיות, ובכלל אלה הפיקודים המרחביים

מספק את הסחורה בשדות הקרב החדשים. על אף שבניירות התפיסתיים ובתוכניות המבצעיות המשיכה התפיסה של הכרעה יבשתית להיות נוכחת – בתוכניות בניין הכוח הלכו המשאבים והוסטו למודיעין ולאש. וככל שתהליך זה התעצם – הלכו הפערים והעמיקו. העובדה שמדינת ישראל נהנתה בעשורים האחרונים ממציאות אסטרטגית נוחה באופן יחסי, הובילה לכך שהמחירים בגינם של פערים אלו היו בעיקרם בתחושת המיצות שביטאה חוסר שביעות הרצון. הסימנים שתקופה זו מתקרבת לסיימה הולכים ומתרבים. המעבר מרפוס של עימותים נמוכי עצימות לעימות כולל ואינטגרטיבי יכולה להתרחש במהירות רבה מהמצופה, ועשויה להעמיד בפני צה"ל ומדינת ישראל אתגרים שונים משמעותית מאלו איתם התמודדנו בעשורים האחרונים.

חינויותו של כושר תמרון משמעותי ואפקטיבי במציאות שעלולה להתפתח איננה מוטלת בספק. כינונו ידרוש שיתוף פעולה הדוק בין המטכ"ל ובין זרוע היבשה, זאת תוך הבהרת תחומי האחריות ונקודות הממשק בין תפיסת "התמרון היבשתי הרביזרועי" ותפיסת "יבשה באופק". שילוב הידיים ושילוב המוחות האלה נועד להחזיר את התמרון ללב המחשבה הצבאית הישראלית, ולהפוך אותו מחדש ליסוד מוצק שעליו ניתן להשתית את הביטחון הלאומי. ההערות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

התמרון היבשתי הרביזרועי לנוכח אתגרי העתיד

ההיסטוריה של המלחמות מראה כי ניצחון והפסד אינם קשורים בהכרח ליחסי העוצמה, אלא לאופן בו צופות המדינות את שדה הקרב העתידי ומכינות את הכוחות אליו. העימותים העתידיים יהיו שונים מהותית מהמערכות של שלושת העשורים האחרונים, ועל כן יש לבנות ולשכלל את הכוח היבשתי כבר היום, לנוכח האתגרים הצפויים בשדה הקרב העתידי

פלוגת חרמש של גדוד 198 בסריקות אחר מחבלים ותשתיות אויב.

המורכבות ביותר הן עתות השינוי, בהן פרדיגמות ישנות וטובות שנמתחות אל עבר מציאות חדשה הופכות לאבן נגף

לחפש את הדומה בין השונים, ואולם בחשיבה נסיבתית ראוי לחפש את השונה בין דומים².

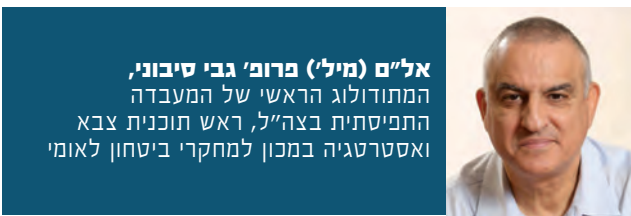
חוסר יציבות וחוסר ודאות

המזרח התיכון עבר בשנים האחרונות טלטלה גדולה. נראה כי הסדר והגבולות שעוצבו בשנים שלאחר מלחמת העולם הראשונה והשנייה קרסו, ורבים סימני השאלה בנוגע לסדר שייווצר במקומם. מציאות זו ייצרה עימותים רבים בין גורמי כוח, חלקם ותיקים וחלקם חדשים, שהתגבשו מתוך אידיאולוגיות מתפתחות או ככוח המתנגד לאידיאולוגיות קיימות. חוסר המשילות יצר באזורים רבים במזרח התיכון ואקום, שהיווה אבן שואבת של כוחות חיצוניים לתוך המרחב, לרבות מעצמות.

מציאות דינמית ומרובת משתנים זו מקשה על היכולת לצפות מי יהיו השחקנים בזירה, מה תהיה עוצמתם, מה יהיה מארג האינטרסים שלהם, מה יהיו יכולותיהם ואלו איומים הם עשויים ליצור. חוסר היציבות דורש על כן, להיערך למנעד רחב של אפשרויות: זירות שונות, אויבים שונים ותרחישים ברמות הסלמה שונות. לדוגמה, מגמת ההתפתחות של הלוחמה הלא סדורה שאפיינה את העימותים בשלושת העשורים האחרונים, עלולה שוב להתהפך כתוצאה מעלייתם של כוחות חדשים בעלי יכולות צבאיות בעוצמות שוות ערך לעוצמתן של מדינות³.

מגמת ההתפתחות של הלוחמה הלא סדורה שאפיינה את העימותים בשלושת העשורים האחרונים עלולה שוב להתהפך, כתוצאה מעלייתם של כוחות חדשים בעלי יכולות צבאיות בעוצמות שוות ערך לעוצמתן של מדינות

בשלושת העשורים האחרונים הפכה איראן לשחקן מרכזי בעיצובו של המזרח התיכון. שאיפותיה האידיאולוגיות להגמוניה שיעית מטרהאן לים התיכון יחד עם מימון, ציוד ואימון של ארגוני טרור וגרילה הפועלים תחת חסותה, הובילו להתעצמותם המתמשכת של האיומים על ישראל. המעבר המסתמן של איראן ממדינה הפועלת מאחורי הקלעים באמצעות שליחים, למי שניצבת בחזית האיום ואף פועלת להתבססות צבאית במרחב הסורי ומעבר לו, עשויה לבשר על כניסתו של העימות לשלב חדש. המשמעות היא כי לצד הצורך הקיים להתמודד עם איומים אסימטריים, קיים פוטנציאל לעלייתם של איומים מצד צבאות או כוחות סדירים – מגמה שעשויה להוביל להתפתחות המהודשת של איום יסודי. אין מדובר בהכרח איום על קיומה של ישראל כישות, אלא כזה היוצר איום המסכן באופן משמעותי חיי אדם, נכסים ואינטרסים חיוניים של המדינה. המשמעות המרכזית הן אפשרות לחזרתם של איומים חדשים ישנים על הביטחון הלאומי הישראלי, כמו: כיבוש שטח בתוך ישראל, פוטנציאל למתקפת פתע מכמה חזיתות מצד מדינות שכנות או כוחות משלוח, ופוטנציאל נזק משמעותי בחזית ובעורף עד כדי שיבוש משמעותי. ואף שיתוקן של הכלכלה ושל מערכות חיים חיוניות בעורף האסטרטגי והלאומי.

אלים (מיל) פרופ' גבי סיבוני,
המתודולוג הראשי של המעבדה
התפיסתית בצה"ל, ראש תוכנית צבא
ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי

אלים (מיל) יובל בזק, ראש צוות פיתוח
תפיסת התמרון במעבדה התפיסתית, רמ"ט
אוגדה 91

כל מקצוע שיש בו מרכיב של תכנון מחייב לנסות ולאפיין את העתיד, כדי לנסות לצפות מראש את ההתרחשויות שעשויות להשפיע על מימוש התוכניות. לעיתים מדובר בעתיד בן ימים בודדים, לעיתים מדובר בשנים רבות.

רוב בעלי המקצוע יעשו זאת באופן שוטף – המהנדס שבונה גשרים, האדריכל שמתכנן ערים, עורך הדין שמייצר את קו ההגנה או הרופא שנעדר לקראת ניתוח. הם לעולם יישענו על ניסיון העבר ולקחים שנלמדו, כדי להשתפר ולשכלל את יכולותיהם העתידיות. אך לא כך הוא במקצוע הצבאי.

אין מלחמה אחת דומה לאחרת, ואין הנסיבות הייחודיות שהובילו לפריצתן מלמדות אותנו דבר אודות העתיד. האויב, כמונו, משתנה ומתפתח, וכך גם הסביבה שבתוכה אנו פועלים. מכאן שהשאלה איננה האם ללמוד מן העבר, אלא כיצד יש לעשות זאת. בספרו מלחמה ואסטרטגיה כתב יהושפט הרכבי: "הטענה שאין ללמוד לקחים מן ההיסטוריה היא טענה המערבבת בין לקחים ומרשמי פעולה. אכן, אין להפיק מן ההיסטוריה מרשמי פעולה, אולם כל הידע האנושי הוא היסטורי, ורק ממנו מפיק האדם לקחים ומרחיב את מודעותו... כל מחקר וכל ניסיון מדעי, משהסתיימו – הם נעשים היסטוריה. הבנתנו מעוצבת על-ידי עברנו"¹.

מאמר זה הוא תמצות של התובנות העיקריות, שעלו בשלב המחקר המקדים לעיצוב תפיסת התמרון היבשתי הרביזרועי. הוא מבוסס על הידע שנצבר אודות התפתחותו של התמרון לאורך ההיסטוריה, בעולם המלחמה בכלל ובצה"ל בפרט. מתוכו התמקדנו ברעיונות היסוד שעמדו בבסיס התפתחותו של התמרון, ובדרך בה השפיעו ההתפתחויות לאורך השנים על אופן יישומם של רעיונות אלה.

חשוב להדגיש כי אין מדובר ביומרה לחזות את צפונות העתיד, אלא לנסות ולהבין את התרחישים שעשויים להתפתח מתוך המגמות המתהוות, כדי שיהוו מסד רחב דיו לפיתוח המחשבה בדבר תפקידו ומאפייניו של כושר התמרון העתיד. בנוסף, בניין כוח אינו עוסק במתן פתרונות ספציפיים לתרחישים עתידיים, אלא מתמקד בשאלה מה צריך שיהיה בארגו הכלים של הביטחון הלאומי לטובת מתן מענה למנעד התרחישים האפשריים.

מגמות ומעצבים בהתפתחות שדה הקרב העתידי

חשיבה אנלוגית, טוען הרכבי, היא גורם מרכזי בטעויות אסטרטגיות. "חשיבה אנלוגית מתמקדת במשותף בין שני מקרים שהוא חלקי, ומתעלמת מהגורמים השונים ביניהם... אכן בעיצוב תיאוריה יש

התפתחות האיום על העורף

מלחמת לבנון השנייה וסכני העימותים מול חמאס ברצועת עזה, הובילו להבנה הולכת וגוברת של האיום המתפתח על העורף הישראלי. בשנים שחלפו מאז מלחמת המפרץ, במהלכה התממש האיום לראשונה, שיפרה ישראל את היערכות העורף והגנתו מול איומי התמ"ס באופן ניכר. עם זאת, תרחיש של מלחמה שבה כמה זירות במקביל, עשויה להציב בפנינו אתגרים שונים באופן משמעותי.

כך, מכוונת דוקטרינת האש של האויב לפגיעה במרכזי כובד אזרחיים וביטחוניים-צבאיים, ולמערכת הקשרים שביניהם: ראשית, מטרתה לשחוק את העורף האזרחי הישראלי ולהתישו כדי לפגוע במורל ולקרב את נקודת שבידתו. תכלית שנייה מכוונת לפגיעה ביכולות ובנכסים בעורף האסטרטגי, עליהם נשען מאמץ הלחימה, על-מנת לשבש את פעולתה של מכוונת המלחמה הישראלית. בכלל כך, האויב בונה יכולות אש המאפשרות פגיעה בבסיסי חיל האוויר, במפקדות, במתקנים חיוניים ובמערך גיוס המילואים, על הימ"חים, הצירים ושטחי הפריסה. התכלית השלישית מתמקדת במרחב המגע. מטרתה היא לשחוק ולשבש את פעולתם של הכוחות הלוחמים הישראליים ולסייע ללחימת הכוחות המגנים והתוקפים של האויב בניהול הקרבות.

התפתחות האיום על העורף במקביל לאיומים מול החזית, עשויה להחזיר אל השולחן סוגיות שלא נדונו שנים רבות:

- מגבלות על הפעלתו של חיל האוויר.
 - גיוס וניוד מילואים תחת אש מסיבית.
 - הצורך בהגנה על נכסים ועל אינטרסים חיוניים.
 - הצורך בהסרת האיום מעל העורף האזרחי במהירות האפשרית.
- המשמעות עשויות להיות קריטיות בעיקר בשלבי הפתיחה של המערכה, שבהם נדרשים מערך היירוט נגד רקטות, זרוע האוויר וזרוע הים לספק את מטרית ההגנה לגיוסה של העוצמה הצבאית, לחיפוי על ניוד הכוחות המתמרנים לזירות ולמתן הסיוע האווירי והימי לתמרון היבשתי. חשיבותן צפויה להיות קריטית גם למורל, לנחישות ולכושר ההתגייסות של החברה הישראלית.

מגמות בחברה הישראלית

החברה הישראלית היא גורם משמעותי בעוצמה הלאומית, בעיקר נוכח מודל צבא העם שאימצה. האיום הקיומי בראשית ימיה של המדינה, הוביל ליצירת האתוס של חברה מגויסת. מלחמת יום הכיפורים סדקה את הסדק הראשון ב"קיר הברזל" של החברה הישראלית, במגמה שהלכה והעמיקה עד כי בתחילת שנות ה-2000, עם הנסיגה מלבנון, נדמתה בקרב האויבים ל"חלשה כקורי עכביש". תהליך זה התפתח במקביל לתהליכי עומק גלובליים בחברות המערביות, כולל ישראל, במהלכן "עמוד האש הקולקטיבי שהוביל את המדינה במשך שנים רבות נחלש, ופינה דרך לאידיאלים ולמודלים ערכיים חדשים, הקשורים לעולמו של היחיד".⁴

ירידת האיום הקיומי, יחד עם עלייתו של האינדיבידואליזם, יצרו אתגר עבור מודל צבא העם ממנו הושפעה בעיקר היבשה. המשברים והמחאות שעלו תכופות סביב סוגיית המילואים, המוטיבציה לגיוס, הרגישות לנפגעים ועוד, הובילו לתהליכים מתמשכים שהלכו וכרסמו בהנחות היסוד עליהן הושתת הבניין כולו. סוגיות אלה באו לידי ביטוי בהימנעות הולכת וגוברת מהפעלת כוחות היבשה במבצעים, בידידה המתמשכת ככשירותם של הכוחות ואף באובדן

האמון והביטחון העצמי של המנהיגות המדינית, באשר ליכולתה של היבשה לספק מענה אפקטיבי לאיומים על הביטחון הלאומי. אחד מהגורמים לתופעות הללו היה תחושת הברירה. יציאת מדינות אויב מרכזיות ממעגל האיום הקלה על תחושת הדוחק, והעלתה שאלות סביב הצידוק למחירים שגובים העימותים. האיומים המתפתחים, עשויים שוב לתבוע מהחברה הישראלית את מלוא עוצמתה ותעצומותיה. המשמעותיות לבניין הכוח היבשתי, שבמרכזם עומדת מערכת האיוונים הנדרשת בין הפרט והחברה, יחד עם השפעותיה של דעת הקהל הישראלית על נכונותה ויכולתה של המנהיגות המדינית להפעיל את התמרון היבשתי, יהוו אחד מהאתגרים המרכזיים מולם יש להיערך.

התפתחות זירת התודעה

מרחב חופש הפעולה של מנהיגים להחלטה על יציאה למלחמה ולאופן הפעלת הכוחות בה איננה תופעה חדשה. מאז ומעולם נדרשו מנהיגים לגייס תמיכה פנימית וחיצונית לקיום ולשימור המאמץ המלחמתי. הזירה הבין-לאומית, ובעיקר העולם המערבי, מצויה בעשורים האחרונים במגמה הפועלת לצמצום ולריסון של תופעת המלחמה במסגרת מערכת היחסים הבין-לאומיים.⁵ מגמות של דהי-מיליטריזציה, יחד עם מנגנונים בין-לאומיים (כלכליים, דיפלומטיים, משפטיים, תקשורתיים, חברתיים ועוד), צמצמו את מרחב חופש ההחלטה של מדינות לצאת למלחמה.

בעימותים שבהם התהווה קונצנזוס סביב המטרה, לא רק שהחברה הישראלית הוכיחה נחישות וכושר עמידה, אלא דחפה ודרבנה את המנהיגות המדינית והצבאית לתוקפנות רבה יותר

מהפכת המידע שאפשרה להעביר מידע משרה הקרב לקהליי-עד שונים, בפרקי זמן קצרים ובתפוצה רחבה, הפכה את הזירה התודעית למקום אליו מוקדו מאמצי האויבים, מתוך מטרה להגביל את חופש הפעולה של ישראל בהפעלת עוצמתה הצבאית נגדם. מצד אחר, התעצמותה של סוגיית הלגיטימציה הפנימית, שנבעה מן ההנחות באשר לכושר עמידתה של החברה הישראלית ורגישותה לנפגעים, הובילה לשחיקת כושר התמרון היבשתי ולהישענות הולכת וגוברת על העוצמה האווירית.

כך מצאה את עצמה מדינת ישראל לכודה בתוך צבת אסטרטגית, שבצידה האחד חוסר רצון להפעיל את התמרון היבשתי כדי לשמור על הלגיטימציה הפנימית, ובצידה האחר חוסר יכולת להביא את העוצמה האווירית לידי ביטוי במרחבים צפופי אוכלוסין מחשש לפגיעה בלגיטימציה הבין-לאומית. ברמה הביטחונית, ויתרה ישראל למעשה על גישת ההכרעה ואימצה תחתיה את גישה של הכלה, ואילו ברמה האסטרטגית, הלכו ונשחקו היכולות ובהמשך גם האמונה בתמרון היבשתי כמענה אפקטיבי לאתגרי השעה.

בשנים האחרונות הולכות מגמות אלו ומשתנות. בזירה הבין-לאומית השותפות המתהדרת בין אינטרסים ישראליים ואינטרסים אזוריים עשויה דווקא לאפשר חופש פעולה רחב יותר להפעלת העוצמה

כלי שיט של הצי ה-50 של הצבא האיראני. חוסר המשילות יצר באזורים רבים במזרח התיכון ואקום, שהיווה אבן שואבת של כוחות חיצוניים לתוך המרחב, לרבות מעצמות

צה"ל להביא לידי ביטוי את עוצמתו והעמיק את הדילמה שבין מבצעי מגע, שדרשו את הכנסת הכוח המתמרון ללב השטחים הצפופים, ובין מבצעי אש מנגד בהם מפעיל צה"ל בעיקר את עוצמת האש האווירית.

ככל שגברה הנטייה להעדיף מבצעי אש מנגד, הלך והתחדד המתח שבין העדפת האפקטיביות המבצעית לבין פוטנציאל הנזק האסטרטגי, שביטאו היבטי הלגיטימציה ודב"א (דין בין-לאומי). גם כאשר שכלל צה"ל את יכולות האש והמודיעין שלו לכדי אומנות של ממש, התגלה פעם אחר פעם כי הן לא פגשו את הרף הנדרש של ההישג המבצעי. יתרה מכך, ההישענות הגוברת על יכולות האש הובילה, כפי שהתברר, לירידה מתמשכת באפקטיביות המבצעית הכוללת. המבוי הסתום בא לידי ביטוי במערכות שאורכן גדל והישגיהן פחתו.

עימותי העתיד יחייבו את צה"ל לנהל קרבות בתוך מרחבים עירוניים וכפריים, שמהם יופעל עיקר האיום אל עבר החזית והעורף הישראלי. בנוסף, ידרש צה"ל להחזיר את כושר הניידות המערכתית לכוחות המתמרנים, שתאפשר החדרת כוחות במהירות לעומק שטח האויב, במינימום חיכוך עם מתחמי החזית.

צמצום הפערים טכנולוגיים

סוגיה זו משמעותית במיוחד לנוכח הישענותה של ישראל על יתרונותיה הטכנולוגיים, וחופש הפעולה שהקנו לה יתרונות אלה בלחימה נגד ארגונים לא מדינתיים בעשורים האחרונים. מגמה זו מוזנת משלושה תהליכים מרכזיים: האויב שהתעצם והשתכלל, הזמינות והתפוצה הרבה של טכנולוגיה דו-שימושית (אמצעי תצפית, רחפנים, אמצעי חסימה, מערכות שליטה ובקרה) וכניסתן

הצבאית הישראלית בכלל, ושל הכוחות המתמרנים בפרט. רמת האיום הצפויה על האינטרסים הישראליים כמו גם על האינטרסים של מדינות סוניות במזרח התיכון ושל מדינות המערב, עשויה לאפשר לצה"ל להפעיל עוצמה גבוהה ובצידה ציפייה להגיע להכרעה מהירה וברורה.

בזירה הפנימית צה"ל זוכה לתמיכה עקבית מהחברה הישראלית, כפי שמשקף מהמחקרים שביצעה ממד"ה (מחלקת מדעי ההתנהגות של צה"ל).⁶ בעימותים שבהם התהווה קונצנזוס סביב המטרה, לא רק שהחברה הישראלית הוכיחה נחישות וכושר עמידה, אלא דחפה ודרבנה את המנהיגות המדינית והצבאית לתוקפנות רבה יותר. בחינת הנתונים של ממד"ה לאורך השנים מוכיחה מעל לכל ספק, שלתפיסה שהתקבעה על רגישות היתר של החברה הישראלית לנפגעים אין בסיס. תמיכה זו משקפת הפנמה כי התעצמות האיומים על העורף דורשת מענה אחר, שבצידו גם נכונות לשאת במחירים. ואולם, יחד עם התמיכה והנכונות לשלם מחירים עולה גם הציפייה לתוצאות מבריקות – לניצחון שישפר את המציאות הביטחונית.

כניסת שדות הקרב למרחבים עירוניים

התפתחות טווחי הנשק המדויק,⁷ בעיקר נגד רק"ם, יצרה קווי חזית צפופים ורציפים בחלק גדול מן הזירות, שהגבילו את יכולת המעקף לצורך תמרון יבשתי מהיר לעומק. הכוחות המתמרנים מצאו את עצמם נשאבים לתוך המרחבים הצפופים במרחב המגע, שבהם נערך האויב לשחיקתם והשתתם. זירות המבצעים הפכו להיות יותר ויותר צפופות, מורכבות, רכיממדיות ובעלות נוכחות רבה של אוכלוסייה אזרחית. עניין זה האט את קצב המבצעים, הגביל את היכולת של

של מעצמות לזירה.

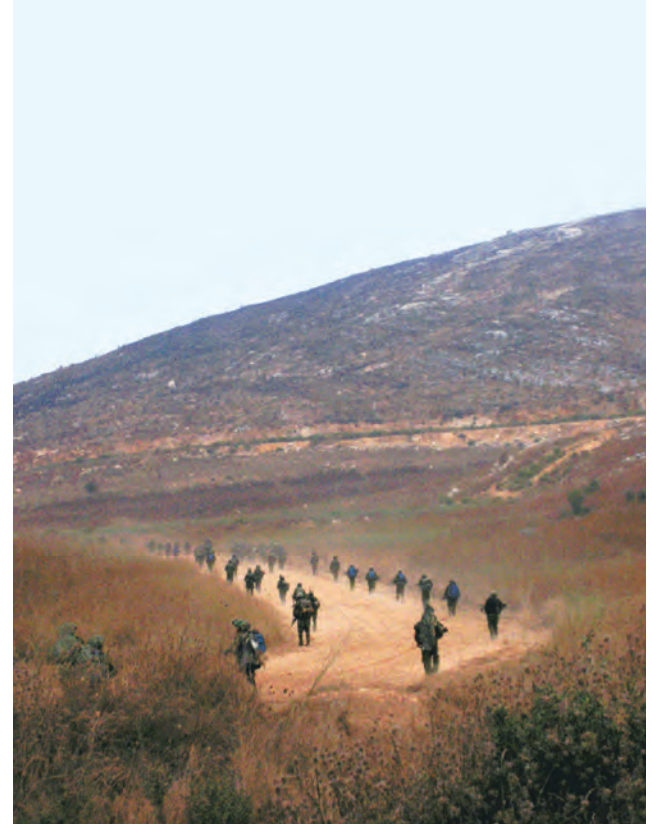
הן איראן והן רוסיה מביאות לתוך הזירה יכולות מתקדמות בתחומי האש, ההגנה אווירית, לוחמה אלקטרונית, סייבר ועוד. מלחמת לבנון השנייה והמבצעים בעזה הוכיחו את יכולתם של האויבים ללמוד במהירות, ולהפוך טכנולוגיה ליכולות מבצעיות. בעימותים העתידיים אנו עשויים לגלות שיכולות שפועלות היטב בשגרה, או אף במבצעים מוגבלים, עשויות לאבד חלק ניכר מיכולתן כאשר הן פועלות בעימותים אינטנסיביים רחבי היקף.

מגמות אלה מגלמות פוטנציאל לעליית האיום על חופש הפעולה ממנו נהנה צה"ל בעשורים האחרונים. ההשפעה המרכזית המוערכת היא התפתחות האיומים על חופש הפעולה של זרוע האוויר ושל זרוע הים, עם כניסתן לזירה של מערכות ואמצעים חדשים. התפתחויות אלה מחייבות התמודדות טכנולוגית כדי להגן על היכולות הצה"ליות, ככל תנאי סביבה ובכול סוג עימות, אך הן דורשות לבחון בנוסף את המשמעותיות האסטרטגיות והמבצעיות. המרכזית שהן היא הצורך לחזור ולבסס את היתרון על האיכות האנושית שעליה נשען התמרון היבשתי.

סיכום אתגרי התמרון היבשתי הרביזרועי בשדה הקרב העתידי

אם בעימותים במהלך "המערכה השלישית",⁸ שבהם פעל צה"ל בעיקר נגד ארגונים במבצעים ובמערכות מוגבלות, הייתה שאלת הפעלת התמרון נעוצה בעיקר בשיקולים של כדאיות, הרי שמציאות זו

מילואימניקים במלחמת לבנון השנייה. ירידת האיום הקיומי, יחד עם עלייתו של האינדיבידואליזם, יצרו אתגר עבור מודל צבא העם ממנו הושפעה בעיקר היבשה

עשויה להשתנות מיסודה. כבר היום ניכר כי מערכות בקנה מידה רחב בעזה ובזירה הצפונית יהיו שונות בהיקפן ובעוצמתן, וירדשו הפעלת מהלכים קרקעיים משמעותיים כדי להסיר את האיומים על העורף ולהוביל להכרעה.

התפתחותו האפשרית של איום יסודי, שבו ישולבו יכולות מדינתיות וכוחות סדירים מכמה זירות במקביל, יחד עם הצורך הדוחק להשיג הכרעה מהירה שתקצר את משך המערכה, יחייבו את צה"ל להשיב את יכולת התמרון לקדמת הבמה. השאלה לפיכך אינה האם תידרש לצה"ל יכולת תמרון יבשתית לנוכח מציאות זו, אלא מה יהיו תפקידי וכיצד יהיה נכון לבנות את כושר התמרון היבשתי לנוכח מאפייניו של שדה הקרב העתידי.

כדי לענות על השאלות האלו, היה עלינו לבחון את רעיונות היסוד שעמדו בבסיס המבנה, הארגון ואופן הפעולה של ואת המשמעות וההשפעות האפשריות של שדה הקרב העתידי על כושר פעולתו. בהמשך, ניסחנו את האתגרים המרכזיים עמם יידרש להתמודד התמרון היבשתי הרביזרועי בעתיד, בהתאם לרמות המלחמה הנמצאות בממשק או תחת תחום אחריותה של המפקדה הכללית.

התפתחותו האפשרית של איום יסודי, שבו ישולבו יכולות מדינתיות וכוחות סדירים מכמה זירות במקביל, יחד עם הצורך הדוחק להשיג הכרעה מהירה שתקצר את משך המערכה, יחייבו את צה"ל להשיב את יכולת התמרון לקדמת הבמה

"התמרון היבשתי" ככלי של הביטחון הלאומי – רמת אסטרטגיה הרבתי

שלא כמו במלחמות העבר שהתנהלו בעיקר בחזית, ניכר כי בעתיד העורף יהווה מטרה מרכזית. ארבעת תפקידיה של העוצמה הצבאית הלאומית במציאות זו, ובכלל כח הכוח המתמרון, יהיו: הסרת האיום על העורף, העברת המלחמה לשטחו של האויב,⁹ הכרעתו של האויב וחיוק ההרתעה בסיומו של כל סכב.

צמצום האיום על העורף, ובהמשך הסרתו במהירות האפשרית, יהיו הדרישה הראשונה מ"התמרון היבשתי". היא תדרוש יכולת לגייס את כוחות היבשה ולניידם לזירות, גם תחת אש. כמו כן היא תחייב להעביר את המלחמה במהירות לשטחו של האויב כדי להתמודד עם מקורות הירי, ובהמשך להביא להכרעתו עליידי שבירת כוחו הצבאי ולהריסת התשתיות התומכות עליהן נשען כוחו.

העובדה כי העורף יימצא תחת אש מסיבית מתחילת העימות ועד להכרעתו של האויב, תתבע את החזרתו של רעיון המלחמות הקצרות, שיהיה קשור ישירות לעיתוי ההחלטה של הדרג המדיני על הפעלתו של "התמרון היבשתי", ובהמשך לאפקטיביות של פעולתו.

מובן שהאתגר הראשון יהיה החזרת האמון של המנהיגות המדינית והצבאית ב"התמרון היבשתי". האתגר השני יידרש להקנות לכוחות המתמרנים את היכולות שיאפשרו להם לממש את תפקידי מול

במערכה הבאה.

לוגיסטיקה – אתגר יצירת העוצמה ואופן השימוש בה לצרכי התמרון. יכולת התמרון של צה"ל קשורה קשר ישיר ליכולות הלוגיסטיות התומכות אותה. הבאתן של יכולות התמרון למיצוי מיטבי, הן ברמה המערכתית והן ברמה הטקטית, קשורה קשר ישיר לקיומן של תשתית ויכולות לוגיסטיות הפועלות בהלימה ובתיאום לצורכי הכוחות המתמרנים. הרעיון של צבא העם כפי שביטא אותו בן-גוריון, חייב שכל משאבי האומה יועמדו לרשות המאמץ המלחמתי בחירום.

העובדה כי העורף ימצא תחת אש מסיבית מתחילת העימות ועד להכרעתו של האויב, תתבע את החזרתו של רעיון המלחמות הקצרות, שיהיה קשור ישירות לעיתוי ההחלטה של הדרג המדיני על הפעלתו של "התמרון היבשתי", ובהמשך לאפקטיביות של פעולתו

בצה"ל, שעיקר כוחו ביבשה הם חיילי מילואים שיש לגייסם זמן קצר לפני המלחמה, לציידם ולניידם, הופכת הלוגיסטיקה לציר המרכזי שעליה נשענת היכולת האסטרטגית כולה, בעיקר בשעותיה הראשונות של המלחמה. לכן, השאלות הנוגעות לתחומי הלוגיסטיקה החל ברמת הביטחון הלאומי ועד לרמה הטקטית, הן שאלות יסודיות שלהן השלכה משמעותית על תכונותיו ועל יכולותיו של התמרון היבשתי הצה"לי. לפיכך יידרש:

- לבנות מערך המאפשר, גיוס נייד וריכוז של כוחות היבשה לזירות המבצעים באופן שיאפשר התמודדות עם מארג האיומים שיציב האויב לשיבוש מאמץ זה;
- ליצור תמהיל אופטימלי בין תשתיות, אמצעים וכוחות, שיאפשר לנייד במהירות כוחות בין ובתוך זירות המבצעים.
- לאפשר את שימור רציפותו של התמרון היבשתי ועוצמתו, בכל זירות המבצעים, לכל עומקן, ובמשך כל זמן המערכה.

התמרון היבשתי ברמה המערכתית הרביזריתית (מטב"לית)

השילוב של תנועה עם אש – שני היסודות המרכזיים של עולם המלחמה – עבר שינויים וגלגולים רבים לאורך ההיסטוריה, אך שני העקרונות המכוננים העומדים בבסיסם נותרו ללא שינוי: השאיפה להרוג את האויב ממרחק גדול ככל האפשר, ואם ניתן, עוד בטרם הוא הצליח לאיים עלינו; והשאיפה להשתמש באש מסייעת כדי לאפשר את תנועת ההתקרבות אל האויב תוך הסחתו וריתוקו. בצה"ל הוטלו התפקידים של האש המערכתית ושל האש המסייעת הטקטית מלכתחילה על כתפיו של חיל האוויר. קרבות הבלמה במלחמת יום הכיפורים הבהירו את מחירה הגבוה של התלות המוחלטת של היבשה באש האווירית, ואת הצורך ליצור חלופות שיאפשרו לכוחות היבשה לפגוע בכוחות האויב טרם הגעתם לחזית. לקחי המלחמה בשילוב ההתפתחויות הטכנולוגיות, הובילו לפיתוח יכולת אש מדויקת שנועדה בתחילה לתמוך את התמרון היבשתי.

האיומים המתפתחים. בכלל זאת כושר התגייסות מהיר; כושר ניידות ורמת כשירות שיאפשרו כניסה מיידית ללחימה "מהימ"ח לשדה הקרב"; העברה מהירה של המלחמה לשטח האויב; כושר לחימה שיאפשר את הסרתו של האיום על העורף מוקדם ככל הניתן; ובהמשך, את הכושר להכריע את כוחו הצבאי של האויב ולהביא לסיומה של המלחמה בניצחון צבאי ברור.

תמרון ברמת האסטרטגיה הצבאית

הקשר בין הגיאוגרפיה, האוכלוסייה והעוצמה הצבאית שמייצר השילוב ביניהם, מהווה את אחת התובנות המרכזיות והחשובות שעליה נשענה תפיסת הביטחון של מדינת ישראל. היעדר העומק יחד עם ההתבססות על כוח יבשתי שעיקרו במילואים מחייב ליצור עוצמה מקסימלית בזמן קצר, שתאפשר את נטילת היוזמה לצורך העברת המלחמה לשטח האויב והכרעתו. העליונות האווירית של חיל אוויר ישראלי איכותי, גרמה לכך שהעורף האסטרטגי הצבאי לא נדרש לאתגר של גיוס תחת אש מעולם. אל התפר הרגיש במעבר משגרה לחירום, מכוונת עוצמת הטילים הנבנית על-ידי האויב מקרוב ומרחוק. היא עשויה להעמיד את העורף האסטרטגי בפני אתגר שיקרין על יכולתה של ישראל לגייס את משאביה ולהפעיל את מלוא עוצמתה.

התלות ההדרית בין התמרון היבשתי ובין העורף תדרוש ליצור את התנאים שיאפשרו את גיוס הכוח המתמרון ואת ניודו לזירות המבצעים, ובהמשך, את השימוש בכוחות המתמרנים כדי להסיר מהר ככל הניתן את האיומים על העורף.

לפיכך, תידרש המערכת היבשתית להתאים את הגיוס ואת פריסת הכוחות, ולאפשר את פעולתם גם כאשר העורף מצוי תחת אש מסיבית. תרחישים רביזרתיים יאתגרו את היכולת של צה"ל להעתיק במהירות ובפרקי זמן מבצעים רלוונטיים מאמצים בין זירות, וידרשו בנוסף גמישות לצורך יצירת מבנים והיקפי סד"כ המתאימים למגוון של זירות ואיומים. כמו כן רמת כשירות שתאפשר לכוחות הלוחמים בסדר ובמילואים להיכנס ללחימה באופן מירי.

כוחות המילואים. ההכנה המקובלת היא שצבא העם ימשיך להיות המודל של צה"ל בטווח הנראה לעין, ושכוחות המילואים ימשיכו למלא בו תפקיד מרכזי. לפיכך תידרש בחינה מעמיקה ומחודשת באשר לנקודת האיוון בין היקף הסד"כ ורמת המקצועיות הנדרשת לכוח מתמרון מודרני:

- מה היקף כוחות המילואים הנדרש לצה"ל?
- מהם התפקידים שצה"ל מועיד להם?
- כיצד יהיה נכון לארגן אותם כדי למלא תפקידים אלו?
- מהי רמת הכשירות הנדרשת לצורך מילוי תפקידים אלו?
- מהי תדירות התעסוקות המבצעיות, האימונים ואופי האימונים הנדרשים, כדי לשמר את רמות הכשירות והלכידות היחידתית הנדרשות?
- מהן המשמעות המעשיות של האמור לעיל מבחינת המוכנות והזמינות, המשאבים, דרכי הגיוס, ההיבטים החברתיים? ואולם, האתגר הצפוי לכוחות המילואים אינו רק פיזי כי אם גם מורלי כאשר הנאמנות למשפחה והנאמנות למדינה עשויות לעמוד לעתים במתח. השאלה כיצד מפנים את עיקר המשאבים והקשב של המפקדים ושל החיילים מהדאגה למשפחותיהם בעורף למשימותיהם המבצעיות בחזית, עשויה להתגלות כאתגר משמעותי ביותר

התמרון היבשתי בהקשר לרמה הזירתית

האתגרים העולים בהקשר לרמה זו ממוקדים בעיקרם בשאלה איך יש לבנות את הכוחות המתמרנים לארגנם, כדי לתמוך את הקרבות הטקטיים בזירות המבצעים. הפוטנציאל למהלכי פתיחה מפתיעים, במתכונת של כיבוש שטחי מפתח יחד עם הנחתת אש שתכליתה לשבש ולעכב את נידוד העתודות לחזית, תחייב להחזיר את מרכז הכובד בהגנה לרמה המרחבית, בוודאי בשעות הראשונות.

העובדה שתרחישים אלו עשויים להתפתח בכמה זירות במקביל, תחייב רמת עצמאות הגנתית לכל אחד מן הפיקודים המרחבים. בצד ההתקפי, יידרשו העוצבות הטקטיות לקצב מבצעים גבוה ולפעולה עצמאית במספר רב של גזרות, כדי להסיר את האיומים מהחזית ומהעורף בשלב הראשון, ובהמשך ליטול את היוזמה ולהוביל להכרעת האויב ולקיצורה של המלחמה. אלו יעבירו את מרכז הכובד בקבלת ההחלטות למפקדים בשטח.

חיוניותה של הגנה מרחבית. במאמר בנושא אתגר גיוס המילואים¹⁰ נכתב כי בעימותים צפויים יהיו מרכזי הגיוס, צירי התנועה ותשתיות אזוריות נתונים לאש עוצמתית. ניתן להניח שתהליך הגיוס ייתקל בקשיים, בהם: קשיי הגעה של חיילי המילואים למרכזי הגיוס בשל אש על צירים וצמתים, ועומסי תנועה בשל תנועת אזרחים המתפנים מאזורי העימות. בהמשך עשויה האש המונחת על הימ"חים ועל שטחי הכינוס לשבש ולעכב את תהליך הגיוס. התקפות של האויב במרחב הגבול יחייבו היערכות מהירה להגנה על בסיס כוחות שנמצאים במרחב. לפיכך, יצטרך צה"ל לסגל יכולת הגנה מרחבית עצמאית מול כל תרחיש, בכל מצבי ההתראה, לרבות תחת אש.

אתגרי הפו"ש. המגמות המתפתחות בשנים האחרונות מעצבות שדה קרב הצפוי להעמיד לכוף המתמרון אתגרים משמעותיים בתחום הפיקוד והשליטה, הן ברמת הגיסות והן ברמת המפקדות הטקטיות והמפקדות הראשיות. אחרי שנים בהן התרגל צה"ל ללחום באויב סטטי ובצפיפות התרחשויות רלילה, הוא צפוי ללחום בשדה קרב צפוף ודינמי. המידע על המתרחש יורם באופן ממוכן ומהיר בין סנסורים ומערכות, ובין שדה הקרב למערכות התקשורת והרשתות החברתיות. אם בעבר התלוננו מפקדים על חוסר מידע, במלחמה הבאה הם עלולים להימצא במצב של עודף מידע עד כדי היצף מידע ואי-יכולת לעכל, לעבד ולנהל אותו באופן יעיל.¹¹

קצב מבצעים – שמירה על התנופה והיוזמה. בחזיתות רבות יתנהל הקרב במרחבים "מקשי תמרון" עקב צפיפות התכסית – ובעיקר שטחים בנויים. הכניסה למרחבים העירוניים הצפופים תחייב פיצולי כוחות רבים, שיאתגרו את יכולת הפיקוד, התיאום והשליטה מחד גיסא, ודורשים יכולת פעולה עצמאית ממפקדים זוטרים מאידך גיסא. יהיה זה שדה קרב שמתקיים בו מתח מתמיד בין יכולות השליטה המתקדמות המצויות במפקדות, ויכולתן הגוברת להשפיע על שדה הקרב, ובין חופש הפעולה הנדרש לצורך פיקוד מלפנים.

מול אלו עולות שאלות המהוות כבר היום אתגר הצפוי להמשיך ולהתפתח בשנים הקרובות: כיצד לאפשר את אפקטיביות מערכות המידע וקבלת ההחלטות, מול קצב עולה של איסוף והעברת הנתונים בין מערכות העזר הממוכנות לפו"ש? כיצד לאזן בין התלות העולה במערכות אלה ובין רגישותן הרבה לתקיפה? ובנוסף, היכן למקם את נקודת האיוון בין הפיקוד מלפנים ובין היכולות

ואולם, השתנות מפת האיומים והשינויים שחלו בחברה הישראלית, הובילו להיפוך תפקידים בתפיסות ההפעלה ובמבצעים, שבהם מאמץ האש הפך למאמץ העיקרי ואילו התמרון למאמץ תומך ומסייע, אם בכלל.

ההנחה כי אתגרי העתיד יחייבו אותנו לכושר תמרון יבשתי משמעותי, תוביל לדיון מחודש בתפקידים וביחסי הגומלין שבין האש והתמרון. ההבנה כי תרחישי שדה הקרב העתיד יחייבו את כוחות היבשה במלוא כושרם, תדרוש איוון מחודש בין כושר התמרון ליכולות האש, הן ברובד האסטרטגי-מערכתי והן בסיוע לקרבות הטקטיים, בהתבסס על שלושה עקרונות מרכזיים: הקטנת התלות של היבשה באש המערכתית והטקטית, תוך פיתוח יכולות אש יבשתיות עצמאיות; יצירת סינרגיה בין מאמץ התמרון והאש, שתאפשר השגת אפקטיביות מירבית ברמה המערכתית; והגברת רמת התיאום, הגמישות והזמינות בכל הקשור בסיוע מערך האש לקרבות הטקטיים.

הפוטנציאל למהלכי פתיחה מפתיעים, במתכונת של מחטף שטחי מפתח יחד עם הנחתת אש שתשבש ותעכב את נידוד העתודות לחזית, תחייב להחזיר את מרכז הכובד בהגנה לרמה המרחבית, בוודאי בשעות הראשונות

תמרון לעומק. בהקשר לתמרון ולפעולה בעומק, רעיון ההכרעה המהירה מחייב יצירת יכולת לאיום ישיר על מרכזי החיים של מדינות האויב. העקרונות העומדים בבסיס דברים אלה טובים גם כיום וגם לעתיד הנראה לעין. הצורך לקצר את משך הלחימה יהיה טמון ביכולת למקד את התמרון, ולאגף את המרחבים הצפופים. כל זאת כדי ליצור איום מהיר ככל הניתן ועל מרכזי הכובד האופרטיביים והאסטרטגיים בעומק מערכו של האויב.

במהלכים אלו טמון גם פוטנציאל משמעותי להכרעת האויב. עניין זה טוב ונכון לזירות הפעילות כיום, כמו גם לזירות אחרות שעשויות להתעורר בשנים הקרובות. עיקרון ההפתעה הנדרש כדי לאפשר את הנחתת הכוחות בעומק שטחו של האויב, והצורך לרכז במהירות עוצמה שתתמודד עם איומי האויב מרגע שיווה המאמץ, יחייבו בניית יכולת חזקה ומגוונת לניוד סד"כ משמעותי בלוחות זמנים קצרים בדרך האוויר והים. כוחות אלו יצטרפו להתחיל ולפעול מיד עם סיום צבירתם, באופן עצמאי ותוך תלות מינימלית בסיוע קרבי או לוגיסטי חיצוני.

מעבר להפתעה שבהופעת כוחות בעומק, יש חשיבות רבה לפעילות מהירה וקצב מבצעי גבוה שיאפשרו ליטול את היוזמה וליצור לחץ מבצעי מתמשך על המערכים המגנים על השלטון. אלה יתבעו יכולת תמרון משמעותית לעומק הזירות, הפועלת בדרכים שאוגפות את המערכים העיקריים שלו. כוחות אלה יידרשו לקיים מאמץ מבצעי עצמאי ככל הניתן, הפועל באופן רציף להשגת בידוד של מערכי האויב, לפגיעה ביכולותיו וליצירת איום ישיר על הנכסים והאינטרסים החיוניים שלו.

ירי קסאם על עוטף עזה. שלא כמו במלחמות העבר שהתנהלו בעיקר בחזית, הפעם יהיה העורף מטרה מרכזית

המציאות שתוארה במאמר אחר בגיליון זה, מובילה לעברו של שלב חדש בסכסוך שאליו יש להיערך. ככל שנקדים להבין את מהותו של השינוי, ונאמץ פרדיגמות חדשות דרכן נביט אל עבר העתיד – כך יתרבו הסיכויים שנצא מהמערכה הבאה מנצחים.

אם בעשורים האחרונים התמקדה השאלה של התמרון בלגיטימציה – של הקהילה הבינלאומית ושל החברה הישראלית – נדמה שבעימותים המתהווים עולה שאלה אחרת לגמרי: האם המנהיגות המדינית והצבאית מאמינה ביכולת של התמרון לפתור את האתגרים שיזמן שדה הקרב העתידי? יתרה מכך, האם כאשר תידרש לכך אכן יהיה לה בארגז הכלים של הביטחון הלאומי כוח יבשתי אפקטיבי דיו? השינויים המתהווים בשדה הקרב והסימנים כי העימותים העתידיים יהיו שונים מהותית מהמערכות של שלושת העשורים האחרונים דורשים לבנות ולשכלל את הכוח היבשתי כבר היום, לנוכח האתגרים הצפויים בשדה הקרב העתידי.

חובתה של מנהיגות אחראית היא להכין את עוצמתה הצבאית לתרחישים הקשים, ובה בעת לעשות כל אשר לאל ידה כדי שאלו לא יתמשו. חובתו של כוח צבאי, לעמוד מוכן ונכון לרשות האומה, גם אם יתממש החמור שבתרחישים. ההערות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

המתפתחות המצויות בידי המפקדות והמאפשרות תמונת מצב טובה יותר בזמן אמת מזו הנמצאת בפיקוד מלפנים? נדגיש כי, ערכו של הפיקוד מלפנים בקרב עומד בפני עצמו, ללא קשר לאיכות מערכת השו"ב – הוא עניין מרכזי של רוח לחימה, בין מפקד למפקדים כפופים ולחייליו, דבר ששום מערכת לא תוכל למלא. אלו יתבעו לחזק באופן משמעותי את תפיסת פיקוד המשימה ולהשתיתה על שרשרת פיקוד יבשתית מקצועית.

סיכום

כ־1950 נערכה במודיעין הבריטי פרידה מאנליסט ותיק. הוא סיפר על האתגרים העצומים שסיפק לו שירותו בן ארבעת העשורים, ובמבט לאחור אמר: "צדקנו בתשעים אחוזים ויותר בהערכות שסיפקנו. טעינו אולי פעמיים: ב־1914 וב־1939".

ההיסטוריה של המלחמות מראה כי ניצחון והפסד אינם קשורים בהכרח ליחסי העוצמה, אלא למרכיב הנפשי הפסיכולוגי; בין האופן בו צופות המדינות את שדה הקרב העתידי ומכינות את הכוחות אליו, ובין האופן שבו מתפתחת המציאות, כאשר פורץ עימות אליים. המנצח הוא זה שמגיע מוכן יותר ומתאם יותר לשדה הקרב. המורכבות ביותר הן עתות השינוי, בהן פרדיגמות ישנות וטובות שנמתחות אל עבר מציאות חדשה הופכות לאבן נגף. התפתחות

שכלול כוח המחץ - כיווני התפתחות לתמרון היבשתי הרביזרועי

ההימנעות מהפעלתם של הכוחות המתמרנים בעימותי העשורים האחרונים שחקה את כשירותם, אך לא פחות מכך את רוחם ואת הביטחון ביכולתם. יש לסגל חשיבה אחרת - שינוי משמעותי במבנה, בארגון ובאופן הפעלתם של כוחות היבשה, כדי להכניס כראוי לאתגרי העימותים הבאים

האתגרים הצפויים מחייבים את הפעלתם המתואמת של שני המאמצים העיקריים של העוצמה הצבאית: כוח האש וכוח התמרון

אלים (מיל) גובי סיבוני,
המתודולוג הראשי של המעבדה
התפיסתית בצה"ל, ראש תוכנית צבא
ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי

אלים (מיל) יובל בזק, ראש צוות פיתוח
תפיסת התמרון במעבדה התפיסתית, רמ"ט
אוגדה 91

3. פגיעה מתמשכת בעורף האזרחי של מדינת ישראל, שתכליתה לשחוק את כושר עמידתה של החברה הישראלית ולהבקיע סדקים בתמיכתה במאמץ המלחמתי.

הצורך לנטרל את האיומים הללו, שנבנו נגד היכולות ותפיסת ההפעלה הישראלית, ולאפשר את הפעלת "מכונת המלחמה" הישראלית בכל תרחיש בו יפתח עימות שכוה, לרבות במצב של הפתעה, מחייב לימוד, בחינה ודיון עמוק.

מאמר זה יתמקד באופן שבו נכון יהיה לבנות את יכולת התמרון היבשתי הרב-זרועי לנוכח התפקידים המיועדים לו בעימותים העתידיים, ולנוכח האתגרים הפוטנציאליים שיוזמן לו שדה הקרב בעימותים אלה. הוא מתווה כיוונים כלליים ומביא בתמצית כמה רעיונות שאותם נדרש לאמץ כדי לפתח מענה יבשתי אפקטיבי לנוכח האתגרים האלו. כאמור, כנקודת ייחוס נקבעה שנת 2030 כדי לשחרר את המחשבה מכבלי "השוטף", ולאפשר את מרחב הגמישות הנדרש הן כדי להשיג שיפור בתוך המערכת הקיימת, והן כדי לאפשר את עיצובה המחודש בכל מקום שנדרש.

מאתגר למענה יבשתי שלם - מפת דרכים ומתודולוגיה

"גרעינו של כל חידוש במדעי הצבא מתגלה כבר בשלב היסטורי קודם. המקורות שבשיטה כלשהי נעוצה אפוא לא רק ברכיבים החדשים שבה, אלא גם בבחירת הרכיבים הישנים, בדרך ההיתוך של חדש וישן וביציקת הנתך לתבנית חדשה".²

ניסיון לשרטט את המציאות העתידית ובהמשך להגדיר את מרחב האפשרויות הפוטנציאלי הוא שלב הכרחי שתכליתו לסייע בזיהוי מגמות השינוי, ומתוכם להגדיר את האתגרים המרכזיים.

השיפור של אפקטיביות הכוחות המתמרנים קשור קשר בל יינתק למרכיבים עליהם נשען התמרון היבשתי, כמו גם לגורמים התומכים את פעולתו

כשם שלא ניתן לשפר אפקטיביות של חרב רק דרך השחזת הלהב, אלא שנדרש לטפל באופן אחיזתו, בכושרו של הלוחם שאוחז בה ובמיומנותו בשימוש בחרב, כך, השיפור של אפקטיביות הכוחות המתמרנים קשור קשר בל יינתק למרכיבים עליהם נשען התמרון היבשתי, כמו גם לגורמים התומכים את פעולתו. שיפור זה עובר דרך בחינת התאמתו של כל אחד מן המרכיבים המשפיעים, ודרך בחינת יחסי הגומלין ביניהם כאשר הם ערוכים תחת רעיון כללי.

במאמרים האחרים שבגיליון זה התייחסנו למערכת היבשתית בכללותה, שהרי התמרון היבשתי ניצב על כמה אדנים שמעצבים את היקפו, תכונותיו וכושרו, לדוגמה, רעיון צבא העם, היקף ואופן הארגון של כוחות היבשה, איכותה של שדרת הפיקוד ועוד. בהמשך, בחנו את כושר התמרון היבשתי (ראו: תרשים 1) החל מרמת הביטחון הלאומי (ממשלה) הקובעת את תפקידיו של התמרון, עבור ברמת האסטרטגיה הצבאית (מפקדה כללית) המופקדת על יצירת

הטבע האנושי נוטה לראות, כפי שהוכח פעמים רבות בהיסטוריה, את המלחמה הבאה כהמשכה של המלחמה הקודמת. מעטות הדוגמאות בהן מצביאים או מדינאים הקדימו לצפות את השתנותה של המציאות ולהיערך אליה כנדרש.

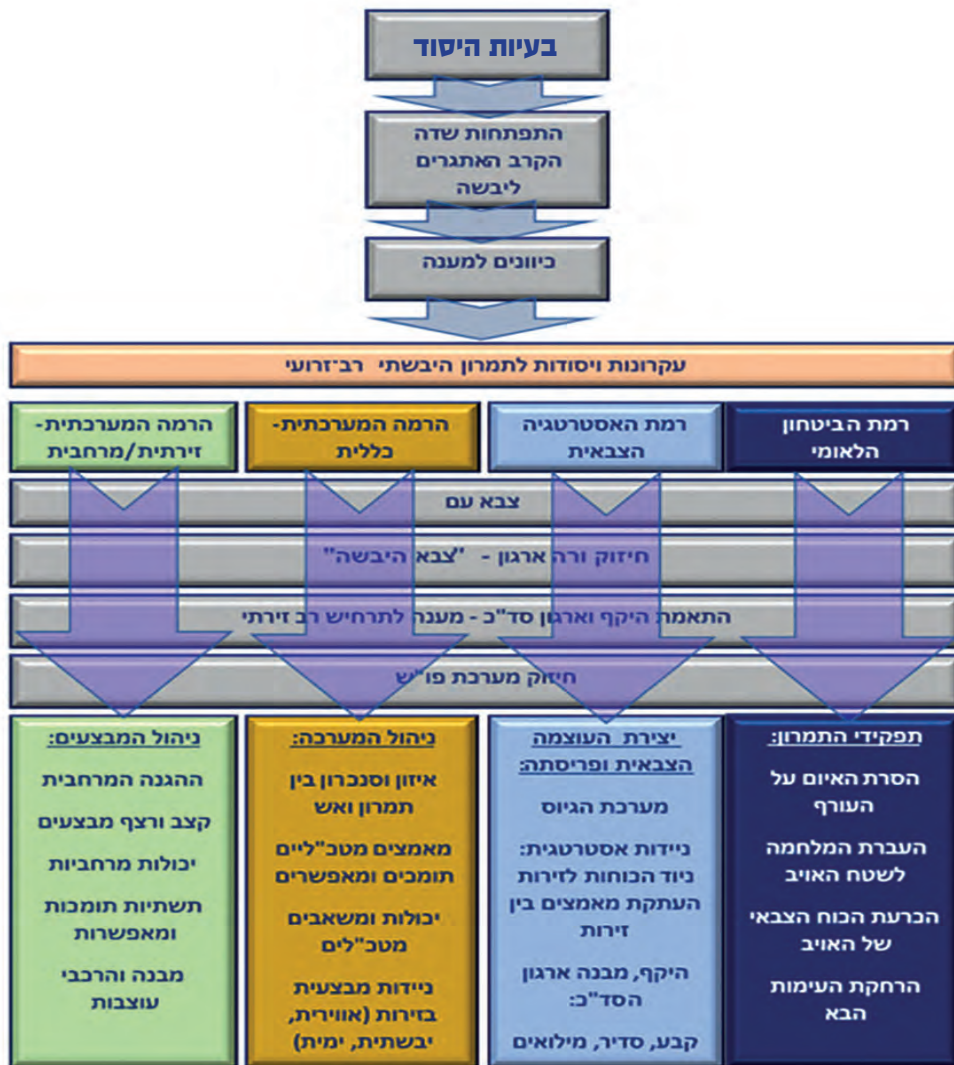
ארבעים ושמונה השעות הראשונות של מלחמת יום הכיפורים הן אולי הדוגמה הבולטת ביותר בהיסטוריה הישראלית. ההפתעה המודיעינית הייתה המקום אליו ניקזה החברה הישראלית את עיקר כעסה, אך הכשל היה רחב ועמוק יותר. פערי הציפיות בין האופן שבו הצטיירה המלחמה במוחם של הקברניטים ואנשי הצבא – כיומה השביעי של מלחמת ששת הימים, ובין האופן השונה שבו התפתחה המציאות, הותיר את רישומו העמוק, הרבה מעבר להשפעות הצבאיות על ניהול המערכה. גם הניצחון הצבאי המוחץ בסופה של המלחמה, לא הצליח לעמעם ולו במעט את כאבה של הצריכה.

המלחמה הבאה עשויה להיות שונה באופן מהותי מסבבי הלחימה של שלושת העשורים האחרונים. במונחים מסוימים היא עלולה להיות שונה ממלחמות העבר נגד מדינות ערב, בהן ההתנגשויות התרחשו בעיקרן בחזית, בעוד העורף נותר מחוץ למעגל הלחימה. במדינה שבה העורף האזרחי הוא העורף האסטרטגי, עליו נשענת העוצמה הצבאית הלאומית כולה בשעת מלחמה, לא ניתן להמעיט בחשיבותו של עניין זה.

ניתוח התהליכים המתרחשים בשנים האחרונות בציר אותן מובילה איראן, יוביל למסקנה כי מטרתה האסטרטגית ארוכת הטווח לחיסולה של ישראל עוברת דרך עימות צבאי שתכליתו לערער את תפיסת הביטחון שלה. בעוד העיסוק המרכזי בשנים האחרונות התמקד בפעילות נגד המרוץ האיראני ליכולת גרעינית, הולכת ונבנית סביב גבולותיה של ישראל יכולת קונבנציונלית המתפתחת לכדי איום אסטרטגי על מדינת ישראל, מכמה זירות במקביל.

1. כיבוש שטחים בתוך ישראל שתכליתם להוות הגנה קרומנית, לצורך שחיקת המתקפה הצה"לית לעומק הזירות שיבושה והשהייתה.
2. תקיפה משולבת (אש, לוחמה אלקטרונית וסייבר) של מרכזי כושר בעורף האסטרטגי הישראלי המכוונת לפגיעה ביכולות צה"ל, ובכלל זה שיבוש ועיכוב גיוס וניוד העתודות לזירות המבצעיים, פגיעה במערכות הפו"ש ובאתרים אסטרטגיים וצמצום חופש הפעולה של חילות האוויר והים.

תרשים 1: כושר התמרון היבשתי לנוכח אתגרי העתיד

שכניה באמצעות הפעלת כוח צבאי, וכי נכוננו לנו סבבי לחימה, הובילה לאימוצה של אסטרטגיה הגנתית המשולבת בדוקטרינה התקפית בבסיס תפיסת הביטחון. צה"ל נדרש לנצח בכל אחד ואחד מהסבבים, גם כדי לאפשר תקופות רגיעה ארוכות להתפתחות המדינה, וגם כדי לגרום לאויב לשלם בכל סבב מחירים גבוהים ומאמירים שיובילו אותו לנטישת דרך המלחמה. אלו הולידו את גישת ההכרעה וקבעו את כושר התמרון כיסוד המרכזי עליו תתבסס גישה זו. לפיכך, "קיר הברזל" הישראלי הוא תוצר משולב של אסטרטגיה הגנתית שמכירה באסימטריה המובנית בינינו ובין מדינות ערב, ובין הבנה שברמה האופרטיבית גישה הגנתית איננה מספיקה. מכאן המוסכמה כי חיוני להשיב, או אף להקדים התקפה, כדי להביס את האויב ולהרתיעו.

מסמך "אסטרטגיית צה"ל" מ־2018 מרגיש ומפתח את רעיון גישת ההכרעה, ואת הצורך לחזק את התמרון היבשתי הרב־זרועי הניצב בלב גישה זו. המסמך מתייחס לתמרון היבשתי הרב־זרועי במשמעותו לרמת הביטחון הלאומי, למקומו ולתפקידו באסטרטגיה, ובהמשך –

העוצמה הצבאית, גיוסה ופריסתה; הרמה המערכתית המופקדת על ניהול המערכה בכלל זירת המלחמה (מפקדה כללית) ועד לרמה המערכתית המרחבית (פקמ"ר) המופקדת על ניהול המבצעים במרחבה.

בכוונת מכוון לא עסקנו ברמה הטקטית בה עוסקת זרוע היבשה, אך אנחנו בהחלט מנהלים איתה דיאלוג על התנאים שיש להעמיד לכוחות המתמרנים כדי לאפשר להם אפקטיביות מרבית, לנוכח אתגרי שדה הקרב הצפויים.

את כל אלה בחנו מול התרחיש הקשה הסביר, כלומר התרחיש שהתממשותו תציב את האתגר המשמעותי ביותר לפעולת המערכת היבשתית בכללותה. כזו עשויה להיות מלחמה הנפתחת בהפתעה מכמה זירות במקביל, שבה מתבצעות התקפות אויב במרחב המגע תוך כדי ירי מסיבי של טילים לחזית ולעורף יחד עם הפעלת אמצעים שונים, קינטיים ושאינם קינטיים, כדי לשבש את פעולתו של צה"ל. הנחת היסוד היא שאם ניערך מול התרחיש הקשה, נוכל לעמוד בכל תרחיש חמור פחות. לאורך כל המאמר נעשה שימוש במונח "התמרון היבשתי", בעיקר מכיוון שעיקר פעולתו והמשימות אותן הוא נדרש להשיג מצויים בממד היבשתי. כך גם עיקר הכוחות שפועלים בו, אך לא כולם. אין תמרון

יבשתי מודרני שלא משולבים בו כוחות ומאמצים מכלל הזרועות; אין תמרון יבשתי אפקטיבי שאינו פועל מול כל הממדים, אך עם זאת היגיון הפעולה של כלל השותפים נובע מהיגיון התמרון היבשתי, והם כולם פועלים כדי לקדם את מטרותיו. זהו בבסיסו הרעיון שעמד מאחורי כוח המחץ של בן גוריון, שאותו נדרש להמשיך ולשכלל, כדי להתאימו לאתגרו של שדה הקרב העתידי.

תמרון יבשתי 2030 - כיוונים למענה

כוח המחץ – התמרון ככלי של הביטחון הלאומי

מצבה הגיאואסטרטגי של ישראל לא השתנה מאז הקמתה. אבחנתו של דוד בן-גוריון נותרה תקפה כשאמר: "יש הברל עמוק... בין מצבנו בסכסוך זה ובין מצב הערבים בו. הערבים תקפו אותנו; אנו ניצחנו; אז הם זוממים סיבוב שני. נניח שבשנה איקס יבוא סיבוב שני וננצח שוב. הם ייזמו אז סיבוב שלישי. לנו אין אפשרות של פתרון סופי לסכסוך בינינו כל זמן שהערבים אינם רוצים בו"³. הבנתו של בן-גוריון כי ישראל אינה יכולה לסיים את הסכסוך עם

להיבטיו האופרטיביים. המסמך קובע כי צה"ל יפעל לקידום יעדי הביטחון של מדינת ישראל באמצעות שתי גישות מענה: גישת "מניעה והשפעה" וגישת ההכרעה. בעוד שגישת מניעה והשפעה נועדה למנוע פעולות מהאויב ולשלול את יכולותיו, כדי להרחיק את המלחמה וליצור תנאים מיטביים לצה"ל אם יידרש לה, נועדה גישת ההכרעה לפעול לשינוי של המציאות הביטחונית אם מלחמה תפרוץ. עוד צוין במסמך שישראל תשאף לסיים את המערכה, תוך הכתבת תנאי סיום הלחימה מעמדת כוח ובזמן קצר. בעת פעולה על-יפי גישת ההכרעה יופעל הכוח הצבאי למתקפה שמטרתה להעביר את המלחמה לשטח האויב מהר ככל האפשר באמצעות התקפה ברזומנית בזירה אחת או יותר, המתבססת על שני מרכיבי יסוד:

א. מאמץ אש מדויקת רחבת היקף המבוססת על מודיעין איכותי.

ב. מאמץ תמרון בחזית ובעומק הממוקד ליעדים בעלי ערך אסטרטגי. מטרתו לפגוע באויב, לצמצם את הירי מן השטח שנכבש, להשמיד תשתיות צבאיות ולאיים או לפגוע בשרידות השלטונית שלו. מאמץ התמרון יכול יעדים בעלי ערך תודעתי, שבנוסף לנוק החומרי שייגרם לאויב מהפגיעה בהם – ישפיעו נפשית על מנהיגיו, על כוחותיו הלוחמים ועל הציבור התומך בהם. זאת כדי להוביל להכרעתו המהירה בתוך המערכה הנוכחית, וכדי לתרום להרתעה לאחריה.

בעת פעולה על-יפי גישת ההכרעה, המטרה בהפעלת הכוח הצבאי היא להעביר את המלחמה לשטח האויב במהירות ככל האפשר, באמצעות יכולת ביצוע מתקפה בו זמנית בכמה חזיתות, ותוך מהלומה משולבת

תפיסת ההפעלה – אתגרים ורעיונות יסוד

התפתחותו המחודשת של איום יסודי ומאפייניהם הצפויים של עימותים עתידיים, מחזירים ללב העשייה הצבאית את יסודותיה של תפיסת הביטחון ובתוכם את תפקידיו של הכוח הצבאי. ראשונה בדרישות היא הרחקתו של העימות הבא. על-מנת להשיגה, נדרש יהיה לסיים כל עימות עתידי בניצחון צבאי מובהק, הנשען על פגיעה קשה בכוח הצבאי ובתשתיות. אלה יחייבו את האויב לזמן שיקום ארוך בטרם יוכל לתקוף מחדש, יחד עם הנחלת תבוסה שמשמעה ערעור אמונתו ביכולתו לנצח בדרך הכוח. כצד ההתקפי יידרש צה"ל להכריע את הכוחות הצבאיים של האויב, ובצד ההגנתי יידרש למנוע מהאויב כל הישג משמעותי. מקסימום מחיר ומינימום הישג.

אתגרי המגננה ידרשו להסיר את האיום מעל העורף, מהר ככל הניתן, כדי לאפשר את תמיכתו במאמץ המלחמה. יכולת האש של חיל האוויר, יחד עם ההגנה האקטיבית והתגוננות העורף, יהיו אלו שיישאו בעיקר הנטל בשעות הראשונות. ואולם, רק העברה מהירה של המלחמה לתוך שטחו של האויב תוכל להתמודד עם האיום הצפוי באופן אפקטיבי.

יציאה למתקפה בעומק שטחו של האויב תחייב הישענות על הגנה חזקה שתמנע או תבטל כל הישג קרקעי של האויב בשטח מדינת ישראל. בנוסף, היא תדרוש את היכולת לגייס את הכוחות היבשתיים

ולנייד אותם לעבר הזירות, גם כאשר העורף מצוי תחת אש. אלו ידרשו את התאמתה של מערכת הגיוס, יחד עם הצורך להישען על בסיס הגנה מרחבית אפקטיבית עד להגעת הכוחות, גם לנוכח התרעה קצרה או אף ללא התרעה כלל.

בהנחה שירי לעורף וניסיונות לכיבוש שטח במדינת ישראל עשויים להתרחש בכמה זירות, תידרש לצה"ל יכולת לבצע מגננה בכמה זירות במקביל, יחד עם היכולת להעתיק מאמצים בין זירות, כדי לרכז מאמץ להכרעת האויב. קיצור המלחמה והכרעה מהירה של האויב יהיו תלויים בשלושה מרכיבים עיקריים: סנכרון בין מאמץ התמרון ומאמץ האש; כושר הניידות – המהירות שבה יטיל צה"ל את כוחותיו אל עבר זירות המבצעים ובתוכן; קצב מבצעים שיילך ויעצים את הלחץ המבצעי על מרכזי הכובד ומערכי האויב, ברמה הטקטית והמערכתית, עד לקריסתם.

אלו ידרשו יצירת איזון מחודש בין האש והתמרון ברמה המערכתית; מבנה והרכב כוחות שיאפשר יכולת לרכז במהירות מאמצים זירתיים, יחד עם יכולת להעתיק מאמצים בין זירות; יכולת פעולה מבוזרת ברמה המערכתית והטקטית, יחד עם קצב גבוה בתכנון והוצאת מבצעים. כמו כן יידרש כוח יבשתי מקצועי מאומן, מצויד וגדול דיו כדי להתמודד עם כמה זירות במקביל. כוח שיהיה אפקטיבי דיו כדי שיופעל על-ידי הדרג המדיני במלחמות מוגבלות, ויהיה גמיש דיו כדי לתת מענה לאיום יסודי שעלול להתפתח ולהתפרץ בזמנים קצרים. אלו יחייבו לשמור את רעיון צבא העם מחד גיסא, ולארגנו מחדש בסדר ובמילואים מאידך גיסא כצבא עם מקצועי יותר, המותאם למאפייני החברה הישראלית במאה ה-21 ומוכן לאתגרי שדה הקרב.

תמרון יבשתי רבי-זרועי – עקרונות המענה

"אנו מציעים לאויבים שלנו כבר מההתחלה ריכוזים גדולים של חיילים וציוד [...] שהם מטרת אידיאליות לנשק להשמדה המונית. ולבסוף היחידות מוגיעות באיטיות רבה, ממפני שהפריסה אינה מתורגלת בעניין של שגרה, והם מוגיעים במצב מוכנות לחימה לא זהים, מפני שברוב המקרים החיילים לא שירתו יחד במשך זמן רב."⁵

התאמת שיטת גיוס מילואים וחזוקת יסוד המרחב בהגנה

השאלות המרכזיות באשר לעימותים הבאים נוגעות, באופן טבעי, להיבטים ההתקפיים: כיצד להכריע את האויב, כיצד לנצח באופן חד-משמעי, כיצד לחזק את ההרתעה בסיומה של המלחמה. התפתחותו של האיום על העורף, החל במלחמת המפרץ וביתר שאת לאחר מלחמת לבנון השנייה, חוללו אמנם בניין של יכולות הן בתחום ההגנה האקטיבית והן בהתגוננות האוכלוסייה, ועם זאת נראה שהאיומים המתפתחים על העורף האסטרטגי מצריכים תשובות ממעלה שנייה. לצד השאלה כיצד מנצחים את המלחמה עמוק בשטח האויב, נדרש לתת מענה לשאלות חשובות לא פחות הנוגעות לגיוס, לתמיכה במאמץ המלחמתי ולהגנה – כולן בשטחינו.

היעדר העומק בכלל הזירות, יחד עם האפשרות של התקפת פתע מוגבלת לכיבוש שטחי מפתח, יחייבו יכולת התארגנות מהירה של כוחות הגנה מתוך המרחב, לצורך מניעת הישגים מהאויב, ובהמשך ליצירת התנאים להעברת המתקפה לשטחו. המטרה היא לאפשר יכולת הגנה במקרה של

תקיפת אויב, גם ללא התרעה, בהתבסס על כוחות מתוך המרחב. כוחות ההגנה המרחביים יבנו בשלוש מדרגות, וייצברו עד 12 שעות מההפעלה בכללם: כוחות סדירים הפרוסים במרחב, בפעילות מבצעית ואימונים; אזרחים המתגוררים במרחב ומאורגנים במסגרת כוחות הגמ"ד בכשירות קרבית; יחידות מילואים טריטוריאליות, המתבססות על כוח אדם המתגורר במרחב הגבול כיחידות מילואים ומאורגנות לגיוס ולפריסה מהירים.

ניתן להקים גדודי מילואים מרחביים שיוכלו לספק בחירום כוח זמין בסדר גודל חטיבתי ויותר לפיקוד המרחבי, כדי לתת מענה להגנה בפני תקיפות אויב על יישובי קו העימות או מוצבי צה"ל. ניתן גם לכלול בכל חטיבת מילואים מרכיבים מרחביים שיוכלו להוות עקב בקרקע במהלך הגיוס, וכך עם התייצבות מפקדת החטיבה במרחב אפשר יהיה להתחיל לממש את התכניות החטיביות.

יכולת ההגנה ברמת המרחב מטרתה לאפשר התמודדות אפקטיבית מול התקפות אויב ולמנוע ממנו הישגים קרקעיים, גם ללא תלות בהקצאת כוחות מגזרות אחרות. בכלל זה נדרשים כוחות אלו לעמוד בכשירות המאפשרת להם פעולות התקפיות במסגרת ההגנה, שתכליתן שיבוש התקפות האויב והכנת התנאים הנדרשים להעברה מהירה של התמרון לתוך עומק זירות המבצעים. זאת כדי לאפשר את נטילת היוזמה ופיתוח הלחץ המבצעי הנדרש לצורך השגת ההכרעה.

בהנחה שירי לעורף וניסיונות לכיבוש שטח במדינת ישראל עשויים להתרחש בכמה זירות, תידרש לצה"ל יכולת לבצע מנגנה בכמה זירות במקביל, יחד עם היכולת להעתיק מאמצים בין זירות, כדי לרכז מאמץ להכרעת האויב

גיוס תחת אש

לצד כוחות אלה נועד להתאים את מודל גיוס המילואים כדי שיוכל להתמודד עם תרחיש פתיחה הצפוי להיות שונה מגיוס החרום במלחמת יום הכיפורים. האויב עלול להנחית מהלומת פתיחה שהתראה לה עלולה להיות קצרה מאוד, במטרה לשבש ולעכב את גיוסם ופריסתם של כוחות המילואים. נדרש לפיכך להיערך לאפשרות לפיה גיוס המילואים יתנהל תחת אש, הן לאורך צירי התנועה והן במרכזי הגיוס עצמם.

המענה הנדרש יחייב לבנות תפיסה חדשה שמבחינה בין כוחות המילואים המרחביים ובין יחידות המילואים המגיעות מחוץ למרחב. לכוחות המרחביים, שהם כוחות קלים בעיקר, יש צורך לבנות מחסני חירום המפוזרים בהתאם לגזרות כדי למנוע את ריכוז אש האויב ולפשט את תהליך החיול והארגון לקרב. את נקודת התורפה במעבר מאוסף אזרחים לכוח לוחם נדרש להקטין ככל הניתן, גם במחיר של תנועה קרבית ארוכה יותר לשטחי הפריסה. מכאן, שאת מחסני החירום של הכוחות המגיעים מחוץ למרחב יש להרחיק אל מעבר לסווחי האיום של הרק"ק כדי להקטין את האיום וכדי לאפשר זמן התרעה גדול יותר במצב של נפילות.

הסבירות העולה שבמלחמה הבאה ייכנסו חיילי המילואים ללחימה באופן מידי, דורשת התייחסות לרמת כשירותם. במהלך העשורים

האחרונים נשחקה כשירותן של יחידות המילואים, בעיקר כתוצר של סיכון מחושב שנבע מירידת הסבירות לאיום יסודי. ההנחה הלא מופרכת הייתה, כי אם יהיה זה מן ההכרח, נוכל להעלות את כשירותם באימון מכין טרם כניסתם לזירה. העימותים העתידיים עשויים לזמן לנו מציאות שונה לחלוטין, שתחייב גיוס והפעלת כוחות מילואים תחת אש. אלו יצטרפו לבחון מחדש את הנחות היסוד באשר לכשירות המבצעית הנדרשת ליחידות אלה, ובהמשך למודל האימונים ולהקצאות הימ"ם הנדרשות לצורך העמדת רמת כשירות המתמודדת עם אתגרים אלו.

בין האש לתמרון – איזון וסנכרון מערכת

"הכפילות היא תמצית מהותה של המלחמה, ומוזרה ההתעלמות ממנה. הכול מכירים ביתרון שיש אפילו למתאגרף במשקל קל, כשהוא מפעיל את שני אגרופיו כנגד יריב גידם. גם במלחמה היכולת להשתמש בשני אגרופים היא נכס שאין ערוך לו".¹ האתגרים הצפויים מחייבים את הפעלתם המתואמת של שני המאמצים העיקריים של העוצמה הצבאית: כוח האש וכוח התמרון. בבחינת השילוב והאיזון בין האש והתמרון במהלך התפתחות המלחמה, ובהתייחס להישגים הנדרשים מהפעלתם בכל אחד משלביה, ניתן להבחין בשלושה מאפיינים תפקודיים עיקריים:

1. בשלב הפתיחה, שבו לאש האסטרטגית והמערכתית תפקיד מרכזי – לאפשר את גיוס הכוחות המתמרנים ואת גידום זירות המבצעים.
 2. במבצעי התמרון הראשיים בהם מאמץ האש מסייע לכוחות המתמרנים לשבש התקפות אויב ולמנוע ממנו הישגים בשלב המגננה, ולהכריע במהירות את האויב בשלב המתקפה.
 3. בקידום ישיר של מטרות המלחמה באמצעות מבצעי אש, שתכליתם להביא לפגיעה קשה ולהרס תשתיות האויב.
- בכול אחד מן התפקידים משתנה האיזון ואופן שיתוף הפעולה בין האש לתמרון, אך הצורך בשניהם הוא קריטי כדי לחולל אפקטיביות מרבית.

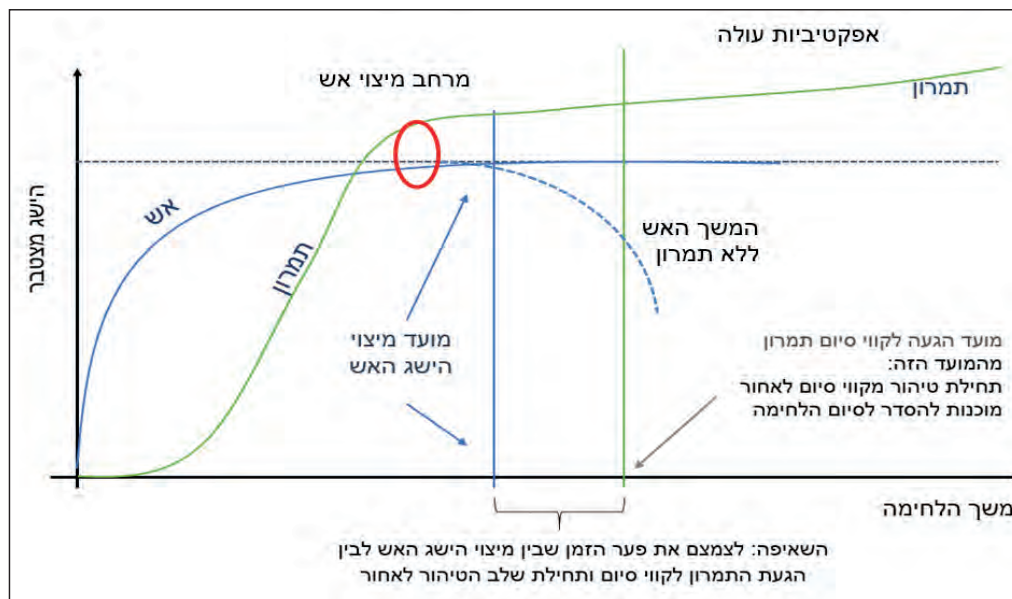
לאש המערכתית והאסטרטגית תפקיד מרכזי בהרחקת העימות הבא באמצעות פגיעה בתשתיות צבאיות, תשתיות דו-שימושיות (אזרחיות בהן נעשה שימוש למטרות צבאיות), מבנים ומתקנים חיוניים, בסיסים ומפקדות בעומק. המאפיין העיקרי של מטרות אלה הוא שהן מטרות קבועות אותן ניתן לתכנן מראש. עוצמת ההרס תחייב את האויב לתהליכי שיקום ארוכים ולהוצאות כספיות גדולות.

לתמרון היבשתי המשולב והרב-זרועי תפקיד מרכזי בהכרעת כוחו הצבאי של האויב ובערעורו התודעתי. ההישג העיקרי נובע מהדינמיות של התמרון ומיכולותיו לנוע וליצור מגע ישיר עם האויב בכול מרחב הלחימה, יחד עם יכולתו להפעיל "לחץ מבצעי" ולגרום לאויב נזקים הולכים ומאמירים, המצטרפים לנזק שנגרם על-ידי האש המערכתית והאסטרטגית לכלל ההישג השלם.

מכאן, שלתמרון היבשתי המשולב והרב-זרועי תפקיד קריטי בצמצום משך הלחימה ובהסרת האיום מהעורף. תנועה מהירה לקווי הסיום בעומק, טיהור המרחב לאחור לאחר הגעה לקווי סיום, תוך הקמת בסיסי מבצעים בעומק וביצוע פעולות להשמדת תשתיות אויב במרחב, הם הכלים המרכזיים שישמשו את התמרון היבשתי לצמצום משך ונזק הלחימה בעימות הנוכחי.

לעומת זאת, לאש המערכתית והאסטרטגית תפקיד משני בצמצום

תרשים 2: יחסי הגומלין והאפקטיביות של התמרון לאש במהלך הלחימה

משטח ישראל ובעודם שוהים בעומק שטחו של האויב, ויכולת לתחזק את הכוחות המתמרנים במהלך לחימתם אל היעדים שהוגדרו להם בעומק שטחו של האויב ובעת שהייתם שם.

התמקצעות צבא העם

צבא עם גדול, ורסטילי ומקצועי, הוא חיוני לנוכח הסיכוי לחזרתו של איום סודי. כל עוד האתגר המרכזי הוא הגנת מרחב המולדת, צבא עם הוא האפשרות היחידה הקיימת. מעבר לכך, תרחישים של לחימה בכמה זירות יחייבו סדר"כ גדול שיהיה מוכן להתגייס ולפעול כאשר יהפכו איומים אלו מאיום בכוח לאיום בפועל. הדבר ידרוש שינוי עמוק במודל המילואים, תוך התאמתו למאפייני החברה ולצרכים הנובעים מהאיומים הפוטנציאליים.

הרעיון של כוחות מילואים דיפרנציאליים, יידרש לעמוד בבסיסו של כל מודל עתידי. לשם הדוגמה פיתחנו מודל הנשען על שלוש רמות כשירות בסיסיות:

כשירות א. אנשי מילואים שישולבו ביחידות סדירות, וישרתו ביחידות אלה עד עשר שנים משחרורם משירות סדיר. לרמת כשירות זו יידרשו זמינות וכשירות גבוהות, ובתמורה יתוגמלו בהתאם.

כשירות ב. יחידות מתמרנות במסגרת חטיבות המחץ, וכן ככוח משלים למשימות הגנה במסגרת היחידות המרחביות, פיקוד העורף וכדומה.

כשירות ג. סדר"כ לא פעיל למצבי קיצון. כוח זה יידרש לשמירת כשירות בסיסית וליכולת החזרת כשירות בתוך שנה מהחלטה, כתלות בתפנית אסטרטגית.

בעולם הסדיר המלצתנו מבוססת על נקודת איזון חדשה מול המשק הישראלי, יחד עם חיזוק מקצועיותה של הליבה המבצעית באמצעות קיצור גורף של שירות החובה לשנתיים, למעט לוחמים ומקצועות חיוניים שיהיו בקבע החל מהשנה השלישית. הדבר

נוקיי הלחימה ומשכה בעימות הנוכחי, בעיקר באמצעות פגיעה במשגרים ומערכות התומכות שיגורים (פוש, מחסנים), רובן מטרות זמן אמת שאורך חיותן קצר. (ראו תרשים 3).

לא ניתן להשלים ניתוח זה ללא בחינת יחסי הגומלין בין התמרון היבשתי המשולב והרביזרועי ובין האש המערכתית והאסטרטגית בהקשר של עיתוי הפעלת הכוח. בהקשר זה יש לאבחן את התובנות הבאות: הצטברות הישגי האש מהירה באופן יחסי (ראו: תרשים 2), אולם היא מגיעה למיצוי באופן מהיר והאפקטיביות שלה פוחתת עם הזמן. בתוך עימות נתון – כתוצאה מהסתגלות ולמידה;

בין העימותים – בהתאמת דרכי הפעולה והתשתיות. מצד אחר, הצטברות הישגי התמרון איטית יחסית גם כשהיצאה לתמרון מידית. זאת בשל צורכי צבירת הכוח ומאפייני הפעולה היבשתיים.

כדי לייצר אפקטיביות מרבית, יש לסנכרן בין מיצוי הישגי האש ובין תחילת פעולתו של התמרון. בהמשך יפעלו הכוחות המתמרנים בחזית ובעומק במקביל, כדי לבודד את מערכי האויב וליצור איום על מרכזי הכובד שלו בכל מרחב הלחימה. כושר הניידות והגמישות של הכוחות המתמרנים, כאשר הם משולבים בסיוע אש קרוב וביכולות מודיעיניות מתקדמות, יהיו דומיננטיים ביכולת ליצור לחץ מתגבר ואפקטיביות עולה עד להגעה לקווי סיום התמרון, שמהם ניתן לפעול בשני אופנים: התחלת טיהור השטח מתשתיות אויב לאחור, או בהמשך פיתוח התמרון לעבר עומק שטח האויב, בכפוף למטרות המלחמה.

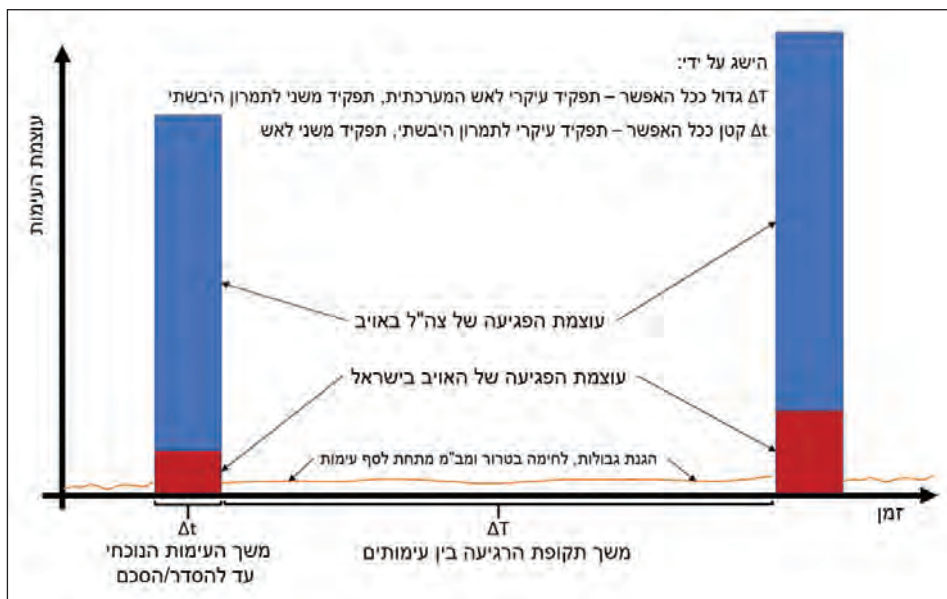
ככול שפעולת הכוחות המתמרנים תערער את האויב ותגביר את הלחץ המבצעי תחתיו הוא נתון, ייווצרו יותר מטרות מזדמנות שאותן ניתן יהיה לנצל בשיתוף עם מאמץ האש להגברת האפקטיביות המבצעית הכוללת, ולקידומן של מטרות המלחמה.

מבנה וארגון – פרשנות מחדשת לרעיונות ותיקים

"ההנחה שהאיומים הנוכחיים או העתידיים לא יסכנו אותנו, מפני שחיל האוויר האמריקאי ישמיד אותם עבור כוחות היבשה או שזרם המידע יבוא במקום מיגון שריון הולם ועוצמת אש, היא רק משאלת לב (מסוכנת)".⁸

התמרון היבשתי ייבנה באופן שיאפשר לכוחות היבשה תמרון ממוקד אל העומק, דרך מערכי ההגנה של האויב או איגופם, ובכלל זה יכולת תמרון דרך מרחבים מוכי אש בהם מכשולים טבעיים ומלאכותיים. כל אלה יבוצעו תוך יכולת מודיעין מדויק שיתמוך בכוחות המתמרנים, יכולת תקשוב שתוכל לתמוך בכוחות המתמרנים בעודם מתרחקים

תרשים 3: ההישג הנדרש מצה"ל יחסי הגומלין בין התמרון והאש

המרחביים. אוגדות כפופות לפיקודים מרחביים, אולם בעלות תוכניות אופרטיביות בכמה זירות שם הן אף נלחמות בפועל. נהוג לחשוב שגישת ארגון זו מגדילה את הגמישות של צה"ל בהפעלת הכוח, שהרי ניתן לנייד אוגדה מזירה לזירה או מחזית לחזית (לדוגמה, החלטת המטה הכללי להעתיק את אוגדה 146 בפיקודו של מוסה פלד מפקוד מרכז לפיקוד צפון, קודם להתקפת הנגד ברמת הגולן במלחמת יום הכיפורים).

רעיון ארגון האוגדות נותח בהרחבה¹¹ אולם כחינת המצב הקיים העלתה חיסרון מרכזי הנוגע לחוסר מיקוד בתהליכי פיתוח הידע המבצעי. האוגדות בצה"ל נדרשות לתכנן אופרטיבי בזירות ובחזיתות שונות בתדירות גבוהה – תופעה שמקשה עליהן לפתח ידע אופרטיבי עמוק.

לעומתן, האוגדות המרחביות נמצאות בזירה קבועה, ופיתוח הידע האופרטיבי שלהן עולה בשיעור רב על זה של האוגדות המתמרנות. בנוסף, הכנסה של אוגדה לקרב במקום בו כבר נלחמת אוגדה אחרת מחייב מעבר כוח דרך כוח וקבלת אחריות על גזרת לחימה חדשה – פעולות שכרוב המקרים הובילו לסרבול, לטעויות מבצעיות ולחוסר אפקטיביות.¹²

הקצאת מפקדות אוגדות לגזרת פעולה. מבנה המרחב מאפשר התמחות של אוגדות בזירות פעולה קבועות. לדוגמה: מול חזית לבנון ניתן לחלק את המרחב בשגרה למרחב אוגדתי אחד (כמצב כיום) ובחירום לשניים עד שלושה מרחבים אוגדתיים. מפקדות אוגדה אלו יוכלו להתמקצע במרחב שמומן, ולבנות ידע אופרטיבי לאורך זמן. גישה זו תאפשר לפשט את תהליכי הפו"ש בשלבים הקריטיים של פתיחת המלחמה, שיתאפיינו באינטנסיביות רבה.

מעבר לאוגדות משימתיות ללא כוחות ת"פ קבועים. מאחר וסד"כ צה"ל לעולם לא יהיה מספק, נדרש יהיה להגדיל את יכולת הגמישות של המפקדה הכללית על-ידי העתקה מהירה של כוחות מחזית לחזית ומזירה לזירה. מוצע לכן שהאוגדות המשימתיות לא יפקדו בשגרה על עיקר הכוחות. הכוחות אותן יפעילו אוגדות אלו יהיו לבנות פעולה. לדוגמה, צק"ח, אגדי אש, הנדסה, איסוף קרבי, וכדומה, ואלה יוקצו על ידי הגיס או הפיקוד מרחבי שבתורו יקבל את ההקצאה מהמפקדה הכללית בהתאם לצורך המבצעי.

לבנות הפעלת הכוח יתבססו על דרג החטיבה. בשגרה ימשיכו החטיבות ושאר יחידות היבשה של צה"ל להיות הדרחיליות תחת האחריות הישירה של מו"י, שתהיה מופקדת על יצירת ושימור כשירותן. יחד עם שמירתו של המבנה הדרחילי של החטיבות הסדירות יהיה נכון לבחון יצירתם של צק"חים קבועים לעוצבות ההגנה וההכרעה (צק"ח אורגני), על בסיס הקצאת סד"כ מילואים קבוע: שריון/חי"ר, הנדסה, גר"ב (גרוד בינוני) ארטילרי ועוד. רעיון הקטנת התלות החטיבתית נועד לצמצם את עומס הפו"ש

יאפשר את הבאתם לרמה מקצועית גבוהה, מבלי לפגוע באורך ההכשרות. כמו כן יתאפשר לבנות בסיס איתן לכווחות המילואים בדרג א', שיוכלו לשאת בחלק מן הנטל של פעילות הכוחות הסדירים. בנוסף, יש לאפשר קבע קצר – 3-4 שנים – כדי לבנות שלד מקצועי של נגדים לוחמים או תומכי לחימה, כדי לחזק את הבסיס היציב ביחידות הלוחמות ובמפקדות הקדמיות.

מבנה וארגון העוצבות: גמישות, עצמאות וקצב

"הדייוויזיות של כוחות היבשה כורעות תחת תקורה של מנהל ולוגיסטיקה, ומבנה הפיקוד האנכי של הדייוויזיה מעודד שליטה הדוקה וריכוזיות על המבצעים, שיש לבזר אותה ולהפכה לבין זרועות בדרגים נמוכים הרבה יותר"¹⁰

בניית יכולת ניידות וגמישות שתאפשר ריכוז וניוד מאמץ התקפי בזמן קצר להכרעת האויב, דורשת מעבר לאוגדות משימתיות ללא כוחות ת"פ קבועים. לבנות הפעלת הכוח יתבססו על דרג החטיבה, ויאפשרו יכולת ניוד מהירה של סד"כ התקפי משמעותי לכל זירה. זאת לצד חיזוקן של החטיבות ובניית יכולתן להוציא לפועל מבצעים באופן סימולטני ובקצב גבוה. חיזוק החטיבות והפיכתן לעצמאיות, תגביר את הגמישות ואת יכולת הפעולה הסימולטנית, יחד עם רידוד משמעותי בסרבול בעומס הפו"ש הקיים באוגדות.

ארגון מחדש של פו"ש בשגרה ובחירום. לצה"ל יתרון מהותי לעומת צבאות מערכיים אחרים הנלחמים כחילות משלוח בזירות שונות בעולם, בשל העובדה כי הוא פועל מול קבועים זירות ידועות. יחד עם זאת, ההשתנות המסתמנת באיומים מחייבת בחינה והתאמה מחודשת של מבנה וארגון הפו"ש ביבשה. בשגרה, בחירום ומלחמה. אוגדות משימתיות מתמחות למרחב. בבסיס ההתפתחות חובה לבחון מחדש את ההגנה המרחבית, כבסיס ליכולת של צה"ל להגיב במהירות. תפיסה זו תוכל להישען על כמה רעיונות.

התחום הראשון שמחייב חשיבה מחודשת נוגע לארגון של היבשה לקרב. כיום יש עירוב ופיצול סמכויות בין זרוע היבשה והפיקודים

לוחמים בתמרון. אין תמרון יבשתי מודרני שלא משולבים בו כוחות ומאמצים מכלל הזרועות

סיכום

אין עוררין כי ההימנעות מהפעלתם של הכוחות המתמרנים בעימותי העשורים האחרונים שחקה את כשירותם, אך לא פחות מכך את רוחם ואת הביטחון ביכולתם. המעבר המסתמן לשלב חדש בסכסוך, במרכזו ניצבות איראן ושלוחותיה, עשוי לטמון בחובו אתגרים שונים לחלוטין במרכזם האיום המתפתח על העורף הישראלי. השאלות כיצד מנצחים בשדה הקרב העתידי, ובתוך כך מה יהיו תפקידיו ויכולותיו של התמרון היבשתי, הן שאלות מפתח שצה"ל עוסק בהן באופן מקיף ושיטתי. עם זאת, נדמה שהמשך שכלולה של המערכת הקיימת עלול להיות לא מספק אל מול השינויים האפשריים.

יש לסגל חשיבה אחרת התובעת שינוי משמעותי במבנה, בארגון ובאופן הפעלתם של כוחות היבשה, כדי להכניס כראוי לאתגרי העימותים הבאים. באשר לבניית היכולות הטקטיות של היבשה הרי שמימוש תפיסת "יבשה באופק" וכיווני בניין כוח אחרים הם מרכיבים חיוניים להגדלת יכולות צוותי הקרב החטיבתיים. אך נדמה שאין בכך די.

המעבר ל"מערכה הרביעית" בסכסוך מביאה את צה"ל ככוח בעל העוצמה הגדולה, אבל כאן אולי בדיוק טמונה הסכנה. ההיסטוריה של המלחמות מוכיחה כי מי שניצח הוא לא תמיד החזק. פעמים רבות בהיסטוריה ספגו מעצמות צבאיות מהלומות קשות, בטרם זנחו פרדיגמות שאינן מתאימות והואילו להשתנות. אך אין זה הכרח. התפתחות הכוח הצבאי ובמרכזו התפתחות התמרון היבשתי הישראלי, היא מעשה מופת של יצירה קולקטיבית ייחודית שצפתה והקדימה פני עתיד. זהו, כך נדמה בתמצית האתגר הניצב עכשיו בפני דורנו, כדי שניערך באופן הנכון למלחמה הנכונה. ההערות למאמר הזה מתפרסמות בסוף הגיליון.

על האגודות ככל הנוגע לניהול השוטף של המבצעים, ולאפשר להן להתמקד ביצירת התנאים המבצעיים עבור החטיבות ולפעול לתגבור המאמצים בהתאם להזדמנויות ולסיכונים המתהווים.

קצב ורצף מבצעים. מכפיל הכוח המרכזי ביכולת התמרון היבשתי המשולב והבידורועי הוא היכולת להוציא רצף מבצעים במרחב חטיבתי בקצב גבוה לצורך שיבוש יכולות הפו"ש של האויב, פגיעה ושחיקת יכולות מרכזיות עד לנטרולן והשמדתן. החטיבות ייבנו באופן שיאפשר להם להוציא רצף של מבצעים בקצב גבוה ולאורך זמן מול גזרה נתונה. לשם כך יידרש חיזוק של מערכת הפו"ש במפקדת החטיבה, שתאפשר לה לתכנן ולשלוט בכמה מאמצים במקביל יחד עם חיזוק כושר פעולתם העצמאית וגמישותן של יחידות המשנה בחטיבה.

יש להתמקד בחיזוק החטיבה כלבנת היסוד של התמרון היבשתי, בנוסף, נדרש יהיה לחזק את יכולת האש העצמאית של החטיבות, יחד עם שיפור יכולתן להפעיל אש המוקצית להם ממקורות חיצוניים. חיזוק יכולות פיקוד משימה. אך נדמה שהאתגר החשוב מכול העומד בפני היבשה הוא חיזוק מקצועיותה של שדרת הפיקוד. צה"ל יידרש להבטיח מחדש שהאיכויות הגבוהות של הנוער הישראלי ינותבו לפיקוד יבשתי. בהמשך יהיה צורך לבנות מודל שלם וקוהרנטי לפיתוח הקצונה במרכזו צמצום במספר הקצינים המוכשרים והעלאת הסטנדרטים להכשרתם. כדי להשיג זאת נדרש צה"ל לקצץ בכמות הקצינים ביבשה, ולהאריך את משך החתימה לקצינים המסיימים בה"ד 1 לכדי 3-4 שנים.¹³ שדרת פיקוד איכותית ואיתנה ברוחה, חשובה ביבשה כפי שאיננה חשובה באף מקום אחר, בעיקר נוכח חזרתן האפשרית של רוחות המלחמה.

הערות למאמר: מה זה תמרון רב־זרועי? (עמ' 6-7)

1. William S. Lind, *Maneuver Warfare Handbook*, Westview Press Inc., 1985; Robert R. Leonhard, *The Art of Maneuver: Maneuver-Warfare Theory and Air-Land Battle*, Presidio Press, 1991.
1. Dwight Raymond, "Firepower, Maneuver and the Operational Level of War", School of Advanced Military Studies, US Army Command and General Staff College, 1992; Daniel P. Bolger, "Maneuver Warfare Reconsidered", *Maneuver Warfare – An Anthology*, Richard D. Hooker, Jr. (Ed), Presidio Press, 1993.
2. Robert B. Brown & David G. Perkins, "Multi-Domain Battle: Tonight, Tomorrow, and the Future Fight", *War on the Rocks*, 18 August 2017. יצוין שהדיון במושג הזה החל ב־2016 וטרם הסתיים, ולכן טרם גובשה הגרסה הסופית של תורה רשמית.

הערות למאמר: המשגת התמרון כחלק מהשפה הצבאית בצה"ל (עמ' 8-11)

1. שטח קטן המאפשר לבתר את מאמצי ההגנה ואת הקווים הפנימיים של תנועת כוחותינו בתורפות בולטות.
2. מלחמת ההתשה היא ביטוי מובהק לתפיסה אחרת, ולכן עברו שנים רבות עד שהייתה מוכרת כאחת ממערכות ישראל.
3. כוחות צה"ל היבשתיים ממשיכים לתפוס את התמרון כתנועה המכוונת נוכח פני אויב הנערכת כדי להשיג יתרון על כוחות האויב או כדי לצמצם את יתרונו, ומפרשים את התנועה לפי צורת הקרב.
4. "אסטרטגיית צה"ל", 2018, עמ' 10 סעיף 5: "בכל המצבים נדרש צה"ל לנצח, כלומר להשיג את היעדים ששיג לו הדרג המדיני, ולהשיג הכרעה בכל מפגש עם האויב". כאן ברור שמפקד הצבא רוצה ברמת הטקטיקה רק הכרעה, וברמת החשיבה והעשייה האחרות יש גישות משתנות, וגיוון בייעדים.
5. התמרון אינו חיוני להכרעה ברמת הטקטיקה, שכן אש יכולה להשמיד מטרה או כוח, אנו טוענים שהתמרון חיוני להשגת כל יעד ברמות שמעל הטקטיקה, ובפרט להשגת הכרעה ברמות אלה.
6. מאמץ התמרון כמכונן באסטרטגיית צה"ל באופן תפיסתי בלבד ועיקרו תיאור האופן הפעלת איגודי כוחות רב־זרועיים ולעיתים אף בין־ארגוניים תחת הגיון אחד שיש לו מפקד, משאבים נתונים ומשימה אחת.
7. במקביל לגיבוש תפיסת התמרון הרב זרועי נעשית עבודת מטה לעדכון תורת המבצעים לרבות המשגת בגישות להפעלת הכוח ובתוך כך "הרעיונות" ו"הצורות". לכן, המונחים וההמשגה המובאים כאן מקורם בתורת המבצעים 2007 שעודנה בתוקף ובהחלטה מודעת לא העמקנו את העיסוק בנושא הגישות אלא רק ביצירת תבחיני בשימוש השונה במונח "תמרון".
8. גישת התמרון – אחת מארבע גישות להפעלת כוח צבאי לשם כפייה או אכיפה. בגישת התמרון ההישג הנדרש מוגדר ביחס המתקצר שבין היצירה וניצול נקודות התורפה של האויב לבין

הכרעתו או רצונו בסיום המבצע. ניהול המבצעים והפעלת המאמצים מאופיינים בתנופה ובקצב גבוהים וברציפות. הרגש בלחיימה זו מושם על נטילת היוזמה ועל הפעלת לחץ רצוף שאין האויב יכול לעמ' בו בפרקי הזמן ובמקומות הבלתי צפויים לאויב. גישת התמרון מנוגדת לגישת השחיקה: תוצא מבריל אחד של גישה זו מגישת השחיקה הוא שיבוש תוכניותיו של האויב והוצאתו מאיזון, כדי להביא להכרעתו או לקצר את משך המבצע. (המילון למונחי תורה, תוה"ד).

הערות למאמר: בין הכרעה לניצחון בין תמרון לשחיקה (עמ' 12-19)

1. אג"ם תוה"ד, המילון למונחי צה"ל, 1998, עמ' 136.
2. שם, עמ' 424.
3. "אסטרטגיית צה"ל", ינואר 2018, עמ' 16.
4. שם, עמ' 22.
5. Carl Von Clausewitz, *On War*, First Princeton Paperback printing, 1989, p. 363. כוונתו של קלאוזוויץ שתוצג בהמשך היא כי ההצלחה האסטרטגית-מדינית מאובחנת באמצעות אמת מידה שמחוץ לתחום הצבאי, היינו – בתוצאות המדיניות, על־ידי השגת מצב מדיני משופר.
6. אבי קובר, יום עיון משותף למרכז לחקר הביטחון הלאומי ולמכללה לביטחון לאומי בנושא בין "הכרעה לניצחון", 23 בינואר 2001.
7. "הושפט הרבני, מלחמה ואסטרטגיה, הוצאת "מערכות", תל־אביב, 2003, עמ' 593.
8. שם, עמ' 596.
9. שאול מופז, **כנס בין הכרעה לניצחון**, יום עיון משותף למרכז לחקר הביטחון הלאומי ולמכל"ל, 28 בינואר 2001, עמ' 127.
10. זאב ז'בוטינסקי, ראסוויט, 4 בנובמבר 1923, על קיר הברזל, באתר מכון זאב ז'בוטינסקי, פסקה ד'.
11. שם.
12. ד"ר זאב אלרון, לקראת הסיכוב השני, התמורות בצה"ל והשינוי שלא היה בתפיסת הביטחון 1952–1955, משרד הביטחון, תל־אביב, 2015, עמ' 403.
13. אדוארד לוטואק, אסטרטגיה של מלחמה ושלוה, הוצאת "מערכות", תל־אביב, 2001, עמ' 31.
14. יהודה ואלך, תורות צבאיות-התפתחותן במאות ה־19 וה־20, "מערכות", תל־אביב, 1977, עמ' 9.

הערות למאמר: הגנה נגד התקפה - איך שגלגל מתהפך לו (עמ' 20-27)

1. קרל פון קלאוזוויץ, על המלחמה, ספר 6, פרק 1.
2. דוגמאות של קושי זה מוזכרות גם בתנ"ך: "בָּאֲנֹ, אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁלַחְתָּנִי; וְגַם זָבַת חֶלֶב וְרִבֵּשׁ, הוּא--וְזֶה-פְרִיָהּ. אָפֶס כִּי-עַז הָעָם, הַיֹּשֵׁב בָּאָרֶץ; וְהָעָרִים, בְּצָרוֹת גְּדֹלַת מָאֹד" (במדבר, יג: 27–28); "וַתַּעַז יְד-מִדְיָן, עַל-יִשְׂרָאֵל; מִפְּנֵי מִדְיָן עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֶת-הַמְּנַהְרֹת אֲשֶׁר בְּהָרִים, וְאֶת-הַמְּעָרוֹת, וְאֶת-הַמְּצָדוֹת" (שופטים, ו: 2).
3. לעומת המצב באירופה, בסין המשיכה להתקיים הממלכה המקבילה לרומא ולקיים את כוחותיה כצבא סדיר.

4. "Ultima Ratio Regum"; "טיעונו העליון של המלך" הייתה הסיסמה שהורה מלך צרפת לואי ה-14 לכתוב ביציקה על כל התותחים שלו.
5. מנהרות תופת: עד המצאת אבקת השריפה היו התוקפים חופרים מנהרה אל מתחת לחומה, ושם כורים חלל גדול כדי למוטטה. כדי שלא תמוטט עליהם בעודם חופרים, העמידו גזעי עצים עבים מתחת לחומה כדי להזניקה. כשהעריכו שהחלל גדול מספיק, הציתו את גזעי העצים וברחו החוצה מהמנהרה. לאחר שהאש כילתה את הגזעים, תקרת החלל קרסה תחת משקל החומה וזו נפרצה. חישוב לא נכון של גודל החלל הדרוש או ניווט תת־קרקעי לא מדויק וחפירת החלל לא בדיוק במקום הנכון – הביא לכישלון הפעולה ולבזבוז המאמץ הניכר שהושקע בה. המצאת אבקת השריפה צמצמה משמעותית את גודל החלל שצריך היה לחפור, והבטיחה יעילות רבה יותר גם אם הניווט התת־קרקעי של החופרים לא היה מדויק.
6. רובנו מכירים את השימוש במושג "המהפכה התעשייתית" ביחס לתקופה זו, אבל המהפכה במרכיבי הייצור הייתה רק מרכיב אחד ממסכת הרבה יותר רחבה של תמורות.
7. ברוב ספרי ההיסטוריה נהוג להתייחס לצבא זה כצבא אנגלי, אבל בפועל רוב הכוחות היו הולנדים, בלגים וממגוון נסיכויות גרמניות.
8. הבריטים, שצבאם היה אחד הקטנים באירופה, השלימו את המעבר מסוסים לרכב מנועי כמה שנים לפני תחילת מלחמת העולם השנייה. למעט בכמה מבצעים מיוחדים בשטחים בלתי־עבירים לרכב מנועי במזרח אסיה, לא חזרו להשתמש בכעלי חיים ככלי תובלה.
9. פולין נכבשה תוך כ־5 שבועות; צרפת תוך כ־6 שבועות; לפאתי מוסקבה הגיעו הגרמנים ב־5.5 חודשים. כיבוש צרפת חזרה מידי הגרמנים נמשך כ־5 חודשים ואחרי שהפכו את היוצרות נדרשו לרוסים שנתיים להגיע ממוסקבה חזרה לגבול פולין ועוד כתשעה חודשים כדי לכבוש את פולין ולהגיע לברלין.
10. ראש הנפץ של הזיין שקל 840 קילוגרמים ושל הזיין־2 שקל בערך 1,000 קילוגרמים.

הערות למאמר: מבצעי תמרון יבשתי מול מבצעי ירי־מנגד בעולם (עמ' 28-35)

1. למשל כניעת יפן באמצע המאה התשע עשרה לתכתיבי ארצות הברית לחתום חווי מסחר עמה עוד לפני שנורה אפילו פגז אחד, מאחר שהיה ברור להנהגה היפנית שאין להם מענה לעוצמת ספינות התותחים האמריקניות; כניעת מצרים ב־1840 לתכתיב המעצמות האירופיות לוותר על השטח שכבשה מהאימפריה העות'מאנית ב־1831 (ארץ ישראל, לבנון וסוריה) לאחר הפגזות הדגמה מצד ספינות אירופיות על נמלים שבשליטה מצרית.
2. אירועים כמו מבצע "עמוד ענן" הם דוגמה לנסיבות חריגות – מלכתחילה חיפש המאס דרך לעצור את ההסלמה עם מוצא מדיני של כבוד, ומשזו ניתנה לו (הגדרת שטחי הרייג ואישור להשתמש בשטחים חקלאיים צמודים לגדר הגבול) הסכים להפסקת אש.
3. "המלחמה מרחוק" נבדלת משיטת ה"ירי־מנגד" בכך שבמלחמות

- מרחוק אין מגע כלשהו בין שטחי המדינות הנלחמות, ואילו ירי־מנגד מתייחס לירי שהוא קצת מעבר לטווח הנשק של האויב ויש מגע בשטח בין היריבים. לכן, למשל, כל מלחמה בין ישראל לבין שכנותיה, שבה ישראל מפעילה רק כוחות אש ללא כוחות מתמרנים, הוא לכל היותר "ירי־מנגד", ואילו מלחמה ישירה בין ישראל לבין איראן, למשל, תהיה "מלחמה מרחוק". מובן שבמצאות המצבים יכולים להתערב ולכלול את שני המרכיבים בעת ובעונה אחת.
4. ההתייחסות לתווך החלל טרם נקבעה סופית – האם זהו תווך נוסף, או שהוא הרחבה של התווך האווירי. כמו כן, יש הוגים וצבאות שמתייחסים לתחום השידור האלקטרו־מגנטי כאל תווך נפרד ויש המתייחסים אליו כאל מרכיב רקע בתווכים הקיימים. המשמעות המעשית של דיונים אלה היא לרוב באופן בו הצבאות מתארגנים להילחם בכל תווך – האם מקימים מסגרת ייעודית נפרדת, 'רוע' במינוח של צה"ל, או שמקימים יחידות בתוך המסגרות הורועיות הקיימות.
5. Thomas Rid, "Cyber War Will Not Take Place", *Journal of Strategic Studies* 35 (1) (February 2012), pp. 5–32; John Stone, "Cyber War Will Take Place", *Journal of Strategic Studies* 36(1) (February, 2013), pp 101–108.
6. Edward N. Luttwak, "Toward Post-Heroic Warfare", *Foreign Affairs*, (May/June 1995).
7. Peer או Near-Peer: מונחים אלה החליפו במידה מסוימת את המונחים "אויב סימטרי" או "אויב כמעט־סימטרי". ההחלפה אינה מוחלטת כיוון שבעוד שהמושג "אויב שווה" מתייחס בעיקר ליחסי העוצמה ביניהם, המושג "אויב סימטרי" מתייחס גם לשיטת הלחימה הדומה.
8. Archer Jones, *The Art of War in the Western World*, University of Illinois Press, 1987, pp. 54–57.
9. ראו, למשל, את הפיכת אוכלוסיית מערב אירופה לרומאים ואת הרוב המוחלט של אוכלוסיית המזרח־התיכון ואפריקה ל"ערבים" אחרי הכיבוש הערבי־מוסלמי בראשית ימי הביניים.
10. אמנם מקובל הביטוי "מהפכת אבקת השריפה", אבל בפועל נדרשו יותר מ־500 שנים מהמצאת אמצעי זה ורתימתו הראשונה לניהול מלחמות ועד שהפך לאמצעי העיקרי והכלים שהתבססו עליו השתכללו לרמה ששינתה את אופן ניהול המלחמות.
11. יהודה ואלך, *תורות צבאיות – התפתחותן במאות ה־19 וה־20*, מערכות, תל־אביב, 1977, עמ' 312–325.
12. על ההשפעה הממשית של הטלת שתי פצצות גרעיניות על ערי יפן יש ויכוח. עיון בדיוני ממשלת יפן ערב הכניעה מרזו שתקיפות אלה לא היו הגורם היחיד, ואולי אף לא המכריע להחלטה להיכנע. זאת, כנראה, משום שלא הבינו מה קרה.
13. אנחנו מתעלמים במודע מהשימוש בנשק גרעיני, משתי סיבות: השתמשו בו רק פעם אחת במסגרת של מלחמה גבוהה עצימות וקשה לבודד במדויק את השפעתו על אותה מלחמה; הנזק העצום שתגרום הפצצה בחימוש גרעיני תהיה הרבה מעבר לכל סוג נשק אחר.
14. Tim Benbow, *The Magic Bullet? Understanding*

- and Terry Terriff, **Transforming Military Power since the Cold War: Britain, France, and the United States, 1991-2012**, Cambridge University Press, 2013, p. 47.
- Max Boot, "The New American Way of War", **Foreign Affairs** 82 (4) (July – August 2003), pp. 41–58. .26
- מסיבה שאינה ברורה המושג הזה תורגם לעברית כ"לחימה נגד התקוממות", שזו רק צורה אפשרית אחת של מרד. .27
- Colin H. Kahl, "COIN of the Realm: Is There a Future for Counterinsurgency?", **Foreign Affairs** 86 (6) (November – December 2007), pp. 169–176; Ian Roxborough, "Counterinsurgency", **Contexts** 6 (2) (Spring 2007), pp. 15–21; Max Boot, "The Evolution of Irregular War", **Foreign Affairs** 92 (2) (March – April 2013), pp. 100–114; Andrew F. Krepinevich "How to Win in Iraq", **Foreign Affairs** 84 (5) (September – October 2005), pp. 87–104. .28
- Max Boot, "The Struggle to Transform the Military", **Foreign Affairs** 84 (2) (March – April 2005), pp. 107–110. .29
- Lieutenant-Colonel Christopher Hickey, 3rd Armored Division, US Army, **The Iraq War: Battling the Insurgents**, History Channel, 2004. .30
- המקרה המפורסם ביותר היה העיר פלוג'ה בשלהי 2004, אבל קרבות דומים נערכו גם בכרבלא ובנג'ף ובאזורים מסוימים בכגדאד. הבריטים נאלצו לסגת מהעיר בצרה כי לא יכלו לגבור על עוצמת ההתקפות עליהם. .31
- Kahl, 2007, pp 174–175. Fred Kaplan, "The End of The Age of Petraeus", **Foreign Affairs** 92 (1) (January – February 2013), pp. 75–90; Max Boot, "The Struggle to Transform the Military", **Foreign Affairs** 84 (2) (March – April 2005), pp. 107–110. להיקף ההצלחה בעיראק סייעו שני תהליכים שלא קשורים לאמריקנים, אבל הגיעו למיצוי באותה שנה: מצד אחד, משבר הולך ומתעצם באמונת מנהיגי השבטים הערבים־סונים שהם יכולים לנצח עקב טיהור אתני שביצעו הערבים־השיעים באזורים מעורבים רבים (כחמישית מהערבים־הסונים ברחו מעיראק בכלל ורבים אחרים נאלצו להגר בתוך עיראק); ובאותה עת, משבר פנימי בין קבוצות שונות בתוך האוכלוסייה הערבית־סונית ובעיקר בין השבטים הערבים־סונים לבין הסניף המקומי של אליקאעדה העולמית, שדרש החלת חוקי דת נוקשים יותר מאלה שהיו נהוגים בעיראק קודם, ונקט באלימות נגד ערבים־סונים כדי לכפות דרישותיו. כמה מהשבטים הערבים־סונים החליטו להיכנע ולעבור לצד האמריקנים, וסייעו להם להביס את כוחות סניף אליקאעדה והקבוצות שסירבו להיכנע. מרגע שהאמריקנים עזבו את עיראק התהפכו שוב היוצרות. .32
- U.S. Army Field Manual 3-0**, U.S. Army, October 2017; Lt. Gen. Mike Lundy & Col. Rich Creed, "The Revolution in Military Affairs, Brassey's, 2004, pp. 13–23; Elinor C. Sloan, **The Revolution in Military Affairs: Implications for Canada and NATO**, McGill-Queen's University Press, 2002, p. 3. .33
- Hundley, 1999, p. 15; Benbow, 2004, pp. 22–23. .15
- Hundley, 1999, p. 15; Sloan, 2002, p. 15. .16
- Richard O. Hundley, **Past Revolutions Future Transformations: What Can the History of Revolutions in Military Affairs Tell Us about Transforming the U.S. Military?**, Rand, 1999, p. 9. .17
- Ibid. .18
- Benbow, 2004, pp. 55–76. .19
- אלוין והיירי טופלר, **מלחמה ואנטי-מלחמה**, מעריב, תל-אביב, 1994. .20
- Sloan, 2002, pp. 4–9. .21
- Bill Owens, **Lifting the Fog of War**, Farrar, Straus & Giroux, New-York, 2000, p. 15; John W. Charlton, "Digital Battle Command Baptism by Fire", **Armor** 112:6 (November-December 2003), pp. 26 – 30. .22
- Herbert R. MacMaster, **Crack in the Foundation: Defense Transformation and the Underlying Assumption of Dominant Knowledge in Future War** Centre for Strategic Leadership, US Army College, 2003, p. 16; Idem, "On War: Lessons to be Learned", **Survival** 50:1 (2008), p. 26; Chris C. Demchak, "Complexity and a Midrange Theory of Networked Militaries", in: Theo Farrell and Terry Terriff (eds.) **The Sources of Military Change: Culture, Politics and Technology**, Lynne Rienner, 2002, pp. 221 – 263. .23
- Jim Dunivan, "Surrendering the Initiative? C2 on the Digitized Battlefield", **Military Review** 73:5 (September-October 2003), p. 2; David M. Keithly and Stephen Ferris "Auftragstaktik or Directive Control in Joint and Combined Operations", **Parameters** 89:3 (autumn 1999), pp. 118 – 133; Martin van Creveld, **Command in War**, Harvard University Press, 1985, pp. 274 – 275; Joseph S. McLamb, "The Future of Mission Orders", **Military Review** 77:5 (September-October 1997), pp. 71 – 74; Jacob W. Kipp and Lester W. Grau, "The Fog and Friction of Technology", **Military Review** 81:5 (September-October 2001), p. 89; David Betz, "The More you Know the Less you Understand", **Journal of Strategic Studies** 29:3 (June 2006), pp. 505 – 533. .24
- Sloan, 2002, pp. 11–13; Theo Farrell, Sten Rynning .25

3. Russian New Generation Warfare Handbook, Asymmetric Warfare Group – TRADOC, January 2017; אמ"ץ-תוה"ד, "מאפייני הפעלת הכוח של צבא רוסיה – היבטים תיאורטיים ומעשיים", פרסומי מרכז דרו, 4 באפריל 2017.

4. הצבא הרוסי עבר למבנה המבוסס על חטיבות מוגברות וביטל את דרג הדיביזיה, אולם ניכרת מגמה של מעבר חזרה לארגונים דיוויזיוניים.

5. William F. Owen, "Explaining the British Army's Strike Concept", **RUSI Newsbrief** 37 (4) (September 2017), pp. 1-4; Gabriele Molineli, "Strike: A Solution in Search of a Problem?", **The Wavell Room** 02 (November 2017); Ben Barry, "Striking a Balance: The British Army's New Strike Brigades", **Military Balance Blog**, 02 May 2017.

6. רק"ם סיוור בינוני, בעל צוות של 4+2 (נוסעים), משקל של 42-38 טון ותותח אוטומטי בקוטר 40 מ"מ.

7. כיוון שמדובר בתפיסה מתהווה, ישנם גם גורמים הטוענים שמבנה החטיבה יהיה אחר – לדוגמה, שני גדודי Ajax וגדוד חי"ד ממוכן.

Return of U.S. Army Field Manual 3-0, Operations, (November-December 2017); Nathan Freier, "The Emerging Anti-Access/Area-Denial Challenge", Critical Questions – Center for Strategic International Studies, 17 May 2012; Daniel Goure, "The Measure of a Superpower: A Two Major Regional Contingency Military for the 21st Century", The Heritage Foundation, 25 January, 2015; Dave Majumdar, "The U.S. Military's Greatest Fear: Russia and China are Catching Up Fast", The National Interest, 17 May 2016; Matthew Cox, "Army Chief Issues Stark Warning to Potential Enemies", Military.Com, 10 October 2016; Corey Dickstein, "Army Rolls Out Field Manual Focused on Fighting Near-Peer Adversaries", Military.Com, 10 November 2017.

34. Lt. Gen. Mike Lundy & Col. Rich Creed, "The Return of U.S. Army Field Manual 3-0, Operations", November-december 2017.

35. U.S. Army Field Manual 3-0, U.S. Army, October 2017.

36. Lt. Gen. Mike Lundy & Col. Rich Creed, 2017.

הערות למאמר: התמרון הרבזרועי כאמצעי בניהול הסכסוכים של מדינת ישראל (עמ' 46-51)

1. צורת הארגון של הישויות המתנגדות לקיום ישראל מגוונות: מדינות, ארגונים לאומיים/אידיאולוגיים לאימדינתיים, תנועות אידיאולוגיות שאינן מבוטאות על-ידי ארגון ממוסד, כנופיות ובריתות קבועות או מזדמנות בין מגוון ישויות.

2. לפעמים המטרות משולבות, ולפעמים, משיקולים מדיניים חיצוניים או פנימיים או תעמולתיים, הישויות האחרות מלבד אלו הפלסטיניות מציגות כלפי חוץ שהן פועלות למען הפלסטינים, כמסווה למטרות האמיתיות שאינן קשורות לפלסטינים.

3. שלוש דוגמאות לשם המחשה: השיקולים שהועלו אם להגיב לירי טילי קרקע-קרקע מעיראק לישראל במהלך מלחמת המפרץ ב-1991; הנסיגה של ישראל מרצועת הביטחון במאי 2000 במבט על תגובתו של יאסר ערפאת; עוצמת הפעלת הכוח במבצע "עופרת יצוקה" ב-2008, והאופן בו תיתפס על-ידי חזבאללה.

4. לתופעה "מלחמה" אין הגדרה מוסכמת אחת, והיא בעלת שתי הגדרות משלימות, שכל אחת מהן מגדירה את המלחמה על-פי מדר אחר – הגדרה מתארת: אלימות הדרתית מכוונת ומאורגנת בין קבוצות אנשים. יודגש, שהרכיבים החיוניים בהגדרה זו הם האלימות וההדריות של האלימות בין היריבים. לא כל אלימות היא מלחמה, אבל כל מלחמה היא אלימות. יתר על כן, אלימות הופכת למלחמה רק אם היא דריסטית. הגדרה משפטית: מלחמה היא מצב משפטי שהוכרז על-ידי מי שמוסמך לכך. ברוב המדינות הגורם המוסמך הוא הרשות המחוקקת, הממשלה או שילוב ביניהן. בארגונים שאינם מדינות מדובר

הערות למאמר: חיוניות התמרון היבשתי בעימותים במזרח התיכון (עמ' 36-41)

1. ריצ'רד סימפקיין, מרוץ אל העתיד: מוחשבות על המלחמה במאה ה-21, מערכות, תל-אביב, 1999, עמ' 374-375.

2. שם.

3. לסטר גראו ומיכאל גראס, המלחמה הסובייטית באפגניסטאן: סיפור מלחמתה הכושלת של מעצמת על, מערכות, תל-אביב, 2005, עמ' 11-17.

4. דאגלס א' מקגורו, השתנות תחת אש: מהפכה בצורת הלחימה של אמריקה, משרד הביטחון-ההוצאה לאור, תל-אביב, 2007, עמ' 101-102.

5. שון ניילור, יום שלא טוב למות בו: הסיפור שטרם סופר על מבצע "אנקונדה", משרד הביטחון-ההוצאה לאור, תל-אביב, 2007.

6. שם, עמ' 13.

7. שם, עמ' 321-327.

8. יצחק בן ישראל, "אסטרטגיה מול טקטיקה", **Ynet** דעות, 9 בספטמבר 2007.

הערות למאמר: התמרון בצבאות זרי (עמ' 42-45)

1. שמואל שמואל, "התמרון החדש – מבצעים מבוזרים בחיל הנחתים האמריקני 2004-2014", אמ"ץ-תוה"ד, התמרון המבוזר בצבאות העולם, תצפית 83 (יולי 2015).

2. אמ"ץ-תוה"ד, "התפיסה הרבזרועית להבטחת גישה לשטח", 7 באוקטובר 2015.

- לתבוסת מצרים במלחמת סיני (הוראה לחדול כל פעילות נגד ישראל) לעומת תגובתו לתבוסת מצרים במלחמת ששת הימים (יזום מלחמת ההתשה).
12. לדוגמה, אחרי רצף של לחימה מ-1948 עד 1973 בעצימות משתנה – מנמוכה מאוד עד גבוהה – החליטה ההנהגה המצרית שעדיף לה להפסיק להשתמש באלימות במסגרת הסכסוך בינה ובין ישראל.
13. יכולת צבאית כוללת את המרכיבים הבאים: אנשים ששייכים או מפעילים את יכולות הלחימה של היריב; אמצעי לחימה; אמצעי עזר לאמצעי הלחימה של היריב. נכסים לא צבאיים כוללים מנהיגים מדיניים; תשתית כלכלית; תשתיות שתומכות פעילות לחימתית, אבל שייכות למגזר האזרחי. יש נכסים שנמצאים בתפר וקשה להגדירם כשייכים באופן מובהק לאלה או לאלה.
14. המקרים החריגים היו במלחמת העצמאות, שבה נועדו המבצעים ההתקפיים לקבוע את גבולות המדינה, ובמלחמת סיני, שאמנם מטרתה המדינית לא הייתה כיבוש שטח, אבל בישראל קיוו שלפחות חלק מן השטח שייכבש יישאר בידי ישראל. המבצעים ההתקפיים במלחמת ששת הימים ובמלחמת לבנון הראשונה תוכננו על בסיס התפיסה שהשטח יוחזר זמן קצר אחרי תום הלחימה, אולם התפתחות הנסיבות המדיניות בכל מקרה עיכבה את מימוש הרעיון המדיני.
15. עצימות הלחימה: כמות אירועי הלחימה המתרחשים בפרק זמן נתון, בחיתוך עם עוצמתו של כל אירוע בפני עצמו. לפיכך, מאה אירועים ביום הם עצימות נמוכה יותר מאשר אלף אירועים ביום. ואולם, אם במאה האירועים הללו משתתפים פי עשרה לוחמים כך שכל אירוע גדול פי עשרה מאשר כל אחד מאלף האירועים – העצימות דומה.
16. ערו הכט, "מנגנוני הבסה – כיצד מנצחים במלחמה?", זרקור 2004, 11.
17. למשל, הלחימה ברצועת הביטחון בלבנון ואירועי "גאות ושפל" היו שתייהן בטווח עצימות נמוך, אבל "גאות ושפל" נחשב לעצימות גבוהה יותר מהלחימה ברצועת הביטחון: כ-26,000 פגיעות בשש שנים לעומת כ-7,500 פגיעות בתשע שנים וחצי.
18. מ-1920 ועד היום היו רק חמש שנים שבהן לא נהרג אף יהודי בהתקפות של ערבים בהקשר של הסכסוך המדיני: 1923, 1928, 1930, 1933 ו-1934. יצוין שהיעדר הרוגים אינו מוכיח היעדר ניסיונות להרוג.
19. למשל, מלחמת סיני שהחלה במסגרת ההתמודדות עם האיום היסודי, שיפרה גם את מצב הביטחון השוטף. לעומת זאת, בעקבות מלחמת ששת הימים הורע האיום השוטף בחזית המצרית, ועצימות הלחימה שם גברה ביחס למה שהיה בשנים שלפני המלחמה.
20. בחודשים הראשונים של 1948, עד שיכולת זו רוסקה במתקפה הישראלית שיישמה את תוכנית ד'; בתחילת שנות ה-80 של המאה ה-20, עד שיכולת זו רוסקה במלחמת לבנון הראשונה; בשנים האחרונות, כפי שבא לידי ביטוי לראשונה במבצע "צוק איתן".
21. המבצעים "אבי החוכמה" (ליטני) ב-1978, "חומת מגן" ב-2002
- בהנהגת הארגון. שתי ההגדרות חופפות חלקית בלבד. קיימים מצבים שמלחמה מתנהלת בפועל על-פי ההגדרה המתארת, אבל לא הוכרו המצב המשפטי "מלחמה" (למשל, מלחמת לבנון השנייה ב-2006 או אירועי "גאות ושפל" ב-2000 עד 2006) ומצבים שבהם מוכרו מצב משפטי של מלחמה, אבל המלחמה אינה מתקיימת למעשה (למשל, המצב המשפטי השורר בין ישראל ועיראק מסיום מלחמת העצמאות ב-1949). דוגמאות של הגדרות לתופעת המלחמה: קרל פון קלאוזוביץ, על המלחמה, כרך 1, פרק 1, פסקאות 2, 23 ו-24; יהושפט הרכבי, מלחמה ואסטרטגיה, מערכות, תל-אביב, 1990, עמ' 33-41; Quincy Wright, *A Study of War* (Abridged Edition), Chicago Press, Chicago, 1964, pp. 5-7.
5. כמו כל תורה, תורת הביטחון עוסקת בהגדרת העקרונות והשיקולים המעשיים שיש להתחשב בהם בעת תכנון מבצעים. תורת הביטחון נבדלת מהתורות הכפופות לה – תורת המלחמה, תורת המערכה, תורת הקרב – בכך שהיא ממוקדת בדרג הניהולי הבכיר ביותר של ניהול סכסוכים ומלחמות. בעוד התורה עוסקת בכלל המצבים האפשריים, תפיסת הביטחון עוסקת בדרג הפעולה המומלצות על-ידי הדרגים המדיני והצבאי הבכירים מול אויב מסוים בהינתן עימות בהקשר מסוים. מדיניות הביטחון היא היישום בפועל של התורה ושל התפיסה בהקשר ביטחוני מסוים.
6. לדוגמה, בתחילת מלחמת לבנון השנייה ההערכה הייתה שדי יהיה בפגיעה מסוימת בחזבאללה באמצעות תקיפות מהאוויר על-ימנת להשיג את ההרתעה המבוקשת נגדו. ואולם, התגובה של חזבאללה הביאה להערכה מחדש שיש צורך להפעיל כוחות גדולים יותר, כולל מהלכים קרקעיים מסוימים. דוגמאות נוספות אפשר לראות במלחמת ההתשה (1967-1970) ובהבדל בין התגובה הישראלית להפגזת אש"ף את צפון ישראל בלبنון בקיץ 1981, ובין התגובה להפגזת אש"ף את צפון ישראל מלבנון בקיץ 1982.
7. תוצאות מלחמת ששת הימים הרתיעו את מדינות ערב מליזום מלחמה בעצימות גבוהה שמטרתה כיבוש ישראל, אך לא הרתיעו יזום מלחמה בעצימות נמוכה שמטרתה התשתה של ישראל.
8. למשל, עצירת הפעולות האלימות הגלויות של חזבאללה נגד ישראל כתוצאה ממלחמת לבנון השנייה, והמאמץ שלו להחליפן בפעולות חשאיות.
9. למשל תכלית הפניית פעולות התגמול נגד הצבא והתשתית הכלכלית של מצרים בראשית שנות ה-50 הייתה להרתיע את מצרים מהעלמת עין ומתן סיוע לפושטים הפלסטינים שתקפו את ישראל מרצועת עזה, ולגרום לה לפעול למניעתם. בפועל, התגובה המצרית הראשונה הייתה הגברת הסיוע לפלסטינים, ורק לאחר העצמת פעולות התגמול הושגו פרקי זמן קצרים של רגיעה יחסית.
10. למשל עד כמה ההימנעות של חזבאללה מלהתעמת שוב עם ישראל היום נובעת עדיין מההרתעה שהושגה באמצעות מלחמת לבנון השנייה ועד כמה משיקולים אחרים?
11. למשל, את ההבדל בתגובת נשיא מצרים גמאל עבד אל-נאצר

1. "עמוד ענן" ב־2012 מייצגים מבצעים בקצה העליון של מערך העצימות הנמוכה, ואילו המבצעים "עופרת יצוקה" ב־2008 ו"צוק איתן" ב־2014 ודומיהם מייצגים מבצעים בקצה התחתון של מערך העצימות הבינונית. מלחמת לבנון הראשונה הייתה חריגה בעוצמתה נגד הפלסטינים.
22. הנתונים לגבי חיילים עוגלו בשל הקושי להפריד בין הרוגים בפעולות איבה (כולל תאונות מבצעיות), ובין הרוגים מסיבות אחרות שאינן קשורות לפעולות איבה (התאבדות, תאונות דרכים, תאונות אימונים, מחלות וכדומה).
23. לצורך העניין, פשיטות מטוסים לתקיפת מטרות בתוך שטח היריב נחשבו לירי מנגד בשל השהות הקצרה של המטוסים בתוך שטח היריב.
24. המונח "פעולת תגמול" איננו מונח צבאי אלא מונח מדיני, שמועד להבהיר את מטרת הפעולה – הטלת עונש על התנהגות היריב. לאחר מלחמת ששת הימים הפסקו בהדרגה להשתמש במונח פעולת תגמול, אבל ההיגיון המדיני נותר זהה. בשני העשורים האחרונים נעשה שימוש במונח "מבצעי הרתעה", כדי להבדיל בינם ובין "מבצעי הכרעה" מבחינת ההישג המבוקש. אך מינוחים אלה מטעים, משום שכל פעולה צבאית שישראל נוקטת – מטרתה העליונה היא ליצור הרתעה, ולכן גם המבצעים שמכונים היום "מבצעי הכרעה" הם למעשה מבצעי הרתעה.
25. מבצע הכולל ירי מנגד מצומצם בלבד; ירי מנגד נרחב; ירי מנגד שמסתייג בתמרון יבשתי התקפי מצומצם; תמרון יבשתי התקפי נרחב עם או בלי מבצע ירי מנגד עצמאיים.
26. למשל, פעולת התגמול הראשונה נגד סוריה לאחר חתימת הסכם שביתת הנשק ב־20 ביולי 1949, בוצעה בעקבות מארב סורי שהרג שבעה חיילים ישראלים שסיירו ליד הגבול ב־4 באפריל 1951. התגמול בוצע יום למחרת באמצעות תקיפה מן האוויר של מוצבים סוריים סמוכים לגבול. התגובה המדינית הבינלאומית הייתה קיצונית יותר מאשר לפעולות תגמול שבוצעו באמצעות פשיטות של כוחות יבשתיים בירדן ובמצרים, ולכן לאחר מכן אסרה הממשלה על שימוש במטוסים בלחימה השוטפת – אפילו כשזו הייתה הגנתית.
27. מועילות ויעילות הן שני מדדים שונים לבחינת מהלך צבאי. מועילות בוחנת מה הסבירות שמהלך צבאי מסוים יניב את התכלית שלשמה הוא ניוון; יעילות בוחנת כיצד משיגים את היעד המוגדר בהשקעת המעטה ביותר של תשומות. אחד הפרדוקסים בתחום אומנות המלחמה הוא שלפעמים דרך הפעולה המועילה ביותר היא דווקא דרך הפעולה היעילה פחות, ולהפך.
28. למשל, החלטת ממשלת ישראל ב־4 ביוני 1967 שקבעה: "הממשלה מחליטה לנקוט בפעולה צבאית שתביא לשחרור ישראל מטבעת התוקפנות המתהרקת והולכת סביבה", פרטי כל ישיבת ועדת שרים מורחבת לענייני ביטחון, 4 ביוני 1967, עמ' 31; ההחלטה המדינית תורגמה למשימה הראשית של צה"ל במבצע "נחשונים" שהחל למחרת: "צה"ל ישמיד את חיל האוויר המצרי, ואת מירב כוחות האויב בסיני", סופת אש במדבר – המערכה בזירה המצרית ששת הימים, מודן-משרד הביטחון, 2017, עמ' 191.
29. למשל, במלחמת לבנון הראשונה המשימה שהממשלה הטילה

- על צה"ל הייתה: "להוציא את כל יישובי הגליל מטווח האש של הטוריסטים המרוכזים, הם, מפקדותיהם ובסיסיהם, בלבנון", שמעון גולן, של"ג בלבנון – קבלת החלטות בפקוד העליון במלחמת "שלום הגליל", מודן-משרד הביטחון, 2017, עמ' 184; כמו כן, המשפט השני בסעיף "כוונה" (משימה) בפקודת "נחשונים" (מלחמת ששת הימים בחזית המצרית) היה שצה"ל: "יתייבב על קו לא מזרחה לכביש אל-עריש-ג'בל ליכני-ביר הסנה", סופת אש במדבר – המערכה בזירה המצרית במלחמת ששת הימים, מודן-משרד הביטחון, 2017, עמ' 191. כלומר בעומק של בערך רבע עד שלישי מסיני. קו זה נבחר כדי לאפשר לצה"ל להגן באופן נוח, בעוד הממשלה מנהלת משא ומתן על הפסקת אש ומשתמשת בשטח כקף מיקוח. בפועל כבש צה"ל את כל חצי סיני וכ־19 ביוני 1967 החליטה ממשלת ישראל שהיא מוכנה להחזיר את כל השטח שנכבש בסיני תמורת הסכם שלום עם מצרים, Michael B. Oren, Six Days of War, Ballantine Books, 2003, pp 313–314.
30. זו הייתה אחת המטרות המדיניות של מלחמת סיני: הנמכת מעמרו של נשיא מצרים גמאל עבד אל-נאצר בעיני העולם הערבי כדי להקשות עליו לאחד את העולם הערבי נגד ישראל תחת מנהיגותו.
31. במלחמת סיני הרגש היה על כיבוש שטח תוך לחימה מזערית בצבא מצרים. לעומת זאת, במבצע "נחשונים" הרגש היה על השמדת כוחות מצריים תוך כיבוש שטח מזערי.
32. כפי שהתרחש בכל פעולות התגמול והלחימה השוטפת, במבצע ובלחימה השוטפת ב"חומת מגן" ובסדרת המבצעים שנערכו אחריו במסגרת אירועי "גאות ושל" ומבצע "צוק איתן".
33. כפי שהתרחש במתקפות הנגד בחזית הסורית ובחזית המצרית במלחמת יום הכיפורים, במבצע ליטני, במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "עופרת יצוקה", וכפי שתוכנן להתרחש במבצע "נחשונים" ובמלחמת לבנון הראשונה. הגם שבשני האחרונים הנסיבות של סיום המלחמה והאירועים המדיניים שהתרחשו אחריה מנעו את מימוש ההחלטה.

הערות למאמר: קיצור תולדות התמרון (עמ' 52-59)

1. דוד בן-גוריון, צבא וביטחון, מערכות, תל-אביב, 1955, עמ' 291.
2. שם, עמ' 243–244.
3. סא"ל (מיל) ד"ר עדו הכט וד"ר איתן שמיר, "מבצעי תמרון יבשתי מול מבצעי ירי מנגד בעולם", מערכות 480–481 (נובמבר 2018).
4. זאב ז'בוטינסקי, על קיר הברזל, ראזסווייט, 4 בנובמבר 1923.
5. במערכה, כרך ה', עמ' 135–137.
6. יהודה וגמן, "בן-גוריון: להתכונן לפלישה כוללת". ההגנה: 'הזקן השתגע', מידה, 22 באפריל 2015.
7. בן-גוריון, 6 באפריל 1948, יומן מלחמה, כרך א', עמ' 344.
8. וגמן, אתר מידה.
9. מדברי דוד בן-גוריון במועצת מפא"י, 19 ביוני 1948 בעקבות כנס הפקת הלקחים שקיים עם מפקדי החטיבות בימי ההפוגה

- הראשונה, יומן מלחמה, כרך ב' עמ' 534-535.
10. "אם תיפתח המלחמה, יש לייצב עד כמה שאפשר שתי החזיתות בצפון ובדרום, ולהכין כוח ותכנית לשבור הלגיון ולכבוש שכם. זה מחייב פיקוד אחיד בכל ההיקף של המשולש... שמרכזו ירושלים. המלחמה על ירושלים והמרחבים סביבה - מחוץ לכול הטעמים הסנטימנטליים- היא מלחמה על הארץ; אם ננצח כאן, אפשר להניח שניצחנו". דוד בן-גוריון, יומן מלחמה, עמ' 510.
11. דוגמה לכך אפשר לראות בשורות אלו, מתוך המנון פתח: "היו שלום הדמעה והצער, היו שלום האנחה והבכי... ברוכים האש וקולות הירי, ברוכים הדם ומות הגיבורים...הנה הם חוזרים לשדה המערכה, אחרי שהורחקו מהקרב על-ידי מזימות האיובים והבוגדים" אהוד יערי, "טרור עם אידיאולוגיה", דבר, 10 במרס 1967.
12. אלוף (מיל') יעקוב עמידרור, מתוך INSS מכון ירושלים לאסטרטגיה וביטחון, 31.10.17.
13. ישראל טל, בטחון לאומי: מעטים מול רבים, דביר, תל-אביב 1996, עמ' 220-222.
8. שירה ריבנאי, חברה ברשת: יחסי צבא - חברה בעידן המקוון, ממד"ה, מסמך פנימי, 2015.
9. יורם פרי טוען כי ככל שמידת האיסימטריות גדלה, וככל שהעיונות מסוקר יותר, כך נוכל למצוא יותר מדיהטיזציה (חפיפה הולכת וגדלה בין התקשורת לפוליטיקה) של הלחימה ומקום מרכזי יותר בתקשורת. יורם פרי, מלחמות מונחות תקשורת, INSS - המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל-אביב, 2017.
10. רוני טיארג'אן, מיטל עירייונה ורינת משה, "מוסר וערכים לאור 'המלחמה החדשה'", בתוך: מיטל עירייונה (עורכת), היבטים סוציולוגיים ופסיכולוגיים של פעולת הצבא בתוך אזרחי, ממד"ה, "במחנה", 2013; Rupert Smith, *The utility of force: the art of war in the modern world*, Vintage books, USA, 2008; Christopher Coker, *Humane warfare*, London, Routledge, 2001.
11. אמ"ץ, תה"ד, העיונות המובל, מטכ"ל 30, 2001.
12. John E. Mueller, "Presidential popularity from Truman to Johnson", *The American Political Science Review* 64 (1), 1970, pp. 18-34.
13. רוני טיארג'אן ורינת משה, "תודעה בעת עמוד ענן", ממד"ה, מסמך פנימי, 2013; רוני טיארג'אן, "על תפיסת הציבור את חוסן העורף", בתוך: פנחס עידן, החזית האזרחית - ניהול העורף בשעת חירום, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, אוניברסיטה משודרת, 2011, עמ' 122-131.
14. כפי שראינו לא אחת בשנים האחרונות, בעיקר בדיונים בנוגע לתוצאות מלחמת לבנון השנייה, מלחמת יום הכיפורים ולמלחמת ששת הימים.
15. גיא ברוקר, השעונים שתקתקו בעצלתיים, ממד"ה, מסמך פנימי, 2011; דותן אבירם ורוני טיארג'אן, מלחמות מקבילות, ממד"ה, מסמך פנימי, 2011.
16. סא"ל (מיל') ד"ר ערו הכט, "מה זה תמרון רבי-זרועי", מערכות 479 (אוגוסט 2018); סא"ל (מיל') ד"ר ערו הכט, "התמרון הרבי-זרועי כאמצעי בניהול הסכסוכים של מדינת ישראל", מערכות 482 (ינואר 2019).
17. ענת וולדמן ורוני טיארג'אן, "האיום והמענה", ממד"ה, מסמך פנימי, 2012.
18. מאיר אלרון, חוסן חברתי אל מול טרור, התנהלות הציבור הישראלי במבחן האינתיפאדה השנייה, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה, 2017; איה דולב, חוסן העורף - מודל מארגן ומשמעויות פרקטיות, פקע"ר, מסמך פנימי, 2014.
19. C.S Holling, "Resilience and Stability of Ecological Systems", *Annual Review of Ecology and Systematics* 4, 1973, pp. 1-23.
20. אשר אריאן, ביטחון בצל איום: דעת קהל בישראל בנושא מלחמה ושלום, פפירוס, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, תל-אביב, 1999; שולמית לוי ואליהוא כץ, "דעת קהל ומצב הרוח במלחמת ששת הימים", בתוך: אשר ססר (עורך), שישה ימים - שלושים שנה, עם עובד, תל-אביב, 1997, עמ' 244-255; רוני טיארג'אן, הציבור במצבי בטחון משתנים 2001-2017,
- הערות למאמר: השפעות הדדיות בין התמרון הצבאי לחברה האזרחית (עמ' 60-65)**
1. אלי סניור, "עמיר פרץ - משך זמן המבצע תלוי בציבור", *Ynet*, 4 ביולי 2006; אילן מרסיאנו, "אולמרט: העורף קוצב את המלחמה, לא אני", *Ynet*, 26 ביולי 2006.
2. רוני טיארג'אן וענת וולדמן, ניצחון יש רק בבדורגל - על מורכבות תפיסת תוצאות הלחימה וה'הישג', ממד"ה, מסמך פנימי, 2012.
3. טטשוש הגבולות בא גם בהשתרשות המונח ל-Battle space במקום Battle field. טיארג'אן וולדמן, 2012; שרית טובי וכרמית פדון, קונפליקטים היברידיים במאה ה-21, משמעויות לתחום המנהיגות, ביסל"ם, 2010.
4. ברוח "חממת הידע - רציפות תפקודית" שנערך בממד"ה (2011-2012), נטען כי לא ניתן להבחין בין הצבאי לאזרחי בתא שטח נתון. יחידה צבאית תהיה חייבת, לדוגמה, לדאוג לתפקוד בית החולים בשטח שעליו היא אחראית (וזה ייתן לה שירות), וכן לצורכי האוכלוסייה באזור.
5. מיטל עירייונה (עורכת), היבטים סוציולוגיים ופסיכולוגיים של פעולת הצבא בתוך אזרחי, ממד"ה, הוצאת "במחנה", 2013.
6. מיטל עירייונה ובתיה בן הדור, "על הרגישות לנפגעים: מבט השוואתי ומקומי, תפיסות מפקדים ומשמעויות לצה"ל", בתוך: מיטל עירייונה (עורכת), היבטים סוציולוגיים ופסיכולוגיים של פעולת הצבא בתוך אזרחי, ממד"ה, "במחנה", 2013; אודי לבל, "מגויסים במותם, הורים שכולים, חשאיות ואתגור ההגמוניה הצבאית", בתוך: עיונים בתקומת ישראל 17, 2007, עמ' 267-286; אודי לבל, "כלי בג"ץ ובלי בצלם", בתוך: גבי שפר, אורן ברק ועמרים אורן (עורכים), צבא שיש לו מדינה?, כרמל, ירושלים, 2008, עמ' 245-275.
7. טיארג'אן וולדמן, 2012; קרל פון קלאוזוויץ, עקרונות המלחמה, מערכות, תל-אביב, 1950.

ממד"ה, פנימי.

21. ראובן גל, "מה שוחק חברה במלחמה ארוכה", *מפנה* – במה לענייני חברה, רמת אפעל, 2002, עמ' 28–32; רוני טיארג'אן, "על תפיסת הציבור את חוסן העורף", בתוך: פנחס עידן, החזית האזרחית – ניהול העורף בשעת חירום, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, אוניברסיטה משודרת, 2011, עמ' 122–131.
22. הנושא עלה לדיון לפני ובמהלך כל אירוע לחימה בעשור וחצי האחרונים וגם לאחר תרגילים. לדוגמה: הדיונים סביב ועדת גולדסטון לאחר מבצע "עופרת יצוקה", תחקיר לגיטימציה א"א 13, 2011 בראשות אודי דקל; גיא ברוקר, *השעונים שצלצלו בעצלתיים*, ממד"ה, מסמך פנימי, 2011.
23. John E. Mueller, "Presidential popularity from Truman to Johnson", *The American Political Science Review* 64 (1), 1970, pp. 18–34; גיא ברוקר, *השעונים שתקתקו בעצלתיים*, ממד"ה, מסמך פנימי, 2011; דותן אבירם ורוני טיארג'אן, *מלחמות מקבילות*, ממד"ה, מסמך פנימי, 2011.
24. כפי שהגדיר פרופסור יהואל לימור, בין השאר בכנס השנתי של דוברי הרשויות המקומיות, נובמבר 2018, נתניה.
25. ריבנאי, 2015.
26. Roni Tiargan & Meytal Eran Jona, "The Israeli public's perceptions towards the IDF – stability and change", *Armed forces and society* 42 (2), 2016, pp. 324–343; Meytal Eran Jona & Roni Tiargan, *Israelis' Perception of the IDF ID – A split Between it as an Armed Force and as a Public Institution*, Institute of Israel Studies, University of Maryland, 2015.
27. רוני שקד, *מאחורי הכפיייה – הסכסוך מנקודת המבט הפלפטינית*, ספרי חמד, הוצאת ידיעות אחרונות, 2018. בעיקר דרך הצגת הפלפטינים כקורבן והצגתם כחלשים מול היהודים, לדוגמה עמ' 185: "אותו אויב משתמש כנגדם באותן שיטות ואין אף כוח בעולם הערבי או בעולם כולו המסוגל לעוצרו".
28. דותן אבירם ורוני טיארג'אן, 2011.
29. אשר אריאן, *ביטחון בצל איום: דעת קהל בישראל בנושא מלחמה ושלום*, מפירוס, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, תל-אביב, 1999; שולמית לוי ואליהוא כץ, "דעת קהל ומצב הרוח במלחמת ששת הימים", בתוך: אשר סטר (עורך), *שישה ימים – שלושים שנה*, עם עובד, תל-אביב, 1997, עמ' 244–255; אבנר כרמלי ואחרים, *המלחמה במפרץ הפרסי: העורף האזרחי בזמן מושבר*, ממד"ה ומפא"ת, מסמך פנימי, 1992.
30. כפי שהתרחש, באופן בולט, לאחר מלחמת לבנון השנייה. לדוגמה, תא"ל (מיל) ר"ד מאיר פינקל, "כישלון צבאי והצלחה מדינית-ביטחונית, מערכות 466–467 (ספטמבר 2016); אודי דקל, גבי סיבוני ועומר עינב, "העשור השקט – מלחמת לבנון השנייה ותוצאותיה 2006–2016", *INSS*, המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל-אביב, דצמבר 2016.
31. מיטל עירן-יונה ובתיה בן הרור, "על הרגישות לנפגעים: מבט השוואתי ומקומי, תפיסות מפקדים ומשמעויות לצה"ל", בתוך: מיטל עירן-יונה, *היבטים סוציולוגיים ופסיכולוגיים של פעולת*

הערות למאמר: האם רואים יבשה באופק? (עמ' 66-73)

1. אלוף גיא צור, "סדנה לפיתוח תפיסת יבשה באופק" – סקירת תהליך פיתוח ידע בזרוע היבשה (יוני 2014 – יוני 2015)", פרסומי מרכז דדו, ינואר 2018.
2. "לצד עושר בתהליכי למידה, נראה כי מפקדת זרוע היבשה לא הגיעה ל'שביעות רצון תפיסתית' ולתחושה שיש לה פתרונות לאתגרים הצבאיים. יתר על כן, זרוע היבשה לא הצליחה לחולל תפיסת לחימה ולהוביל טרנספורמציה בכניין הכוח" – שם, עמ' 11.
3. בשתי גרסאותיו של מסמך אסטרטגיית צה"ל, שפורסמו לציבור הרחב בי"ב 2015 ובי"ב 2018, מופיע הצורך להשיג הכרעה במלחמות ובמערכות ומודגשת מרכזיותו של התמרון היבשתי בהשגתה.
4. מרב בן דוד, *אי מימושן או מימושן המואחר של עבודות ליבה ביבשה*, עבודת גמר מב"ל, מאי 2018, עמ' 40.
5. ההבחנה בין כוחות היבשה ובין כוחות השדה חשובה. כוחות היבשה מוגדרים במילון צה"ל "כוחות שנבנו, אורגנו, אומנו וצוידו לתפקידי לחימה וסיוע מנהלתי ביבשה". כוחות השדה הם חלק מכוחות היבשה ומוגדרים במילון זה: "כוחות היבשה המאורגנים והפועלים במסגרת עוצבות התמרון בכל דרגיהן". כוחות השדה מאורגנים בצה"ל במסגרת עוצבות עד רמת הגיס.
6. אלוף ישראל טל ציין בעבודתו על ייעוד וארגון כוחות היבשה את "אובדן יכולתו של המטה המתאם (המטכ"ל) לתפקד ביעילות כמטה עליון של כוחות היבשה וחוסר האינטגרציה הבין חילית כתוצאה מכך", כאחד מהליקויים של המערכת הצבאית בצה"ל. ישראל טל, ייעוד וארגון כוחות היבשה, מסמך פנימי, 1977, עמ' ה'.
7. הכוונה היא לחלק הצבאי בתפיסת הביטחון של בן-גוריון. תפיסת הביטחון מדגישה בנוסף את הצורך בעלייה, בפיזור האוכלוסייה, באכלוס אזורי הספר, בכינון יחסי חוץ וביצירת בריתות.
8. "בתחום אמנות המלחמה סיגלנו את התפיסה הבאה: בגין יתרון האיכות, עלינו להשתית את תורת הלחימה על התמרון והקרבת הנייד. יתרונו של המפקד הישראלי בתחומי היוזמה, האלתור והגמישות לא עמד בספק וכך גם המוטיבציה והמורל של הלוחם

- ההפעלה של צבא היבשה של ארצות-הברית, ענף תורות הלחימה במפקדת זרוע היבשה, 26 במרס 2017, עמ' 20.
22. במסמך "המסע לאסטרטגיית ההיסט השלישי במערכת הביטחון האמריקאית 2012-2016" מובל התהליך הנוגע להיבטים אלו על-ידי משרד ההגנה האמריקני, פרסומי דרו 13/2016, נובמבר 2016.
23. במסמך תפיסת ההפעלה של צבא ארצות-הברית המתווה את החזון של היבשה ל-2030-2040 נטען כי הדרך היחידה להתמודד עם מורכבותו של שדה הקרב העתידי היא באמצעות "הקניית השכלה רחבה וכלים מבצעים מגוונים שיאפשרו לחיילים ולקצינים להסתגל טוב יותר לשינויים ובכך להגיב מהר יותר ובאפקטיביות. עלי-מנת לעשות זאת מציעים כותבי החזון להשקיע בהכשרה, באימון ובהשכלה של החיילים והמפקדים שלו". מסמך תפיסת ההפעלה של צבא ארצות-הברית, אוקטובר 2014.
24. התמרון היבשתי מושפע יותר מכל גורם אחר ממודל צבא העם. הרגישות הרבה של התמרון לשינויים בחברה הישראלית, להחלטות ולחקיקה בנוגע למודל המילואים, למשך השירות ולעניינים רבים נוספים המצויים בתפר שבין הצבא לחברה הישראלית, מחייבת מעורבות פעילה של הדרג האסטרטגי, והתאמת התמרון היבשתי לחברה שאותה הוא משרת ושעליה הוא נשען.
25. ב-1984 הוקמה מפקדת חילות השדה שהופקדה על בניין חילות השדה (חי"ר, שריון, הנדסה, תותחנים), לרבות גיבוש וכתובת תורות לחימה, תוכניות התעצמות, ארגון, הרכה ואימונים. בהמשך הורחבו סמכויותיה לבניין הכוח של כלל הכוחות ביבשה מרמת החייל ועד רמת הגיס, ושמה שונה למפקדת זרוע היבשה ב-2000 ובהמשך לזרוע היבשה ב-2007.
26. ישראל טל, בטהון לאומי: מעטים מול רבים, דביר, תל-אביב, 2006.

הערות למאמר: התמרון היבשתי הרב-זרועי לנוכח אתגרי העתיד (עמ' 74-81)

1. יהושפט הרכבי, מלחמה ואסטרטגיה, מערכות, תל-אביב, 1990, עמ' 591.
2. שפ, עמ' 585.
3. תהליכי ההתפתחות המזוהים בארגונים האידיאולוגיים העיקריים תואמים את תורת "שלושה השלבים" של מאו דזה דונג: שלב ראשון – ארגון בלתי-יסדיר הנוקט בחתרנות ובלוחמה בלתי-סדורה; שלב שני – ארגון סדיר המשלב לחימה הגנתית סדורה כדי להגן על הישגיו עם המשך לחימה התקפית בלתי-סדורה כדי להמשיך לערער את יציבות האויב; שלב שלישי – ארגון סדיר המפעיל יכולת לחימה סדורה במאמץ העיקרי שלו ולחימה בלתי-סדורה במאמצים משניים או תומכים. כמה מהארגונים סביב ישראל היום מצויים כבר בתוך השלב השני ולפחות אחד, חובאללה, כבר פוזל לעבר השלב השלישי. כיוון שמאמר זה מתייחס לעתיד בעוד לפחות עשר שנים, עלינו להניח שאם תהליך התפתחותם לא ייקטע יגיעו חלק מהארגונים לשלב השלישי.

- הישראלי שעלו לאין ערוך על אלה של הלוחם הערבי". טל, 1977, עמ' 5.
9. "באין רה"אורגניזציה ככוונת מכוון, כאשר הבשיל התהליך שחייב שינוי לפני זמן רב, התפתחו חילות היבשה כפי שהתפתחו – והמטכ"ל השאיר את מלאכת השילוב הבינו-חילי בידי תהליכים בלתי מבוקרים על-פי עוצמת החילות והמפקדים". טל, 1977, עמ' 47.
10. בתפקידו כעוזר שר הביטחון, המליץ להקים את מפכ"ש – מפקדת כוחות השדה עם סמכויות רבות יותר. לאחר התנגדויות ופשרות הוחלט על הקמת מפכ"ש (מפקדת חילות השדה), ששימרה משהו מעוצמתם ומעצמאותם של החילות.
11. "למרות הרחבת הסמכות והאחריות, המשיך והתקיים שיח על המשך קיומם של פערים בתהליכי בניין הכוח ביבשה ברגש על צורך לקיים 'שלם ליבשה', רצון להעמיק את השחרור מהדרג האסטרטגי...]. לאור כל אלו עלתה האפשרות להרחיב את סמכויותיה של מפקדת חילות השדה, ולהקים זרוע לבניין כוח היבשה שתהווה כתובת אחת שלמה ליבשה". בן דוד, 2018, עמוד 40.
12. טל, 1977, עמ' ד'.
13. מערכת היחסים בין החברה הישראלית למסד הביטחוני שעברה שינוי עמוק לאחר מלחמת יום הכיפורים; הירידה המתמשכת בתקציב הביטחון שדרשה תהליכי התייעלות מקיפים; חוק המילואים שעיצב מחדש את מערכת היחסים בין צה"ל לבין אנשי המילואים; יכולות טכנולוגיות חדשות שהשפיעו על האמל"ח; תהליכים מדיניים ותחושת הירידה באיום הקיומי יחד עם עליית משקלו של העימות נמוך העצימות למול ארגונים כסביבה אזרחית, כל אלו היו חלק מהשינויים שהתחוללו בשנים אלה.
14. גבי סיבוני, "40 שנה של הכנות למלחמה שהייתה", וואלה, 13 בספטמבר 2013.
15. דוד בן-גוריון, צבא וביטחון, מערכות, תל-אביב, 1955, עמ' 238-240.
16. מאמצע שנות ה-80 של המאה ה-20 ועד ל-2017 חלה ירידה של 83% בשימוש שעשה צה"ל בימי מילואים – מ-10 מיליון ל-1.8 מיליון ימי מילואים בשנה.
17. אמיר בוחבוט, "אפשרי שלצה"ל יהיה כוח לחימה רובוטי": מבט אל צבא היבשה העתידי, וואלה, 29 באוקטובר 2016.
18. גבי סיבוני וגל פרל פינקל, "גיוס והפעלה של עוצבות המילואים בתרחישי העימותים הצפויים", INSS, מזכר 183 (אוקטובר 2018).
19. משה דיין, יומן מערכת סיני, עם הספר, תל-אביב, 1965.
20. ד"ר אל"ם (מיל") גבי סיבוני ורס"ן מורן מירוצ'יק, "קללת השפע", מערכות 459 (פברואר 2015).
21. "עקב ההבנה שלא ניתן לצפות את פני העתיד, כותבי התפיסה ממליצים להתמקד באימונים של החיילים והגייסות ובהכשרות של הקצונה, משום שזו הדרך הכי טובה להתמודד עם מצב אי הוודאות ועם מציאות משתנה שבה הם ייתקלו בשדה הקרב. יתרה מכך, כותבי התפיסה טוענים שהמידע שסופק למפקדי הצבא במהלך הקרב יהיה חלקי ומוטעה". רמ"ד צבאות זרים בזרוע היבשה, אע"ץ אייל ברלוביץ, בסקירה על תפיסת

4. עוז אלמוג ותמר אלמוג, "מחקר על דור ה-Y בישראל", אנשים ישראל – המדריך לחברה הישראלית, מוסד שמואל נאמן למחקר מדיניות לאומית, 17 במאי 2013.
5. "המנצחות הגדולות של מלחמת העולם השנייה (ברית-המועצות, בריטניה וארצות-הברית) השתמשו בהירואיקה של הניצחון כדי להזין את הרגש הפטריוטי, אבל הקטל ההמוני והבעתה ממה שחוללה המוטציה הדיקטטורית, לצד התפתחות המלחמה הקרה, העלו במערב הדמוקרטי סימני שאלה על אודות סמכות המדינה וכוונותיהם של מנהיגיה. הספק הזה הגיע תהליך הדרגתי וארוך שנים של ריכוך הסמכות הקולקטיבית וצמצום האשראי הממלכתי, ובה בעת של התחזקות האוריינטציה האינדיבידואליסטית". שם.
6. רוני טיארג'אן אור ורס"ן איה דולב, "השפעות הדריות בין התמרון הצבאי לחברה האזרחית", מערכות 482 (ינואר 2019).
7. ההתפתחות המשמעותית ביותר נובעת מהתפתחות אמצעי הגילוי והכיוון המיועדים ללילה. צה"ל אימץ את יתרון הלילה כדי להתגבר על הנחיתות באש ולהביא לידי ביטוי את יתרון האיות והיוזמה בניצולם של התפרים בין המערכים בקרבות לילה. אמצעי הכינון הליליים שנמצאים בתפוצה רחבה ברשות האויב, מחייבים לתת מענה שונה לאתגרים אלה.
8. יובל בזק וגבי סיבוני, "קיצור תולדות התמרון", מערכות 484 (יולי 2019).
9. "אין ברעתנו לנהל מלחמה, אם נותקף שוב, כאשר ניהלנו בתקופה הטרם היסטורית, בימי ההגנה – מלחמה סטאטית, דפנסיונית, במקום התקפנו. אם יתקיפו אותנו בעתיד, אנו רוצים שהמלחמה תתנהל לא בארצנו, אלא בארץ האויב, ושלא נתגונן אלא נתקוף. מלחמה זו עושים לא על-ידי יישובי ספר, אלא על-ידי כוחות ניידים המצוידים בכלי תנועה מהירים ובעוצמת אש חזקה". דוד בן-גוריון, צבא וביטחון, מערכות, תל-אביב, 1955, עמ' 243.
10. גבי סיבוני וגל פינקל-פרל, גיוס והפעלה של עוצבות המילואים בתרחישי העימותים הצפויים, מזכר 183, המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל-אביב, אוקטובר 2018.
11. גבי סיבוני ומרון מירוצ'יק, "קללת השפע", מערכות 459 (פברואר 2015).

הערות למאמר: שכלול כוח המחץ (עמ' 82-89)

1. יחד עם זאת, אנו בהחלט ערים לכך שחלק מהאתגרים שאנחנו מתארים עשויים להופיע עוד קודם, ויידרשו היערכות בטווחי זמן קצרים עוד יותר.
2. באזיל הנרי לידל הארט, מחשבות על המלחמה, מערכות, תל-אביב, 1989, עמ' 49.
3. דוד בן-גוריון, יחוד ויעוד, מערכות, תל-אביב, 1971, עמ' 207.
4. בכל מקום בו מצוין "תמרון יבשתי", הכוונה ל"תמרון יבשתי משולב ורבי-זרועי".
5. דגלס א. מקגרדור, השתנות תחת אש, משרד הביטחון ההוצאה לאור, תל-אביב, 2007, עמ' 33-34.

גיליון זה הופק לכבוד ערב עיון בנושא "התמרון היבשתי ככלי חיוני בביטחון הלאומי". ערב העיון הופק במשותף על-ידי תוכנית צבא ואסטרטגיה של המכון למחקרי ביטחון לאומי, ו"מערכות", בית התוכן של צה"ל.

ערב העיון מתקיים בעקבות עבודת מחקר שבוצעה במעבדה התפיסתית בצה"ל בנושא התמרון היבשתי, וכלל בחינה של היבטים אסטרטגיים ואופרטיביים הנוגעים לתמרון היבשתי המשולב.

חוברת זו אף היא יוזמה משותפת ל"מערכות" ולתוכנית צבא ואסטרטגיה במכון למחקרי ביטחון לאומי, ומהווה את התמצית של עבודת המעבדה התפיסתית ושותפיה.

תודתנו נתונה לשותפינו לעשייה על שעות של דיונים וויכוחים, על הידע הרב ועל זוויות הראייה השונות שהפרו את התהליך והפכו אותו למסע מרתק. הידע הרב שנצבר בתהליך המחקר ובדיונים תומצת ונכתב כמאמרים שפורסמו בגיליונות של כתב העת "מערכות" בין אוגוסט 2018 לאוגוסט 2019.

ISSN 0464-2147

02624 .צ.ג.